

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Modern Japonya'nın Doğuşunda Bir Aydın: Yukichi Fukuzawa

TÜRKÇESİ: ESRA ÜSTÜNDAĞ SELAMOĞLU

TARİH

“Uygar bir ülkenin gerçekten değerli insanları olabilmeleri için ülkenin erkek ve kadınlarının ahlâkî değerlerini yükseltmek adına çaba harcamak istiyorum.”

Yukichi Fukuzawa

Fukuzawa hayat hikâyesini anlatmaya Nakatsu'da geçen çocukluğuyla başlıyor. Yaşadığı toplumun Fukuzawa'nın kaleminden tasviri, bugün neredeyse hayal dahi edilemeyecek katılıktaki hiyerarşik bir düzeni en ince ayrıntılarıyla gözler önüne seriyor. Öte yandan yazarın yaşadığı dönem, Japonya'daki toplumsal düzenin, ekonomik ve siyasi boyutlarıyla çok yönlü ve köklü değişikliklerden geçtiği bir döneme tekabül ediyor. Bu nedenle Fukuzawa'nın önemi, Japonya'nın 19. yüzyıl boyunca modern dünyaya uyum sağlamak için attığı ilk adımlara şahit olmasıdır. O, bu sürecin önemli bir parçası ve modern Japonya'nın kurucu düşünürlerinden olmuştur. Japonya'nın yeni dünyayla bağlantı kurmak için ilk kez 1860'da Amerika'ya ve 1862'de Avrupa'ya gönderdiği elçilik heyetlerinde tercüman olarak yer almış, akabinde bu seyahatlerine dair gözlemlerini özyaşamöyküsünde ve başka kitaplarında paylaşmıştır. Kendi kurduğu okulda gençlerin dil eğitimi almalarını ve güncel araştırmaları takip etmelerini çok önemseyerek halihazırdaki eğitim kurumlarına nazaran farklı bir müfredatı takip etmiştir. Bugün Fukuzawa'nın kurduğu okul Keio Üniversitesi olarak nesilleri eğitmeye devam ediyor. *Modern Japonya'nın Doğuşunda Bir Aydın: Yukichi Fukuzawa* aslında hem Fukuzawa'nın hem de bu ufak ada devletinin hızla değişen yeni dünya düzeninde, kendi yerini ve yolunu bulmasını anlatıyor.

VakıfBank Kültür Yayınları: 0106

Tarih: 0031

MODERN JAPONYA'NIN DOĞUŞUNDA

BİR AYDIN: YUKICHI FUKUZAWA

YUKICHI FUKUZAWA

 zg n adı

The Autobiography of Fukuzawa Yukichi

Türkçesi

Esra  st ndağ Selamoğlu

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama

Faruk  zcan

Kitap Editörü

Hande Kayhan

Son Okuma

Ömer Uzunağaç

VakıfBank Kültür Yayınları

Büyükdere Caddesi

No: 97 – Kat 4

ŐiŐli 34394 İstanbul

Telefon: 0 212 354 5730

www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

  Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ő., 2021

ISBN 978-625-7447-08-9

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank

Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım

amacıyla, kaynak göstermek Şartıyla

yapılacak sınırlı alıntılar dışında,

yayıncının yazılı izni olmaksızın

hiçbir elektronik veya mekanik araçla

 oğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve

mali hakları saklıdır.

Baskı

T rkuvaz HaberleŐme ve Yay. A. ő.

Adres: Güzeltepe Mahallesi MareŐal

Fevzi  akmak Caddesi B Blok No: 29/1/1

Eyüpsultan İstanbul

Telefon: 0212 354 3000

Sertifika No: 46403

1. Baskı: Eylül 2021

**MODERN
JAPONYA'NIN
DOĞUŞUNDA
BİR AYDIN:
YUKICHI
FUKUZAWA
YUKICHI FUKUZAWA**

**TÜRKÇESİ
ESRA ÜSTÜNDAĞ SELAMOĞLU**

YUKICHI FUKUZAWA (1835-1901)

10 Ocak 1835 yılında Samuray sınıfından bir babanın oğlu olarak Kyushu'da doğan Fukuzawa, Japon modernleşmesinin en önemli karakterlerinden biridir. Japonya'nın tarihinde fevkalâde ve çok önemli değişikliklerin yaşandığı bir devir olan Meiji Dönemi'nde yaşamıştır. Yaşamı boyunca ulusal bağımsızlığın bireysel bağımsızlığa bağlı olduğunu ve bilimsel çalışmanın ilerlemek için en önemli anahtar olduğunu savunmuştur. Birçok makale ve kitap yazmış, Japonya'nın ilerlemesinde önemli katkılarda bulunacak pek çok öğrenci yetiştirmiş, halkı aydınlatmak üzere gazete çıkarmış ve bulabildiği her fırsatta halka hitaben konuşmalar yapmıştır. Ömrünü eğitime adan Fukuzawa, yerleşik geleneklere karşı çıkan, doğruya erişmek için uğraşmaktan yılmayan karakteri ile Japonya'da birçok yeniliğe imza atmış ve 25 Ocak 1901'de vefat etmiştir.

ESRA ÜSTÜNDAĞ SELAMOĞLU

Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünü bitirdikten sonra aynı üniversitede XIX. Yüzyıl Sonunda İstanbul'da Mobilya ve Ev Eşyaları konulu teziyle Atatürk Enstitüsü'nden yüksek lisans derecesini almıştır. Sırasıyla Interbank, Pfizer İlaç Fabrikası ve Toplumsal Tarih Vakfı'nda çalışmıştır. Hâlihazırda Anne Çocuk Eğitim Vakfı'nda gönüllü ADP Eğitimci olarak çalışmaktadır. *İstanbul ve Toplumsal Tarih* dergilerinde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. Toplumsal Tarih Vakfı bünyesinde çeşitli kurum tarihi projelerinde yer almıştır. Ayrıca İngilizceden *Bayan, Bu Çiçekler Size* (Paul Gallico), *Yılın Baharında* (Suzan Hill); Osmanlı Türkçesinden *Farmasötik Teknoloji* (Müderriş Ligor Bey ve Mustafa Nevzat Bey) olmak üzere çevirileri ve *90'a Yaklaşırken* ve *Tayinlerle Anadolu* isimli iki telif eseri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Carmen Blacker'ın Takdimi	7
1899 Basımına Önsöz	17
Teşekkür	21
I. Çocukluk	23
II. Nagasaki'de Flamanca Öğrenmek Üzere Yola Çıkıyorum	49
III. Osaka'ya Gidiyorum	69
IV. Ogata'nın Okulunda Öğrencilerin Davranışları	91
V. Yedo'ya Gidiyorum, İngilizce Öğreniyorum	131
VI. Amerika'ya Giden İlk Ekibe Katılıyorum	145
VII. Avrupa'ya Gidiyorum	171
VIII. Yabancı Karşıtı Japonya'ya Dönüyorum	191
IX. Yine Amerika'yı Ziyaret Ediyorum	221
X. Restorasyon Sırasında Tarafsız Bir Mekân: Özel Bir Okulun Ortaya Çıkışı	235
XI. Suikast Riski	289
XII. Liberal Bir Çağa Doğru Atılan Adımlar	305
XIII. Kişisel ve Ailevi Para Durumum	329
XIV. Özel Hayatım: Ailem	361
XV. İyi Bir Yaşam Üzerine Son Bir Söz	381
Ekler	415
Dizin	451

TAKDİM

İşte olağanüstü bir insanın özyaşamöyküsü. Fukuzawa Yukichi'nin yaşamı Japonya'nın tarihinde daha sonra hiç görülmeyen fevkalâde ve çok önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemi, 1835-1901 yılları arasındaki altmış altı yılı kapsamaktadır. Doğduğunda Japonya, Konfüçyüsçü ahlâk kurallarına bağlı hiyerarşik bir feodal sistemle yönetilmekteydi ve dış dünyadan neredeyse tamamen soyutlanmıştı. Savaş yöntemleri ortaçağdan kalma, ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı, modern bilimlere dair bilgisi Nagasaki'deki alışveriş merkezleri vasıtasıyla ülkeye girmiş olan Flamanca kitaplardaki bilgilerle sınırlıydı. Öldüğünde ise Japonya her anlamda modern bir devlettir. Ordusu ve donanması öylesine disiplinli ve donanımlıydı ki ölümünden altı yıl önce Çin'i yenmişti, dört yıl sonra ise Rusya'yı mağlup edecekti. Parlamentosu, zorunlu eğitimi, hızla büyüyen endüstrisi ve çok değerli üniversiteleri vardı.

Tüm bu şaşırtıcı değişiklikler hem tarihsel tesadüfler hem de tek tek bireylerin kişisel çabaları sonucudur. Bu kişisel çabalar arasında ise Fukuzawa Yukichi'ninki en çok göze çarpanlardan biridir. Kendisi, yeni Japonya'nın önde gelen eğitimcisi olarak bilinir ve her şeyin ötesinde o, Batı uygarlığının göz kamaştıran maddi yönlerinin arkasında yatan fikirleri ülkesinin insanlarına tanıtan; Japonya'nın modern dünyanın ulusları arasında güven ve onurla yerini alabilmesi için sadece uygarlığın ürünü olan “nesnelere” –trenlere, silahlara, savaş gemilerine, şapkalara, şemsiyelere– sahip olmasının yeterli olmadığına ısrar eden kişidir.

Japon halkının Batıda bu nesnelerin keşfini ve üretimini sağlamış olan zihniyeti de kavraması gerekliydi. Bu da evrenin doğası hakkında eski ve sorgulanmamış varsayımlardan bazılarının tekrar değerlendirilmesini gerekli kılmaktaydı.

Fukuzawa, bu yeni ve alışılmadık fikirleri açıklayabilmek için otuz yıl boyunca ciltler dolusu yazı yazdı. Yarım yüzyıl boyunca Tokyo'nun büyük günlük gazetelerinden biri olarak kabul edilen bir gazete [*Jiji Shimpō* (Güncel Olaylar) –ed.n.] çıkardı. Hâlen Japonya'nın en büyük ve en seçkin üniversitelerinden biri olan bir okul kurdu.

Böyle bir insanın, bir filozofun ve bir okul yöneticisinin özyaşamöyküsünün belki biraz yavan, zıt prensiplerin ve fikirlerin soyut bir iç hesaplaşması şeklinde olması beklenebilirdi. Fakat bu kitap öyle değil. İlk sayfadan başlayarak hem yazar hem de anlattığı öyküyle büyüleniyor ve esir alınıyoruz.

Özyaşamöyküsü, Kyushu'da küçük bir feodal klan olan Nakatsu'da geçen çocukluğuyla başlıyor. Bugün neredeyse hayal bile edilemeyecek hiyerarşik bir düzenin en ince ayrıntılarıyla yönetilen küçük ve katı bir toplum, artık var olmayan bir dünya seriliyor gözlerimizin önüne. Fukuzawa sürekli oradaki yaşamın “dar görüşlü katılığı”ndan öğrendiğini, daha doğrusu babasının katili olarak gördüğü feodal sistemden nefret ettiğini anlatıyor. Hoşnutsuzluğunu anlamak zor değil. Ailesi samuray sınıfından olmakla birlikte bu sınıfın içinde düşük bir mevkideydi. Nitekim birkaç on yıl sonra Şogunluk'un devrilişinin ardındaki başlıca neden, bu “alt seviyedeki samuray”ların bu dönemdeki yoksullukları ve hoşnutsuzlukları olmuştu. Nakatsu klanının katı kuralları, günlük yaşamın hemen her anında düşük seviyedeki samurayların; feodal seviyesi yüksek olanların önünde kendilerini küçük düşürmelerini gerektirmekteydi. Fukuzawa gibi alt seviyede olanların yüksek seviyedeki samuraylardan daha

yoksul, daha az eğitilmiş ve daha sıkıcı işler yapıyor olmalarının yanında, ne zaman kendilerinden yüksek seviyede bir samurayla karşılaşsalar yere kapanmaları; kendileri, adet olduğu üzere küfürbaz bir dille hitap edilmeye katlanırken üstlerine her tür şeref payesini kapsayacak şekilde hitap etmeleri ve yüksek seviyedeki bir samuraydan daha kötü bir aksanla konuşmaları gerekiyordu. Bu iki sınıfın insanlarına aslında doğanın iki farklı yarattığı gibi davranılıyordu, iki sınıfın mensupları arasında evlilik kesinlikle yasaktı ve hiç olmamıştı.

Fukuzawa'nın bir başka anı çalışmasında anlattığı gibi çağdaşlarının pek çoğu kaderlerinden memnun değildi fakat hoşnutsuzluklarını açıklamaktan da tamamen acizdiler. Nasıl ki dört ayaklı bir hayvan, kuş gibi uçmayı umut edemezse onlar da yüksek samuraylar sınıfına girerek yükselmenin hayalini kuramazlardı. Sanki bu durum insanoğlunun icadından çok doğanın değişmez ve kaçınılmaz bir kuralıymış gibi feodal düzenin getirdiği bütün farklılıkları kabullenmişlerdi.

Fukuzawa, feodal adetlere aldırmayan, güpegündüz alış-verişe gitmenin utanılacak bir davranış olmadığını düşünen çok az kişiden biriydi. "Niçin gitmeyecekmişim?" diye soruyordu kendi kendine. Genellikle kutsal kabul edilen şeylere de hiç saygı göstermiyordu. Etkisini sınamak için, kutsal kâğıt muskaları gizli bir şekilde ayaklarıyla çiğnemiş ve tuvalette hiç de hoş olmayan bir şekilde kullanmıştı. Bu kötü davranışların hiçbir korkunç olayla sonuçlanmaması, yaşamı boyunca çevresindeki olayları sorgulamasına yol açtı.

Klanın sıkıcı ve bağınaz formalitelerinden kaçmak tek düşüncesiydi. On dokuz yaşına geldiğinde, sonunda beklediği o fırsat, daha sonra yaşamı boyunca tek uğraşısı olan Batıyla ilgili çalışmalar şeklinde karşısına çıktı. Fakat 1854'te topçuluk teknikleri öğrenmek üzere Nagasaki'den yola çıkması, gelecek-

le ilgili herhangi bir heves nedeniyle değildi; sadece bulunduğu yerden uzaklaşmak için uygun bir mazeretti. “Yabancı dil ya da askerlik sanatı yahut başka herhangi bir şey öğrenmekten mutlu olacaktım, yeter ki bu bana uzaklaşabilme fırsatı versin... Hâlâ kendi kendime silahın ağzından fırlayan bir mermi gibi asla geri dönmeyeceğime yemin edişimi hatırlıyorum.” Uzaklaşırken yere tükürmüştü.

Batıyla ilgili çalışmaları onu sonunda ünlü bilgin Ogata’nın okuluna girdiğı Osaka’ya yönlendirdi. Osaka’daki Flamanca çalışmalarıyla ilgili açıklamaları kitaptaki en ilgi çekici bölümlerden biridir. Ogata’nın öğrencileri yoksul ve geleneklere uymayan öğrencilerdi. Çoğu, kılıçlarını rehine koyarlardı. Okulun içinde, yemek ve ders zamanları dışında genellikle çıplak gezerlerdi. Sokaklarda öyle çok gürültü çıkarırlardı ki şehir halkı onlardan uzak durmaya gayret ederdi. Ancak Flamanca söz konusu olduğunda gece gündüz demeden olağanüstü bir gayretle çalışırlardı. “Bütün gün okurdum,” diye anlatır bu kısımda Fukuzawa ve şöyle ekler: “Gece olduğunda yatmayı düşünmezdim... Bundan daha fazla çalışamazdık.” Karşılaştıkları güçlüklerin bugün anlaşılabilmesi çok zor. Seksen ya da doksan öğrenci sadece bir Flamanca sözlüğü kullanabiliyordu. Okul kütüphanesinde, öğrencilerin ancak dil bilgisini öğrendikten sonra bir fırça ya da tüy kalemle pek çok emek harcayarak kopya etmek için sıra beklemek zorunda oldukları on adet Flamanca bilimsel kitap vardı.

Fukuzawa ve arkadaşlarının bilimsel çalışmalar için kendilerini düşünmeksizin böylesine çaba harcamalarına neden olan güdü neydi? Kazanç ya da şöhret sahibi olma umudu değildi. O sırada hiç kimse bu gençlerin yeni Japonya’nın gelecekteki liderleri, Meiji döneminde önemli değişikliklerle sonuçlanan entelektüel ve politik hareketin öncüleri olacaklarını tahmin edemezdi.

Tam tersine bütün tanıdıklarına, toplum dışı *eta* ile aynı kefeye koydukları, iğrenç alışkanlıkları olan, esrarengiz ve acayip ego-santrik insanlar olarak görünüyordular. Fukuzawa'nın anlattığına göre, o sırada tek arzuları zor ve az bulunan bilgiyi edinme zevkiydi. Bilgi, büyük olasılıkla yararlı olacağı için değil, sadece ulaşılması zor olduğu için cazipti. Sanki kendilerini iyileştirme olasılığı olduğu için değil de sadece bu ilacı yutabilecek kadar cecur olan tek kişi onlar olduğu için acı bir ilaç yutuyor gibiydiler.

Fukuzawa'nın, üstlenmiş olduğu çalışmaların aslında ne derece önemli olduğunu farketmeye başlaması için epeyce yıl geçmesi gerekti. Maceralar ve önemli olaylarla dolu yıllardı bunlar. Flamanca öğretmek üzere bir okul kurmak için klan yöneticileri tarafından Edo'ya çağrılmıştı. Hiç kimsenin Flamanca konuşmadığını ya da kendi söylediği hiçbir şeyi anlamadığını cesareti kırılarak fark ettiği Yokohama'daki alışveriş merkezine gitti. Hiçbir şey onu yıldırmadı, hemen çok daha zor olan İngilizce'yi öğrenmeye başlamak için karar verdi. 1860'ta korkunç bir havada San Fransisco'ya yelken açarak Amerika'ya giden ilk Japon misyonuna katıldı. Bize orada, yıllardan beri çok iyi anlamış olduğu galvanizleme* yöntemi ve şekerin rafine edilmesinde vakum kullanımıyla ilgili açıklamaların canını sıktığını, fakat araba gibi alelade nesnelerin kendisini çok şaşırttığını anlatıyor. 1862'de, Japonya'nın 1858'de anlaşma yapmış olduğu bütün ülkelerin başkentlerini ziyaret etmek üzere Avrupa'ya giden ilk Japon misyonuna katıldı. Grubun mihmandarları ülkelerindeki batı uygarlığının en etkileyici örneklerini onlara gösterebilmek için çok uğraştılar. Bıkıp usanmadan not tutan Fukuzawa, hiçbir öğrenme ve yazma fırsatını kaçırmadı.

* Madenî bir parçayı paslanmaktan korumak için galvaniz banyosunda erimiş çinko ile kaplamak, -ed.n.

Japonya'ya döndüğünde, her yerde yabancıları ve yabancı taraftarlığı yönünde eğilimleri olduğundan şüphelenilen Japonları vurmaya hazır katiller olduğunu gördü. Fukuzawa uzun yıllar boyu geceleri dışarı çıkmaya cesaret edemedi. Evinde kalıp, okulunda öğretmenlik yaparak gelecekte kendisini meşhur edecek olan kitapları yazmaya başladı.

Bunların içinde en ünlüsü *Seiyo Jijo* (Batılı Şeyler) idi ki 1866'da o günler için benzeri görülmemiş bir rakam olan iki yüz elli bin baskıya ulaştı. Kitabın başarısı Japon halkının Batı hakkında gereksinim duyduğu bilgiyi tam olarak vermesinde saklıydı. Birkaç korkusuz kişi Batıda kullanılan kimya, ilaç ya da topçuluk tekniği üzerine çalışmış olabilir fakat hemen hiç kimsenin Batılı insanların gündelik yaşamlarında neler yaptığı, ne giyip ne yediği ve nasıl yönetildikleri konusunda bilgisi yoktu. *Seiyo Jijo* Batıdaki hastaneleri, okulları, gazeteleri, müzeleri, vergi sistemlerini ve diğer, her gün karşılaşılan toplumsal kurumları tarif ediyordu. Japon halkına ilk kez Batılı ülkelerdeki yaşam tarzının bir resmini sunuyordu.

Başarısı o kadar büyüktü ki çok geçmeden Batı ile ilgili bütün kitaplar *Fukuzawa-bon* [Fukuzawa kitabı] şeklinde adlandırılır oldu. Fakat Fukuzawa o zaman bile verdiği bilgilerin değer ve önemini sürekli koruyacağına inanamıyordu. "Kitaplarımın içeriğinin kendi toplumsal şartlarımıza uygulanacağına dair hiçbir fikrim yoktu," diye yazıyor ve şöyle ekliyordu: "Kısacası kitaplarımı Batıdan hikâyeler ya da hayal ülkesinden tuhaf masallar olarak yazıyordum."

Ancak, yeni hükümetin, korktuğu gibi bir takım cahil aptallar güruhu olmayıp tam aksine tamamen modern çizgide yeni bir Japonya yaratmaya kararlı bir grup yetenekli adamdan oluştuğunun ortaya çıktığı Restorasyon kargaşası geçtikten sonradır ki Fukuzawa hayattaki yeni görevini farkettiler. Bu, vatandaşlarının

düşünce biçimini tamamen ve yeniden şekillendirmekten başka bir şey değildi. Kitabın sonuna doğru şöyle hissettiğini yazıyordu: “Batı uygarlığını ülkeye daha fazla kazandırmak üzere bu dönemden yararlanmak ve halkın fikirlerini kökünden değiştirmek gerekiyordu. İşte belki o zaman Uzakdoğuda Batının Büyük Britanya’sına karşı koyacak ve tüm dünyanın gelişiminde aktif rol alacak büyük bir ulus kurmak olanaksız olmayabilirdi.”

Geleneksel Japon düşünüş tarzında böylesine hatalı bulunduğu neydi? İlginç bir bölümde iki önemli unsurun eksik görüldüğünü söylüyor: bilim ve bağımsızlık ruhu. Ona göre Batılı devlet adamlarının ülkelerini böylesine başarıyla yönetmelerinin, Batılı iş adamlarının ticaret ve sanayide bu kadar başarılı olmalarının, halkın böylesine vatansever ve aile çevrelerinin bu kadar mutlu olmasının sebebi bilim kurallarına ve bağımsızlık ilkesine bağlıydı. Japonya’nın bu konularda geri kalmasının sebebi de geleneksel Konfüçyüsçü öğretinin bu iki önemli ilkeyi ihmal etmiş olmasıydı.

Bu nedenle Fukuzawa, yaşamının geri kalan yıllarında mümkün olan her şekilde –okulundaki eğitimde, gazetesinin yayın politikasında, kitaplar dolusu yazılarında, özel yaşamında– bu yeni felsefeyi yaymayı görev edindi. Maceralarla, dış ülke gezileriyle ve gizli katillerin hikayeleriyle dolu ilk bölümlerden sonra 1868’den itibaren yaşamı, yazmaya ve öğretmeye yönelerek daha sakin bir yörüngeye oturdu. Hükûmette görev alması yönündeki tüm teklifleri kitabın sonuna doğru okuyacağımız nedenlerle reddetti ve kendisini tamamen felsefesini yaymaya adanmıştı.

Eski öğreti ve değerlerin kusurlarını belirtmek ve Japonya’nın modern dünyada oynaması gereken role daha uygun yeni ilkeler oluşturmak amacıyla kitap ve makalelerini birbiri ardına yayınlanmaya başladı. Yazıları şaşırtıcı derecede farklı alanları kapsamaktadır. Ahlâk, ekonomi, politika, tarih yazıcılığı ve ulusla-

rarası hukuk üzerine yazılar yazmıştır. Doğal olarak bilim felsefesi ve Batıda böyle bir felsefenin doğmasına yol açan bağımsız gözlem ve inceleme ruhu üzerine de yazdı. Bilimde ilerlemiş ve yeni değerler sistemi geliştirmiş olan bir toplumda eski Konfüçyüsçü ahlâk sisteminin tutunamayacağını gösterdi. Özellikle ailelerin çocuklarından beklentilerinin çok yüksek olmasına, baskı gören kadınların ve çocukların yanında yer alarak eski aile düzenine karşı çıktı.

Fikirlerinin çoğunu o dönemde yüksek sesle söylemenin ne büyük bir cesaret gerektirdiğini unutarak onları şimdi doğal hak olarak kabul ediyoruz. En duygusal sözlerinden biri *Gakumon no Susume* (Öğrenme Cesareti) isimli kitabının açılış cümleleriydi: “Tanrı ne bir insanı diğerine üstün ne de diğerini bir başkasından aşağıda yarattı. İnsanların dış görünüşleri ve yaşam koşulları farklı olabilir, fakat hakları konusunda; yaşam, mülk edinme ve insanlık onuru taleplerinde hepsi eşittir.” Biz şu anda bu ilkeleri demokratik yaşam biçiminin temel ilkeleri olarak kabul ediyoruz. Fakat 1872’de Japonya’da bu sözler büyük itirazlara neden olmuştu. Bunlar, insan topluluğunu oluşturan tüm insanların eşit olmadığını ve doğal bir hiyerarşinin var olduğunu düşünen geleneksel siyasi felsefeye tamamen zıt düşen sözlerdi.

Bilimi ve bağımsızlık ruhunu vurgulayışını, biz şimdi geçerli bilgi anlayışımızın esası kabul ediyoruz. Fakat Japonya’da 1870’lerin başında bu, dış dünyanın algılanışına dair tamamen yeni bir tutum takınmayı gerektiren alışılmadık ve garip bir yaklaşımdı. Gerçekten de Fukuzawa’nın gençliğinde bağımsızlık ruhunun ne denli az bulunduğunu kitabın ilk bölümünü okuyunca anlayabiliriz. Yaşadığı topluluktaki katı hiyerarşik düzeni sorgulayan ilk kişi olduğu görülmektedir. Yüzyılın başında formüle ettiği “bağımsızlık ve kendine güven” ilkelerine bağlı ahlâk kuralı şimdi kusursuz ve sağduyulu bir yaklaşım olarak dikkatimizi çekiyor. Ancak bu düşüncelere, 1900’de ilk ortaya çıktığında Fran-

sız İhtilâlî'nin dehşet dolu günlerine götürecektir yıkıcı bir doktrin olarak saldırılmıştı.

Fukuzawa'nın, üyelerinin hiyerarşik bir sorumlulukla değil fakat karşılıklı sevgi ve ilgi bağlarıyla bağlı olduğu, "arkadaş grubu" gibi bir arada yaşayan bir aile oluşturmak için çağrıda bulunması da sevecen ve duyarlı bir yaklaşım olarak görünüyor. Kadın haklarına saygı duyulması ve kadınların toplum içindeki konumlarının, tiksinti uyandıran *Onna Daigaku*'da uygun görülenin daha üstüne yükseltilmesi isteği şimdi uygar ülkelerde itirazsız kabul edilmektedir.

Genellikle aklımızı, keşfedilmesi için gereken cesaret ve önseziyi unutarak, sahip olduğumuz sıradan bir yetenek olarak kabul etme eğilimindeyizdir. Fukuzawa'nın Japon bilimine katkısı bize şimdi çok önemli gelmiyor. Bunlar artık yaşamımıza iyice girdi. Fakat Çinli reformcu Liang Ch'i Ch'ao'nun Voltaire ve Tolstoy'la birlikte onun hakkında söylediği "Eğer bu kişiler olmasaydı, ülkelerinin ilerleyebileceği şüpheliydi." cümlesinde belirtildiği gibi, Fukuzawa yaşamamış olsaydı Japon mirası daha yoksul olurdu. Önemi tarif etmek için neyi seçersek seçelim; buna kesinlikle ileriye görebilme yeteneği ve gördüklerini yüksek sesle söyleyebilme yönündeki ahlâkî cesaretini de katmalıyız. Fukuzawa bu özelliklerin her ikisine sağduyuyla birlikte sahipti. Alışılmamış fikirlerini bilginler arasında çok moda olan anlaşılması zor bir dille değil, herhangi bir ev kadınının anlayabileceği sözlerle anlattı.

Ayrıca bu kitapta kendisinin insani yönlerini görmekten de mutluyuz. Kitap dikkatle planlanıp düzenlenmekten ziyade bir sekretere dikte edildiği için okurken bir arkadaşımızın konuşmasını dinliyormuş gibi hissediyoruz. Sakin ve kendiliğinden, üzerinden uzun zaman geçmiş sahneler arasından gençlik maceralarını hatırlıyor, arkadaşlarıyla tuhaf sohbetlerini anımsıyor, sır verircesine umutlarını ve korkularını anlatıyor. Belleğine iyice

yerleşmiş olan geçmişin neşeli hikâyeleri daha sonra uzun süre bizim belleğimizde de yer ediniyor. Restorasyon arifesinde Şogun'un yardımcıları ile alışılmış katı toplum kurallarını bir kenara bırakıp zarif odalarda yayılıp yatarak çılgınca, kendilerinden geçercesine politika konuştukları Şogun'un kalesindeki manzarayı hatırlıyoruz. Ya da Ogata'nın okulundaki öğrencilerle, çıplak ve pis bir şekilde, anatomi ve kimya hakkında yazılmış Flamanca eserlerle ilgili ateşli tartışmalarda derin derin düşündükleri sahneleri. Ya da Restorasyon'un son savaşından kılıçlar ve garip ganimetler kuşanmış olarak doğrudan Fukuzawa'nın okuluna gelen çılgın savaşçıyı. Ya da Fukuzawa'nın, bütün gece kendi başına kalıp düşünmesini istediği, daha sonra da kızarak sertçe sarsmış olduğu için üzüldüğü sefahat düşkünü öğrenciyi. Ya da bit ve pirelerini Fukuzawa'nın annesinin sabırla yakalayıp öldürdüğü yaşlı dilenci kadını. Ve baştan sona, okudukça daha da güçlenen, insan yönü ortaya çıkan, konuştukça daha elle tutulur ve hoşsohbet olan yazarın görünüşünü, kişiliğini...

Profesör Eiichi Kiyooka, bu hatırlanmaya değer çeviriyi kitabın orijinalinden büyük bir keyif alarak yaptı. Fakat onun için duygusal bir bağ da söz konusu. O, Fukuzawa'nın torunu ve gerçeğe en uygun anlamıyla kitabın yazarıyla "aynı duyguları paylaşmak"tan doğan ve bu gerçek duygudaşıktan gelen özel bir duyarlılığa sahip. Fukuzawa, geri dönüp İngilizce öğrenmek için harcadığı çabalara baksa, çabalarının kendi torununun İngiliz diline böylesine hâkim oluşu şeklinde meyve verdiğini görerek şüphesiz çok mutlu olurdu. Ve bu yeteneklerin *Fukuo Jiden*'in (Yaşlı Fukuzawa'nın Özyaşamöyküsü) İngilizce konuşulan dünyaya tanıtılmasında kullanıldığını bilse şüphesiz daha da mutlu olurdu.

Carmen Blacker
İngiltere, Temmuz 1965

1899 BASIMINA ÖNSÖZ

Genellikle yabancı bilim adamlarının gelecek nesillerin faydalanması için yaşam öykülerini yazmaları adet olduğu için üniversitemizin pek çok üyesi de ara sıra bizim Fukuzawa *senseimizin*¹ de anılarını yazmasını arzu etmişti. Bazıları bunu kendisine açıkça da söylemişti fakat Sensei sürekli meşguldü, yazmaya ayıracak hiç zamanı yoktu. Fakat önceki yıl, sonbaharda, bir yabancının ricası üzerine Restorasyon dönemi ile ilgili hatıralarının bazılarını anlatma fırsatı buldu. Sensei o sırada, ani bir kararla, bir steno² yazarı çağırarak yaşamının çocukluk döneminden itibaren ilk yıllarından başlayarak yaşlılığına kadar geçen süreyi sözlü olarak anlattı. Daha sonra müsveddeler üzerinde çeşitli düzeltmeler yaptı ve yazdıkları geçen Temmuz ayından başlayarak bu yılın Şubat ayına kadar Jiji-shimpo'da *Fukuo Jiden* (Yaşlı Fukuzawa'nın Özyaşamöyküsü) adı altında yazı dizisi olarak yayınlandı.

Bu notlar, her bir olayı, o anda rastlantı eseri hatırladığı sıraya göre anlattığı hikâyelerden oluştuğu için özyaşamöyküsünden ziyade günlük konuşmalar şeklindedir. Bu nedenle, Sensei ilk ciltte atlanmış olanları tamamlamak üzere ek bir cilt yazarak yabancı ülkelerle ilişkilerimizin başlangıcını, Şogun hükûmeti

* Söylenen sözleri söylendiği kadar çabuk yazmaya elverişli, kısa yalın işaretlerden oluşan yazı yöntemi —ed.n.

1. Sensei: Öğretmen ya da usta. Çok saygı gösterilen bir kişiye verilen unvan.

tarafından atılan diplomatik adımların son safhalarını tam olarak anlatmayı planlamıştı. Bu ikinci cildin genel planı hazırlanmıştı fakat geçen yılın Eylül ayında Sensei, aniden çalışmalarına devam etmesine engel olan ciddi bir hastalık geçirdi. Sensei iyileştiğinde, ikinci cildi² yayınlayarak şu andaki üzüntümüzü gidermiş olacak.

Ishikawa Kammei³

Haziran 1899

Jiji-Shimpo

2. Fukuzawa 1901 yılında öldüğü için bu ikinci cilt yazılmadı.

3. Ishikawa Kammei (1859-1943): Keio-gijuku'da eğitim gördükten sonra Fukuzawa'nın gazetesi *Jiji shimpō*'nun kuruluşunda yer aldı, daha sonra yazı işleri müdürü oldu. Emekliliğinin ardından Fukuzawa hakkındaki en yetkin yaşamöyküsünü yazdı (*Fukuzawa Yukichi Den*, 1923). Ishikawa, Fukuzawa'nın taşıdığı ruhu miras almış önde gelen kişilerden biri olarak kabul edilmektedir.

Fukuzawa altmış üç yaşında (1898)

T E Ş E K K Ü R

Öyle görünüyor ki bir çevirmenin işi hiçbir zaman tamamen bitmiyor. Önceki basımlarda hatalar giderildiyse de çevirinin tamamının tekrar düzeltilmesi gerekiyordu. Çevirmen, kitabın her satırının tekrar incelenip yeni çeviri olarak adlandırdığı hale dönüşmesi fırsatının kendisine verilmesinden büyük mutluluk duymaktadır. Bu, bir çevirmen için az bulunur bir ayrıcalıktır. Ayrıca kendisinin, Fukuzawa'nın yeni bulunan el yazmalarına göre konuları tekrar bölmek ve yeni bölümler eklemek fırsatı da olmuştur. Eski tercüme üzerinde detaylı eleştirilerde bulunan Prof. Max H. Fisch'e müteşekkirdir. Dizin ve genişletilmiş notların yazılması sırasında paha biçilmez yardımlarını gördüğü, *Keio-gijuku'nun Yüzyıllık Tarihi* kitabının editörlerinden Mr. Masafumi Tomita'ya ve Keio İngilizce Konuşma Topluluğu'nun öğrenci üyelerine derin minnettarlığını sunmaktadır. Ayrıca ilk çeviri sırasında kendisine yardımcı olan Mr. Charles F. Bopes ve Mr. W. Bradford Smith'e de teşekkür etmektedir.

I ÇOCUKLUK

Babam, Fukuzawa Hyasuke, Kyushu Adası'nda bulunan Nakatsu'daki Okudaira Klanı'na bağlı bir samuraydı.¹ İlk ismi O-Jun olan annem aynı klandan bir başka samuray, Hashimoto Hamaemon'un en büyük kızıydı. Babamın sosyal statüsü ancak bir lortla resmi bir görüşme yapacak kadar yüksekti. Erlerin (*ashigaru*) birkaç rütbe üstünde fakat samuraylar arasında daha düşük bir sınıftaydı. Bugünün toplumundaki mevkisi herhalde devlet memurlarının en düşük seviyesi olan *hanninkana*² denk düşerdi.

1. Samuray: 1868 yılındaki İmparatorluk Devrimi'yle değişip modernleşen feodal Japon toplumunda, samurayların yönetici sınıfı oluşturduğu katı bir kast sistemi bulunmaktaydı. Bu sınıf, feodal Avrupa'da krala karşılık gelen bir pozisyonu olan *şogunu*, Baronlara karşılık gelen *daimyoyu* ve daha alt düzeyde memur ve askerleri kapsıyordu. Samurayların altında nüfusun büyük bir bölümünü kapsayan ve "Dört Kast" olarak adlandırılan çiftçiler, zanaatkârlar ve tüccarlar yer alıyordu. Samuray'ın üzerinde imparator ve saray mensupları vardı. Tüccarların altında kast dışı olanlar, *eta* ve dilenciler yer almaktaydı. Rahipler ve bir dereceye kadar bilim adamları sistemin dışında kalıyordu. Herhangi biri rahip ya da bilim adamı olabilir ve nispeten serbest bir kariyerin keyfini çıkarabilirdi. Samuray sınıfı içinde üst ve alt sınıf (*Joshizoku* ve *Kashizoku*) arasında kesin bir ayırım vardı. Her sınıf içinde kimi yükselmeler ya da gerilemeler olabiliyordu, fakat bir kişinin aradaki sınırı geçmesi ya da iki sınıf arasında evlilik hemen hemen hiç olmazdı. Fukuzawa Hyakusuke'nin pozisyonu *chu-koshoydu*; yani alt sınıf samurayların en yükseği. Maaşı on üç *koku* pirinç (yaklaşık altmış beş kile) idi ve iki yardımcı bulundurma hakkı vardı.

2. Hanninkan: 1886'da kurulan sisteme göre *hanninkan*, polis ve ordudaki astsubaylar gibi düşük rütbeli subayları kapsıyordu.

Babam “vakıf muhafızı” (*motojimeyaku*),³ diğerk bir deyişle hazinenin yöneticisi olarak atanmıştı. Sonuç olarak zamanının çoğunu bağılı bulunduğı lordun Osaka şehrindeki depolama ofis ve merkezlerinde⁴ geçirmek zorundaydı.

Bu nedenle bütün çocukları Osaka’da doğmuştu: Birincisi erkek, üç kız ve en küçükleri ben olmak üzere hepsi beş çocuk. Babam 43, annem 31 yaşındayken Tempo döneminin beşinci yılında Aralık ayının 12’sinde doğdum (modern takvime göre 10 Ocak 1835).

Bir buçuk yıl sonra, Haziran ayında babam öldü. Bu sırada erkek kardeşim henüz on bir yaşındaydı ve ben sadece bir bebektim. Bu durumda annemin yapacağı tek şey çocuklarını da alıp Nakatsu’daki kendi feodal bölgesine dönmekti; nitekim o da öyle yaptı.

BİZ ÇOCUKLAR NAKATSU TOPLUMUNA UYUM SAĞLAYAMADIK

Nakatsu ile ilgili en çok aklımda kalan, biz çocukların oradaki diğerk çocuklarla hiçbir zaman tam anlamıyla kaynaşamadığımızdı. Düzinelerce kuzenimiz ve çevrede de pek çok çocuk olduğu halde, onlarla hiçbir zaman kendi aramızda olduğu gibi geçinemez

3. Hazine Yöneticisi: Eskiden Japonya’da bir feodal lordun tek geçim kaynağı, eyaletindeki çiftçilerden vergi olarak topladığı pirinçti. Büyük bölümü hizmetlilere dağıtıldıktan sonra kalanı satılmak için Osaka’ya gönderilmek üzere gemiye yükleniyordu. Osaka, şimdi olduğu gibi o zaman da büyük bir ticaret merkeziydi. Dönemin adetlerine göre üst seviyedeki samuray para işleriyle ilgilenmez, klanın mali işlerinin yönetimini alt seviyedeki memurlara bırakırdı.

4. Depo ve Merkez Ofis: Japoncada karşılığı *kura-yashiki*dir. Genellikle nehir kenarında memurlarla ailelerinin depolarını ve yaşam mekânlarını içeren duvarlarla çevrili bir alandı.

ya da oynayamazdık. Bunun ciddi bir sebebi yoktu, fakat farklı bir Osaka diyalektimiz olduğu için komşularımıza “evet” ve “hayır” derken bile utanırdık. Üstelik annem, Nakatsu’da doğduğu halde, o sıralarda Japonya’nın en görkemli şehri olan Osaka’daki yaşama alışmıştı ve bizi giydiriş tarzı, saçlarımızı tarayış biçimi Kyushu sahilinde dışarıya kapalı bir şehirde yaşayan bu insanların gözüne tuhaf görünüyordu. Osaka’dan getirdiklerimizden başka giyecek bir şeyimiz olmadığı için de doğal olarak evde oturup kendi aramızda oynadığımızda kendimizi daha güvende hissediyorduk.

Ailemizin çok önemli bir özelliğine değinmeliyim. Babam tam bir bilim adamıydı. O dönemin bilim adamları, bugünkü Batılı bilim adamlarından farklı olarak, para konusunu düşünmeyi veya hatta paraya dokunmayı onur kırıcı bulurlardı. Babam her zaman kitapları ve eski zaman bilgelerinin soylu felsefeleri ile dolu sakin bir bilimsel yaşam özlemi çekmişti. Ancak hazine müfettişi olarak görevi tüccarlarla ilgilenmek, para hesabı yapmak ve bağlı olduğu lort adına borç anlaşmaları düzenlemek olduğu için yoğun bir şekilde dünyevi işlerle uğraşmak zorunda kalmıştı. Kimi zaman bağlı olduğu lort darda kaldığında, babam Osakalı Konoike ve Kajimaya gibi zenginlerle pazarlık yapmak zorunda kalmıştı.

KONFÜÇYÜS DOKTRİNİNE GÖRE EĞİTİM

Bu iş onu mutlu etmiyordu ve çocuklarının terbiyesi söz konusu olduğunda, ideal bir eğitimin nasıl olması gerektiğini düşünüyorsa sanırım çocuklarını da o şekilde yetiştirmeye uğraşıyordu. Örneğin bir defasında güzel yazı öğrenmeleri ve genel bir eğitim görmeleri için çocuklarını bir öğretmene göndermişti. Öğretmen

lordun deposunun bulunduğu arazide oturuyormuş, fakat öğrencileri arasında tüccarların çocukları da bulunduğu için doğal olarak sayıları öğretmeye başlamış: “İki kere iki dört, iki kere üç altı vs.” Bu, günümüzde öğrenilmesi son derece doğal bir bilgi gibi görünebilir fakat babam bunu duyduğunda, çocuklarını öfkeyle oradan uzaklaştırmış.

“İğrenç!” diye bağırması ve eklemiştir: “Bu masum çocuklara tüccarlara gerekecek sayıları öğretmek. Bu öğretmeninin başka neler yapabileceğini düşünmeye bile gerek yok.” O sırada diğerleriyle derse gönderilemeyecek kadar küçük olduğum için bu olayı daha sonra annemden duymuştum.

Her halde doğru bildiklerinden asla ödün vermeyen ve çok titiz bir baba olduğu kolayca anlaşılıyor. Ardında bıraktığı yazılardan Konfüçyüs’e gönülden bağlı olduğunu biliyorum. Babam Çin felsefesinin önde gelen bilginleri arasında Ito Togai’ye⁵ son derece saygı duyar ve eski bir atasözü olan “Doğru ve samimi ol ki kendinle baş başayken bile utanma,” sözüne harfiyen uyardı.

Ailesi de babamın fikirlerine bağlı kaldı. Beşimizin de çok az arkadaşı vardı. Anılarında sadece kocasıyla yaşayan annemden başka bizi etkileyecek hiç kimse olmadığı için de babam sanki bizlerle birlikte yaşıyor gibiydi. Nakatsu’da garip alışkanlıklarımız ve giysilerimizle farkında olmadan ayrı bir grup oluşturmuştuk. Hiçbir zaman dile getirmesek bile komşularımızın bizim kadar rafine olmadıklarını düşünüyorduk. Hatta kuzenlerimizin bile bize benzemediklerinin farkındaydık. Üstünlük kuramayacak kadar az sayıda olduğumuz için görgü kurallarına uymayan davranışları için onları ayıplamıyorduk. Gururumuzu sadece kalplerimizin derinliklerinde taşıyarak onlardan uzak duruyorduk.

5. Ito Togai (1670-1736): Bir başka tanınmış bilim adamı olan Ito Jinsai’nin öğrenciydi. İki nesil boyunca Kyoto’da yaşayan bilim adamları, yeni bir Konfüçyüs yorumuna dayalı Kogi-gakuha olarak adlandırılan okulu kurdular.

Koşup oynamaktan, konuşmaktan çok hoşlanan, canlı, neşeli ve mutlu bir çocuk olduğumu, fakat doğru dürüst ağaca tırmanmayı bile beceremediğimi ve hiçbir zaman yüzmeyi öğrenemediğimi hâlâ hatırlarım. Komşu çocuklarla oynamadığım için böyle olmuştu herhalde.

KATI OLMAYAN BİR DİSİPLİN ANLAYIŞI

Bu yabancı yerde böyle herkesten ayrı, kendi yağımızla kavrularak yaşıyorduk, fakat evimiz mutluluk doluydu. Başımızda bizi yönetecek babamız olmadığı halde biz çocuklar kendi aramızda hiç kavga etmez ve annemizi üzmezdik. Bu, annemiz sert davranıldığı ya da bizi terbiye etmek için çok uğraştığı için değil, düşünceli ve yumuşak başlı yetiştiğimiz için doğal olarak böyleydi. Bu durum babamızın anılarından ve annemizin sessiz etkisinden ortaya çıkan bir şey olsa gerekti.

Uygulanan disiplinin sonucunda ne evimizde *shamisen* gibi bir müzik aleti oldu ne de onu dinlemeyi aklımıza getirdik, çünkü bu samuraylara özgü basit bir eğlence şekliydi. Yine, buna benzer şekilde, hiçbir tiyatro oyununu seyretmememiz de normaldi. Yaz aylarında bir festival sırasında gezgin aktörler Sumiyoshi Tapınağı'nın avlusunda geçici sahnelerini kurduklarında yedi gün süren bir seri oyun sahnelenirdi. Tam o sırada bizim klanımızdan samurayların bu oyunlara gidemeyeceklerini, hatta tapınağın taş duvarından öteye geçmemeleri gerektiğini haber veren bir bildiri yayınlandı.

Bildiri çok sertmiş gibi görünmesine rağmen aslında sadece bir formaliteydi. Pek de titiz davranmayan samurayların çoğu, yüzlerine havlular sarıp bütün samurayların kuşandıkları kılıçlardan sadece kısa olanını takarak, kendilerini avam tabaka-

sından insanlarmış gibi göstermeye çalışır, oyunlara giderlerdi. Gerçekten avam tabakasından olanlar paralarını öderlerken bu sözde gizli samuraylar tiyatronun bambu parmaklığının üzerinden atarlardı. Tiyatro sahipleri bu davetsiz misafirlere engel olmaya çalıştıklarında tehdit edencesine bağırarak en iyi yerlere oturmak için kocaman adımlarla yürürlerdi.

Orta ve düşük sınıftan çoğu samuray ailesi arasında belki de oyunları seyretmeyen tek aile bizimkiydi. Bütün kadınlar tiyatroyu sevdikleri halde annem adını bile anmazdı. Biz çocuklar da tiyatroyla ilgili hiçbir soru sormazdık. Kimi zaman sıcak bir günün ardından gelen gecenin serinliğinde yürüyüş yapmak için dışarı çıkardık. Yürürken karşımıza çıkan geçici tiyatro çadırını görür, fakat kesinlikle sahnelenen oyunlar hakkında konuşmazdık. İşte biz, böyle bir aileydik.

Daha önce bahsettiğim gibi babam, görevi gereği yapması gereken dünyevi işleri sevmiyordu. Bağlı olduğu efendisinden ayrılıp kısmetini başka yerde arayabilirdi, ama bu da ona göre değildi. Galiba tatsız bir göreve ve ufak bir ücrete boyun eğmiş ve mutsuzluğunu kalbine gömmüştü. Belki de devrin katı adetleriyle başa çıkmanın olanaksızlığını bildiği için böyle davranmıştı.

Babamla ilgili beni üzen bir öykü var. Doğduğumda çok zayıf fakat iri kemikli bir çocuk olduğumu gören ebe, çok sütle beslenirsem sağlıklı bir çocuk olarak büyüyeceğimi söylemiş ve bu sözler de babamı çok sevindirmiş.

BÜYÜDÜĞÜNDE ONU RAHİP YAPACAĞIM

Anneme sık sık “Bu iyi bir çocuk,” der ve şöyle eklermiş: “On, on bir yaşına geldiğinde, her şey yolunda giderse, onu manastıra gönderip rahip olmasını sağlayacağım.”

Sonraları, babamın ölümünün ardından, annem sık sık babamın niçin benim rahip olmamı istediğini hiç anlamadığını söylediler. “Ama...” diyerek şöyle devam ederdi: “... Eğer baban yaşıyor olsaydı şimdiye kadar çoktan bir tapınakta rahip olmuştun.”

Yıllar sonra her şeyi daha iyi anlamaya başladığımda, babamın bu arzusunun o devirdeki feodal sistemin katı miras kanunlarından kaynaklandığını fark ettim. Sisteme göre yüksek memurların oğulları da aynı görevi devam ettiriyor, piyadelerin oğlu gene piyade oluyor ve ikisi arasında yer alan aileler de yüzyıllardır değişmeksizin aynı kadere boyun eğiyorlardı. Babama gelince, ne kadar çaba harcarsa harcasın toplumda daha yüksek bir mevki edinme gibi bir umudu yoktu. Bütün olasılıkları düşünerek benim için tek çıkar yol görmüştü: Rahiplik. Bir balıkçının oğlunun Budist manastırında baş rahip olduğu biliniyordu.⁶

FEODALİZM... BABAMIN AMANSIZ DÜŞMANI...

Babamın beni rahipliğe yönlendirmek istemesinin altında yatan nedenin feodalizm olduğunu düşünmekte hiç de haksız olmadığımı inanıyorum. Yaşamının kırk beş yılını feodal sistemin esareti altında yaşayıp hiçbir arzusunu gerçekleştiremeden öldüğünü düşündükçe, yüreğim üzüntüyle burkuluyor. Oğlunu manastıra yerleştirerek kendisinden esirgenen bir yaşamı ve daha rahat düşünebilme olanağını ona verebilmeyi kararlaştırmıştı.

6. Budist Abbot için bkz. Dipnot 1. Rahiplerin oğulları genellikle dini kariyeri seçerlerdi. Yüksek dereceli rahiplerin oğulları da çoğu kez dikkat çekip kayırılırdı. Bu sebeplerden dolayı bir rahibin kariyeri de feodalizmden tamamen uzak sayılmazdı. Buna rağmen Fukuzawa'nın babası, terfilerde kanuni kısıtlama olmadığı için, rahipliği feodalizmden uzak kabul etmiş olmalıdır.

Bunu düşündüğümde iç dünyasındaki acıyı ve anlaşılması güç sevgiyi fark ederek gözyaşlarına boğuluyorum. Bana göre yıkılmasını namus borcu saydığım feodal sistem, gerçekten babamın amansız düşmanı olmuştur.

Babamın arzusuna rağmen, rahip olmadım. Babam sağ olmadığı için beni yönlendiren kimse de olmadı. Bu nedenle evde başka herhangi bir çalışma da yapmadım. Ailede babamın yerini alan ağabeyim henüz genç bir adamdı; annemse yardımcı tutmaya yetecek parası olmadığı için ev işleri, yemek ve beş çocuğun bakımı gibi bütün işleri tek başına yapmak zorundaydı. Doğal olarak eğitimimiz günlük hayatın hayhuyu arasında unutulup gitmişti.

Nakatsu klanındaki delikanlıların *Lun-yü* gibi Çin klasiklerini, Konfüçyüs'ün deyişlerini, *Ta-hsüeh* gibi bir ahlâk kitabını öğrenmeleri alışılmadık bir şey değildi, fakat bu tarz çalışmalar hiçbir zaman gerçek anlamda özendirilmezdi. Sanırım dünyada doğal olarak çalışmaya hevesli hiçbir çocuk yoktur. Herhalde bu nedenle anne babasının yumuşaklığını kullanan ve kitaplarla arası hiç de hoş olmayan tek çocuk ben değildim.

ON DÖRT ON BEŞ YAŞLARINDA KENDİMİ ÖĞRENMEYE VERDİM

Bununla birlikte on dört, on beş yaşına geldiğimde benim yaşımdaki pek çok erkek çocuğun bu klasikleri öğrenmekte olduğunu fark ettim ve kendimden utanıp hevesle okula başladım. Önceleri, yaşıtlım olan diğer çocuklar Çin felsefesi kitaplarını (*Shih-ching* ve *Shu-ching*) tartışırken on beş yaşında bir delikanlı olarak Mencius'u yüksek sesle okuyarak işe başlamış olmaktan çok utanıyordum.

Uygulanan sistem şöyleydi: Büyük sınıflardaki öğrenciler sabah erken saatlerde yeni öğrencilere yüksek sesle okuma konusunda ders veriyorlardı. Daha sonra da hepsi bir konu üzerinde tartışıyorlardı. Herhalde edebiyata yatkınlığım vardı, çünkü benden büyük olan bir öğrencinin daha sabah erken saatte bana okumayı öğrettiği kitabı daha sonra kendisiyle tartışabiliyor ve öne sürdüğü fikirleri her zaman çürütebiliyordum. Bu arkadaş sözcükleri iyi biliyor fakat bu sözcüklerle anlatılmak istenen düşünceleri anlamakta zorlanıyordu. Bu nedenle onunla tartışmak benim için çok kolaydı.

İki ya da üç kez okul değiştirdim, fakat çoğunlukla Shiraishi⁷ adında bir öğretmenle çalıştım. Onun gözetimi altında hızla ilerleyerek dört beş yılda Çin klasiklerinin büyük bir kısmını zorluk çekmeden bitirmiştım.

Shiraishi Sensei, klasiklere özel bir önem veriyordu. Bu nedenle zamanımızın çoğunu Lun-yü, Mencius ve diğer eski bilgelerin kitaplarına ayırmıştık. Öğretmenimiz özellikle *Shih-ching* ve *Shu-ching*'i çok beğendiği için derslerde sık sık bu kitapları dinliyorduk. Ayrıca *Meng-ch'iu*, *Shih-shuo*, *Tso-chuan*, *Chan-kuo-Ts'e*, *Lao-tzu* ve *Chuang-tzu*'yu da çalışıyorduk. Tarihi kitaplara gelince *Shih-chi*, *Ch'ien-hou Han-shu*, *Chin-shu*, *Wu-tai-shih* ve *Yüan-ming Shih-lüeh* gibi yazarların kitaplarını okuyorduk.⁸

7. Shiraishi Tsuneto (1815-1883): Shozan ismini de kullanırdı. Üçüncü bölümdeki üç numaralı dipnotta kendisinin onurlu karakterini gözler önüne seren bir olay anlatılmaktadır.

8. Bu liste, Konfüçyen klasikleri çalışmasında başlıca kaynağı oluşturan tarih, ahlâk ve şiir kitaplarını kapsar.

Shiraishi'nin okulunda okuduğum bütün kitaplar arasında en sevdiğim *Tso-chuan*'dı. Öğrencilerin çoğu on beş cildin üç veya dördünü okuduktan sonra bıraktıkları halde ben, bütün ciltleri on bir ya da daha fazla kez okuyup ilginç kısımların çoğunu ezberlemiştim. Böylece zamanla *zenza* yani ara sıra ders verme ayrıcalığı olan kıdemli öğrenci oldum.

Shiraishi Sensei, Kamei'nin⁹ okulunda çalışıyordu. Nitekim gerçek felsefenin bu ustasına hayrandı, edebî yaklaşımlara zarif bir şekilde tepeden bakar ve bizi kendi aramızda lirik şiirler yazmaya özendirmezdi. Bu sırada Hirose Tanso¹⁰ adında, bilinen bir şair ve hiciv ustası vardı. Öğretmenimiz onunla alay ederek bir satır bile Çince yazamayacağını, ancak Japonca önemsiz şiirler yazdığını söylerdi.¹¹ Aynı şekilde çağdaşı olan başka bir edebiyatçı, Rai Sanyo¹² için de "Eğer onun yazdıklarına edebiyat denirse herkesin karaladığı da edebiyattır. İnsan kekeleyebilir ama ne dediği de anlaşılabilir," derdi. Öğretmenimizin ardından biz öğrenciler de çok geçmeden onun eleştirdiği kimseler üzerine daha az kafa yormaya başladık.

9. Kamei Nammei (1743-1814): Fukuokalı Konfüçyüsçü bilim adamı ve doktor. Kyushu'da Yedolu Kaibara Ekken'e karşı otorite olarak kabul edilirdi.

10. Hirose Tanso (1782-1856): Fukuzawa'nın küçük düşürücü sözlerine rağmen Hirose, dört binin üzerinde öğrencisiyle Konfüçyüsçülük konusunda tanınmış bir bilim adamı ve yazardı. Bir tüccarın oğlu olarak doğdu. Kendilerine Şogun hükûmetinin bilim adamlığını onayladığının göstergesi olmak üzere aile ismi olarak "Hirose"yi kabul edip kullanma ve çift kılıç takma ayrıcalığı (samurayların özel ayrıcalığı) verildi. Bu olay, dönemin bilim adamları arasındaki hizipçi rekabeti kanıtlamaktadır.

11. Avrupa'da bilim dilinin Latince olması gibi Japonya'da da Çince bilim di-
liydi.

12. Rai Sanyo (1780-1832): Ünlü bir bilim adamı ve şair. Japon tarihi ile ilgili yayınları ve siyaset felsefesi büyük tesir uyandırmış, İmparatorluk Devrimi'nin gerçekleşmesinde çok etkili olmuştur.

Merhum babam da Shiraishi gibiydi: Sanyo, Kyoto'da; babam da oradan pek uzak olmayan Osaka'da oturdukları halde kesinlikle selamlaşmazlardı. Bununla beraber babam bir başka bilim adamıyla, Noda Tekiho'yla, arkadaştı. Bu Tekiho'nun nasıl birisi olduğunu bilmiyorum ama babam Sanyo'yla değil de onunla arkadaşlık ettiğine göre Tekiho gerçekten değerli bir bilim adamı olmalıydı. Kamei Sensei, Chu-tzu'ya karşı kendi teorisini oluşturduğu için, öğrencilerinin de diğer gruplardan bilginler ile sık sık araları açılırdı.

EL İŞLERİNE YATKINDIM

Okuldaki bu çalışmaların yanı sıra ellerimle ufak tefek el işleri yapmakta çok becerikliydim ve bunları icat etmeye, tasarlamaya çalışmaktan çok keyif alıyordum. Kuyuya bir şey düştüğünde ne yapıp edip onu çıkarmanın bir yolunu bulurdum. Bir çekmecenin kilidi bozulduğunda bir çivi alıp bunu çeşitli şekillerde kıvrıp bükerek, anahtar deliğine sokup çekmeceyi açardım. Bunlar kendimle gurur duyduğum anlardı. Evin iç kapılarına *shoji* denen kağıtları yapıştırma işinde de becerikliydim. Eski *shoji*ler kirlenip renkleri tozdan griye dönünce çıkartılıp çerçeveye yeni beyaz kâğıt yapıştırılırdı. Kendi evimizde tüm bu işleri ben yapardım. Ara sıra evlerindeki bu tür işlere yardımcı olmam için akrabalarımızdan da beni çağıranlar olurdu. Her çeşit ufak tefek işi yapmakta becerikli olduğum ve bunları çabucak yapabildiğim için benden istenen her şeyi yapmaktan gurur duyardım.

Yaşım ilerlerken tahta ayakkabı ve sandaletleri onarmak –ailemin bütün ayakkabılarını ben onarıyordum– kırılan kapıları tamir edip çatıyı aktarmak gibi türlü işler yapmaya başladım.

Yoksul olduğumuz için aileden birinin evin bakımı ve onarımıyla ilgilenmesi şarttı. Kocaman bir iğne alıp evin döşemesini kaplamakta kullanılan ve bir tür kalın yer döşemesi olan *tatami*yi değiştiriyordum. Ayrıca bambuyu ayırıp kovaların ve teknelerin çevresine çember geçirmeyi de biliyordum.

Sonraları tahta ayakkabılar yaparak ve kılıçları onararak para kazanmaya başladım. Bıçak kısmını cilalayıp parlatmayı hiç öğrenmedim ama kınını vernikleyebiliyor, kabzasının çevresindeki şeritleri büküp bir şekilde metal tertibatını da takabiliyordum. Hâlâ kendi hazırlamış olduğum kısa bir kılıcım var ama şimdi bakıyorum da ustalığı pek iyi değilmiş. Tüm bunları, geçinmek için bu işleri yapan tanıdık samuraylardan öğrenmiştim.

TESTERE TÖRPÜSÜNE ŞAŞIRIYORDUM

Herhangi bir metal üzerinde çalışabilmek için iyi bir törpü sahibi olmak şarttır. Kendime bir tane yapana kadar epey güç anlar geçirmiştim. Çelik bir çubuğu kullanarak şöyle böyle sıradan bir törpü yapmayı biliyordum. Ama testere bilemek için yapılan güzel törpüler benim ustalığımın ötesindeydi. Yıllar sonra Yedo'ya¹³ ilk geldiğimde testere törpüsü yapan bir demirci çırağını görerek çok şaşırmıştım. Yerini bile hâlâ hatırlarım. Şehre girdiğimde caddenin sağ tarafındaki Tamachi'deydi. Çocuk, törpüyü örsün üstündeki bir deri parçasının üzerine yerleştirmiş, yaptığı işin ne harika bir iş olduğunun hiç farkında değilmişcesine keski ile çok güzel çentikler açıp duruyordu. Durup seyrederken bu şehrin,

13. Şimdiki Tokyo. 1868'deki İmparatorluk Restorasyonu'nun hemen ardından bu şehre Tokyo adı verildi.

genç bir çocuğun bile benim bir zamanlar hayalini dahi kuramayacağım testere törpüsünü yapabildiği, ne büyük bir endüstri şehri olduğunu düşündüm. Bu, şehirde beni hayrete düşüren ilk olaydı.

Çocukluğumdan beri kitaplara olan sevgimin yanı sıra ellerimi de kullanmaya alıştım. Şimdi bu ileri yaşında bile kendimi marangoz rendeleri ve keskilerle bir şeyler yapıp onarmaktan alıkoyamıyorum. Fakat bunlar usta işi olmaktan ziyade sıradan, ancak evde kullanılacak türden şeyler. İnsanların “zevk” diye adlandırdıkları şeyden bende pek az var. Giydiğim giysilere ve oturduğum eve hiç aldırmam. Hatta insanın niçin bir giysiyi diğeri ile birlikte belli bir şekilde giymesi gerektiğini bile anlamıyorum. Modanın niçin her yıl değişmek zorunda olduğu ise benim için daha da anlaşılmaz. Bu kaba ve sıradan yaşamımda herhangi bir konuda zevk sahibi olduğumu iddia edebilsem bu ancak kılıçlar hakkında olabilir, çünkü kılıçları kullanıma hazırlamak konusunda iyi ustalığın ne olduğunu bilirim. Sanırım bu zevk bana yaşamımın ilk yıllarında bu alanda çalışmış olmamdan geldi. Yine de becerim hiçbir zaman bir amatörünü aşmazdı.

Toplumun koyduğu kurallara hiçbir zaman aldırmadım, daima kendi yolumda yürümek benim içimde doğuştan var olan bir özellikti. Yoksul samurayların hiçbirinin hizmetçisi olmadığı için dışarı çıkıp alışverişlerini kendileri yapmaları gerekiyordu. Fakat savaşı sınıf arasındaki geleneğe göre bu samuraylar, para tutarken görülmekten utanıyorlardı. Bu yüzden ne zaman dışarıda yapılacak bir işleri olsa karanlık bastıktan sonra dışarı çıkmak ve yüzlerini el havluları ile sarmak samuraylar için alışılmış bir adetti.

GÜPEGÜNDÜZ ŞARAP ŞİŞESİ İLE DOLAŞIYORDUM

Yüzüme havlu sarmaktan nefret ediyordum, hiçbir zaman da sarmadım. Hatta alışverişlere güpegündüz gider ve samuray sınıfından olduğum için iki yanımda kılıçlarım, elimde şarap şişesini sallayarak dolaşırdım.

Kendi kendime “Bu benim kendi param,” derdim. “Çalmadım. Kendi paramla alışveriş yapmanın neresi yanlış olabilir?” diye düşünürdüm. Böylece sanırım çocukça bir gurur ve kibirle komşularımın sahte asaletini incitmiş oluyordum.

Evimize misafir geleceği zaman mutfakta anneme yardım etmek için dulavrat otu ve turp pişirirdim, ama misafirler gelir gelmez küçük bir dolaba girip ortadan kaybolurdum. Onları tembel tembel oturup yiyip içerek öylece saçma sapan konuşur görmekten hiç hoşlanmazdım. Bu yüzden de akşam yemeğini erkenden yiyip şarabımı içer –şarabı çok seviyordum– ve içinde yatak takımlarımızın olduğu küçük bir dolabın içine girerdim. Burası küçücük evimizde sığınabileceğim tek yerdi. Orada kalıp misafirlerin hepsi gidene değin yatak yığınlarının üzerinde yatar, çabucak gitmelerini isterdim. Ama tabii ki hiçbir zaman hemen gitmezlerdi. Daha sonra yavaşça dışarı süzülür, odada her zamanki köşeye yatağımı sererdim.¹⁴

Ağabeyimin¹⁵ pek çok arkadaşı vardı. Sık sık akşamları bize gelip gündemdeki sorunları tartışırlardı. Ara sıra onları dinlerdim fakat henüz çok küçük olduğum için konuşmalara katılmama izin verilmezdi. Konuşma konuları genellikle dönüp dolaşıp ülkedeki bütün bilim adamlarının onur duyduğu iki büyük

14. Bir Japon evinde genellikle yatak odası olarak ayrılmış bir oda yoktur. Bütün odaların tabanı kalın, şilte benzeri *tatami* ile kaplıdır ve ev halkı herhangi bir odada rahatça yer yatağında yatabilir.

15. Sannosuke (1826-1856): Kendisiyle ilgili daha fazla bilgi için dizine bakınız.

adam olan Mitolu Rekko¹⁶ ve Echizenli Shungaku'ya¹⁷ gelirdi. Mitolu Rekko, Şogun'un¹⁸ yakın bir akrabası olduğu için ona daha çok saygı duyulurdu. Konuşmalarda anılırken insanlar doğrudan adını söylemezlerdi. Bilim adamları kendilerine yakışır şekilde "Mito-no Roko" (Mitolu saygıdeğer yaşlı lort) derlerdi. Eğitim görmemiş olanlar da "Mito-no Goinkyō Sama" (Mitolu şerefli emekli lort) diye hitap eder ve daima şeref payesi olan "Sama"yı kullanmaya özen gösterirlerdi. Ben de tüm bunlardan etkilenecek dünyadaki en önemli insanın o olduğuna inanırdım.

Daha sonra yine büyük bir adam olarak saygı duyulan Egawa Torozaemon¹⁹ vardı. *Hatamoto* ya da Şogun'un yakın takip-

16. Mitolu Rekko: Tokugawa Nariaki (1800-1860), genellikle ölümünden sonra kendisine verilen Rekko ismiyle tanınır. Büyük bir devlet adamı ve yöneticidir. Kendi bölgesini sanayi, askeriye ve eğitim alanlarında geliştirmiş, Şogun'a sahil koruma konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Mito Ailesi, Şogun'un kendisinden sonra yerine geçecek varisi olmadığından vâris seçilen Tokugawa ailesinin üç ana kolundan biriydi. Bu nedenle Rekko, kişisel yeteneği yanında büyük bir itibara sahipti. Komodor Perry'nin ziyareti sırasında Şogun'a danışman olarak atanmıştı. Mito ailesinde güçlü bir milliyetçilik geleneği bulunduğundan Mitolu Rekko, –yabancı güçlerle anlaşmayı kapsayan– Şansölye İi Kamon-no Kami'nin politikasına karşı çıkmış ve ev hapsi cezası ile cezalandırılmıştı.

17. Echizenli Shungaku: Daha çok Echizenli Shungaku adıyla bilinen Matsudaira Yoshinaga (1828-1890), Fukui lordudur. Büyük bir devlet adamı ve yöneticidir. Kızamık aşısını Hollandalılardan alarak kendi bölgesinde tanıtmıştı. Komodor Perry'nin ziyareti sırasında yabancılarla ilişki kurulmasını savunmuştu. Ayrıca Şogunluk ve İmparatorluk Sarayı arasında iş birliği yapılması gerektiğinin de savunuculuğunu yapmıştı. Devrim'in ardından 1870'teki emekliliğine kadar yeni hükûmette pek çok yüksek memuriyette bulundu.

18. Şogun: Yedo'da yaşayan, feodal Japonya'nın gerçek askeri ve siyasî yöneticisi. Kyoto'da inzivaya çekilmiş olan İmparator tarafından bütün yönetim sorumluluğu kendisine verilmişti (bkz. Dipnot 1).

19. Egawa Tarozaemon (1801-1855): Diğer ismi Egawa Hidetatsu idi. Sonradan Devrim sırasında ünlü olan pek çok kişiye Yedo'dayken öğrettiği modern topçuluk tekniği ve sahil güvenliği konularındaki öncülüğü ile tanınmıştır. Çiftçilerin askere alınmasını savunmuştur. Cephane geliştirme konusunda da rehberlik yapmıştır. Kendi eyaletinde kurmuş olduğu dökümhane hâlâ Izu Yarımada-

çisi olduğu için herkes özel konuşmalarda bile kendisine “Egawa Sama” diye hitap ederdi. Bir keresinde ağabeyimin, arkadaşına, bu büyük adamın yani Egawa Torozemon’un modern çağın kahramanı olduğunu söylerken duymuştum; öz disiplini öylesine güçlüymüş ki kış aylarında bile yazlık giysiler giyebiliyormuş.

Bunu duyduğumda “Hımm bunu ben de yapabilirim.” diye düşünmüştüm. Bu olaydan sonra niyetimden kimseye söz etmeksizin sadece bir yorgana sarınarak yerde uyumaya başladım. Annem bunu duyduğunda çok üzölmüştü.

“Bu saçmalık da neyin nesi?” demiş ve şöyle eklemişti: “Üşöteceksin!”

Fakat ben devam ettim ve bahara kadar soğöğa katlandım. O sıralarda on beş ya da on altı yaşındaydım. Başkalarının yaptığı her şeyi kendi üzerimde denemeye hevesliydim, bu sayede bün-yem çok güçlendi.

AĞABEYİMLE SOHBET

Daha önce de bahsettiğim gibi Çin klasikleri o sırada bütün eğiti-min temelini oluştuyordu. Doğal olarak ağabeyim Çince konu-sunda tam bir uzmandı, fakat ağabeyimin alışılmamış bir yönü de vardı. Bungolu bir bilim adamı olan Hoashi Banri’nin²⁰ öğreti-sine göre matematik öğreniyordu.

sı’ndaki Nirayama’da görölebilir. Perry’nin ziyareti sırasında Yedo kıyılarından uzakta, açık denizde *Daiba* ya da istihkâm adaları kurulmasını önermiş ve inşa ettirmişti.

20. Hoashi Banri (1778-1852): Hem politikada hem de bilimsel alanda başarılı olan alışılmadık derecede çok yönlü bir kişidir. Başlıca ilgi alanı olan Konfüç-yüşçölüğün yanı sıra ekonomi, astronomi, fizik, tıp ve matematik konularında da çalışmıştır. Hinode klanına bağlı klan okulunda ders vermiş, daha sonra kla-nın şansölyeliğine getirilmiştir.

Bu öğretmen tanınmış bir Çince âlimi olmakla birlikte silah ve abaküsün²¹ samuraylar için önemli olduğunu öne süren yeni bir teorisi vardı: Abaküsün ufak memurlara, silahın da sıradan askerlere bırakılmasının hatalı olduğunu söylüyordu.

Bu teori Nakatsu'ya yayılmıştı. Ağabeyim de matematik öğrenen ve bu konuda yetenekli birkaç gençten biriydi. Bu bakımdan sıradan bilginlerden farklıydı. Ayrıca ahlâkî öğretilerine tüm benliğiyle inanarak Çinlilerin sıkı bir takipçisi olmuştu. Bir gün kendisiyle aramızda şöyle eğlenceli bir sohbet gerçekleşmişti:

“Yukichi, ileride ne olmak istiyorsun?” diye sormuştu.

“Japonya'daki en zengin adam olmak istiyorum,” diye cevap vermiştim. “Ve istediğim kadar para harcamak.” Yüzünü ekşitip bana bu konuda ne düşündüğünü söylemişti. Ben de ona “Sen ne olmak istiyorsun?” diye sormuştum.

Ağdalı bir Çince deyimle vakur bir şekilde cevap vermişti: “Ölünceye dek anne ve babama itaatkâr, kardeşlerime vefakâr ve hocama sadık olacağım.”

Bu cevap karşısında şaşırmıştım. Konuşmamız sona ermişti. İşte benim ağabeyim böyle biriydi.

Ara sıra acayip fikirleri olurdu. Bir keresinde “Ailenin en büyük erkek çocuğuyum,” demiş ve şöyle devam etmişti: “Ve şimdi ailenin reisiyim ama mümkün olsa dik başlı bir anne babadan oluşan zorlu bir ailenin evlat edindiği bir çocuk olmayı tercih ederdim. Böylelikle evlat edinilen bir çocuğun da herhangi bir anne baba ile yaşayıp iyi ve itaatkâr olabileceğini ispat edebilirdim.”

Ona göre anne babalarla evlat edinilen çocuklar arasında ortaya çıkan bütün sıkıntılar çocukların inatçılığından doğuyordu.

21. Bir tahtanın üzerinde kaydırılabilen boncuklardan oluşan basit, fakat kullanışlı bir hesap aleti.

Fakat ben tamamen karşı düşüncede idim. “Evlat edinilmiş bir çocuk olmaktan nefret ederdim,” demiştim. “Gerçek annem babam olmayan insanlara niye anne babammış gibi davranayım ki?”

Sözün kısası düşüncelerimiz birbirinden farklıydı. Bu konuşma sırasında ben on altı ya da on yedi yaşındaydım.

Annem bazı konularda kendine has düşünceleri olan, sıradışı bir kadındı. Din konusunda zamanının diğer yaşlı kadınlarına benzeyen bir inancı yoktu. Ailesi Budizm’in Shin²² mezhebine bağlıydı ancak –bu mezhepteki herkesten beklendiği halde– o hiçbir seremoniye katılmamıştı. Amida Budha’ya da ibadet etmiyordu ve “Amida Sama’nın önünde ibadet etmeye utanıyorum. Kendimi zorlayamam,” diyordu. Ancak her ayın belli bir günü kocasının ya da atalarının mezarını ziyaret edip dua etmeyi ya da tapınağa çanta dolusu pirinç götürmeyi ihmal etmiyordu. Annemin uzun yıllar kullandığı bu çantayı hâlâ saklarım.

Hiçbir zaman Buddha’ya ibadet etmezdi ama rahipler arasında pek çok eşi dostu vardı; sadece ailesinin bağlı olduğu tapınağın rahiplerinden değil, gittiğim okulda çalışan ve ülkenin değişik bölgelerinden gelmiş rahip adaylarından da. Bu rahip adayları ne zaman beni ziyarete gelseler annem onlara leziz yemekler pişirmekten çok hoşlanırdı. Annemin dindar olmadığını düşünmem için herhangi bir sebep yoktu.

Annem tüm insanlara şefkatli davranıp iyilik yapmaktan özellikle de kendisinden daha aşağı sınıftaki tüccarlar ve çiftçilerle arkadaş olmaktan çok mutlu olurdu. Hatta dilencileri ve daha da ötesi toplumdan dışlanmış olan *eta* (kendilerine has ayrı bir sınıf-

22. Bu mezhep, insanın Buda Sakyamuni’nin rehberliğinde meditasyonla kendi yolunu bulacağını vurgulayan diğer mezheplerin ve Zen mezhebinin tersine Amida’ya (Sonsuz Işığın Budası) tapınmayı ve onun iyi ahlâkına bağlı olarak kurtuluşa erilebileceğini savunur.

ları olan kasaplar ve deri tüccarları)²³ mensubu olanları bile kabul etmekten hiç kaçınmazdı. Onlarla konuşurken kesinlikle aşağılayıcı bir tavır takınmaz, saygı gösterirdi. İşte annemin yardımseverliğinin her zaman hem sevgi hem de sıkıntıyla hatırladığım bir göstergesi.

ANNEMİN YARDIMSEVERLİĞİ

Nakatsu'da isminin "Chie" [bilge] olduğunu söyleyen yarım akıllı bir dilenci kadın vardı fakat kimse ona bu ismi kimin verdiğini bilmiyordu. Paramparça, kirli, pejmürde kılıklı, uzun ve bit dolu kirli saçlarıyla zavallı bir yaratıktı. Kimse ona yaklaşmak istemezdi. Annem havanın güzel olduğu günlerde çoğu kez dilenci kadını çağırıp avludaki otların üzerine oturturdu. Daha sonra kendisi de elbisesinin kollarını sıvayıp hazırlanarak dilenci kadının saçlarındaki küçük yaratıkları ayıklamaya başlardı. Ben de her zaman yardıma çağrılır ve annemin dilencinin saçlarından çıkardığı küçük yaratıkları taşla ezmekle görevlendirilirdim.

Elli, yüz kadar ya da bulunabildiğince çok yakalandıktan sonra annem ve ben elbiselerimizi fırçalar ve ellerimizi pirinç kepeğiyle yıkardık. Daha sonra annem sabırla oturmasının karşılığı olarak kadına bir kâse pirinç verirdi. Bunun annem için bir zevk

23. *Eta*: Feodal Japonya'da en düşük sınıf, bir nevi dokunulmazlar sınıfı. Çoğunluğun iğrenç olduğunu düşündüğü büyük baş hayvan kesimi ve deri tabaklama işleriyle geçimlerini sağlayarak tecrit edilmiş köylerde yaşarlardı. Yapılan ayırım tamamen toplumsal ve mesleğe bağlıydı. Aslında bazıları varlıklı ve kültürlü insanlar olmakla beraber diğer kastlarla toplumsal ilişki kurmaları ve evlenmeleri yasaktı. Sayılarının iki yüz seksen bin civarında olduğu farkedilerek 1871 yılında Meiji Hükümeti'nin yayınladığı bir bildiri ile serbest bırakılmışlardır. Kanunen özgür oldukları halde tutucu Japonlar tarafından hâlâ toplumsal olarak lekeli kabul edilmektedirler. Bu yaklaşımı yok etmek üzere aktif bir hareket başlatılmıştır ki bu hareketin sonucu olarak *eta* sözcüğü artık kullanılmamaktadır.

olduđuna eminim ama ben nefret ederdim. Hatta řimdi bunu dűřűnmek bile beni rahatsız ediyor.

BAZI KÂĞITLARA VE SONRA KUTSAL BİR MUSKAYA BASTIM

On iki ya da on ű üç yařındayken bir gűn yaramazlık anlarımdan birinde hızla odaya kořup ađabeyimin yerde dűzenlemekte olduđu bazı kađıtlara bastım. Birden nefretle bađırdı. “Hemen dur orada seni ahmak!” Daha sonra bűyűk bir ciddiyetle konuşmaya bařladı. “Burada ne yazdıđını gűrműyor musun?” dedi. “Bu senin lordunun ismi Okudaira Taizen-no Tayu deđil mi?” “Bilmiyordum,” diye űekinererek űzűr diledim. “Affedersin! Bilmediđini mi sűylűyorsun?” diye hiddetle cevap verdi. “Gűzlerini aűsaydın gűrebilirdin. Lordun ismini ayaklar altında űiđnemenin ne demek olduđunu biliyor musun? Lordun kutsal kanunu ve kullar...”

Sonrasında ađabeyim samurayların gűrevlerine dair kuralları anlatmaya bařladı. Bařımı yere eđip űzűr dilemekten bařka űarem yoktu: “Çok dikkatsiz davrandım, lűtfen beni affet.”

Fakat bu yűrekte gelen bir űzűr deđildi. Sűrekli řűyle dűřűnűyordum. “Ne var bunda bu kadar azarlayacak, Lordun kafasına basmadım ya... Bir kâđıt parűasına basmaktan ne űıkar?”

Daha sonra bir insanın ismine basmak bu kadar kűtű bir řeyse kimbilir bir tanrının ismine basmak ne kadar gűnahtır diye dűřűnűp bu dűřűncemin dođruluđunu denemeye karar verdim. Kem gűzlere engel olmak iűin pek űok evde bulunan ve ince kâđıt parűalarından oluřan muskalardan birini űaldım ve etrafta hiű kimsenin olmadıđı bir sırada bile bile űstűne bastım

ama hiçbir şey olmadı. “Pekâlâ!” diye düşündüm kendi kendime “Bir adım daha ileri gidip en kötü yerde deneyeceğim.” Muskayı *chozu-baya* (tuvalet) götürdüm ve pisliğin içine attım. Bu kez biraz fazla ileri gittiğimi düşünerek korkuyordum, fakat hiçbir şey olmadı.

“Tam düşündüğüm gibi,” dedim kendi kendime. “Ağabeyimin beni azarlamaya ne hakkı vardı?” Önemli bir keşif yapmış gibi hissediyordum kendimi. Fakat bunu hiç kimseye hatta anne-me ve kız kardeşlerime bile söyleyemedim.

TANRI İNARİ GERÇEKTE NEYDİ?

Birkaç yıl sonra biraz daha büyüdüğümde daha da pervasızlaştım ve yaşlıların çocukları azarlarken söz ettikleri ilahi cezanın bir yalan olduğuna karar verdim. Daha sonra Tanrı İnari’nin²⁴ ne çeşit bir şey olduğunu anlamaya çalıştım.

Diğer pek çok evde olduğu gibi amcamın bahçesinin köşesinde de Tanrı İnari’ye adanmış bir tapınak vardı. Tapınağı açtım ve bula bula sadece bir taş buldum. O taşı fırlatıp attım ve yerine yolda bulduğum başka bir taşı koydum. Sonra da komşumuz Shimomura’nın İnari tapınağını keşfe çıktım. Burada da tanrının işareti tahta bir tabletti. Onu da fırlatıp attım ve neler olup biteceğini beklemeye başladım.

İnari festivalinin zamanı geldiğinde pek çok kişi kutsal pirinç şarabı sunmak, davul çalmak ve bayrak çekmek için toplanmıştı. Festivaldeki bütün ibadetler boyunca için için gülüp durdum. “Aptallar, benim taşlarıma tapınıp duruyorlar.”

24. Tanrı İnari: Japonya’nın yerel dini olan Şintoizm’in en popüler tanrılarından biridir. İnari; kırmızı tapınaklar, kırmızı *torii* ve kimi zaman da bir tilki figürü ile özdeşleştirilir.

Böylece çocukluğumdan bugüne değin tanrılardan ya da Bu-da'dan asla korkmadım. İnsanları kandırma güçleri olduğu söylenen kurnazlara ve şarlatanlara ya da büyü ve fala asla inanmadım. Mutlu bir çocuktum ve aklım hiçbir zaman yersiz korkularla karışmadı.

Bir keresinde oturduğumuz kasabaya Osaka'dan tuhaf bir kadın gelmişti. Otuz yaşlarındaydı ve önceden babamın da çalışmış olduğu klanın ofisinde yükleme boşaltma işlerinin şefi olan Dempojiya Matsuemon'un kızıydı. Bu kadın evimize de gelmişti ve İnari'nin sihirini bildiğini iddia ediyordu. Kendisi dua ederken herhangi bir kişi *goheiyi* (tören çubuğu) tutacak olursa İnari'nin ruhunun bu kişiye geçeceğini ve *goheinin* hareket etmeye başlayacağını söylüyordu. Hemen atıldım –sanırım on beş ya da on altı yaşındaydım– ve “Ben tutayım, İnari Sama'yı içimde hissetmek nasıl bir duyguymuş bunu görmek ilginç olmalı!” dedim.

Kadın beni tepeden tırnağa iyice süzdükten sonra başını salladı.

“Hayır,” dedi “Bu delikanlı olmaz.”

“Herhangi bir kişiyle olabilir demiştiniz,” diye ısrar ettim. “Bu sihri niçin benim üstümde deneyemiyorsunuz?” diyerek onu kızdırmış ve epeyce eğlenmiştim.

FEODALİZME İSYANIM

Nakatsu'da beni en çok üzen şey sınıf ve mevki ayrımı yapılmasıydı. Sadece resmi durumlarda değil, özel ilişkilerde ve hatta çocuklar arasında bile yüksek ve düşük sınıflar arasındaki farklılık kesin bir şekilde tanımlanmıştı. Bizimkiler gibi daha düşük sınıftaki samuray ailelerinin çocukları yüksek seviyeli samuray ailelerinin çocuklarıyla konuşurken saygılı bir üslup kullanmak zorundaydı. Oysa bu çocuklar bizimle konuşurken her zaman

küstah bir tavır takınıyorlardı. Bu durumda birlikte oynamanın ne keyfi olabilirdi ki...

Okuldaki en iyi öğrenci bendim; hiçbir öğrenci benimle yarışamazdı. Fakat bir kez sınıfın dışına çıkınca bu çocuklar bana üstünlük taslamaya başlıyorlardı; ancak ben kesinlikle onlardan aşağı olmadığımı, hatta fiziksel olarak da onlardan aşağı kalmadığımı emindim. Tüm bunlar olup biterken henüz çocuk olma- ma rağmen üzölmekten kendimi alıkoyamıyordum.

HİTAP ŞEKLİM NEDENİYLE HİÇ YOKTAN AZARLANIYORDUM

Memuriyet sınıfındaki erkekler arasında ayırım daha da fazlaydı. Bir defasında ağabeyim lordun şansölyesine zarfın üzerine klasik Çince bir terim olan “*Sama Kashitsuji*” yazarak bir mektup göndermişti. Mektup, zarfın üstünün çok daha hürmetkar bir hitap tarzı olan “*Sama O-toritsugi Shu*” şeklinde değiştirilmesi emriyle geri geldi. Bunu görerek kendi kendime ağladım: “Burada kalıp bu küstahlığa boyun eğmek ne kadar saçma!” O zaman bu dar fikirli ve hapishane benzeri Nakatsu’dan uzaklaşmaya karar verdim.

Kuzenlerimiz arasında bilimle uğraşanlar vardı ve bunlardan bazıları toplumun gidişatı ile oldukça ilgiliydiler. Hepsi de düşük sınıftan samuraylar olarak klanın otoriter havasından sık sık şikayetçi olurlardı. Fakat ben o zamana değin dünya ve toplumla ilgili bazı şeyleri anlayacak kadar büyümüş olduğum için onları susturuyor ve “Burada kaldığınız sürece Nakatsu’dan şikâyet etmeyin,” diyordum. “Şikâyet etmek hiçbir şeyi düzeltmez. Ya buradan gidin ya da burada kalıyorsanız şikâyet etmeyin.”

DUYGULARINI ASLA BELLİ ETME

Bir gün Çince bir kitap okurken şu eski sözlerle karşılaştım: “Duygularını asla belli etme.” Bu sözler sanki yeni bir yaşam felsefesi öğrenmişim gibi ferahlatıp heyecanlandırdı beni. O zamandan beri daima bu altın sözleri hatırladım ve kendimi, övgüyü de yergiye de nazıkçe kabul etmek fakat her ikisinden de etkilenmemek üzere eğittim. Sonuç olarak hayatım boyunca kimseye gerçekten kızmadım. Gençliğimden bu yana da ne kızgınlıkla bir kişiyi hırpaladım ne de bir başkası bir kavgada bana elini sürebildi. Sadece bir kere acı bir tecrübem oldu.

Yirmi yıl kadar önce –erişkin bir kişi olup kendi okulumu kurmadan uzun zaman önce– öğrencilerimden biri iflah olmaz bir serseriydi. Pek çok yönden ve hatta geçimini sağlaması için de kendisine yardımcı olmaya çalıştıysam da sefih yaşam tarzından vazgeçmedi. Nerede olduğunu, ne yaptığını bilmediğim bir gece sarhoş ve neşeli bir şekilde geldi. Bütün gece oturup hareketleri üzerinde düşünmesini emrettim. Fakat birkaç dakika sonra döndüğümde horluyordu.

“Utanmaz sefil!” diye kolundan tutup sarsarak bağırdım. Çok geçmeden uyandı fakat çoktan hak etmiş olduğunu düşünerek epeyce sarsmışım. Daha sonra bu konuyu düşündüğümde öfkeme ve kendime hâkim olamayıp onu hırpaladığım için üzüldüm. Tanrı’nın emirlerine uymayan bir papaz kadar pişmandım. Bu duyguyu asla unutamadım.

Bu papazca titizliğe rağmen konuşmayı çok severdim, hem de ortalamanın üstünde denebilecek kadar çok... Yaptığım her şeyi telaşla, hızlı hızlı yapmaktan mutlu olurdum ve hiçbir konuda hiç kimseden geri kalmazdım. Fakat asla müsamaha göstermediğim bir şey vardı: İnsanların kazanma hırsıyla diğerinden daha fazla konuşarak kazanana değin devam ettirdikleri çocukça

tartışmalar. Bir konu hakkında tartışmaktan hoşlanırdım, fakat karşımdaki sinirlenmeye başlayınca kendi kendime “Niçin bu aptal bu kadar gürültü çıkarmaktan hoşlanıyor?” diye düşünerek bir yolunu bulup konudan uzaklaştırdım.

Dışarıdan bakıldığında sakın bir yaşam sürüyor gibi gözüksem de kaçıp kurtulmamı sağlayacak bir fırsat çıkması için sürekli dua ediyordum. Bir kez bu berbat Nakatsu’dan ayrılabilsem karşıma çıkacak her zorluğa katlanmaya ve neresi olursa olsun gitmeye hazırdım. Tanrı’ya şükür ki Nagasaki’ye gitme fırsatı doğdu.

II

NAGASAKİ'DE FLAMANCA ÖĞRENMEK ÜZERE YOLA ÇIKIYORUM

Ansei'nin ilk yılının Şubat ayında Nagasaki'ye doğru yola koyulduğumda (1854) yirmi bir yaşındaydım (tam olarak on dokuz yaşında üç aylıktım)¹.

Büyük şehirlerde yüz yıl ya da daha uzun zamandan beri Flamanca öğrenen öğrenciler olduğu halde oturduğumuz kasabada ne “yatay yazılan garip harfleri” anlayabilen ne de bu harfleri görmüş bir kişi vardı.

Kaptan Perry'nin gelişinden birkaç ay sonraydı ve Amerikan donanmasının Yedo'da görüldüğü haberleri Japonya'nın en uzak köşelerinde bile etkisini göstermişti. Aynı zamanda ulusal savunma ve modern topçuluk tekniği bütün samuraylar için en önemli ilgi alanı olmuştu. Şimdi topçuluk tekniğini öğrenmek isteyen herkes 17. yüzyıldan sonra Japonya ile ilişki kurmasına izin verilen tek Avrupalı ulus olan Hollandalıların verdikleri yönergelere uymak zorundaydı.

Bir gün ağabeyim Batı usulü topçuluk tekniğini öğrenmek isteyen herkesin *gensho* çalışması gerektiğini söyledi.

“*Gensho* nedir?” diye sordum.

“*Gensho*, soldan sağa yazılan harflerle Hollanda'da basılan kitaplara denir,” diye cevapladı. “Bazıları Japoncaya tercüme edildi, ama Batı biliminin herhangi bir dalını ciddi biçimde öğ-

1. Yerel adetlere göre birinin yaşını hesaplamak için yaş günü yerine yeni yılda bir yaş eklenir. Bu nedenle Aralık'ta doğan Fukuzawa bir aydan daha az bir farkla iki yıl daha yaşlı oluyor.

renmek isteyen biri bunu orijinal dilinde yapmalıdır. Flamanca öğrenmek istiyor musun?”

Çince öğrenirken hiçbir sorunla karşılaşmadığım için kendime biraz güveniyordum. “Flamanca ya da başka bir dil öğreneceğim,” diye cevapladım. “Eğer başkaları öğrenebiliyorsa herhalde ben de öğrenebilirim.”

Ağabeyimin Nagasaki’de² işi olduğu bir sırada ben de onunla gittim ve ABC’lerle ilk çalışmalarım bu şekilde başlamış oldu. Artık Latin harfleri ülkenin her yanında görülüyordu; bira şişelerinin etiketlerinde bile bu harfler vardı ve hiç kimse de bunu garipse miyordu. Oysa benim için bu tuhaf görünüşlü harfler çok yabancıydı. Alfabenin yirmi altı harfini öğrenmem tam üç günümü aldı. Neyse, bununla ilgili hesabı bir kenara bırakıp Nagasaki’deki yaşamımla ilgili bir şeyler anlatayım.

Oraya gidişimin gerçek nedeni Nakatsu’dan kurtulmak istememden başka bir şey değildi. Yeter ki bana bir şans verilsin; yabancı dil, askerlik sanatı ya da herhangi bir başka şey öğrenmekten mutlu olacaktım. Bu nedenle benim yaşımda evinden ayrılan gençlerde görülen sıra hastalığından bende eser yoktu. Bir tabancanın namlusundan çıkan kurşun gibi bir daha asla geri dönmeyeceğime yemin edişimi hâlâ hatırlıyorum. Bu benim için çok mutlu bir gündü. Kasabadaki caddenin sonuna geldiğimde adımlarımı hızlandırıp çabucak uzaklaştım.

Nagasaki’de bir süre Okeya-machi caddesindeki bir Budist tapınağı olan Koei-ji’nin yardımıyla geçindim. Bu tapınağa bizim

2. Tokugawa dönemi sırasında, iki yüz yıl boyunca Nagasaki, yabancı gemilerin (Çinli ve Hollandalı) girmelerine ve çok sıkı önlemler altında ticaret yapmalarına izin verilen Japonya’daki tek limandı. Limanda Hollandalıların kendi “iş hanlarının” ya da alışveriş merkezlerinin bulunduğu Dejima adı verilen küçük bir ada vardı. Ne onların ana karaya gelmelerine izin verilirdi ne de Japonlar özel bir izin olmaksızın onları ziyarete gidebilirdi. Yine de Nagasaki, Japonlar için dünyaya açılan pencereydi.

feodal lordumuzun şansölyesi ve papazın akrabası olan Okudaira İki tarafından kabul edildim. Okudaira İki de Flaman dili ve topçuluk tekniği öğreniyor ve bu tapınakta yatılı misafir olarak kalıyordu. Bir müddet sonra topçuluk tekniğini öğreten Yomamoto Monojirō beni evine “yemekli misafir”³ olarak aldı. Böylece bundan sonra yapacağım işlere ilk adımımı atmış oldum.

HAREKETLİ YAŞAM BAŞLIYOR

Bir çeşit parasız yatılı olduğum varsayılsa bile evdeki her çeşit işi yapıyordum. Hocanın gözleri pek iyi görmüyordu; ona yaşadığımız çağın sorunlarıyla ilgili çağdaş bilim adamlarının yazdığı makaleleri okuyordum. Ayrıca on sekiz on dokuz yaşlarında bir genç olan oğluna da ders veriyordum. Çok parlak bir öğrenci değildi, fakat bir bilginin oğlu olarak Çince klasikleri okumayı öğrenmek zorundaydı.

Yamamoto yoksul bir adamdı. Bununla birlikte Yedo hükûmetinin yerel memuru olması nedeniyle pek çok mürit ve arkadaşıyla birlikte müsrif bir yaşam sürdürüyor ve bu nedenle de sürekli yüksek miktarda borca giriyordu. Bu nedenle bir başka görev daha yüklenmiştim. Bu görev, hocanın borçlarını ertelemek üzere anlaşmalar yapmak ve yeni borçlar almaktı. Evdeki hizmetlilerden erkek olanı sürekli hastalanıyordu. O zaman onun işlerini de ben yapıyordum. Kuyudan su çekiyor, sabahları evi süpürüyor, banyoda hocanın sırtını ovuyordum. Karısı hayvanlara çok düşküncü, evin içinde bir sürü kedisi ve fino köpeği,

3. Japonca'da *shokkaku*, gereksinimleri ailesi dışında bir başkası tarafından üstlenildiği halde karşılığında herhangi bir iş yapmak zorunda olmayan kişi demektir. Fukuzawa'nın Yamamoto'nun evinde yaptığı işler genellikle gönüllü çalışmalardır.

avlude da büyük köpekler vardı. Onlara da ben bakıyordum. En büyüğünden en küçüğüne kadar ne kadar iş varsa hepsine el atmıştım.

Gel zaman git zaman hocam hem çalışkan hem terbiyeli bir genç olduğumu anladığından olacak benimle ilgili epeyce düşünmeye başlamıştı. Sonunda bana kendisinin evlatlık oğlu⁴ olup olmayacağını sordu. Amcam Nokamura'nın beni zaten evlat edinmiş olduğunu söylemek zorunda kaldım. Diyebilirim ki çocukluğumdan beri henüz bu konuyla ilgili hiçbir şey bilmeden, amcamın ailesine gelecekte onların varisi olacağıma söz vermiştim.

Yamamoto durumumu öğrendiğinde “Eğer sorun buysa aileme katılmayı daha da çok düşünmelisin. Geleceğin için elimden gelen her şeyi yaparım,” dedi. Bu arzusunu pek çok kez yineledi.

Zamanın topçuluk tekniği uzmanlarının hepsi gibi Yamamoto'nun da kendine ait ve hepsi el yazması kopyalardan oluşan özel bir kitap koleksiyonu vardı. Gelirinin bir kısmı bu kitapları ücret karşılığı ödünç vermekten ya da bu kitaplara ait el yazması kopyaların satılmasından geliyordu. Gelgelelim gözleri iyi görmediği için bu işlerden de ben sorumluydum.

Bu sırada Nagasaki Japonya'nın Hollandalılar aracılığıyla dış dünya ile ilişkisi olan tek bölgesiydi. Bu nedenle doğal olarak pek çok değişik klandan dış ilişkiler ve topçuluk tekniği öğrencileri bilgiye doğrudan doğruya ulaşabilmek için Nagasaki'ye geliyorlardı. Dejima adasındaki –bütün ülkede Hollandalıların

4. Feodal toplumlarda en büyük erkek çocuk babasının yerini ve mal varlığını miras aldığı için yaşları küçük olan erkek çocuklar, erkek çocuğu olmayan başka aileler tarafından evlat edinilirdi. Ailede kalan genç erkek çocuk, lort kendisine bir memuriyet vermedikçe ki bu çok özel bir ayrıcalıktı, daima babasına bağımlı kalırdı. Öte yandan erkek çocuğu olmayan bir aile, aile reisinin ölümüyle birlikte gelirini ve toplumdaki yerini kaybederdi. Bu nedenle bir erkek çocuğun evlat edinilmesi gereklilikti.

oturmasına izin verilen tek yer olan– Flaman bölgesini gezmek istediklerinde Yamamoto gezi düzenleyebiliyordu.⁵ Yine eğer biri top dökümü ile ilgili bilgi isteyecek olursa, Yamamoto planları sağlayıp gerekli bilgileri verebiliyordu.

Çalışmaları bu şekilde sürüyordu fakat gerçekte işi yapan bendim. Tam bir amatördüm. Hiç çalışır durumda silah görme-miştim, fakat şemaları çizip açıklamaları yazmak kolaydı. Eğer daha fazla bilgi istenirse gidip sanki bütün yaşamım boyunca bu konuda uzmanlaşmışım gibi açıklama da yapabiliyordum.

Şimdi Okudaira İki ile benim yer değiştirdiğimizi görmek oldukça tuhaftı. Beni Yamamoto'nun yanına misafir öğrenci olarak yerleştiren oydu. Fakat şimdi, İki hâlâ öğrenciyken ben top-çuluk tekniği konusunda belli bir yere ulaşmıştım. Bu da aramı-zın açılmasına sebep oldu.

Buna rağmen düşündüğüm başlıca konu Flamancaydı. Sık sık tercümanın evine ara sıra da “Flaman hekimliği”ni uygulayan uzman doktorların evine gidiyordum. Böyle böyle yüz gün sonra bu dili anlamaya başladım. Öte yandan, İki, bütün yüksek rütbeli memurların şımarık oğulları gibi, bu dili hiçbir zaman gerçek anlamda öğrenemedi. Ve aslında hiç de kötü biri olmadığı halde sonuç olarak Çin geleneğine göre yetiştirilmiş bencil bir aristokrattı.

Eğitimim sırasında, bana yardımcı olarak benim hayatı boyunca kendisine bağımlı kalmamı planlıyor olmalıydı. Gel gör ki ben onu geçince beni Nakatsu'ya, evime geri göndermeye karar vermişti. Benden yaklaşık on yaş daha büyüktü fakat bir çocuk gibi düşünüyordu ki bu da benim için büyük şanssızlıktı.

5. Hükûmet, özel görevliler dışında bütün Japonlara yabancılarla ilişki kurmalarını yasakladığı için bu tür ziyaretler, dışarıdan binalara bakmak ve belki belli bir uzaklıktan Hollandalılara şöyle kısa süre göz atmakla sınırlıydı. O zaman bile bunların aydınlatıcı deneyimler olduğu düşünülürdü.

NAGASAKİ'DE KALMAK GÜÇLEŞİYOR

İki'nin babası Yohei, bizim klanımızın eski şansölyesiydi. O sırada emekli olduğu için kendisine büyük bir saygıyla "Go-Ink-yo-Sama" şeklinde hitap ederdik. Öyle görünüyordu ki İki babasına benim dönmemi sağlamak üzere ailemi zorlaması için ısrar etmişti. Ağabeyim tam o sırada babamın yirmi yıl önce yaptığı memuriyet görevini üstlenmek üzere Osaka'ya doğru yola çıkmıştı, kız kardeşlerimin hepsi evlendiği⁶ için annem yalnız oturuyordu. Yakınlarda oturan tek akrabamız annemi gerçekten seven, doktor ve bilim adamı olan kuzenimiz Fujimoto Gentai'ydi.

Bir gün İki'nin babası, emekli şansölye, kuzenimizi huzuruna çağırarak bir mektup yazmasını emretmiş.

"Yukichi'nin Nagasaki'de bulunması oğlumun kariyerine sekte vuruyor," demiş Fujimoto'ya. "Ona annesinin hasta olduğunu ve acilen eve dönmesi gerektiğini yazmalısın."

Şansölyeden gelen böyle bir emre karşı çıkmak imkansızdı. Fujimoto annemi durumdan haberdar ettikten sonra bana annemin "hastalığı" nedeniyle dönmem gerektiğini bildiren resmi bir mektup yazmıştı fakat başka bir mektupla da olan biteni ve annemin sağlığıyla ilgili endişe edilecek hiçbir şey olmadığını anlatmıştı.

Son derece öfkelenmiştim. İnsanın bir astına yalan söylemesini emretmekten daha alçakça bir tavır olabilir miydi? Önce her şeyi ortaya döküp İki'ye açıkça meydan okumak istedim, fakat sağduyum bana bir şansölyenin oğluyla kavga etmenin anlamsız olduğunu hatırlattı. Sonunda kaybeden ben olacaktım.

6. En büyük kız kardeşim O-Rei, Otabe Buemon'la; ikincisi O-En, Nakamigawa Saizo ile; üçüncüsü O-Kane, Hattori Fukujo ile evliydi. Hepsisi Okuda İra klanında Fukuzawalarla hemen hemen aynı seviyede olan samuraylardı.

Bu nedenle kendi selametimi düşünmek daha akıllıcaydı. Bunları düşünerek şaşkın ve üzgün bir ifadeyle İki'ye gittim.

“Çok üzgünüm,” dedim. “Biraz önce evden annemin hasta olduğunu bildiren bir mektup geldi. Aslında çok sağlıklı bir kadındır, ama insan ne zaman ne olacağını bilemiyor. Evden bu kadar uzakta olduğum için çok üzülüyorum.” Ev özlemi çeken zavallı çocuk numarası yapıyordum, İki “çok şaşırdığını” ve “duygularımı anladığını” söyledi. “Hemen eve gitmek istiyorsundur herhalde,” dedi. “En iyisi hemen git sen. Ama annen iyileştikten sonra çalışmalarına devam etmek için buraya dönmeni çok isterim.” En sevecen ses tonuyla konuşuyordu ve belki de için için planının böyle iyi işlemesine seviniyordu.

“Öğüdünü tutacağım,” dedim. “Eğer saygıdeğer babana söylememi istediğin bir şey varsa ya da ona herhangi bir şey göndermek istiyorsan memnuniyetle bana verebilir ya da söyleyebilirsin.”

Ertesi sabah uyandığımda İki babasına ve annemin kuzenlerinden biri olan Ohashi Rokusuke'ye iletilmek üzere iki mektup vererek ikinci mektubun Nagasaki'ye dönüş iznini garanti-lemekte faydası olacağını söyledi. Sanki bu ikinciyi okumamı ister gibiydi, mektubu mühürlemeden vermişti. En nazik veda sözleriyle ayrılıp odama döndüm ve mühürlenmemiş mektubu açtım. Not şöyleydi: “Annesinin hastalığı nedeniyle kendisinin isteği üzerine Yukichi'yi evine gönderiyorum. Fakat kendisi hâlen çalışmalarını sürdürdüğü ve devam etmesi gerektiği için annesi iyileştiğinde Nagasaki'ye dönmesi için gerekeni yapın.”

Şu geri zekalının oynadığı oyuna bakın! Öfkem her zamankinden de fazlaydı. “Aptal” ve “maymun” da dahil olmak üzere bildiğim bütün sözlerle sövüp saydım.

Yamamoto ailesinin yanından ayrıldım. Onlara bile gerçeği söylememiştim, çünkü eğer gerçek herkesçe bilinecek ve İki yaptığı rezilliklerle yüzleştirilecek olursa bundan en çok zararlı çıkan yine ben olurum. Sadece annemin hasta olduğunu ve gideceğimi söyledim, fakat bir an bile Nakatsu'ya geri dönmeyi aklımdan geçirmedi. Başarma azmiyle dolu gençlerin ilk gitmeleri gereken yer olduğunu düşündüğüm Yedo'ya doğru yola çıkmaya kararlıydım.

Şans eseri tanıdıklarım arasında Okabe Dōchoku isimli Yedolu bir öğrenci vardı. Açık fikirli ve güvenilir biri olduğu için başıma gelenlerin hepsini ona anlattım.

“Kaçıyorum,” dedim sonunda, “Uysal uysal eve dönmeyecek kadar kızgıyım fakat Yedo'da kimseyi tanımıyorum. Babanın orada doktorluk yaptığını söylemiştin. Beni yatılı olarak yanına alamaz mı? İlaçlar hakkında pek fazla bilgim yok fakat ilaçları paketleyebilir, buna benzer basit işler yapabilirim. Lütfen beni babana gönder.”

Benim duygularımı anlayıp öfkelenerek “Tabii ki git!” diye bağırdı. “Sana bir mektup yazacağım. Onu bulmakta hiç güçlük çekmezsin, evi Yedo'da Himonochō'daki Nihombashi'de, üzülme, hemen ona git!” Mektubu yazdı, ona tüm kalbimle teşekkür ettim.

“Eğer gerçek anlaşılırsa beni hemen Nakatsu'ya gönderirler,” diye devam ettim, “Bu yüzden lütfen ben buradan iyice uzaklaşana kadar söylediklerim sır olarak kalsın. Osaka'ya kadar gidebilmem herhalde on, on beş günümü alır. İşte o zaman İki'ye Nakamura Yukichi'nin (o sırada kullandığım ismim) Yedo'ya gittiğini söyleyebilirsin. Bu ona iyi bir ders olur.”

Nakatsu yolunda Kuroganeya Sōbei isimli Nakatsulu bir tüccarla karşılaştım ve sanki ben de bu yöne gidiyormuşum gibi onunla birlikte yola koyuldum. İlk gün yaklaşık on sekiz mil yürüdük ve akşam güzel bir Mart mehtabında Isahaya'ya ulaştık. Burada şaşkın yol arkadaşşıma amacımı açıkladım.

“Pekâlâ Kuroganeya, şimdilik eve gitmekten vazgeçtim. Sandığımı eve sen götürebilir misin? Bir iki kat elbiseden başka bir şeye ihtiyacım yok. Şimdi Osaka'ya giden bir gemiye binmek üzere Shimonoseki'ye gidiyorum, oradan da Yedo'ya gideceğim.”

Namuslu tüccar şaşkınlıktan şimşek çarpmışa döndü.

“Bu ne çılgınlık!” diye bağırdı. “Senin kadar genç biri bu kadar uzağa tek başına gitmeyi düşünsün... Olacak şey değil!”

“Sakin ol lütfen. Bir insanın Nagasaki'den Yedo'ya gitmesinde bunca telaşlanacak ne var? Atasözünde de söylendiği gibi ‘Yalnızca bir aptal başkente giden yolu sorar’”.

“Fakat annen ne diyecek? Ona ne derim?”

“Sadece sevgilerimi söyle, ölmeyeceğim ya da başka bir şey olmayacak. Yukichi'nin Yedo'ya gittiğini söylersen anlar.”

Daha sonra sandığımı ve İki'nin Nakatsu'ya götürülmek üzere bana verdiği mektupları ona teslim ettim.

“Osaka'ya giden bir gemi bulmak için önce Shimonoseki'ye gideceğim ama yeri bilmiyorum. İyi bir *funayado*⁷ nerede bulabilirim, bana tarif edebilir misin?”

Dürüst Kuroganeya beni vazgeçiremeyeceğini anlayınca daha fazla üstelemekten vazgeçti. “Sembaya Suguemon'unlike gidebilirsin, kendisini çok iyi tanırım.”

7. Hem yük hem de yolcu taşıyan bir gemi acentası. Gemi bekleyen yolculara yatacak yer de sağlardı.

Funayado ile ilgili soru sormamın gerçek nedeni çok az param kalmış olduğu için –Yakken⁸ isimli sözlüğü sattıktan sonra bile harcamalarımın sadece iki *bu* ve iki üç *shu*⁹ artırabilmiştim– Kuroganeya’nın isminin ve önerisinin bana faydası olabileceğini düşünmemdi.

Bir feribota binip Amasuka¹⁰ denizinden Saga’ya geçtim. Bilet 580 *mondu*. Köy çok sakindi, ertesi sabah rahatça karşı kıyıya ulaştık. Saga’dan geçtiğim yollara ve çevredeki kasabalara hiç dikkat etmeden Kokura’ya doğru yola devam ettim. Sadece yol boyunca sora sora doğruya doğru yürüyordum. Bu şekilde Chikuzen eyaletine doğru belli bir güzergâhı takip ettik. (Herhalde Dazaifu civarından geçmiş olmalıyım fakat şu anda tam olarak hangi yoldan geçtiğimi hatırlamıyorum.)

Adayı geçmem üç gün iki gece sürdü. Üstelik yoksul ve tuhaf görünüşüm, belli bir sebep olmaksızın tek başına dolaşmıyor olmam nedeniyle geceleri kalacak bir yer bulmam da hiç kolay olmadı. Hancılar benden korkuyorlardı, iyi bilinen hanlar beni geri çeviriyorlardı. Ben de kötü şöhret yapmış yerlere bakmak zorunda kalıyordum. Neyse iyi kötü iki geceyi geçirdim, üçüncü gün Kokura’ya vardım.

8. Fujibayashi Fuzan’ın 1818’de derlediği Doeff’in büyük Flamanca-Japonca sözlüğünün gözden geçirilmiş ve kısaltılmış haliydi.

9. Bu dönemdeki başlıca para birimi altın para olarak piyasaya sunulan *ryo* idi. Bir *bu*, bir *ryonun* dörtte biriydi ve bir *shu* da yine bir *bunun* dörtte biriydi. Para birimi *mon* olan ve bakır paralarla temsil edilen bir başka sistem daha vardı. İki sistem arasında kur oranı zaman zaman değişiyordu fakat 1855’te Fukuzawa, Osaka’ya giderken bir *ryo* yaklaşık 6600 *mon* civarındaydı. Bu dönemde üç *bu* ve üç *shu* ile bir *koku* (yaklaşık beş kile) pirinç alınabileceğinden yola çıkarak paranın değeri tahmin edilebilir. Bu demektir ki bir *ryo* bugünkü (1965) para ile 9300 *yen* (26 \$), bir *bu* yaklaşık 2330 *yen* (6.50 \$), bir *shu* yaklaşık 580 *yen* (1.60 \$) ve bir *mon* yaklaşık 1.4 *yen* (0.004 \$) değerindeydi. Gümüş, birkaç yıl sonrasına değin (madeni para biçiminde) kullanılmıyordu.

10. Fukuzawa, Ariake Körfezi ile karıştırıyor. Haritaya bakarak görülebilir.

SAHTE BİR MEKTUP YAZIYORUM

Yolda Sembaya'ya verilmek üzere çok resmi bir dille Kurogane-ya'nın ağızından sahte bir tavsiye mektubu yazdım: "Bu mektubu elinde bulunduran kişi, Nakatsulu bir tımar mensubu olan saygıdeğer Bay Nakamura'nın oğludur. Onu korumuş olmaksızın her zaman onur duydum. Bu gence her bakımdan yardımcı olun."

Kokura'da kalacak bir han bulabilmek için bütün kasabayı dolaşmak zorunda kaldım. Sonunda bir pansiyon beni kabul etti ama o da epey salaş bir yerdi. Üstelik hâlen uyumakta olan bir adamla aynı odayı paylaşmak zorunda kaldım. Bu durumdan rahatsız olmama rağmen gece, bu adamın kendine bakmaktan aciz bir sakat olduğunu fark ettim. Büyük olasılıkla müşteri değil de pansiyon sahibinin ailesinden biriydi. Ne kadar rahatsız bir gece geçirdiğim hâlâ bugünkü gibi aklımda.

Ertesi gün erkenden feribotla Shimonoseki'ye geçip Sembaya'nın *funayadosu*nu aradım ve hazırladığım mektubu verdim. Mal sahibinin Kurogane-ya'nın yakın arkadaşı olduğu açıktı, mektuba şöyle bir göz attıktan sonra güler yüzle beni içeri aldı. Osaka'ya gidecek geminin bilet fiyatı bir *bu* veya iki *shu* idi, fakat gemide yemek yemeye yetecek param yoktu. Osaka'ya ulaşip ağabeyimle buluştuktan sonra hesabı kapatmayı teklif ettim. Sembaya bunu da memnuniyetle ayarladı. Mektup yazmam iyi olmuştu.

SHİMONOSEKİ BOĞAZ'INDAN GEÇİŞ

Kokura'dan boğazı geçerken dar bir geçit vardı. Kanalin hemen hemen ortasına gelmiştik ki rüzgâr patladı ve deniz dalgalı bir hâl aldı. Gemiciler çok telaşlanıp beni de yardıma çağırdılar. On-

lara katılıp ipleri çektim, çevredeki eşyaları taşıdım ve bu heyecan çok hoşuma gitti.

Fakat Sembaya'da ev sahibime olanları anlatıp elbiselerimin nasıl ıslandığını gösterince kadıncağız çok üzüldü ve "Çok tehlikeli!" dedi "Eğer bu adamlar gerçekten denizci olsaydı önemli değildi, ama hepsi aslında çiftçi idi. İşsiz kaldıklarında bazıları ek iş olarak feribotla taşımacılık yapıyorlar ama çiftçiler denizi tanımaz. Kimi zaman az bir rüzgârda bile üzücü olaylar oluyor. Sağ salım geldiğin için şanslı sayılırsın."

Gecikmiş bir korku duygusuna kapıldım ve ancak o zaman adamların denizde neden o kadar telaşa kapılıp beni yardıma çağırdıklarını anladım.

Mart ayıydı, tam gezi mevsimi. Osaka'ya giden gemide her türlü gezgin vardı: Zengin bir adamın şapşal görünümlü oğlu, kel kafalı bir büyükbaba, parlak ve pahalı elbiseler giymiş birkaç geyşa (geisha) ve malum kadınlar, çiftçiler, rahipler, zenginler ve yoksullar her tür insan içerek, kumar oynayarak, herhangi bir saçma konu üzerinde bağıra çağıra konuşarak daracak gemide sıkış tepiş bir araya gelmişti. Onların arasında ben, kimsesiz ve sessiz, cezasını çeken bir rahip gibiydim.

İç Denizde* bir müddet ilerledikten sonra, gemi Miyajima'ya geldi. Hiç ilgilenmediğim halde sırf orada olduğum için diğerleriyle birlikte ünlü tapınağı görmeye gittim. Bütün yolcular sırayla kıyıda hoşça vakit geçirip sarhoş vaziyette geri döndüler. Ben de içki içmeyi çok istiyordum ama bir monum bile yoktu. Gemide verilen yemeği yemek üzere geri döndüm. Doğal olarak kaptan bana karşı pek de iyi duygular beslemiyor, sanki gemiye biniş ücretini yiyormuşum gibi bakıyordu. Aynı şekilde hiç istemediğim halde Iwakuni'de Kintai Köprü'sünü de gördüm.

* Japon adaları ile çevrilmiş kapalı deniz, -çn.

Daha sonra Tadotsu'ya vardık, Kompira tapınağına çok yakındı. Limandan tapınağı sekiz mil yol olduğunu söylediler. Ben de onlarla gidebilirdim ama harcayacak param olmadıktan sonra ne anlamı olacaktı? Herkes giderken ben gemide kaldım. Ertesi sabah hepsi sarhoş ve mutlu olarak geri döndüler. Kızgındım ama ne yapabiliirdim?

Bu hiç de hoş olmayan yolculuğun on beşinci gününde bir sabah erkenden Akashi'ye demirledik. Eğer rüzgâr doğru yönden eserse ertesi gün geminin yola çıkacağını, yaklaşık bir iki gün içinde de Osaka'ya varmış olacağını söyledilerse de gemideki yolculara yeterince tahammül etmiş olduğumu düşünerek "Osaka buradan ne kadar uzaklıkta?" diye sordum. Yaklaşık otuz sekiz mil olduğunu söylediler.

AKASHİ'DEN KARA YOLUYLA AYRILIYORUM

"Pekâlâ," dedim. "Oraya kadar yürüyeceğim. Kaptan ödeyeceğim ücret için Nakatsu'daki depoya gelebilir misin? Sana borcumu orada ödeyeceğim. Ayrıca eşyalarımı da beraberinde götürebilir misin?"

Fakat kaptan borcumu ya hemen ödemem ya da onunla Osaka'ya kadar gemide gitmem gerektiğinde ısrar ediyordu. Bir parça bezle bağlayıp taşıdığım bohçada iki kat ipek elbise ve birkaç kitap vardı.

"Bana bak!" dedim, "En iyi elbiselerimi ve kitaplarımı sana bırakıyorum. Kitaplar senin için bir şey ifade etmiyebilir ama elbiseler sana olan borcumu karşılar, kılıçlarımı da bırakabilirim ama bir beyefendi kılıçlarını almadan seyahat edemez. Nasıl olsa sen gelmeden ben depoya ulaşmış olacağım. İstedğin zaman gel paranı al."

“Depoyu biliyorum tamam ama seni tanımıyorum,” diye cevapladı kaptan. “Anlaştığımız gibi Osaka’ya kadar yolcu olarak kalmak zorundasın. Oraya ulaşınca bilet borcunu alırım. Yolculuğun ne kadar süreceği ve ne kadar yemek yiyeceğin önemli değil.”

Ben kibar bir tonla konuşuyordum ama o gittikçe sesini yükseltiyordu. O sırada Shimonoseki’li bir tüccara benzeyen tuhaf bir adam geldi ve sorunumuzu halledeceğini söyledi.

“Delikanlıyı sıkıştırmakla haksızlık ediyorsunuz kaptan,” diye başladı: “İyi niyetle elbiselerini size bırakmak istiyor ya. Bir samuray olarak sözünü tutacak, tutmazsa sorumlusu benim.” Bana dönerek “Tamam mı delikanlı?” dedi. “Dilediğin gibi kıydan yürüyerek gidebilirsin.”

Onun böyle cömertçe araya girmesiyle kaptan rahatlamıştı. Sanki bir kurbanı kurtarmak için cehenneme gelen bir Buda görmüşüm gibi kendisine gönülden teşekkür ettim. Daha sonra açık havada kırlara doğru özgür ve başıboş yola çıktım.

Kalan paramla –kesemde altmış ya da yetmiş *mon* vardı– geceleri nerede yatacağımı düşünmek şöyle dursun ancak yiyecek alabilecektim. Bu nedenle Akashi’den Osaka’ya sağa sola sapmadan yürüdüm. Bir ara yolun solunda yiyecek satılan bir tezgâhta durarak beş altı kap pirinç ve bir tabak haşlanmış bambu filizi aldım ve bir *gosu* on dört *mon*dan iki *go*” şarap içerek yola devam ettim, fakat hangi kasabalardan ve hangi yollardan geçtiğimi şimdi hatırlamıyorum. Kobe’den geçip geçmediğimden bile emin değilim.

Osaka’ya doğru yol alırken pek çok nehri feribotla geçtim. Şimdi de şehrin batı tarafında trenle pek çok köprünün

11. Hacim birimi, yarım litrenin yaklaşık üçte biri. On *go* bir *sho*, on *sho* bir *to* ve on *to* bir *koku* eder.

zerinden geçtiğimiz için buraları az da olsa hatırlayabiliyorum. Neyse ki samuraylar ücret vermeden feribota binebiliyordu. Fakat akşam olduğunda mehtapsız karanlık gecede yoldan gelip geçenler iyice azalıyordu. Yol sormaya pek cesaret edemiyordum çünkü ıssız bir yoldan biri geçecek olsa, bırakın yol sormayı o adamdan korkuyordum. Kılıç ustası Sukesada'nın yaptığı kısa kılıcım çok güzel olmakla birlikte uzun kılıcım ince ve hafifti, gerçek bir dvşte işe yaramazdı. Bu yüzden kendimi çaresiz hissediyordum.

Sonradan ğrendiğime göre Osaka özellikle fazla suç işlenen bir yer değilmiş, korkmak için de önemli bir neden yokmuş. Buna rağmen karanlık, ıssız bir yolda yürüyen yalnız bir gezginin sırtından soğuk terler boşanmasına ve yanındaki keskin kılıçlardan medet ummak isteğine engel olamaz. Oysa şimdi geri dönüp baktığımda aslında korkması gereken değil, korkulması gereken kişinin ben olduğumu farkediyorum.

NİHAYET OSAKA

Depomuz Tamae isimli bir köprünün yanında Dojima'daydı. Burayı, annemden eski evimizle ilgili çocukluğumdan beri duyduğum konuşmalardan hatırlıyordum. Bu yüzden ağabeyimin kaldığı yeri bulmakta fazla güçlük çekmedim. Ama o akşam saat on civarında hedefime ulaştığımda ayaklarım yara içindeydi.

Osaka'da nihayet ağabeyimle buluştum, beni çocukluğumdan tanıyan pek çok yaşlı tanıdıkla da görüştüm.  yaşındayken Nakatsu'ya gitmiştim ve şimdi yirmi iki yaşındaydım, ama depo civarındaki kimi yaşlılar bugün bile çocukluğuma benzeyen taraflarım olduğunu söylediler. Aralarında yaşlı bir işçinin karısı olan süt ninem ve ailemizin sdık hizmetkârlarından biri

olan Buhachi isimli yaşlı bir adam da vardı. Eskiden babamın yanında çalışmıştı şimdi de ağabeyime hizmet ediyordu. Osaka'ya vardikten bir gün sonra Dōjima caddesinde onunla birlikte yürüyordum.

“Doğduğunuz geceyi hatırlıyorum küçük bey. Gece olmuştu ben de ebe aramaya gitmiştim. Yaşlı ebe hanım hâlâ sağ, bu caddenin diğer tarafında oturuyor. Biraz ele gelir olduğunuzda sizi kucağımda taşır, güreşçilerin antrenmanlarını seyretmek için güreş sahasına götürürdüm.”

Yaşlı ebenin oturduğu evi ve güreşçilerin antrenman sahasını gösterdi. Yürüyüşümüz boyunca bütün anılarım canlandı ve gözyaşlarımı tutamadım. Sanki bir gezide değil de uzun bir aradan sonra tekrar evime gelmiş gibiydim.

İlk buluşmamızda ağabeyim niye böyle ansızın geldiğimi sordu. Ben de ağabeyimden saklanacak hiçbir şey olmadığı için olanı biteni ayrıntılarıyla anlattım. Hemen vasîliğini hatırlayıp planıma itiraz etti: “İstediğin şekilde çalışmalarına devam etmen için Yedo'ya gitmene izin veremem, Nakatsu Nagasaki'den Osaka'ya giden yola çok yakın olduğu halde oraya gitmemişsin.”

“Ben burada olmasaydım, anneme uğramadan Yedo'ya gitmen affedilebilirdi. Burada olduğuma ve seninle buluştuğuma göre bu saygısızlığa ortak olmak istemiyorum. Annem buna aldırmayabilir, ama ben izin veremem. Bu yüzden Osaka'da kal. Yedo'da olduğu gibi herhalde burada da iyi bir öğretmen bulunabilir.”

İşte böylece ağabeyimle Osaka'da kaldım ve kısa bir süre sonra da Flamanca'yı bilen Ogata¹² isimli iyi bir öğretmen buldum.

12. Ogata Koan (1810-1863): Bitchu eyaletinde Ashimori klanında bir samurayın oğlu olarak doğdu, Yedo'da ve Nagasaki'de öğrenim gördü. 1838'de Osaka'da doktor olarak çalışmaya başladı, aynı zamanda Flamanca ve tıp konularında eğitim

Başkalarının küçümsediği her tür işi yapmaya yatkınlığım var gibiydi. Yamamoto'nun evindeyken her çeşit ev işini yapmıştım. Hiçbir zaman "Bunu yapamam," ya da "Şunu yapmak istemiyorum," dediğimi hatırlamıyorum. Bu bölgede büyük deprem olduğunda Yamamoto'nun oğluyla yaptığımız Çince dersinin ardından kuyudan su çekmiştim. Omuzuma aldığım sopanın her iki ucundan sallanan kocaman birer su kovası taşıyordum. Eve doğru henüz bir adım atmıştım ki yer sallanmaya başladı, ağır yük altında ayağım kaydığı için ben daha da çok sallanıyordum.

Nagasaki'ye gittiğimde ilk kaldığım yer olan Koei-ji isimli Budist tapınağı kendisine bağlı üç küçük tapınakla birlikte kabadaki en büyük tapınaktı. Başrahip Kyoto'dan yeni dönmüştü ve Nagasakili yerel memurlara saygılarını sunmaya gidiyordu.

Yaptığım tuhaf işlerden biri de başrahibin refakatçisi olmaktı. Rahip aşırı derecede uzun bir cüppe giyiyordu, makam odasının kapısında tahtirevanından indiğinde o tüm vakarıyla yürürken ben de cüppesinin eteğini topluyor ve yavaş yavaş onun peşinden yürüyordum. Rahip tapınak üyeleri arasında yeni yıl ziyaretlerine çıktığında ben de yine onunla giderdim. O içeriye girdiğinde ben kapıda beklerdim ve nazik ev sahipleri de genellikle benim bayıldığım çeşit çeşit lezzetli yiyecekler ya da bir kap *zoni* (etli pirinç çorbası) gönderirlerdi.

vermek üzere bir okul açtı. Yaşadığı dönemde konusunda uzman kabul edildi, Flamanca kitaplar çevirdi, kendi kitaplarını yazdı ve Japonya'da tıp biliminin başlıca çalışmalarına katkıda bulundu. Okulu, yazarın takma adına uygun olarak Tekitekisai Juku ya da sadece Teki Juku olarak anıldı. Aralarında, çoğu hayatın farklı alanlarında öne çıkmış kişilerin de bulunduğu yaklaşık 3000 kişi şu ya da bu zamanda onun okulunda öğrenim gördü. Ogata, Şogun ve ailesinin özel doktorluğunu da üstlendi, 1862'de Yedo'ya taşındı ve bir yıl sonra öldü.

Bir defa da tuhaf bir oyunda yer aldım. Gündüz ve gece-
nin eşit olduğu ilkbahar gecesinde Nagasaki'deki eski bir gelene-
ğe uygun olarak dilenci rahipler sihirli sözcükler söyleyip sedef
kabuklardan yapılmış borular üfleyerek caddelerde yürüyorlardı.
Bu, yeni yılda Tokyo'dan "kötü talih"i uzaklaştırmak için yapı-
lıyordu. Bu dilenciler herhangi bir evin kapısında durarak kötü
talihin uzaklaşması ve mutluluk gelmesi için dua ettiklerinde in-
sanlar da onlara pirinç ya da para verirlerdi.

Yamomoto'nun Sugiyama Matsusaburō isimli çok şakacı
bir kapı komşusu vardı. Gün dönümü gününde bana gelip "Bu
akşam çevrede dolaşalım. Ne dersin?" diye sordu. Ben zaten
dünden hazırdım. Bir yerlerden bir deniz kabuğu ödünç aldık
ve yüzlerimizi kukuletalarla saklayıp başladık dolaşmaya. Yü-
rüyüşümüz sırasında o sedef boruyu üflüyordu, bir evin girişine
geldiğimizde duruyorduk. Ben de okul yıllarımdan hatırladığım
Meng-ch'iu ve diğer Çince kitaplarından tuhaf deyimleri mono-
ton bir ses tonuyla şarkı gibi söylemeye başlıyordum.

"O-ju-kan-yō! Ten-chi-gen-kō!" "Duamız" iyi gidiyordu. Pek
çok hediye topladık. Eve döndüğümüzde kâsemize atılanları alıp
pirinç keki ve ördek alıp kendimize ziyafet çektik.

ÖĞRENCİYLE ÖĞRETMEN YER DEĞİŞTİRİYOR

Nagasaki'deki ilk Flamanca öğretmenim Matsuzaki Teiho'ydu.
Flaman kültürünün ve özellikle Flaman tıbbî çalışmalarının en
önde gelen savunucularından olan efendisi Satsuma¹³ lordu tara-
findan gönderilen tıp öğrencilerinden biriydi.

13. Shimazu Nariaki (1809-1858), Batı bilimlerinin benimsenmesini ve gelişmeyi
hararetle savunmuştur. Kendisinden sonra Satsuma lordu olarak yerine geçen
kardeşi Hisamitsu ile birlikte İmparatorluk Devrimi hareketinin öncüleriydiler.

Matsuzaki bana önce alfabedeki harfleri, her birinin Japonca ideogramdaki telaffuzlarıyla birlikte verdi. Bu ABC'lerin bir dilin harfleri olabileceğine inanmakta güçlük çekiyordum. Fakat bir süre sonra bu harflere alıştım ve yavaş yavaş bir şeyler anlar hale gelmeye başladım. O zaman anladım ki öğretmem kendi konusunda hiç de parlak biri değildi. "Pek de akıllı sayılmaz," diye düşündüm. "Flamanca yerine Çince olsaydı konumlarımız şimdikininki tam tersi olacaktı. Eğer Çince bildiğim kadar Flamanca da öğrenirsem bu serseme boyun eğmek zorunda kalmam. Bir gün ben onun yerine geçip ona Flamanca öğreteceğim."

İşte genç öğrencinin böyle çılgınca bir hayali vardı. Osaka'daki Ogata öğrenci evine girdiğimde zaten bir yıl boyunca Flaman dilini öğrenmiştim. İki üç yıl içinde de seksen doksan sınıf arkadaşımı geçip büyük sınıf öğrencilerinden biri olmuştum. Hayatta tuhaf tesadüfler oluyor. Aynı Matsuzaki bu defa Nagasaki'den gelip Ogata okuluna girdi.

O sırada alt sınıflardan birine ders veriyordum, Matsuzaki de bu sınıfa gönderildi. Böylece birkaç yıl içinde öğrenci ile öğretmen yer değiştirmiş ve benim çılgın hayalim de gerçekleşmişti. Tabii ki bundan hiç kimseye bahsedemezdim ama keyfime de diyecek yoktu. Bu gizli aşağılamayı kendi kendime içki içerek kutladım.

Askerin ün tutkusu, politikacının yüksek makam hırsı ve zenginlerin servet merakı: Filozofça konuşacak olursak bunlar gelişen geçici şeyler ve aptalca gösteriş düşkünlüğü gibi görünebilir. Fakat bu boş şeyler gün ışığına çıkarılmazlar, çünkü bunlarla alay eden çoğu bilim adamı aynı boş hırslara kendileri de kapılabilir.

III OSAKA'YA GİDİYORUM

Ağabeyimin kararına uyarak Yedo'ya gitme düşüncesinden tamamen vazgeçtim. Ogata'nın yatılı okuluna başladığımda ikinci Ansei yılının Mart ayıydı (Tavşan yılı 1855).

Nagasaki'deki çalışma şeklim ister istemez düzensizdi. Herhangi bir konuda bana faydası dokunabilecek pek çok öğretmenle birlikte çalıştım. Bunlardan biri Narahayashi isimli bir çevirmendi, bir diğeri aynı isimli bir doktordu. Ishikawa Osho isimli zengin bir doktora da gittim ama o çok tanınmış olduğu için benim gibi basit bir öğrenciyle uğraşacak vakti yoktu. Ben de asistanlarından birine gidip yabancı dilde yazı yazma konusunda yardım istemiştim. Böylece gerçekten sistematik bir şekilde Flaman dilini öğrenmeye başladığım yer Osaka oldu. Bu kadar çok istek ve ilgi duyarak sanırım en iyi öğrencilerden biri olduğum için de hızla ilerliyordum.

AĞABEYİMLE BİRLİKTE HASTALANIYORUZ

Bir yıl çabucak geçti, fakat yeni yılı takip eden günlerde ailemin başına büyük bir felaket geldi. Ağabeyim Osaka'daki merkezde görevini yaparken ciddi bir romatizmaya yakalandı. Hastalığı uzun bir süre devam etti. Ara sıra iyileşir gibi görünse de tekrar acıyla kıvranmaya başlıyordu. Sağ elini hiç kullanamaz hâle gelecek kadar kötüleşti, artık yazılarını sol elle yazmaya çalışıyordu.

O sırada okulda bir arkadaşım, Kishi Naosuke, tifo hastalığına yakalandı. Bana karşı her zaman çok iyi davrandığı için böyle bir durumda benim de ona yardım etmem gerekir diye düşündüm. Bir başka öğrenci Suzuki Giroku da hasta arkadaşla aynı eyaletten oldukları için ona bakmaya geldi. Birlikte üç hafta boyunca gece gündüz başında bekledik, fakat ağır bir hastalık geçiriyordu. İyileşmedi. Bedeninin, bağlı olduğu Shin mezhebinin Budist inanışlarına göre yakılmasına ve daha sonra küllerini eve göndermeye karar verdik.

Bütün bu hasta bakımı ve koşuşturma sona erdikten sonra bir gün ben aniden hastalandım. Ateşim çok yüksekti ve kendimi çok kötü hissediyordum. Sıradan bir soğuk algınlığı olmadığı belliydi. Bütün okul arkadaşlarım tıp öğrencisi olduğu için, içlerinden biri beni muayene edip Kishi'den tifo bulaşmış olduğunu söyledi. Öğretmenimiz Ogata Sensei bunu duyup ağabeyimin deposundaki yere, beni ziyarete geldi. Gerçekten de oldukça ağır bir tifo geçirmekte olduğuma karar verdi.

OGATA SENSEİ'NİN ŞEFKATİ

Ogata Sensei'nin bana gösterdiği şefkati hiç unutmayacağım. "Her gün seni görmeye gelip olabildiğince destek olurum ama ilaçları nasıl kullanmak gerektiğini sormak üzere başka bir doktora daha gideceğim. Çünkü bir doktor hastasını çok iyi tanıdığında, gereğinden fazla endişelenmek eğiliminde olup bir sürü şey yapar. Bir-biri ardına ilaçlar dener, o sırada başka bir ilacı hatırlayıp onu da verir ve bu şekilde en uygun tedavinin nasıl olması gerektiğini unutabilir. İnsan olduğumuza göre böyle hatalar yapabiliriz," dedi.

Görüldüğü gibi o dönemde öğretmen öğrenci ilişkisi, baba oğul ilişkisi gibi samimiydi. Ogata Sensei'nin benim hastalığımı

tedavi etmekte zorlandığını hissettiğindeki duyguları ile bir babanın oğluna karşı hissedeceği duygular aynıydı. Bugünlerde öğrencilerin artışı ve öğrenci öğretmen ilişkilerinin bir nevi halkla ilişkiler haline dönmesiyle bu ilişki değişti ve korkarım yeni okul sistemi geliştikçe her iki tarafın birbirine duyduğu saygı da gittikçe azalacak. Oysa ben Ogata'nın okulundayken kendimi onun ailesinden biri gibi hissederdim.

Naito Kazuma adında bir doktor çağrıldı ve Ogata Sensei'yle birlikte o sırada tıbben mümkün olan her türlü tedaviyi uyguladı, fakat hastalığım gittikçe ilerliyordu. Birkaç gün içinde bilincimi kaybettim ve birkaç hafta boyunca hayati tehlikeyi atlatabildim, ama şans eseri hepsinin üstesinden geldim. Nöbet geçtikten sonra çabucak iyileştim ve Nisan ayında tekrar sokağa çıkabilecek kadar iyileşmişim. Sağlıklı ve genç bir adamın tüm canlılığını tekrar kazanmışım.

AĞABEYİMLE BİRLİKTE EVE GİDİYORUZ

Tüm bunlar olup biterken ağabeyim hâlâ romatizmayla uğraşıyordu. Aynı evde iki hasta zor durumdaydık. Neyse ki ağabeyimin buradaki memuriyeti sona ermişti, ikimiz de bundan faydalanarak tekrar eski sağlığınıza kavuşmak üzere gemiyle İç Deniz'den eve döndük.

Nakatsu'da birkaç hafta içinde eski gücümü kazanmaya başladım. Ağabeyim henüz tamamen iyileşmiş değilse de iyileşmek üzereydi. Böylece ben yine Osaka'ya gidip çalışmalarına orada devam etmeye karar verdim. Ağustos'ta oraya ulaştığımda Osaka yine hayat ve enerji doluydu. Depoda memurların lojmanında bir yer kiraladım. Yemeğimi toprak kapta kendim pişiriyordum, tekrar her gün Ogata'nın okuluna devam etme-

ye başladım. Büyük felaket geldiğinde düzenli yaşama çoktan başlamıştım.

Hatırlayabildiğim kadarıyla herhalde Eylül'ün onunda, evden, ağabeyimin 3 Eylül'de öldüğünü ve derhal eve dönmem gerektiğini bildiren bir mektup aldım. Çok şaşırmıştım ama *shikata-ga-nai* (olacağı varsa olacaktı). Aceleyle ve hatırı sayılır bir rüzgâr eşliğinde yola çıkmama rağmen eve vardığımda her şey bitmişti: Cenaze kaldırılmış, geleceğe dönük plânlar yapılmıştı. Akrabalarım beni amcam Nakamura'nın ailesinden geri almış ve kendi klanımızın başına getirmişlerdi.

AĞABEYİMİN ÖLÜMÜ-EVDE KALMAYA ZORLANIYORUM

Ağabeyimin bir kızı vardı ama kadınlar vâris olamayacağı için Fukuzawa ailesinin başına benim geçmemin en mantıklı yol olacağına karar verilmişti. Benim düşüncemi kimse sormadı. Döndüğümde bana sadece ailenin başına geçtiğim söylendi.

Aile reisi olmakla kanunen ağabeyimin oğlu olmuş sayılıyordum. Bu nedenle elli gün yas tutmam gerekiyordu. Bunun yanı sıra feodal sistem içinde ailemin konumuna göre lordumuza karşı kimi sorumluluklarım vardı. Fakat aklım binlerce mil uzaklıktaki konularla meşguldü ve Nakatsu'da kalmayı kesinlikle düşünmüyordum. Ancak klanın kuralları çok katıydı. Feodal görevlerimi ve evlatlık sorumluluklarımın tamamını itaatkâr bir şekilde yerine getirdim.

Osaka'ya dönmeye karar vermiştim fakat Nakatsu'da bu arzumu açıkça dile getirmek bile güçtü. Yakın akrabalarım da dahil olmak üzere kasabadaki herkes Batıyla ilgili her şeyden nefret ediyorlardı.

Bir gün amcalarımdan birini ziyaret ettiğimde Flamanca çalışmalarına devam etmek arzumu dolaylı olarak anlatmaya çalıştım. Ateş püskürerek öfkeyle bağırmaya başladı:

“Bu saçma sapan düşünceler de ne? Artık ailene şerefle hizmet etmekle yükümlüsün, senin görevin burada sadakatle lorduna hizmet etmek ve diğer tüm düşünceleri kafandan silmek. *Ran-go* (Flamanca) çalışmayı düşünmen çok çirkin!”

Daha sonra üstü kapalı bir biçimde ilk vuruşta yere düşen gururlu bir pehlivanla ilgili bir şeyler anlattı ki bundan ait olduğum yeri bilmem gerektiğini anlamam gerekiyordu.

İnsanların iç dünyamda neler olup bittiğini anlamalarına izin vermemeye çalıştığım halde kafamın içi bu düşüncelerle öylesine doluydu ki kimi dokundurmaların ağzımdan kaçmasına engel olamıyordum. Dedikodunun kulaktan kulağa hızla yayıldığı bu küçük kasabada bütün komşularımız niyetimi anlamaya çalışıyorlardı. Bir öğleden sonra annemin bizden birkaç ev ötede oturan yaşlı bir arkadaşı –Madam Yae’yi hâlâ çok iyi hatırlıyorum– gelerek dostça bir dedikodu şeklinde şöyle demiş: “Duyduğuma göre senin Yukichi yine Osaka’ya gidecekmış ama sen gitmesine izin vermezsin değil mi? İzin verirsen bu çılgınlık olur!”

Böylece her şey her yerde anlatıldı. Bütün Nakatsu’da benim düşüncelerime yakınlık duyan hiç kimse yoktu. Kulağa teatral bir aşk macerasından bir satır gibi gelse de tam anlamıyla “boş bir sahilde terk edilmiş bir kayık” gibiydim. Oysa o sıralarda kendi durumum bana hiç de romantik gelmiyordu.

ANNEMİN OLAĞANÜSTÜ ANLAYIŞLILIĞI

Bu konu üzerinde pek çok kez düşündüm ve anneme gidip isteğimi ona söylemekten başka çıkar yol olmadığına karar verdim.

Bir tek o, çalışmalarına devam etmem için gitmeme razıysa başka hiçbir şeyden korkmama gerek yoktu. Gidecektim. Böyle düşünerek bir gün gidip aklımdan geçenleri ona anlattım: “Şimdiye kadar hem Nagasaki’de hem de Osaka’da Flamanca çalıştım, eğer çalışmaya devam edersem kendime ait bir şeyler yapabileceğime eminim. Oysa Nakatsu’da kalırsam asla kendimi bulamayacağım. Nakatsu’da çürümek istemiyorum. Tekrar Osaka’ya gitmeme izin verecek misin anne? Babamın rahip olmamı istediğini anlatmıştın. Rahip olduğumu ve evden ayrıldığımı varsayamaz mısın?” Bu sırada bütün kız kardeşlerim evliydi.¹ Artık ağabeyim de yoktu, yaşı ellinin üstünde olan annemin yanında sadece ağabeyimden kalan üç yaşındaki kız torunu vardı. Evden ayrılışımla evi paylaşan bu küçük kız dışında ailesinin son üyesi de gitmiş olacaktı. Fakat annem bu tür ayrıntıları düşünmeden hemen:

“Pekâlâ Yukichi,” dedi “Gidebilirsin.”

“Eğer sen böyle söylüyorsan anne, hiçbir şeyden korkmam. Başkalarının ne dediğine aldırmama gerek yok.”

“Evet,” dedi ve şöyle devam etti “Ağabeyin artık yok, ama bizim elimizden bir şey gelmez. Sen de dahil olmak üzere herkesin başına bir şey gelebilir ama ölümden bahsetmeyelim. Burada bekleyeceğim, istediğin yere gidebilirsin.” Beni çok iyi anlamıştı.

KIRK RYOLUK BORÇ; HER ŞEYİ SATIYORUZ

Şimdi öncelikle ağabeyimden kalan borçları ödememiz gerekiyordu. Hastalığı sırasında orta halli ailemize göre korkunç bir miktar sayılacak kırk ryoluk² borç birikmişti. Bu miktarı ciddi

1. İkinci bölümdeki dört nolu dipnota bakınız.

2. Yaklaşık 370.000 yen ya da 1000 dolardan biraz daha fazla. Fukuzawa’nın

tedbirlerle şimdi ödeyemezsek büyük olasılıkla hiçbir zaman ödeyemezdik. Böylece elimizde avucumuzda ne varsa hepsini satmaya karar verdik. Babama ait büyük kitap koleksiyonunun kullanabileceğimiz ilk kaynak olduğunu düşündük.

Koleksiyonda aralarında çok nadide birkaç kitabın da bulunduğu yüz elli ciltten fazla kitap vardı. Örneğin Ming hanedanından kalma altmış ya da yetmiş ciltlik *Shang-yü T'iao-li* ya da Japonca söylenişi ile *Jo Yu Jo Rei* isimli Çince kanun kitapları vardı. Babam uzun zamandan beri arzu ettiği bu kitapları Tem-po'nun beşinci yılında 12 Aralık'ta alabilmişti. Henüz kütüphanesine yeni gelen kitapların heyecanı ile mutlu olduğu o gün, evde bir erkek çocuk doğmuştu, yani ben. Babam kitabın *Jo Yu Jo Rei* olan adının ikinci hecesini alarak bana Yukichi adını vermişti. Annem bu hikâyeyi sık sık anlattığı için biliyorum.

Annemle ben, her şeyi satmaya karar vermiştik. Satılması en kolay objeler olan *kakemono*³ ve resimlerle işe başladık. Üzerinde Rai Sanyo'nun kaligrafisi bulunan küçük bir *kakemono* iki buya satıldı. Sorai ve Togai tarafından yapılmış başka kaligrafi örnekleri de vardı, fakat çok az bir para getirdiler. Sonra sıra kılıçlara geldi. İçlerinden biri, Tensho Sukesada'nın yapmış olduğu iki buçuk fit uzunluğunda ve çok iyi bir kılıç, bize dört *ryo* getirdi. Sonunda kitaplara geldik.

Fakat Nakatsu'da nadide kitaplar için fazla bir para ödeyebilecek hiç kimse yoktu. O sırada aklıma eski öğretmenim Shiraişi geldi, artık Bungo eyaletinde Usuki lordunun evinde özel öğ-

öz geçmişini yazanlar, uzun süre ağabeyi gibi dürüst bir insanın nasıl olup da böyle bir borç almış olduğuna şaşırırlar. Son dönemde Fukuzawa'nın evindeki evraklar arasında ailenin önceleri daha küçük bir evi olduğuna dair bir belge bulundu. Şimdi yeni bir ev satın almak üzere borç alınmış olduğu düşünülmektedir. Nakatsu'da bulunan bu yeni ev Fukuzawa'nın hatırası olarak muhafaza edilmektedir.

3. Bir resmin ya da kaligrafinin asılı taslağı.

retmen olarak çalışıyordu. Bir kavganın ardından⁴ Nakatsu'dan kovulmuştu. Kitaplarla beraber Usuki'ye gittim. Eski öğretmeni-min aracılığıyla bütün koleksiyonu Usuki klanına satabildim ve bir kerede onbeş ryo gibi büyük bir meblağ elime geçti. Tepsilerimizi, fincanlarımızı ve su kaplarımızı elden çıkardık. Çoğu fazla değeri olmayan ufak tefek şeylerdi, fakat gerekli olan kırk ryo'yu toparlayabilmek için elimizde ne var ne yoksa ortaya çıkarmak zorundaydık. Nihayet borçlarımızın tamamını ödeyebildik.

Satmadığımız ufak tefek bir iki şey vardı. Babam, çok saygı duyduğu Ito Togai'nin el yazısıyla üstüne notlar düşmüş olduğu on üç ciltlik Çin Ahlâk Kuralları (I-ching) serisine çok değer verirdi. Kitap kataloğunda "İçinde Togai Sensei'nin notlarının da bulunduğu on üç ciltlik Ahlâk Kuralları kitabı az rastlanan bir hazine değerindedir. Çocuklarım ve torunlarım bu kitabı Fukuzawa ailesinde nesilden nesile aktararak koruyacaklar." yazmıştı. Kendi eliyle yazılmış bir vasiyetname gibi karşımızda duran bu notu görünce onları satmaya elimiz varmadı. Bugün hâlâ evimde duruyorlar.

Bunlardan başka satmadığımız bir çift çini kâse vardı. Elden düşme eşyalar satan biri üç *pun*'a alacağını söylemişti. *Pun* bizim klanımız tarafından basılan bir kâğıt para birimiydi. Nakit olarak üç *pun*'un karşılığı sadece on sekiz *mon*'du ki bu da çok azdı. On sekiz *mon*'un her halükârda bizim çok da işimize yaramayacağını düşündüm ve kâseleri satmadık. Şimdi kırk yıl sonra kâseler hâlâ eşyalarımın arasında duruyor, fırçalarım için su kabı olarak kullanıyorum.

4. Kovulmasının nedeni klandaki rütbesi nedeniyle kendisine verilen kale kapısında nöbetçilik işini yapmayı reddetmesidir. Bu Shiraishi'nin izzetinefsine düşkünlüğünü göstermektedir.

Nakatsu'dayken, şeytana uyup ufak bir edebi hırsızlık yaptım. Okudaira İki, şansölyenin oğlu, Nagasaki'den yeni dönmüştü. Görev gereği hâlini hatırını sormak üzere (*go-kigen*) uğradım. Benimle konuşurken Flamanca bir kitap gösterdi ve bu kitabın Nagasaki'den getirdiği, istihkâmla ilgili en son çalışma olduğunu söyledi. Tıp ve fen bilimleriyle ilgili kitaplar doğal olarak Oga-ta'nın okulunda kullanıldığı halde daha önce böyle bir çalışma görmediğim için çok etkilendim. Bunun da ötesinde Perry'nin gelişinin üzerinden sadece birkaç yıl geçmiş olduğu için o sırada en önem verilen konu ulusal savunmaydı. Kitabı okuyabilmeyi çok istiyordum ama tabii ki İki, bana okumam için asla ödünç vermezdi. "Ucuza aldım," dedi İki, "Sadece yirmi üç ryo". Ama ne fiyat! Kendimi çaresiz hissettim.

Birden aklıma bir plan geldi. "Bu harika bir kitap efendim," dedim, sanki tesadüfmüş gibi. "Kimsenin bunu birkaç günde okuması mümkün değil, fakat bir süreliğine, şöyle üç dört günlüğüne, bana ödünç verir miydiniz acaba? Hiç olmazsa 'İçindekiler' bölümüne ve çizimlerine bir göz atmama izin verebilirseniz çok sevinirim."

"Pekalâ," dedi İki, hiçbir şeyden şüphelenmeyerek. "Birkaç günlüğüne kitabı alabilirsin."

Şansa bakın! Kitabı eve götürüp, bol miktarda kâğıt, mürekkep ve kuş tüyü hazırladım ve kapaktan başlayarak kitabın kopyasını çıkarmaya başladım. Yaklaşık iki yüz sayfa uzunluğundaydı. Tabii ki tüm bunlar ev halkının pek uğramadığı evin arka tarafında bir odada gizlice yapılıyordu. Gece gündüz, gücümün yettiğince hızlı yazmayı sürdürdüm.

Bu sırada lordun yaşadığı kalenin kapısını beklemekle yükümlüydüm. Yirmi dört saatlik görevin ardından her iki üç

günde bir nöbeti devralıyordum. Doğal olarak görev sırasında gündüzleri kitabın kopyasını yazmaktan vazgeçmek durumundaydım, fakat akşam olup kapı kapandığında, kitabı alıp sabah kapının açılma vakti gelene kadar gece boyunca bekçi odasında çalışmaya başlıyordum.

Dikkatliydim, ama eski bir atasözünün de söylediği gibi “Yerin kulağı vardır.” Sürekli yakalanmaktan korkuyordum. İki, kitabını isteyebilirdi. Yaptığım anlaşılırsa, İki, şansölyenin oğlu olarak sadece kitabını geri istemekle yetinmeyecekti, beni zor durumda bırakacaktı. Sıkıntım dayanılmaz bir hâl almıştı. Hiçbir zaman hırsızlık yapmadım, ama o sırada hırsızların neler hissettiğini çok iyi anlamış oldum.

Sonunda yirmi otuz gün sonra çizimler de dahil olmak üzere kopyalama işi bitmişti. Fakat benimle birlikte orijinali okuyabilecek birinin yardımı ile doğruluğunu kontrol etmem gerekiyordu. Garip ama Nakatsu’da Flaman alfabesini bilen bir adam vardı ve ailemin ahbabıydı. Osaka’da oturduğumuz sırada genç bir tıp öğrencisi olan Fujino Keizan bizimle kalmıştı. Bu yüzden ona güvenebileceğimi düşündüm.

“Sana çok önemli bir sır vereciğim,” diyerek kitabın kopyasını çıkarışımla ilgili ne var ne yoksa hepsini anlattım. Bana yardım etmekten mutlu oldu.

“Gündüz çalışabilirsek daha iyi olurdu,” diye devam ettim. “Ama ne yaptığımız anlaşılırsa bu ikimiz için de felaket olur. Bu yüzden geceleri gelirim. Zor olacak, ama ben sana kendi kopyamı okurken sen de kitaptan takip edip hatalı yerleri bana söyler misin?” Bu şekilde birlikte üç dört akşam çalışıp kitabı bitirdik.

Bir masal kalesinden çok değerli bir mücevheri kaçırmışım gibi heyecanlanıyordum. Gösterdiği nezaketten ötürü teşekkür ederek kitabı “iyi kalpli beyefendi”ye geri verdim. Kitaba çok dikkat etmiştim bu nedenle herhangi bir şeyden şüphe etme-

sine olanak yoktu. Tüm kalbimle “Harika bir kitap efendim!” dedim. “Cömertliğiniz sayesinde olağanüstü içeriğine bir göz atma imkânı bulabildim. Japoncaya çevrilebilse sahil korumamıza büyük katkısı olurdu. Gönülden teşekkürlerimle geri getirdim. Benim gibi yoksul bir öğrenci böyle bir kitaba sahip olmayı hayal bile edemez”.⁵

Her şey bitti, ben de rahat bir nefes aldım. Bu işi bitirmek için ne kadar zaman harcadığımı tam olarak hatırlamıyorum, ama yirmi günden fazla bir aydan da az sürdü. Bu süre içinde hazine benim olmuştu ve sahibi de zerre kadar şüphelenmemişti. Hazine sandığının içine yavaşça ve görünmeden giren bir hırsız gibiydim.

Tüm bunlar olup biterken annem sağlığımdan endişe ediyordu. Bu sırada sık sık “Ne yapıyorsun?” diye soruyordu. “Hiç uyumadan bu şekilde çalışmaya devam edersen hastalanacaksın. Çok çalışmak bir erdem, ama her şeyin de bir sınırı var.”

“Hayır anne,” diye cevaplıyordum: “Sadece bir kitabın kopyasını çıkarıyorum. Bu kadar çalışmayla hasta olmam, ne kadar çalışacağımı biliyorum ben.”

BİR DOKTORLA TOPÇULUK TEKNIĞİ ÇALIŞMA RİCASI

Artık Osaka'ya gitmeye hazırdım ve evden ayrılmak için yaptığım izin başvurusunda çok gülünç bir bahane bulmuştum. Ağabeyim sağken sadece onun onayıyla istediğim zaman,

5. Bu kitap “C.M.H.Pel, Handleiding tot de Kennis der Versterkingskunst, Hertogenbosch 1852” künyeli; sahra tahkîmatı ve sürekli tahkîmat olmak üzere iki bölümden oluşan, genç memurlar için yazılmış bir kitaptı. Henüz genç bir öğrenci olduğu ve aklına gelmediği için Fukuzawa'nın çevirisi yayınlanmadı. Fakat bu kitap pek çok kişi tarafından okundu ve daha sonra Otori Keisuke ve Hirose Genkyo çevirileri yayınladılar.

istediğim yere gidebilirdim. Ama artık ailenin reisi olmuştum ve lorda karşı bazı sorumluluklarım vardı. Bu yüzden “dışarı” gitmek için izin almam gerekiyordu.

Hiç kimseye danışmadan dilekçemi yazdım, nasıl konuşmam gerektiğini akrabalarımın daha iyi biliyordum. Dilekçeyi verdiğimde yardımsever sekreter bana gizlice: “Bu kabul edilmez,” dedi. “Çünkü bu klanda daha önce *Ran-gaku* (Flamanca öğrenimi) çalışma amacıyla görevinden ayrılan bir samuray hiç olmadı.”

“Ne yazayım öyleyse?” diye sordum.

“Topçuluk tekniği çalışmak istediğini yazabilirsin. Bu daha önce olmuş.”

“Ama,” diye ekledim: “... Ben Ogata’nın okuluna gidiyorum. Ogata da doktor. Korkarım topçuluk tekniği öğrenmek için bir tıp adamına gitmek çok tuhaf olur.”

“Fakat daha önce aynı olayın bir benzeri olmamışsa elimizden bir şey gelmez,” diye devam etti iyi niyetli sekreter. “Söylediğinizin doğru olup olmadığı önemli değil. Topçuluk tekniği yazılması gerek.”

Böylece dilekçemi tekrar yazdım ve zamanı gelince Osaka’lı Ogata Usta’nın yanında “topçuluk tekniği” çalışmak üzere gitmeye resmen izin verildi. Bu olanlar üzerinden, o sıralarda işlerin nasıl yürüdüğü tahmin edilebilir. Eminim benim bağlı olduğum klan böyle dolambaçlı yollarla yardımda bulunan tek klan değildi. O dönemde her klan aynı şekilde davranırdı. Henüz Çince çalışmalarının geçerli olduğu bir dönemdi ve Batıyla ilgili her şey öfkeyle karşılanırdı. Fakat Perry’nin yolculuğundan beri, Batı kültürüyle ilgili tek bir konu, topçuluk tekniği, bilinmesi şart olarak görülmeye başlandı. Batı uygarlığını öğrenebileceğim tek çıkış yolu buydu.

ANNEMİN HASTALIĞI

İzin verildi, ben de tam gemiyle yola çıkmaya hazırlanıyordum ki annem hastalandı. Çok telaşlandım. Kasabadaki birçok doktora danıştım. Annemi iyileştirebilmek için elimden gelen her şeyi yaptım. Sonunda hastalığının sebebinin “solucan” olduğu bulundu. Doktorlar da bu hastalığa “semencina” ilacının iyi geldiğini söylediler, o sırada santonin bilinmiyordu. Pahalı bir ilaçtı ve Nakatsu’da sadece bir dükkânda satılıyordu. Borçlarımızı yeni ödemişken tavsiye edilen ilaca iki *shu* ya da bir *bu* vermek bizim için kolay olmasa da şimdi parayı düşünmenin zamanı değildi. Gece gündüz başında bekliyordum, iyileşmesi için sadece Tanrı’ya güvenebilirdim. İlaç basit bir köy ilacı olduğu için ne derece etkili olduğunu bilmiyorum, fakat annem iki hafta içinde tekrar sağlığına kavuşmuştu.

Nihayet ayrılış günümü kararlaştırdım. O gün geldiğinde sadece annem ve kız kardeşlerim beni uğurlayıp yolculuğumun sağ salim geçmesi için dua ettiler. Başka hiçbir akraba ya da tanıdık, gidişime aldırmadı. Geminin güvertesinde, kendimi bir kenara atılmış gibi hissediyordum. Evim dağılmış, ağabeyim ölmüştü. Eski bir tapınak gibi bütün âşinâ eşyaların satılmış olduğu, neredeyse bomboş evde annem –kendisini ziyaret edecek bir arkadaşı olmaksızın– küçük torunuyla birlikte büyük bir yoksulluk içinde tek başına yaşayacaktı. Tüm bunları düşündükçe, genelde deli dolu olan benliğim evi terk etmenin hüznü ile doluyordu.

OGATA SENSEİ'NİN BÜYÜK ŞEFKATİ; EVİNDE YARDIMCI OLARAK KALMAYA BAŞLIYORUM

Osaka'ya ulaşır ulaşmaz doğruca Ogata Sensei'ye gittim ve üç ay önce evlerinden ayrıldığımdan beri olan biten her şeyi anlattım. Babam gibi ondan da hiçbir şey saklayamayacağım için ağabeyimin ölümünü ve bütün eşyalarımızı satarak borçlarımızı nasıl ödediğimizi anlattım. Son olarak da istihkâmla ilgili kitabın kopyasını göstererek nasıl hiç şüphe uyandırmadan ve gayet akıllıca hareket ederek bu kopyayı hazırladığımı itiraf ettim.

Sensei güldü ve “Pekâla eleştirilebilecek bir şey yapmış olduğun düşünülebilir, ama aynı zamanda da çok faydalı bir iş,” dedi ve daha sonra bana şefkatle bakarak devam etti: “Çok daha güçlenmişsin, değil mi? Buradan ayrıldığından daha iyi görünüyorsun.”

“Evet, Sensei, geçen bahar sizi epeyce endişelendirmiştim, ama artık iyiyim. Artık hiçbir sıkıntım yok.”

“Bu iyi,” diye cevapladı. “Sanırım harcamalarını karşılayacak paran olmadığını düşünürsem yanılmış olmam. Yardımcı olmak istiyorum ama sana karşı ayrıcalıklı davranıyor gibi görünmek de istemem.” Daha sonra kitabın kopyasını alarak devam etti: “Sana bu kitabı tercüme etme görevini veriyorum”.

Böylece o andan itibaren Ogata'nın evine tercüman olarak alınmış bulunuyordum. Bir doktorun evinde tıbbi çalışmalarla ilgili yardımcılarının olması çok normaldi, ama yabancı dilden bir kitap çevirmek üzere tercüman bulundurmak doğal olarak pek alışılmış bir şey değildi. Gerçekte bu Ogata Sensei ve karısının şefkati sayesinde “yemekli misafir” ya da parasız yatılı olduğum anlamına geliyordu. Bu nedenle tercümeyi gerçekten yapıp yapmamam çok önemli değildi. Ama eski bir atasözünde de söylendiği gibi “Bir yalandan bir doğru doğar”. Gerçekten de bütün kitabı tercüme ettim.

ÖĞRENCİLERİN GİDİŞATI; UTANÇ VEREN ALIŞKANLIĞIM

Ogata'nın öğrenci evine katıldığım da, Ansei'nin (1856) üçüncü yılının Kasım ayıydı. O zamana değin kendi feodal merke-zimizde yaşarken gündüzlü öğrenci olarak geldiğim için ger-çek okul yaşamım aslında şimdi başlıyordu. Ogata Sensei'nin okulu o dönemin en ileri seviyedeki okuluydu. Öğrencilerinin hepsi çalışkan ve ilerisi için umut vaat eden gençlerdi. Fakat öte yandan oldukça pervasız ve patavatsız bir gruptu ya da sık sık söylendiği gibi “ele avuca sığacak” cinsten değildiler. Bu özgür hayata içimdeki tüm coşkuyla daldım ve çok geçmeden ben de onların bu pervasız gidişatına ayak uydurdum. Aynı zamanda pek çok yönden diğer öğrencilerden bir şekilde farklı olduğumu da eklemeliyim.

Önce kusurlardan başlamak gerekirse en büyük zaafım çocukluğumda bile içki içmeye olan düşkünlüğümdü. Zaman-la bunun zararlarını anlayabilecek kadar olgunlaştım, ama alışkanlık benliğimin bir parçası olmuştu. Kendime hâkim olamıyordum. Her ne kadar eski hatalarımı ortaya dökmek hoşuma gitmese de hiçbir şeyi saklamayacağım, gerçek bir öykü yazabilmek için doğruları söylemek gerek. Bu nedenle sırası geldiğinde içkiye olan bağımlılığımı en başından itibaren anlatacağım.

Pirinç şarabı içişim sonradan edinilmiş bir alışkanlık değildi, doğuştandı. Hayal meyal olmakla birlikte, annem saçlarımı ne zaman tıraş etse nasıl ağladığımı hâlâ hatırlıyorum; tepemi kazırken canım çok acıyordu. O zaman annem “Sana küçük bir yudum şarap vereceğim, ama önce uslu dur biraz daha kesmém gerek,” derdi. Ben de sakın sakın durup devam etmesini beklerdim. İlk şarap alışkanlığım böyle başladı.

Büyüme çağında pek çok bakımdan çok terbiyeliydim, ama içki içtiğimde vicdansız bir çocuk olup çıkıyordum. Bir yudum tadabilmek için her şeyi yapabiliyordum. Bu bakımdan bir alçak olduğum söylenecek olsa bile hiçbir özrüm yok.

On dokuz yaşında Nagasaki'ye gittiğimde tam bir alkoliktim, ancak bir yıl boyunca içkiyi tamamen bıraktım. Büyük bir istekle yanıp tutuştuğum halde ne pahasına olursa olsun tekrar başlayamazdım. Çünkü uzun süredir beklediğim şey gerçekleşmişti ve çalışmalarına devam etmek için ben orada bulunuyordum. Bütün bir yıl boyunca tüm kötü alışkanlıklarına karşı ölü bir adam gibiydim.

Yamamoto Hoca evde parti verirken mutfaktan biraz içki çalmak hiç de zor olmazdı ya da bir koşu ucuz içki satan dükkânlardan birine gidip bir "ölçüm"⁶ köşesinden içkiyi alabiliyordum. Fakat bunu asla yapmadım, çünkü biliyordum ki bu hatalı davranış bir gün ortaya çıkabilirdi. Yine de ertesi yıl Nagasaki'den ayrıldığımda yolda karşıma çıkan ilk kasabada durup bir yıllık susuzluğumu giderene kadar içtim.

Nagasaki'deki hocam Yamamoto doğal olarak benim ağzına içki sürmeyen biri olduğumu düşünüyordu. Yıllar sonra Avrupa'ya giderken gemimiz Nagasaki'ye uğradığında bu liman şehrinde oturan eski hocamı ziyaret ettim. Genç bir öğrenci olduğum yıllarda bana gösterdiği yakınlıktan dolayı teşekkür ettikten ve yurtdışına yapacağım riskli yolculuktan bahsettikten sonra ağzına içki sürmeyen biri olmadığımı itiraf ettim. İyi yürekli karısını da hocamı da gerçekten şaşırtacak şekilde içerek kahramanca gerçek yüzümü gösterdim.

6. Doğru olan pirinç şarabını önce ısıtıp sonra bir kaptan içmektir. Fakat düşük sınıftan bir işçi, şarabı hiç beklemeksizin fıçıdan alındığı ölçü kabından yudumlar.

Evet içkiye olan düşkünlüğümü kabul ediyorum. İçki yüzünden pek çok kötü alışkanlık edindiğimin, kimi zaman aşırıya kaçarak sağlığıma zarar verdiğimin de farkındayım, ama bir yandan da hayli masum bir adam olduğumu iddia edebilirim. Fırtınalı ve özgür öğrencilik yaşamımda ve evlendikten sonra hatta dünyanın pek çok ülkesinden insanlarla olan ilişkilerimde daima terbiyeli davranmaya çok dikkat ettim. Ancak “püriten” ya da ahlâkçı olmadım, toplumun arka sokaklarının iç yüzünü çok iyi bilirim. Sadece arkadaşlarımla sohbetini dinleyerek, hiç görmediğim şeyleri bile kolaylıkla öğrenebildim.

Örneğin Japon satrancı olan *go* oyununun nasıl oynandığını bilmememe rağmen okuldaki arkadaşlarım ne zaman bu oyuna başlasalar ben de hemen *go* tahtasının yanına oturur, deneyimli bir uzman gibi ahkâm kesmeye başlardım: “İşte! Siyahla hamle etmen yanlış, gördün mü yine kaybettin. Bir sonraki hareketinin ne olacağını görmüyor musun? Ah seni, iyi oyuncu!”

Neşe dolu cehaletime rağmen, eleştirilerim devam etti. Kazanan tarafta olup kaybedenin hatalarını bulduğum sürece sorun çıkmazdı, zaten oyuncuların yüz ifadelerine bakarak ne olup bittiğini anlamak hiç de güç değildi. Fakat kesinlikle gerçek bir oyun oynamamak için kendime hâkim oldum. Ne zaman bana meydan okunsa “Senle oyun oynayarak harcayacak vaktim yok,” derdim. *Go* oyuncusu olarak ünüm yayılmıştı, ama yaklaşık bir yıl sonra küçük bir tesadüf sonucu “hilem” ortaya çıkınca küfür ve lanetlemelerine maruz kaldım.

Böylece eğlence hayatıyla ilgili her şeyi öğrenmiştim, fakat kendim “demir ve taştan” yapılmış gibiydim. Kısacası demir gibi güçlü biriydim. Ailem tarafından böyle yetiştirilmiş olmalıyım,

diye düşünüyorum. Nakatsu'da beş çocuklu bir aile olarak hoş olmayan her türlü bilgiden uzak tutulup sadece annemiz tarafından büyütüldük ve kendimize ait bir dünyamız vardı. Evden ayrıldığımda bile ailemde kazandığım onur duygusunu kaybetmedim, bu duygu hep içimdeydi. Kendimi özellikle kontrol altında tutuyor değildim, yaşam tarzım böyleydi.

Kunshi (dar görüşlü) aziz olarak adlandırılan insanlar vardır; korku belasına karşı iyi bir duruşa sahip, ancak iş yapmaktan aciz, beceriksizdirler. Arzularına gem vuramayanların ahlâksız davranışlarına kızarlar. Bu insanlar ortada kendilerinin haksızlığını ispatlayacak kimse olmadığından şikâyet eder, ama ahlâksızlıklarla gerçek anlamda karşılaşmaktan da çok korkarlar. Hayata sırt çevirerek ve arkadaşlık kurmaktan kaçınarak hayatlarını sürdürürler. Bense tam tersi, arkadaşlarımla her konuda konuşmaktan asla kaçınmadım ve sık sık aptallıklarıyla eğlendim.

“Şimdiye kadar gördüğüm en kalın kafalı heriflersiniz!”, “Fahişelerle yatmak için gidip hiçbir şey beceremeden eve dönersiniz! Hiç gitmedim ama bir kez gitsem sizden yüz kez daha başarılı olacağımı görürdünüz. Öyle ya da böyle siz çapkın filan olamazsınız. Kur yapmanın ABC'sini bu yaşta öğrenmeye çalışıyorsanız korkarım hiçbir zaman doğru dürüst erkek olamayacaksınız.”

Arkadaşlarım benim iğnelerime itiraz edemezken onların aptalca eğlenceleri de benim için bitip tükenmeyen bir eğlence kaynağıydı. İçkiye düşkünlüğüm yaşamım boyunca bana pek çok tecrübe de kazandırdı.

Ogata'nın okuluna başladığım ilk gün, birisi, yanıma yaklaşarak nereli olduğumu sordu. Sohbetimiz böyle başladı. "Yeni arkadaşlığımızın şerefine birlikte bir içki içelim," dedi.

"Memnuniyetle," diye cevapladım. "Belki daha ilk seferde böyle konuşmamalıyım ama içki konusunda hiç fena sayılmam. Fakat sana doğruyu söylemeliyim, şu anda bu işe ayıracak hiç param yok. Nagasaki'den henüz geldim ve buradaki harcamalarımı ödeyebileceğim bile şüpheli. Yine de teklif etmiş olman büyük nezaket."

"Saçmalama!" diye cevap verdi. "Çok iyi biliyorsun ki içki içmek için paran olması gerek. Bu işe ayıracak biraz paran vardır mutlaka."

"Yok diyorsam yoktur."

Bu arkadaş sinirlenerek yürüyüp gitti. Ertesi gün karşılaştığımızda ona "Dünkü davetine ne olduğunu merak ediyorum doğrusu. Bu sabah çok daha susamış durumdayım," dedim. Kızgın bir sesle bir şeyler mırıldanarak uzaklaştı.

Okulda işlerin nasıl gittiğini ve arkadaşlıkların nasıl kurulduğunu öğrenene kadar iki ya da üç ay geçti ve ondan sonra aynı arkadaş durdurup kozumu paylaştım.

"Benimle ilk tanıştığında benden bir içki koparmaya çalıştığını hatırlarsın herhalde," diye başladım. "Yeni gelen öğrenciden faydalanmaya çalıştığını çok iyi biliyorum, ne de olsa yeni öğrencilerin biraz parası vardır. Ben de beni aptal yerine koymana izin vermedim. Ertesi gün sana hatırlattığımda ne cevap verdin? Hatırlamıyor musun? Konuştuğun bendim, Yukichi ve sana hakettiğin cevabı verdim. O zaman da önceki gibi küstahça davransaydın hesaplaşmaya ve seni hocanın önüne sürüklemeye hazırdım. Belki de benim kararlılığımı farkettiler de onun için

yüreksiz biri gibi arkana bakmadan kaçtın. Sen okulun yüz karesisin! Asalağın birisin. Şimdi sana söylüyorum, bir daha yeni öğrencilere bu numarayı yapmaya kalkışma. Eğer aynı şeyi bir kez daha tekrarlarsan bunu bana yapılmış sayacağım ve seni hocanın önüne götürüp yargılanmanı isteyeceğim. Sakın aklından çıkarma!” Sanırım böyle davranarak diğer öğrencilere zorbalık etmesini engellemiş oldum.

JUKUCHO OLUYORUM

Zamanla ben çalışmalarımdayla ilerlerken, eski öğrencilerin çoğu evlerine döndüler, *Jukucho*⁷ (sınıf başkanı), olmak bana kalmış oldu. Bununla birlikte bu şatafatlı unvanı hiçbir otorite sağlamıyordu. Okulun adetlerine göre, *Jukucho*, en zor metinler okunduğu sırada yüksek sınıflara nezaret ederdi. Fakat gündelik yaşamda yabancı dildeki metinler üzerinde çalışan ve bu çalışmaların arasında da diğerleriyle birlikte, işe yarar olmaktan çok uzak, her tür faaliyete katılan herhangi bir öğrenciydim.

Bu yüzden hayatımı diğer öğrencilere örnek olacak şekilde sürdürmem gerektiğini düşünmek ya da okulun ahlâki standardını yükseltecek herhangi bir davranışımın hocalarıma sadakat göstergesi sayılacağını hayal etmek üzere pek az kafa yormuş olmam doğaldı. O sırada aklımda böyle filozofça fikirlere hiç yer yoktu. Fakat başkalarının eşyalarına gıpta edenlerden ya

7. Bu dönemde Japonya’da özel okul, genellikle özel ders almak üzere bir öğretmenin çevresinde toplanmış olan bir grup öğrenciden oluşan bir “ev okulu” şeklinde olurdu. Öğrenci sayısı arttığında idari işlerle ilgilenmek üzere öğrencilerden birine öğretim sorumluluğuyla beraber idarî sorumluluk da verilir ve bu öğrenci *jukucho* olarak adlandırılırdı. Bununla birlikte okuldaki tek otorite öğretmen olduğu için *jukucho* mutlaka bir öğrenci olurdu.

da güçsüzleri istismar edenlerden de değildim, iyi ahlâklıydım. “Tanrı’nın karşısında” kendimden hiçbir zaman utanmadım. Bu şekilde bir yandan iniş çıkışlarla dolu bir yaşam sürerken bir yandan da içimde beni başkalarından ayıran bir şey vardı. Bütün öğrencilerin benim gibi düşünüp hareket edebilmelerini ve bana benzemelerini isterdim. Bu benim gençlik gururum ve meyvelerini verdiğine de inanıyorum. Zarar da vermiş olabilirdi, çünkü eninde sonunda belli bir amacı olmayan hareketli bir delikanlıydım sadece. Ogata’nın okulunda her şeyi iyi yapabildiysem, bunlar kendime mal edemeyeceğim tesadüfen olan şeylerdi.

IV

OGATA'NIN OKULUNDA

ÖĞRENCİLERİN DAVRANIŞLARI

Sınıf başkanlığı görevine getirildikten sonra bile çok yoksuldum, fakat artık hayatım biraz daha kolaylaşmıştı. Evdeki annem ve küçük yeğenim, ailemizin klandan aldığı küçük bir maaşla geçiyorlardı. Ben de artık öğrenci başkanı olduğum için öğretmenimin evinde rahatça yatılı olarak kalabiliyordum. Üstelik her yeni öğrencinin, alışıldığı üzere öğretmene para hediye etmesi yanında öğrenci başkanına da iki *shu* vermesi kuralı vardı. Bir ayda, üç yeni öğrenci gelmişse bu demekti ki benim gelirim de bir *bu* ve iki *shu* oluyordu; beş öğrenci varsa iki *bu* iki *shu* – bir öğrenci için iyi bir cep harçlığıydı. Bunun çoğu içkiye gidiyordu. Annem de ara sıra evde dokunmuş pamuklu kumaştan giysi gönderdiği için dışarıdan almama gerek kalmıyordu. Bu yüzden cebimde ne zaman para olsa ilk aklıma gelen içki oluyordu. Korkarım bu yüzden pek çok genç öğrenci harçlıklarını içkiye yatırmaya başladı.

İçki içişimiz pek kaba bir biçimde oluyordu. Yeterince paramız olmadığında üç beş *go* şarap alıp yatakhanede içmekle yetiniyorduk. Kendimizi zengin hissettiğimizde ise –ki bu harcayacak bir ya da iki *shu* kadar paramız olduğu anlamına geliyordu– alem yapmak üzere restorana gidiyorduk. Bu pek sık olmayan büyük bir lükstü, daha çok tavuk restoranlarına gidiyorduk. En çok da gidebileceğimiz en ucuz yer olan seyyar et satış tezgâhlarına gidiyorduk.

Sığır eti satılan sadece iki yer vardı: Biri Naniwa köprüsü yakınında diğeri de fahişelerin bulunduğu Shinmachi mahallesi

yakınlarındaydı; bunlar yemek yenebilecek en kötü yerlerdi. Bütün müşterileri, her tarafı dövmeli vücutlarını gösteren *gorotsuki* ya da şehir eşkıyaları ve Ogata okulunun öğrencileriydi. Etin, kendiliğinden ölen bir hayvana mı yoksa öldürülen bir ineğe mi ait olduğuna hiç mi hiç aldırımıyorduk. Yüz elli *mona* bolca pişmiş sığır eti, şarap ve pirinç servisi yapıyorlardı. Doğal olarak bu et genellikle sert ve ağır kokulu oluyordu.

Öğrencilerin çoğu kendi seviyelerine uygun olarak iki kılıç taşıyabilen samuraylar olduğu halde, pek çoğu, yaklaşık elli altmış öğrenci kılıçlarını rehine koymuşlardı. Öyle ki tüm yatakhane de belki de sadece iki ya da üç çift kılıç kalmıştı. Benimkiler de bunların arasındaydı. Ne o zaman ne de daha sonra özel eşyalarımı rehine verdim. Ancak yatakhane de kalan birkaç çift kılıç hepimizin ortak malı gibi olduğu ve resmi giysilerini giymek isteyen herkes onları takabildiği için hiç güçlük çekmiyorduk. Normal günlerde samuray sınıfına ait olma şerefini de tamamen kaybetmemek için sadece bir kılıç takarak dolaşıyorduk.

GIYSİSİZ ÖĞRENCİLER

Osaka'nın iklimi genelde ılımandı, bu nedenle kış mevsiminde az giysisi olan öğrenciler sıkıntı çekmezdi. Yaz mevsiminde ise gerçekten de neredeyse hiçbir şey giymemize gerek yoktu. Elbette sınıfta ve yemek odasında biraz daha iyi görünümümlü olmak istediğimiz için genellikle çıplak vücudumuzun üzerine *haori* ya da bol bir giysi giyyorduk. Tuhaf bir görünümümüz vardı –bugün biri görececek olsa herhalde epeyce gülerdi!

Yemek salonunun tabanı çıplak tahtadandı. Bu yüzden yemek sırasında bunun üzerine diz çökmek bizim için olanaksızdı. Sandaletlerimizi giyip ayakta durarak yemek yiyorduk. Önce-

leri terbiyeli insanlar gibi pirinç kabını elden ele dolaştırıyorduk, fakat bu fazla uzun sürmedi. Zamanla hep birlikte büyük pirinç kabının çevresine doluşuyor ve cehennemî bir ziyafetteki şeytanlar gibi midemizi dolduruyorduk.

Yiyeceklerimiz çok basitti: Sonu bir ve altı ile biten yani ayın birinci, on birinci, yirmi birinci ve altıncı, on altıncı, yirmi altıncı günlerinde tatlı patates ve soğan haşlıyorduk. Sonu beşle biten günlerde ise tofu çorbası, üç ve sekizle biten günlerde ise balık çorbası içiyorduk. Böyle olunca da genellikle yemekte ne yiyeceğimizi önceden biliyorduk.

ÇIPLAKLIĞIN YOL AÇTIĞI MACERALAR

Yaz günlerindeki çıplaklığımızın yol açtığı olayları hatırlıyorum. Bir akşam beş altı kişi epeyce şarap ele geçirmiştik. Grup-tan biri, şarapları alıp evin üstünde çamaşırları kurutmak için kullanılan açık sundurmaya çıkmamızı önerdi. Fakat tam yukarı tırmanıyorduk ki hocamızın hizmetçilerinin çatıda akşam esintisinin keyfini çıkarttıklarını fark ettik. Onlar orada otururken biz de çıkacak olsak daha sonra hakkımızda bir sürü dedikodu yapılacağından hiç şüphemiz yoktu. O sırada hepimizden daha gözü pek olan Matsuoka Yuki, bir adım öne çıkıp kadınların hepsini sundurmaktan uzaklaştıracağını söyledi. Çırılçıplak yukarı çıktı.

“Sıcak bir akşam değil mi?”

Bu sözleri söyleyerek sundurmaya girdi. Bu kadarı hizmetçiler için çok fazlaydı. Şaşkın bir şekilde kaçarcasına uzaklaştılar. Onlar gözden uzaklaşır uzaklaşmaz Matsuka aşağıya, bize Flamanca seslenerek her şeyin yolunda olduğunu söyledi: “Hey çocuklar yukarı gelin de şu şarabın icabına bakalım.”

Çıplaklığımızla ilgili aklıma gelen bir olay daha var ki benim açımdan korkunç bir hataydı. Bir akşam alt kattan bir kadının bana seslendiğini duydum. Zor geçen bir nöbetin ardından henüz yatmış olduğum için “Bu tuhaf saatte hizmetçi ne istiyor?” diye düşünüyordum. Fakat artık çağrılmış olduğuma göre rahat rahat yatamazdım. Sıçrayıp kalktım ve üzerime hiçbir şey giymeksizin merdivenlerden hızla inip kadının önünde durdum.

“Ne istiyorsun?” diye bağırdım.

Sözcükler ağzımdan çıkarken donup kaldım. Karşımdaki hizmetçi değil, hocamızın eşiydi! Koşup kaçamazdım. Çıplak olduğum için de ne önünde diz çökebilir ne de eğilebilirdim. Çaresiz kalakalmıştım. Madam Ogata belki de ne kadar zor durumda olduğumu görerek bana acımişti. Hiçbir şey söylemeden uzaklaştı. Ertesi sabah da bir gece önceki çirkin davranışım için ne kadar üzgün olduğumu söyleyebilecek cesareti kendimde bulamadım. Böylece olay, bir özür bile dilenmeksizin kapanmış oldu, fakat ben de bunu hiç unutmadım. Birkaç yıl önce Osaka’ya uğrama fırsatı elime geçtiğinde, eski Ogata’nın evini ziyaret ettim ve bir zamanlar aynı merdivenlerin dibinde olanları hatırlayıp kırk yıl önce olduğu gibi yine utandım.

SAĞLIĞI KORUMAK ÇOK ÖNEMLİDİR, AMA DİKKAT EDİLMEZ

Korkarım okuldaki düzensizliği ve derbederliği gözünüzde kolayca canlandıramam. Yatakanemizde küçük mangallar ya da su kaynatma kapları gibi hiç beklenmedik aletlerimiz vardı ve yazı masalarımızın çevresinde canımız istediği gibi yemek pişirirdik. Fakat her zaman kâp kacağımız pek az olduğu için yiyecekleri hazırlamak üzere genellikle lavaboyu ya da buna

benzer yerleri kullanırdık. Örneğin arkadaşlardan biri, bir yaz günü bize şehriye vermişse hocamızın hizmetçisinden bunları bizim için mutfakta pişirmesini rica eder, daha sonra kuyudan çektiğimiz suyla lavaboda bu şehriyeleri sudan geçirirdik. Sos yapmak gerektiğinde ise ilaç odasından çaldığımız bir miktar beyaz şekerle yiyeceklere lezzet katardık. Buna benzer sebzeleri yıkamak, balıkları süslemek gibi her türlü amaca yönelik olarak vefakâr lavabomuz imdadımıza koşardı. Bu da bize hiç tuhaf gelmezdi.

Titizlik gösterecek başka şeyler de vardı. Bitler de tıpkı öğrenciler gibi yatakhanein sakinleri arasındaydı ve hiç kimse onların yakın dostluğundan kendini kurtaramazdı. Ne zaman biri elbiselerini çıkarsa kolayca beş on tanesini birden yakalayabilirdi. Daha sıcak havalarda yakalarımızın altından yavaşça dışarı çıktıklarını hissederdik. Bir keresinde bir arkadaş konuşma konusu olarak onları seçmişti:

“Bitler kızarmış patatese benzer,” diyordu. “Çünkü her ikisi de kışın çoğalır, bahar gelince azalır. Yazın ise yerlerini pirelerin almasıyla birlikte bu mahluklar iki ay boyunca ortadan yok olur. Eylül ayı geldiğinde taze patatesler gibi bitler de görünmeye başlar.”

Bir keresinde bu baş belalarını öldürmek için yeni bir yöntem denemiştım. Çamaşırcı kadınların kullandığı yöntemin –elbiselere kaynar su dökmek– artık çok eskimiş bir yöntem olduğunu söylüyordum; tek bir hareketle hepsinin nasıl öldürüleceğini gösterecektim. Soğuk bir kış gecesi iç çamaşırlarımı çatıdaki sundurmaya götürerek hem yaratıkları hem de yumurtalarını soğukta donmak üzere orada bıraktım. Fakat bunun bir keşif olduğunu iddia edemezdım, bunu bana başka biri önermişti.

Kolaylıkla anlaşılabilceğı üzere aramızda doğru dürüst giyinen çok az kişi vardı. Ancak her bayramda, caddede bir şen-

lik yapıldığında hepimiz olduğumuz gibi dışarı fırlayıp başıboş dolaşıyorduk. Kalabalık, özellikle de kızlar “Öğrenciler buraya geliyor,” diyerek çığlıklar atarak kaçıyorlardı. Sanki biz *eta*’ya da pis insanlarmışız gibi bize tepeden bakıyorlardı. Aslında biz de sık sık *etadan* başka hiç kimsenin yapmayacağı şeyler yapıyorduk.

BİR DOMUZ KESİLİYOR

Bir gün en sevdiğimiz kasap dükkânı sahibi bir domuz satın aldı, fakat adam pek yufka yürekli biri olduğu için hayvanı kendi kesemedi, bizden yardım istedi.

“Tamam,” dedi sözcümüz. “Ama karşılığında bize ne vereceksin?”

“Evet bayım, eee...”

“Kafasını bize verir misin?”

“Tabii bayım.”

Böylece kalabalık işe koyuldu. Tıp öğrencileri olarak, en kolay ve güvenli ölüm şeklinin boğarak öldürmek olduğunu biliyorlardı. Domuzun dört ayağını birbirine bağlayarak yakındaki dereye attılar. Sonunda ödül olarak kesik bir başla döndüler ve bir balta ödünç alarak başı parçalara ayırdılar. Daha sonra da ileride tıp adamı olacak olan bu arkadaşlar beyin, gözler ve diğer parçalar üzerinde çalışarak hoşça vakit geçirdiler. Bilimsel çalışmanın ardından da parçaların hepsini pişirip yediler. Kasabın ve diğerlerinin *etaya* benzediğimizi düşünmelerine hiç şaşırmamak gerek.

1. Hayvan kasapları ve deri tüccarları; hiyerarşik seviyede en alt sınıfta yer alan, toplum dışı bırakılan kimse.

Bir gün Dosho-machili bir eczacı, elinde Çin hekimliğinden bir doktorun tavsiye mektubuyla birlikte bize geldi. Tamba ormanından henüz getirdiği bir ayının parçalarına nasıl ayrılacağını göstermemizi rica etti. Bu çok hoş bir tesadüf olmuştu, öğrencilerden anatomiyle ilgilenen yedi sekiz kişi gittiler. Tıp öğrencisi olmadığım için ben katılmadım, fakat parçalama sırasında neler olduğunu sonradan öğrendim.

Öğrenciler parçalama işlemini büyük bir zevkle yapıyorlarmış: “İşte kalp!”, “akciğerler burada” vb. sıra karaciğere gelip dışarı çıkardıklarında karaciğeri alıp ayrılmak için hem eczacı hem de doktor izin istemişler. Baştan savma bir teşekkür ederek oradan hemen ayrılmışlar. O zaman grup, bu eski bir tedavi yöntemi olduğu için eczacının tek arzusunun, ayının safra kesesi bozulmadan onu alabilmek olduğunu fark etmiş. Ogata’nın öğrencilerinin parçalama işlerindeki hünerini bildiği için de anatomik çalışma kisvesi altında bunu yaptırmak için buraya gelmişti. Bu yüzden karaciğer vücuttan çıkarılır çıkarılmaz yaşlı doktorla birlikte eczacı ortadan kaybolmuştu.

Bu hile yatakhane de duyulduğunda şamata çıkarmaya dünden hazır olan grup bu işin peşini bırakmamaya karar verdi. Aramızda (şu anda Kanazawa’da oturan) Tanaka Hatsutaro isimli bir konuşmacı ve inatçı bir tartışmacı vardı. Onun sözcümüz olmasına karar verildi. Ben mektup müsvettesini yazmakla görevlendirildim. Numata Umpei isimli bir diğer öğrenci el yazısı çok güzel olduğu için asıl mektubu yazdı. Ardından mesajı götürecek kişiye eşlik edecek olan, tercihinin sakince tartışmak değil de daha farklı ve hızlı bir yöntem kullanmak olduğunu hissetirecek olan diğer görevliler de seçildi. Böylece altı ya da yedi kişi, eczacı ve doktora protestolarımızı sunmak için hazırдық.

Her zamankinin aksine bu durum nedeniyle *haori-hakama*, tam tekmil, giyinip iki kılıcımızı da kuşandık. İddiamız tıp mesleğinin onurlu bir meslek olduğuna dayanıyordu. Bu nedenle de hiç kimsenin bu konuda söyleyeceği bir karşı argümanı yoktu. Sonuç olarak eczacı ve doktor iyice aşağılandılar. Sadece özürlerini kabul etmekle kalmayıp beş *sholuk* şarap, bir tavuk ve bir balık da aldık; böylece yata Khanemiz bir başka zafer kutlamasıyla şenlendi.

KIYAFET DEĞİŞTİREREK TİYATROYA GİDİYORUZ

Bununla birlikte olayları her zaman kendi istediğimiz şekilde sonuçlandıramıyorduk. Bir keresinde son derece utanç verici bir şekilde yakalandık. Polis memurları arada sırada Dotombari'deki tiyatroları denetlemeye giderdi. Localardaki en iyi yerler hep onlara verilir ve yer göstericiler hemen çay ve kek getirirdi.

Bu ayrıcalığı bildikleri için öğrenci arkadaşlardan bazıları para ödemedi oyunları seyretme arzusuna kapılmış. Yüzlerini kısmen saklayan koyu renk başlıklar giyip, kılıçlarını takarak biraz eğlenmek üzere tiyatroya doğru yola koyulmuşlar. Bu polis memurlarından başka hiçbir samurayın tiyatro gibi halka açık eğlence yerlerine gitmesi hayal bile edilemeyeceği için aldatmaca işe yaramıştı.²

Tiyatroyu yönetenler aristokrat ziyaretçilerinin gerçek olduğunu düşünerek resmi bir ayrıcalık umuduyla polisleri sami-

2. Bu tiyatrolar Kabuki oyunları gösteriyordu ve bir samurayın Kabuki tiyatrosuna girmesi –bu ancak tüccar sınıfının eğlencesi olduğu için– yakışsız ve çirkin bulunurdu. Samurayların tiyatro sanatı No idi. Lortlar No ustalarını korurlar ya da kimi zaman kendileri de malikanelerindeki No sahnesinde gösteri icra ederler, hizmetkârlara da ara sıra gösterilerde bulunma izni verilirdi.

miyetle karşılamışlar. Akıllı öğrenciler sessiz bir vakarla bu karşılamayı kabul ederek en iyi yerlere oturup çifte memnuniyetle eğlenceli bir gece geçirmişlerdi.

Bu böyle bir müddet aksamadan sürmüş, fakat bir gün onlar tiyatrodarken gerçek müfettişler gelmişti. Sahte polis olmak hiç de komik olmamıştı. Şans eseri öğrencilerden birinin karakolda tanıdığı varmış. Çok utanarak ona gidip aracı olması için yalvardık. Sonunda bu işten yakalarını kurtarmayı başardılar, fakat hediye olarak bolca şarap ve balık göndermek gerekiyordu. Bu işin toplamda bizim zavallı haylazlara maliyeti üç *bu* ya da o civarda bir şey olduğuna eminim.

O sırada tiyatrodan pek hoşlanmadığım ve böyle tehlikeli maceralara karşı olduğum için bu olayın içinde değildim. “Bu iş hiç akıl kârı değil. Ya yakalanırsanız ne olacak?” deyip duruyordum. Takahashi Juneki başta olmak üzere hepsi birden: “Yumruklarımıza güven, gerekirse birden çok çıkış yolu bulabiliriz.” diye cevaplıyorlardı.

Bu kadar atıp tuttuktan sonra yakalandıklarını görmek pek komikti, ama bir süre bu olayın doğurabileceği sonuçlar üzerinde ben de ciddi bir biçimde düşündüm.

EĞLENMEK İÇİN YAPILAN SOKAK KAVGALARI

O günlerin düzensiz ve kuralsız yaşamı, bugün herhangi birinin hayal edebileceğinin çok ötesindedir. O sırada hiç polis olmadığı için kendi başımızın çaresine bakmakta serbesttik. Osakalılar ürkektir, sokakta bir kavga çıktığında yoldan geçenler kaçarak uzaklaşırlar. Oysa Tokyo’da kavga edenlerin çevresinde kalabalık bir grup toplanır ve kavga edenleri ayırmaya uğraşır.

İlk yaz gecelerinde yemekten sonra şehrin en kalabalık ve işlek bölgelerini seçerek ikiye ayrılıp dışarı çıkar ve orada bir araya gelip birbirimize bağırıp çağırarak, kollarımızı sallayarak yumruk yumruğa kavga ederek gözü dönmüş bir kavga gösterisi yapar; aslında birbirimizin canını acıtmayacak kadar yavaş vururduk. Şaşıran kalabalık, çil yavrusu gibi dağılır; dükkân sahipleri eşyalarını kepenklerin arkasında koruyabilmek için telaşla içeriye alırlar ve bir müddet önce işlek bir cadde olan bu yer birkaç dakika içinde tamamen ıssızlaşırdı. O zaman kavga sona erer ve kavgacılar hep birlikte eve giderlerdi. Keyifli vakit geçirmek için çok sevdiğimiz bir yöntemdi bu, fakat sürekli aynı yerde değil. Gerçek ortaya çıkabilirdi. Bu nedenle dövüş alanımızı Dotombori'den Junkei-machi'ye her gün değiştirip dururduk.

MANTIKSIZCA ZORBALIK

Sonucu epeyce dokunaklı olan bir olayı da kendim yaşamıştım. Bir gece okuldan arkadaşım Matsushita Gempa ile tapınakların bulunduğu Goryo denen alanda akşamları kurulan pazara gitmek üzere dışarı çıktık. Bitki ve çiçeklerin olduğu bir tezgâha baktığımız sırada mal sahibi: "Lütfen yanlış bir şey yapmayın bayım!" diye uyardı.

Doğal olarak tezgâhından bir şey çalacağımızı düşündüğünü ve üstü kapalı bir şekilde bizi uyardığını sandık. Kızgın bir tonda ve adamı çileden çıkartıp korkutma fikrinden de çok hoşlanarak bağırmaya başladım: "Bu adamı öldüreceğim! Konuşup durmayın, tutun şunu!"

O sırada Matsushita, beni sakinleştirmeye çalışıyormuş gibi yaparak:

“Oh, hayır. Ortada birini öldürmeyi gerektirecek bir şey yok değil mi?” dedi.

“Engel olmayın bana!” diye sert bir şekilde cevap verdim. “Konuştuğumdan daha kısa sürede öldürürüm onu. Bakın bana, onu bir yumrukta nasıl öldüreceğimi göstereyim.”

Bunlar olup biterken etrafımız iyice kalabalıklaşmıştı. Bunun üzerine ben de her zamankinden daha fazla eğlenerek daha yüksek sesle konuşmaya başladım. Aniden kalabalığın içinden iri yarı şişman bir adam çıktı. Profesyonel bir güreşçiydi.

“Lütfen bu defalık zavallı adamı affedin,” dedi bana doğru dönerek, “Bu kazanın sorumlusu ben olayım, ben gerekeni yaparım.”

“Pekâla,” diye cevapladım. “Bu koca adam gelip onun adına benden özür dilediği için bu akşamlık bırakıyorum. Ama şimdi sen, buraya bak, eğer bu tezgâhı yarın burada tekrar açarsan, seni bulduğum an yok ederim.”

Ertesi akşam panayıra tekrar gittim. Bitki ve çiçek tezgâhının namuslu sahibi yerinde değildi, tezgâhların bulunduğu sırada bir boşluk kalmıştı. Hiçbir polis denetimine bağlı olmaksızın, istediğimiz bütün haylazlığı yapmakta serbesttik. Fakat tuhaftır ki asla gerçekten zararlı olabilecek hiçbir şey yapmadık. Çiçek satıcısıyla ilgili bu olay ciddi bir sonucu olan hemen hemen tek olaydı.

“HIRSIZ! HIRSIZ!” ÇIĞLIĞI

Bir haylazlıktan paçamı zor kurtarmıştım. Şehirdeki yüz ya da iki yüz delikanlının başlarında fenerler taşıyarak ve epeyce gürültü çıkararak katıldığı Sunamochi denen dini bir tören yapılıyordu. Üç dört arkadaşımınla töreni seyrediyordum ki ortada hiçbir sebep yokken –belki de şarabın etkisiyle– sopamla birinin kafasındaki fene-

re vurdum. O sırada törene katılan adamlardan birkaçı bağırımaya başladı: “*Chibo! Chibo!*” (Hırsız! Hırsız!). Osaka’da bir hırsız yakalandığında kalabalık tarafından öldüresiye dövölüp nehre atılması adetti. Gerçekten korkmuştum. Takunyalarımı çıkarıp çıplak ayakla, bağlı olduğum lordun deposunun bulunduğu Dojima’ya doğru koştum. Yakalasalardı –kan dökmeye hiç de hevesli olmadığım halde– kılıcımı çekip kendimi korumak zorunda kalırdım. Hayatım boyunca daha önce hiç koşmadığım kadar koştum ve feodal merkezde kendimi emniyete alana kadar da rahat bir nefes alamadım.

FLAMANCA ÖĞRENCİLERİ İÇİN TANRI YOK, BUDHA YOK

Osaka’nın kuzeydoğu bölümünde Ashiya-bashi isimli bir köprü vardır. O zamanlar bu köprünün civarında kötü şöhretli bir takım evler vardı. Bölgenin girişinde Jizo ya da Kompira ya da onlara benzer popüler bir tanrıya adanmış küçük bir tapınak vardı. Öyle görünüyordu ki bu tanrı halkın epeyce güvenini kazanmıştı, çünkü tapınağın önünde çeşit çeşit çerçeveli resimlerin sunulmuş olduğu gözümüze çarpmıştı. Bu, kimi zaman bir adamın ya da bir kadının resmi oluyordu; kimi zaman bu resimlerin üzerine mühürlü zarflar yapıştırılmış oluyordu ve kimi zaman da çerçeveye bir tutam saç bağlanmış oluyordu.

İçlerindekilerle eğlenmek için geceleri sık sık tapınağa sunulan bu şeyleri çalmaya giderdik. Biri kumarı bırakacağına dair tanrıya yemin eder, bir diğeri içkiden uzak duracağına söz verir, bir başkası denizdeki fırtınaları atlatarak selametle gelmesi için bir gemi resmi sunardı. Yine bir diğeri kadınlarla ilgili çok tecrübesi olan bir adamdı; bir başkası da erkeklerle ilgili hiç tecrübesi olmayan genç bir kadından geliyordu. Karşı konulmaz derecede eğlen-

celi oldukları için bu hediyelerden epeyce çalardık. Belki insanların samimi duaları ile alay etmek kutsal değerlere saygısızlık ama ne Tanrı'ya ne de Buda'ya inanan biz Flamanca öğrencileri bu durum için *shikata-ga-nai* (haydan gelen huya gider), diye düşünüyorduk.

BİR KADININ AĞZINDAN MEKTUP YAZIYORUM

Eski ekolden gelen bir doktor için saçlarını rahip gibi kazıtmak ya da *sohatsu* denilen bir stilde çok uzatmak gelenektir. Ogata'daki öğrencilerin çoğu doktor çocuğu olduğu için geldiklerinde genellikle bu stillerden ya birini ya ötekini seçerlerdi. Ama Osaka'da bir müddet kaldıktan sonra ya saçlarını uzatırlar ya da kesinlikle modaya çok daha uygun bir tarzda alınlarını tıraş ettirip arkada kalan uzun saçlarını samuray tarzında bağlarlardı. Böylece modaya uyan erkeklerin yaptığı gibi saçlarını uzatıp ikiye ayıran Budist rahiplere benzeyen modern bir görünümleri olurdu.

Bir delikanlının saçlarıyla ilgili komik bir anekdot geldi aklıma. Yedo'dan gelen ve Tokugawa ailesinin aile doktorunun oğlu olan Tezuka adında bir öğrenci vardı. Bu büyük ailenin reisin-den babasına özel olarak hediye edilmiş olan ve üzerinde gülhatmillerden yapılmış bir Tokugawa tacı bulunan bir üstlük giyerdi. Ayrıca güzel bir çift kılıç kuşanıyordu ve harcayacak bol parası vardı. Her şeyden önemlisi çok gururlandığı, modaya uygun bir tarzda kesilmiş çok güzel saçları vardı. Gerçekten yakışıklı, fakat ağırbaşlı olmaktan epey uzak oldukça sefahat düşkünü bir gençti. Eğlence düşkünü arkadaşları ile birlikte sık sık sefahat merkezlere giderdi. Bir gün kendisiyle konuştum.

“Şimdi Tezuka,” dedim “Aklını derslerine vereceğine söz verersen, ben de sana yardım edip her gün seninle çalışacağım ama önce *Shinci*'ye gitmeyeceğine söz vermen gerek.”

Birdenbire ahlâksız yaşamını reddeder göründü. “Artık *Shinchi*’ye gitmek için hiç istek duymuyorum. Hatta bunu düşünmekten bile nefret ediyorum.” dedi pişman bir şekilde.

“Pekâlâ,” dedim “O halde her gün seninle çalışacağım fakat kesinlikle emin olmak istiyorum. Bana yazılı olarak söz ver.”

Böylece tekrar *Shinci* bölgesine gittiği ortaya çıktığı takdirde Tezuka’nın saçlarını kestireceğine dair küçük bir anlaşma hazırladık. Ona imzalattırıp sakladım.

O günden itibaren büyük bir sadakatle çalışmaya başladı, ben de tabii ki söz verdiğim gibi yardım ediyordum. Fakat bir müddet sonra onun sürekli erdemli davranması can sıkıcı olmaya başladı. Tabii ki benim bu şekilde düşünmem hatalıydı, fakat benimsemiş olduğu doğruluk fazlasıyla can sıkıcıydı. İki üç arkadaşla birlikte onu terkettiği *Shinchi*’ye gitmesi için kandırmanın yolunu bulmak üzere uğraşmaya başladım.

İlk önce birlikte olduğu kadının adını araştırmamız gerekiyordu. Bu kolayca bulundu. Daha sonra bu tip kadınların kullandıkları bütün sevgi sözcüklerini kullanarak sahte bir mektup yazdım. Bir zamanlar kendisinden bir parfüm istemiş olabileceğini tahmin ederek, okuyanı şaşırtacak biçimde imlâ hatalarıyla dolu bir yazıyla bu isteği defalarca vurguladım. Mektup yazıldıktan sonra suç ortaklarımdan biri, Matsuoka Yuki, büyük bir beceriyle mektubu kadınca bir yazıyla kopyaladı. Adres olarak da bir başka suç ortağının önerdiği “Tetsukowa” ismini kullandık. Osaka’da insanlar Tezuka’yı “Tetsuka” şeklinde söylerler ki sonuç olarak bir başka isim olan Tetsukawa’ya epey benzer. Bunu da keşfetmiştik.

Daha sonra okuldaki hademelerden birine mektubu Tezuka’ya götürerek *Shinchi*’den birinin getirmiş olduğunu söylemesini istedik. Bizi ele verecek olursa dövmekle tehdit ettik. Fakat her şey yolunda gitti. Hademe isteksizce, okulda “Tetsukawa” adında

bir öğrenci olmadığı için mektubun Mr. Tezuka'ya gelmiş olabileceğini düşündüğünü söyledi.

Kendimizi göstermeden kurbanımızın reaksiyonunu izliyorduk. Tezuka, uzun bir zaman boyunca mektup üzerinde düşündü. Parfümle ilgili yazdıklarım mı yoksa başka bir şey mi onu düşündürdü bilmiyorum, ama tuzağımıza düşüren isimdeki cazibe olabilir. Başarmıştık. Üç gün boyunca tereddüt ettikten sonra gururu okşanan genç, *Shinchi*'ye doğru yola çıktı.

Ertesi sabah, küçük çete sevinç içinde dönüşünü bekliyorduk. Dostumuz yatakhaneye gelince elimde bir makas sallayarak üzerine atladım.

“Ne yapıyorsun?” diye bağırdı Tezuka, korkarak.

“Hiç soru sorma. Saçlarını keseceğim hepsi bu. Bu güzel saçları tekrar uzatmak iki yılını alır. Hazır ol!”

Tepesinde duran çok güzel bir biçimde taranmış topuzunu tuttum ve makası şakırdattım. İyice korkmuştu, sanki dua ediyormuşçasına ellerini birleştirerek ciddi biçimde yalvarmaya başladı. O sırada suç ortaklarımdan birkaçı araya girmek için geldi.

Sanki hiçbir şeyden haberleri yokmuş gibi: “Sorun nedir?” diye bana sordular.

Hemen anlaşmamızla ilgili her şeyi anlattım ve ekledim: “Bu konuda yapılacak hiçbir şey yok. Şimdi bu arkadaşı nasıl dazlağa çevireceğim seyredin.”

“Bir dakika bekle!” diye bağırdı içlerinden biri. “Çok acelecisin.”

“Daha sonra diğerleri de katıldı ve uzun bir tartışmanın ardından Tezuka'yı saç kesme cezası yerine hepimize akşam yemeği olarak bir tavuk ve bir şişe şarap vermesi karşılığında serbest bırakmaya karar verdik. Bir başka ziyafet. Aslında ziyafet o kadar hoşumuza gitmişti ki zavallı Tezuka'ya sataşıp

duruyorduk: “Haydi gene *Shinchi*’ye git, bir ziyafet daha istiyoruz.”

BATIL İNANÇLARLA DALGA GEÇİYORUM

Okulda çeşit çeşit öğrenci vardı. Higo bölgesinden gelen Yamada Kensuke, şansa ve kehanete inanıyordu. Örneğin “ölüm” kelimesi için de aynı sesler kullanıldığı için *shi* hecesini telaffuz etmezdi. O sırada, usta oyuncu, şimdiki Danjuro’nun babası Ebizo, Osaka’da bir dizi temsil veriyordu. Oyunlardan konuşurken (Japonca *shibai*) Yamada: “Yobai’yi görmeye gidiyorum,” diyor, böylelikle *shi* hecesini söylememiş oluyordu. Yamada iyi bir öğrenci ve gerçek bir arkadaşı, fakat batıl inançları taşkın öğrenci kalabalığının hoşuna gitmiyordu.

Bir gün, onu fazlaca kızdırdığım için bana: “Farzet ki tüm kararlılığınla yılın ilk Yeni Yıl ziyaretlerini yapmak üzere yola çıktın ve yolda bir cenazeye karşılaştın. Kendini kötü hissetmez miydin? Fakat farzet ki turna (bin yıl yaşadığı söylenen iyi şans kuşu) taşıyan biriyle karşılaştın, kendini iyi hissetmez misin? Şimdi söyle bana yılbaşında hangisiyle karşılaşmak isterdin; cenaze mi yoksa turna mı?” dedi.

“Cevap vermesi kolay,” dedim “Turnayı tercih ederdim, çünkü ölü bir adamı yiyemem ama turnayı yiyebilirim. Ama turnayı yememe izin vermeyeceklerse hangisi ile karşılaştığım fark etmez.”

Buna benzer pek çok eşek şakasının alay konusu oluyordu. Bir gün bir başka çocukla birlikte (Sanırım Negayo Sensai’ydi.³)

3. Kendisi daha sonra sırasıyla Meiji Hükûmeti’nde Halk Sağlığı Ofisi şefi; Genroin, lortlar kamarası, üyesi ve imparatorluk ailesi danışmanı olarak hizmet etmişti. Japonya’da tıbbî deneylerin ve halk sağlığının gelişimine katkıda bulundu.

gerçekten kaba bir şakayla onu kandırmayı planladım. Yamada dışardayken, mürekkep taşını alarak bir parça kâğıtla sarıp hatıra olarak aile kabristanında bulunan bir ölünün “ölüm ismi” yazılı bir *ihai* ya da “ölüm kitabesi” hazırladık. Yamada için uygun bir “ölüm ismi”ni uyduruk bir kitabenin üstüne yazdık. Sonra da Yamada’nın pirinç kâsesini alarak mangaldaki külle doldurduk ve içinde yanan bir tütsü ile kitabenin önüne yerleştirdik.

Yamada gelip de yaptıklarımızı gördüğünde yüzü bembeyaz oldu ve tarifi imkânsız bir hâl aldı. Yandaki odadan onu seyrederken gerçekten korktum, çünkü bu kadar soğukkanlı biri olmamış olsaydı o öfkeyle kılıcını çekebilirdi.

“ZEHİRLİ BALIK” YEDİRME TUZAĞI HAZIRLIYORUM

Bir başka sefer ise sanırım şakanın dozunu fazla kaçırmıştım. Bir arkadaşımı, şehir halkının çoğu tarafından öldürücü derecede zehirli olduğuna inanılan kirpi balığı yediğine inandırmıştım. Doğduğum yerde tehlikeli⁴ değil de lezzetli olduğu düşünülüyordu için bu balığı yemekten hiç korkmazdım. Bir gün Aki bölgesindeki Nigata’dan gelmiş olan Mito Genkan’a bir tabak kurutulmuş çiroz isteyip istemediğini sordum. “Çok iyi, izmarit benim en sevdiğim balık,” diyerek memnuniyetle kabul etti ve bütün tabağı yeyip bitirdi.

İki saat bekledikten sonra “Zavallı çocuk! İzmarit yediğini sanıyorsun. Fakat aslında o çok beğendiğin şey, Nakatsu deposundaki arkadaşlarımdan bana verdiği kirpi balığıydı. Sanırım bu

4. Kirpi balığının iç organlarında sadece becerikli bir aşçı tarafından çıkartılabilecek olan keskin bir zehir bulunmaktadır. Günümüzde bu balığı hazırlamak için kimi aşçılar özel olarak eğitilmektedir.

balığı sindirmenin ne kadar uzun zaman aldığını biliyorsundur. Zehiri çıkarabilir misin? Bir dene istersen,” dedim.

Zavallı Mito çok kızmıştı ve beni dövmeye hazırdı. O sırada haline gülmüştüm, ama daha sonra üzerinde düşündüğümde şakanın dozunun biraz fazla kaçırılmış olup olmadığını düşünmeye başladım. Ya gerçekten ciddi bir talihsizlik olsaydı?...

KÜÇÜK HIRSIZLIKLAR YAPABİLİYORDUK

Daha önce de anlattığım gibi, bir keresinde bir arkadaşım ve ben çiçek ve bitki satıcısı tarafından hırsız sanılmıştık. Çok da yanlış sayılmazdı. Bir top kumaş gibi çok değerli şeyler olmasa da bir restorandan tepsî, fincan ve kolayca aşırılabilecek nesneler çalmak gibi ufak tefek hırsızlıklar yapabiliyorduk. Şüphe uyandırmadan büyük hacimli şeyler aşırıp kaçmaktansa fazlasıyla gurur duyuyorduk. İçimizden biri elbisesinin arkasında büyük, yuvarlak bir yelpazeyle, bir diğeri göğsünde sakladığı büyükçe bir tepsîyle yakayı ele vermeden kaçmıştı. Fazla cesareti olmayan biri elbisesinin kolunda verniklenmiş çorba kâsesi kapağı kaçırmıştı. Bir akşam bir öğrenciye verilen veda parti-sinin ardından eve dönerken bir arkadaşımız: “Hepiniz acemi-siniz. Bakın bu kez ne aldım?” deyip bir havluya sarılmış on tepsilik tam bir set göstererek hepimizi şaşırttı. Fakat eminim mal sahibi olan biteni anlayıp çalınanların bedelini faturamıza eklemişti.

KÖPRÜDEN TEPsİ HÜCUMU

Bu tepsileri hatırlayınca aklıma başka bir hikâye geldi. Bir yaz akşamı saat ondan sonra aniden çocuklardan biri çok susadığını söyledi. Eşlik edecek kişi konusunda sıkıntı çekmedi; dört ya da beşimiz genel susuzluğumuzu gidermek üzere dışarı çıkmaya karar verdik. Kurala göre okulun kapıları çoktan kapanmıştı, fakat bekçiyi tehdit ederek açtırdık. Yazlık işporta tezgâhları yerine kurulan ve sazdan yapılmış gölgelikleri olan şu ufak yiyecek dükânlarından birini arıyorduk. Oraya ulaştığımızda tabaklar dolusu ahtapot yiyip ucuz şarap içtik ve gece yarısından sonra her zaman olduğu gibi yanımıza birkaç da tepsî alarak eve doğru yola çıktık. Naniwa Köprüsü'ne geldiğimizde, köprü payandalarının altında demir atmış bir eğlence teknesi gördük. İçindeki birkaç adamın kendilerine eşlik eden geyşalarla birlikte çalıp söyleyerek çok keyifli zaman geçirdikleri âşikârdı.

“Şunlara bakın!” diye öfkeyle bağırdım. “Biz burada ancak yüzelli *mon*luk sefil bir alem yaparken şu aşağıdakilere bakın! Onlar bu kadar çok harcadığı için biz yoksuluz!”

Ve elimde olmadan tepsileri tekneye doğru fırlattım. Son tepside şarkı durdu. Herhangi birinin yaralanıp yaralanmadığını anlayacak kadar beklemeden koşarak gözden kaybolduk. Tuhaf bir şekilde bir ay kadar sonra olayın devamını öğrendim.

Arkadaşlarımdan biri bir partide tanıştığı bir *geishan*ın kendisine komik bir hikâye anlattığını söyledi. Bir gece Naniwa Köprüsü yakınlarında o akşamki konuklarını eğlendiriyormuş; aniden köprünün üstünde birkaç karaltı belirmiş ve onlara tepsî fırlatmışlar. Tepsilerden biri *shamisenine** isabet etmiş

* Şamisen, 16. yüzyılda Japonya'nın en güney bölgesi olan Okinava'ya özgü şanın adı verilen bir çalgıdan türemiş, mızrap ile çalınan üç telli bir Japon çalgısıdır, -ed.n.

ve enstrümanın her iki tarafı da kırılmış. “Şans eseri bana bir şey olmadı, ama bir düşünsene dünyada ne terbiyesiz insanlar var!” demiş.

O terbiyesizlerin kim olduğunu çok iyi biliyordum, fakat bunu en yakın arkadaşına bile söylemeden sır olarak sakladım.

İçki alışkanlığı hayatım boyunca her zaman başıma dert oldu ve hâlâ da kendimi etkisinden kurtarabilmiş değilim. Fakat bir kez Ogata okulundayken içki içmeyi günah olarak düşünmeye başladığım için kendimi terbiye etmeye çalıştım. Sanki bir ilham geldi ve aniden içkiden vazgeçtim. Çok tuhaf ama içkiden uzaklaşmam yatakhane herkesin ağzına sakız oldu; daha doğrusu bütün okulun eğlencesi oldum.

“Bir düşünün, Fukuzawa ağzına içki sürmüyor! Ne ilginç, ne komik! On gün sürmez. Çok geçmeden içmeye başlar.”

On ya da on beş gün inatla devam ettim. O sırada Tokahashi Juneki isimli bir arkadaşım beni azarladi:

“Bütün zevklerden vazgeçmemelisin!” diyordu. “Azmine hayranım. Bunu nasıl başarıyorsun hayret. Ama bir alışkanlığı, bu iyi bir alışkanlık olmasa bile, tamamen bırakmak senin için iyi olmaz. Yapamazsın. İçkiyi bıraksan sigaraya başlarsın. İnsan bazı doğal alışkanlıklar olmadan yaşayamaz.”

Takahashi’nin sigarayı öne sürerken bunu biraz da bana takılmak için yaptığını biliyordum. Çünkü sigaraya şiddetle karşı çıkar ve yararsız, sağlıksız olduğunu, alışkanlıkların en mantıksız olduğunu ileri sürerdim. “Her neyse etrafta ben varken sigara içmeyin çünkü bu boğucu, pis dumana dayanamıyorum.” derdim. Bu yüzden şimdi bunu kabul etmek hiç hoş değildi, ama Takahashi’nin mantığına yenildim.

“Belki sigarayı denerim,” dedim.

Sigaraya başlar başlamaz arkadaşlar beni yüreklendirmek üzere etrafıma doluştular. Biri tütün verdi, bir diğeri pipo ödünç

verdi, biri yeni başlayanlar için iyi olduğu söylenen pek sert olmayan bir tütün getirdi. Şamata yaparak benimle dalga geçerek eğlendiklerini fark ettim, çünkü sadece birkaç gün öncesine kadar sigaradan son derece nefret ettiğimi biliyorlardı. Fakat içkiye kesin olarak karşı durduğum için sinir bozucu sigarayı püfürdetmeye devam ettim; ta ki on, on beş gün içinde o pis kokulu tütün artık pis kokulu ve sinir bozucu gelmemeye başlayıncaya kadar. Artık tadını beğenmeye başlamıştım. Bir ay içinde tam bir sigara tiryakisi olmuşum.

Fakat eski aşkım şarap da unutulacak gibi değildi. İrade-sizliğimin farkındaydım. Bir yudum, bir yudum daha derken karşı koyamadım. Son kadehim olacağına yemin etmiş bile olsam şişeyi sallayıp içindeki kabarcıkların sesini duyduğumda, kendime engel olmam uzun sürmedi. İlk seferinde üç go içtim, ertesi gün beş go derken yine eski içkici oldum. O güne gelene değin de tam bir sigara bağımlısı olmuşum, onu da bırakmam olanaksızdı. İrademe hâkim olamayışımın ardından bir ay boyunca kendimi her yönden suçladım. Artık hem içki hem sigara içen tam anlamıyla “çifte kılıç kuşanmış” bir adam olup çıkmıştım. Şimdi bile, altmış yaşında, içkiden vazgeçmeyi başarabildiğim halde sigaradan vazgeçemiyorum. Zaafım nedeniyle sağlığıma verdiğim zarar için kendimi affettirebilecek hiçbir mazeretim yok.

Çoğumuz yoksul olduğumuz için iyi bir restoranda lezzetli bir balık yiyebilme keyfini tatmamız pek enderdi. Yine de canımız çok balık istediğinde artık balıkların satıldığı Tenjin köprü-sü yakınlarında geceleri kurulan bir pazara gidiyorduk. Oradan balık alıp lavabomuzda yıkıyor ve *kozukalarımızla* (samuray kılıcına tutturulmuş bir çeşit sustalı) kırık bir sıradan yapılan et kesme tahtasında temizliyorduk. Kendimize ziyafet çekmek için genellikle bu yöntemi kullanıyorduk. Balık temizleme işi de el işlerinde becerikli olduğum için genellikle bana verilirdi.

ÇİÇEK MANZARALARI VE İTFAİYE

Bir yılın Mart ayında, şeftali ağaçları çiçek açtığında, Osaka Kalesi'nin doğusunda bulunan Momoyama ya da "Şeftali Dağı"ndaki ağaçların görülebilecek en güzel ağaçlar olduğunu duyduk. Böylece bir gün hepimiz çiçek manzaralı bir piknik yapmak için oraya gitmeye karar verdik. Çayevlerinden birinde öğle yemeği yememiz söz konusu olmayacağı için her zamanki gibi bir gece öncesinden biraz artık balık, sebze ve tofu aldık. Piknik günü erkenden kalkıp öğlen yemeğimizi hazırladık daha sonra biraz da şarap alıp on dört on beş kişilik bir grup halinde Momoyama'ya doğru yola çıktık.

Şeftali çiçeklerinin altında öğle yemeği ve şarap kadehleri ile eğleniyorduk ki aniden uzakta büyük bir duman farkettilik. Yangın tam bizimkilerden birinin, Nagayo'nun, o gün bir oyun seyretmek için gittiği Dotombori yönündeydi. Yangın bizi ilgilendirmiyordu, fakat tabii ki Nagayo'yu kurtarmayı düşünüyorduk. Ve Momoyama'dan Dotombori'ye, altı ya da yedi mil uzunluğundaki tüm yolu koştuk fakat biz oraya varana kadar, bu bölgedeki üç tiyatronun tamamı yanmıştı ve yangın kuzeye doğru yayılıyordu. Nagayo'yu düşünüp endişeleniyorduk, ama nerede olduğunu bulmak hemen hemen olanaksızdı.

Yavaş yavaş hava karardı. "Nagayo çoktan eve ulaşmıştır, gidip yangını görelim," deyip yangın yerinin tam ortasına daldık. İnsanlar oraya buraya koşuşturuyor, eşyalarını güvenli yerlere taşıyorlardı. "Onlara yardım edelim," dedik ve büyük çarşafarla bağlanmış yatak takımları bohçalarını, aile sandıklarını ve ağır şeyleri taşıdık. Yavaş yavaş yangın mahalline iyice yaklaştık. Direklere bağladıkları iplerle itfaiyeciler evleri yıkıyorlardı, bizden yardım istediler. Biz de sıraya girip yanan evlerin arasında iplerle çalıştık. Daha sonra bize pirinç topları

ve şarap verdiler. Karşı konulamayacak kadar cazipti. Çalıştık, yedik ve istediğimiz kadar içtik. Akşam saat sekiz civarında yatakhaneye geri döndük.

Yangın hâlâ sürüyordu, daha kuvvetli çocuklardan bazıları geri dönüp biraz daha eğlenmek istediler. Birkaçı geri döndü. Osaka'daki yangınlarda seyircilerin Tokyo'dakilerden tamamen farklı olduğu ortaya çıktı. Büyük kalabalıklar epeyce gürültü yaparak toplanıyor fakat yangının olduğu alana fazla yaklaşmıyorlardı. Bir kez yol açmaları için epey yüksek sesle bağırdığımızda kalabalığın arasından profesyonel itfaiyecilerden başka kimsenin bulunmadığı yangının merkezine kadar kolayca gidebiliyorduk.

Öğrenci olarak oldukça terbiyesiz ve kural tanımaz bir yaşam sürüyormuş gibi görünüyorsak da kendi aramızda çok yakın ve samimiydik, asla kavga etmezdik. Elbette pek çok konuda tartışardık, ama bu hoş tartışmalar pek seyrek gerçek "kavga"ya dönüşürdü. Ben doğuştan kavgaya meraklı değildim, fakat zekâmı ilginç konularda sınamaktan hoşlanıyordum. Kırk yedi Ronin konusu ortaya atıldığında, hemen arkadaşlarıma meydan okurdum: "Hangi tarafın karşısındaysanız ben o tarafın yanında olacağım. Kırk yedi Ronin'in sadık olduğunu söylüyorsanız, sadık olmadıklarını ispatlayacağım. Yok eğer tam tersini ispatlamak istiyorsanız, ben diğer tarafta olacağım. Çünkü konuşma yeteneğimle onları vefalı ya da vefasız insanlar haline dönüştürebilirim. Hadi şimdi hepiniz birden gelin."

İşte bizim masum tartışmalarımız böyleydi. Bazen kazanıyor bazen kaybediyordum ve sık sık sesimiz yükseliyordu, ama bu, ortamı daha da canlandırıyordu. Tartışmalarımızı asla kesin doğru ya da yanlışın ne olduğuna karar vermeyi gerektirecek şekilde büyütmedik.

NASIL ÇALIŞIYORDUK?

Yine de okuyucuya Ogata'daki öğrenciler bu kaygısız yaşamı sürdürürken derslerine ayıracak çok az vakit buluyorlarmış gibi gelebilir. Fakat aslında bu yanlış bir izlenim. Gerçekte eminim ki hiçbir yerde çok çalışmak konusunda bizimle kıyaslanabilecek bir başka öğrenci grubu yoktu. Ne kadar yoğun çalıştığımızın bir göstergesi olarak ağabeyimin feodal merkezdeki dairesinde tifo ateşinden kurtulur kurtulmaz görevliye bana bir yastık getirmesini söylediğimi hatırlıyorum.

Hasta olduğum süre boyunca yastık yerine bir yer minderini yuvarlayıp kullanmış olduğumu fark etmiştim. Artık gerçek bir yastık kullanmak istiyordum, fakat görevliye isteğimi söylediğimde benimkini hiçbir yerde bulamadığını söyleyerek geri döndü. Orada kaldığım bütün yıl boyunca hiç yastık kullanmamış olduğumu o zaman fark ettim. Bütün gün boyunca okuyor, gece olunca da yatmayı hiç düşünmüyordum. Yorulduğum zaman küçük sıramın üzerine eğiliyor ya da başımı odada yerden daha yüksekte duran raflara (*tokonoma*) dayayarak yere uzanıyordum. Bütün yılı yatağımı sermeden, yatak takımlarımı kullanmadan ve yastıkta uyumadan geçirmiştım. Bu yüzden görevli de doğal olarak yastığımı bulamamıştı, çünkü yoktu. Bu olay ne kadar çok çalıştığımızı gösterebilir. Bu konuda yalnız değildim, bütün arkadaşlarım böyle çalışıyordu. Bundan daha çok çalışamazdık.

Böylece yatakhaneye girdikten sonra da aynı şekilde çalışmaya devam ettim. Akşam yemeğinde biraz şarabımız olduğunda içip uyurdum. Saat on civarında uyanıp küçük sıramın başına oturur, okumaya başlar ve gece boyunca devam ederdim. Sabahın erken saatlerinde, mutfakta kaynayan pirincin sesini duyunca bunu tekrar biraz uyumak için işaret olarak düşünürdüm.

Tam kahvaltı zamanında uyanıp sabah duşu almak için banyoya giderdim. Geri döndüğümde “sabah pirinci”nin içine düşer ve tekrar okumaya başlardım. Neredeyse hiç değişmeyen sistemim böyleydi.

Bizimki bir tıp okulu olduğu için enstitümüzün temizlik konusunda daha titiz davrandığı düşünülebilir. Fakat dertsiz, tasasız yaşamımızı istediğimiz gibi sürdürmeye bırakılmıştık. Belki doğuştan güçlü olduğumuz için ya da sağlığınıza çok dikkat edersek güçsüzleşeceğimizi düşündüğümüz için genellikle sağlığınıza yerindeydi.

KİTAP KOPYALAMA VE OKUMA YARIŞMASI

Çalışma usulümüze gelince: Başlangıçta, genellikle hiç Flamanca bilmeyen her yeni öğrenciye iki gramer kitabı verilirdi. Bunlar Yedo’da basılan kitaplardı: birinin adı *Gramer* diğerinin *Sözdizimi*⁵ idi. Yeni öğrenci *Gramer*’le başlıyor ve bazı açıklayıcı derslerin yardımı ile bu kitabı yüksek sesle okumayı öğreniyordu. Kitabı sonuna kadar çalıştığı zaman aynı şekilde *Sözdizimi* verilirdi. Ve bu Ogata akademisindeki eğitimin sonuydu. Buna ekleyebileceği her ne varsa tamamen kendi çalışmasına bağlıydı.

Bu iki kitabı bitirenler için “okuma yarışmaları”(*kaidoku*) ya da sınıf okumaları dediğimiz şeyler yapılırdı. Bir sınıfa değişik Flamanca kitaplardan birkaç sayfa verilirdi. Her birinde on, on beş öğrenci bulunan yedi ya da sekiz sınıf olduğundan her sınıfın öğrencileri okuma sırasına karar vermek üzere kura çekerlerdi.

5. *Grammatica of Nederduitsche Spraakkunst*, Maatschappij tot nut van't algemeen, Amsterdam; *Syntaxis of Nederduitsche Woordvoeging*. *Gramer* 1842’de, *Sözdizimi* 1849’da olmak üzere daha sonra Yedo’da Mitsukuri Gempo tarafından tahta kalıplarda tekrar basıldılar.

Her sınıfın sorumlusu belirlenen günde metni alır ve kurada ilk sırada olan öğrenciyi çağırırdı. Ezberden başarıyla okursa bir daire, başarısız olursa siyah bir nokta alırdı. Bir öğrenci tercümesini yapamadığında kurayla bir sonraki metni okur ve böylece çeviri tamamlanana kadar başından sonuna bütün sınıf okurdu. Her kim hiç aksamadan mükemmel şekilde ezberden okursa bir yuvarlağın üç katı değerinde üçgen alırdı.

Kuralımız şöyleydi: Eğer bir öğrenci arka arkaya üç ay boyunca sınıfındaki en yüksek notu alırsa bir üst sınıfa geçerdi. Bu yarışma ayın 1, 6 ya da 3 ve 8 rakamlarını içeren günlerinde yapılırdı.

Okulun elindeki Flamanca metinler birkaç tane tıp, birkaç tane de fen bilimleri konusunda olmak üzere hepi topu on adet kitaptan⁶ oluşuyordu. Bu yüzden her öğrenci gramer ve sözdizi-

6. Tokyo Üniversitesi'nden Prof. Tomio Ogata'nın (Ogata Koan'ın torununun torunu) kütüphanesinde bulunan kitaplardan bazılarının bu "on kitap"tan birkaçı olduğu bilinmektedir. Bazıları üzerlerine isimleri bilinmeyen bir grup öğrenci tarafından komik karalamalar yapılarak Japon kaplama kağıtlarıyla kaplanmışlardır. Prof. Ogata, Fukuzawa'nın kitapların sayılarıyla ilgili sözlerinin hatalı olduğunu, Koan'ın kendi yayınlarında kaynak malzeme olarak çok daha fazla sayıda kitabın listelendiğini belirtmektedir. Öğrenciler de kimileri el yazması olmak üzere çok daha fazla kitaba ulaşabiliyorlardı. Fukuzawa'nın öğrencilerin genel kullanımına açık olan matbaada basılmış kitaplardan bahsettiği tahmin edilmektedir. Burada o dönemde Ogata Koan'ın kütüphanesinde bulunan başlıca kitapların listesi verilmektedir. Bu liste tüm kitapların tamamını içermemektedir. Liste şu şekildedir:

Petrus Weiland, *Nederduitsche Spraakkunst*, (yazarın kendisi tarafından gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş baskı), Dordrecht 1846; Petrus Weiland, *Handwoordenboek voor de spelling der Hollandsche taal*, Lahey 1812; Lodewijk Meyer, *L. Meyers Woordenschat, bevattende, in drie deelen, de Verklaaring der Basterwoorden, Kunstwoorden, en Verouderde Woordens*, (daha sonra Ernst Willem Cramer tarafından genişletildi), Dordrecht 1805; Anthelme Balthasar Richerand-Abraham van Erpecum, *Nieuwe Grondbeginzelen der Natuurkunde van den Mensch: Naar de negende uitgave uit het Fransch vertaald*, Amsterdam 1826; G. W. Consbruch, *Handboek der Algemeene Ziektekunde*, Amsterdam 1817; G. W. Consbruch, *Geneeskundig Handboek voor Praktische Artsen*, c. I-VI, Amsterdam 1833; Ph. C. Hartmann, *Ziekte-Le-*

minde başlangıç seviyesini geçtiği zaman okuduğu metinlerin her sözcüğünü kopya etmekle yükümlüydü. Yine kopyalamak üzere kitabı ilk kimin alacağını ve daha sonra kimlere sıra geleceğini belirlemek için de kura çekerdik.

O zamanlar Japonya'da çelik uçlu kalemler yoktu ve kullanabildiğimiz tek kâğıt da kaba Japon kâğıdıydı. Kimi öğrenciler bu kâğıdı düzleştirmek için önce porselen bir kâse ile ovarlar daha sonra güzel bir fırça ile üzerine Batı stilinde yazı ile kopyalarını yazarlardı. Bu, çok zaman alan bir yöntemdi ve çoğumuz çok geçmeden kâğıdı şapla kaplayıp sertleştirmeyi, daha sonra tüy kalem kullanmayı öğrenirdik.

Genellikle turna ya da kaz tüyü olmak üzere üç inç uzunluğunda kesilmiş oldukça ucuz kuş tüyü satan çeşitli dükkânlar vardı. Balıkçıların bunları torik yakalamak için kullandığı söylenirdi. Tüyleri tıraş ederdik, gayet de iyi iş görürlerdi. Mürekkebe gelince –tabii ki o sırada yabancı mürekkep getirilmemişti– doğal mürekkep bloklarını tüyle ovar ve elde ettiğimiz sıvıyı bir kâsede saklardık.

Yabancı bir kitap sahibi olmak için bu kopyalama yöntemi zorunlu olduğundan bu konuda iyice becerikli olmuştuk. Bir arkadaşları orijinal metni yüksek sesle okurken yaşça daha büyük öğrenciler de hiç hatasız yazabiliyorlardı. Okuma yarışması ön-

er of Algemeene Ziektekunde, Amsterdam 1827; G. F. Most, *Encyclopedisch Woordenboek der Praktische Genees., Heel- en Verloskunde*, Amsterdam 1835-1838; Carl Canstatt, *De Bijzondere Ziekte-en Genezingsleer*, Amsterdam 1846-1848; C. W. Hufeland, *Enchiridion Medicum, Handleiding tot de Geneeskundige Praktijk. Erfmaking van Eene Vijftigjarige Ondervinding*, Amsterdam 1838; Gottlieb Salomon, *Handleiding tot de Verloskunde*, Amsterdam 1826; Josephus Jacobus van Plenck, *Grondbeginselen der Scheikunde*, Amsterdam 1803; Gt. Nieuwenhuis, *Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen, voor den Beschaafden stand en ten behoeve des gezelligen Levens*, c. I-VII, Zutphen 1820; Egbert Buys, *Nieuw en Volkomen Woordenboek van Konsten en Wetenschappen*, Amsterdam 1769.

cesinde kopyalanacak miktar, Japon kağıdıyla (*hanshi*) üç ilâ beş sayfa arasında değişiyordu.

HERKES KENDİ ÇABASIYLA

Hepimiz gerçekten çok iyi arkadaş olduğumuz halde –eskiler yenilere her zaman yardımcı olurlardı– bu yardım, sınıf yarışmalarına hazırlığı kapsamazdı. O dönemde hiç yardım kabul etmemek ya da yardım almamak onur meselesiydi. Her öğrenci, dilbilgisinde kendi yeteneğine ve okula ait tek büyük sözlüğe bağlı kalmak zorundaydı.

Bu sözlük, daha önceleri Hollandalıların Nagasaki'deki yerleşim yerinde kalan Dr. Doeff'in⁷ hazırladığı bir çalışmaydı. *The Halma*⁸ ismiyle bilinen Almanca-Flamanca bir sözlüğün tercümesiydi. Bu, ülkedeki bütün Flaman dili öğrencilerinin tek hazinesi olarak çok saygı duyulan, çeşitli Japon bilginleri tarafından el yazısıyla çoğaltılmış bir sözlüktü ve Ogata okulunda da bu birkaç kopyadan biri vardı. Birçok ciltte toplanmış 6000 sayfalık devasa bir şey olduğu için her öğrencinin kendi kullanımı için bir kopyasını yapabilmesi imkânsızdı. Bu yüzden her zaman, bu büyük sözlüğün etrafında bir kelimeye bakmak için sıra bekleyen üç dört kişi olurdu.

7. Hendrik Doeff (1777-1835): 1801'de Nagasaki'deki Hollanda kıışlasının yönetimini üstlenmişti. Napolyon savaşları sırasında cesareti ve yeteneği ile Hollandalıların kalan son imtiyazını korudu. Ana vatanlarından hiçbir geminin gelmediği bu zorunlu tatil günlerinde, birkaç Japon yorumcunun yardımıyla Flamanca-Japonca sözlüğü yazarak 1817'de tamamladı. Çok sayıda el yazması kopyası yapılmış olmakla birlikte 1858'de Katsuragawa Hoshu, Yedo'da basana kadar matbaada basılmasına izin verilmedi.

8. Bu gerçekten Flamanca-Fransızca bir sözlüktü: François Halma, *Woordenboek der Nederduitsche en Franshe taalen*.

Bir başka sözlük daha vardı: Weiland'ın⁹ altı ciltlik Flamanca sözlüğü. Her ne zaman Doeff'da bir kelimeyi bulamasak Weiland'a bakardık, fakat tamamıyla Flamanca olduğu için yeni başlayanların kullanması olanaksızdı. Bu nedenle yarışmalarımızdan önceki günlerde, "Doeff odasında" bilmedikleri kelimelere bakmak için sessizce sıra bekleyen büyük bir kalabalık olurdu. Bu çok değerli bir kaynaktı ve böyle gecelerde ne aylak aylak dolaşan öğrenci olurdu ne de seyrek de olsa gece boyunca şekerleme yapan birileri...

Ogata'nın koleksiyonundaki kitaplar yavaş yavaş tüketilir ve ileri seviyedeki öğrenciler pratikte hiçbir yararı olmayan ön-sözleri ya da giriş bölümlerini kullanmak zorunda kalırlardı. Bu öğrenciler kimi zaman zor ulaşılan kitapları okumak için küçük bir sınıf oluştururlar ya da bazen Ogata Sensei'ye gidip kendilerine ders vermesini rica ederlerdi. Orada kaldığım süre boyunca bu grubun arasındaydım. Gözlemlerindeki detaycılık ve aynı zamanda çıkardığı sonuçların yürekliliğinden ne kadar etkilendiğimi hatırlıyorum. Biz gençler yatakhaneimize döndüğümüzde pek çok kez hep birlikte ders hakkında konuşup Ogata'nın bilgisine ve yeteneğine duyduğumuz hayranlığı, ona kıyasla kendimizi ne kadar önemsiz ve cahil hissettiğimizi ifade ederdik. Elbette Ogata Sensei hem sahip olduğu ünle hem gerçek başarısıyla yeni Batı çalışmaları konusunda döneminin en önde gelen bilim adamlarındandı.

Okuyucu emin olabilir ki kaba saba oyunlar oynamak için caddelerde gezinmemiz, okuma yarışmalarından sonraki akşamlarla veya birkaç serbest günle sınırlıydı. Sınavdan önce korkunç bir tempoyla çalışırdık. Elbette her öğrencinin ne öğrendiği kendi doğal yeteneğine bağlıydı, fakat bu okulda hiçbir öğrenci belli

9. Petrus Weiland, *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek*.

bir süre sonunda sınıf geçemediği ya da otomatik olarak mezun olamadığı için kalıyor değildi. Çoğu, yabancı metinleri çok iyi okurdu. Her biri ancak kendileri sıkı çalışarak başarıya ulaşmakla yükümlüydüler.

İNSAN KİTAP KOPYA EDEREK GEÇİMİNİ SAĞLAYABİLİR

Doeff'in sözlüğüyle ilgili söylemeden geçmek istemediğim bir şey daha var. Kimi *daimyo* (feodal lortlar) çoğu kez bu sözlükten edinmek istedikleri için Flamanca öğrencilerinin yapacakları kopyalardan sipariş ederlerdi. Bu da kimilerimiz için gelir kaynağı olurdu. Doeff'in bir sayfası otuz satırdı. Flamanca bölümünün bir kopyası sayfa başına on altı *mon*, Japonca olan diğer yarısı ise sekiz *mon* getirirdi ki herhangi bir öğrenciye önemli bir kazanç sağlardı.

Günümüzün değerleriyle bu miktar çok az görünebilir, fakat o zaman bir *koku*, ya da yaklaşık beş *kile* pirinç sadece üç *bu* iki *shu* idi; bir *shu* ya da yaklaşık yarım galon şarap 164 ilâ 200 *mon* arasındaydı. Yatılı okuyan bir öğrencinin bütün harcamaları ayda yaklaşık bir *bu* iki *shu* ya da bir günde yüz *mon*dan daha azdı. Bir günde on sayfa Doeff kopyalayabilirse geçinebileceğinden daha fazlasını kazanabilirdi. Bu sadece Flamanca öğrencilerine has bir ayrıcalıktı. Hiçbir sıradan yazıcı hem geçimini sağlayıp aynı zamanda da okumayı aklına bile getirmezdi.

Daimyo'nun resmi ikâmetgâhlarının bulunduğu Yedo'da, tahmin edilebileceği gibi çeşitli Flamanca kitapların kopyalanması için çok fazla talep vardı. Bu nedenle kopyalama ücretleri Yedo'da Osaka'dakine oranla aşırı derecede yüksekti. Suzuki Giroku isimli bir öğrenci Kanazawa'dan Yedo'ya beş parasız

gitti ve orada geçimini kopyalama işiyle sağlayıp üstüne üstlük bir iki yıl içinde yirmi ryo kadar para biriktirdi. Biriktirdiği bu parayla daha iyi bir öğrenim görmek için Osaka'ya geldi ve doktorluk öğrenimini tamamlayarak evine döndü. Bir keresinde bana, para kazanmak için Yedo'nun iyi bir yer olduğunu, fakat Osaka'dan başka bir yerde de iyi bir eğitim görülemeyeceğini söylemişti. Bu yüzden biriktirdikleriyle Osaka'ya gitmeye karar vermişti.

HER YENİ BİLİMSEL TEKNIĞI DENİYORDUK

Elbette o dönemde sanayi tipi makinelerin hiçbirisi yoktu. Tüm Japonya'da hiçbir yerde buhar makinesi bulunmazdı. Kimya deneyleri için kullanılan herhangi bir çeşit alet de bulunmuyordu. Yine de biz Ogata öğrencileri olarak kitaplarımızda gördüğümüz makine parçaları ve kimya teorilerinden bir şeyler öğrenip, öğrendiklerimizle ilgili denemelerde bulunmak ya da kitaplarda gösterilenleri yapmaya çalışmak için çok çaba harcardık.

Nagasaki'de kaldığımdan beri çinko kloritle birleştiğinde demirden sac elde edilebileceğini biliyordum. Bütün yemek kapları sactan olduğu için Japonya'da zift kullanarak bakırı kalaylama sanatı bilinmekteydi. Biz öğrenciler demiri modern yöntemle kaplayabileceğimize karar verdik. Herhangi bir dükkândan satın alınabilecek standart klorik asit bulunmadığı için bunu kendimiz hazırlamanın bir yolunu bulmak zorunda kalmıştık. Kitaptaki tarife göre üzerinde epey uğraştıktan sonra nihayet asidi yapmış ve içinde bir miktar çinko eriterek demiri kalayla kaplamayı başarmıştık; bu, ülkedeki herhangi bir kalaycının yapabileceğinin ötesinde bir başarıydı. Yeni bilgilerimiz karşı konulmaz derecede cazip geliyordu.

Bunun dışında iyot üretmeye de çabaladık. Hep birlikte kimyasal formülü üzerinde çalışarak, Temma'daki pazara gittik ve bir miktar deniz yosunu satın aldık. Bunu ateş üstünde kızarttık. Diğer yöntemleri uyguladık ve dumandan kapkara olana dek çalıştık, fakat ne yaptığımız sonuç başarılı olmadı.

Ayrıca nişadır [amonyum klorür] yapmayı denedik. Bu deney için ilk gereken şey kemikti, fakat at toynağının da aynı işi gördüğünü öğrendik. Daha sonra at toynaklarını parçalamak için kullanılan kaplumbağa kabuğundan yapılmış aletlerin satıldığı bir dükkâna gittik. Oldukça ucuzdu, rica ederek alabildik. At toynağının gübreleme için kullanıldığını duymuştum, fakat bu bizi ilgilendirmiyordu. Epey fazla miktarda toynak aldık ve toprak bir kabın üstünü kilden bir tabakayla kapladık, daha sonra büyük bir çukur kap içinde mangal ateşi üzerine yerleştirdik. Biz ateşi gayretle yelpazeledikçe kokulu bir duman çıkmaya başladı, bunu toprak bir çubuk içinde yoğunlaştırdık.

Deneyimiz çok iyi gidiyordu. Yoğunlaştırılmış duman, çubuktan serbestçe damlıyordu, fakat bunun dezavantajının, dumanın korkunç, leş gibi kokması olduğu ortaya çıktı. Özellikle yataktan küçük avlusunda, kemik ve at toynağı ısıtmanın nasıl bir sonuç vereceği kolaylıkla tahmin edilebilir. Giysilerimiz kokuyu öylesine emmişti ki akşam banyoya giderken sokak köpekleri bize havladı. Bunun ardından deneyi çıplak olarak yaptık, cildimiz kokuyu emmişti. Gençler deneylerine o kadar meraklıydılar ki hiç şikâyet etmeksizin kokulu işkenceye dayanıyorlardı. Fakat bütün komşularımız karşı çıktı. Ogata'nın evindeki hizmetçiler de mide bulandırıcı koku yüzünden yemek yiyemediklerinden yakındı.

Çektiğimiz bütün sıkıntılar, şikâyetler ve özürlerin ardından sonuç toz halinde tuhaf bir şeydi –ne tam saftı ne de gerçek

nişadır kristaline benziyordu. Bu aşamada öğrencilerin çoğu, ben de dahil olmak üzere, yeterince uğraştığımıza karar verdik. Fakat daha yürekli olan diğerleri araştırmadan vazgeçmediler; bir işi tamamlamadan bırakmanın mesleklerine hakaret olduğunda ısrar ettiler. Böylece nişadır elde etmek üzere uğraşmaya devam edildi.

Yedo nehrinde ucuz bir kayık kiraladılar ve araç gereçlerini, mangallarını kayığın üstüne yerleştirip kokulu deneylerine nehrin ortasında devam ettiler. Duman hâlâ yakındaki kıyılara kadar ulaşıyor ve insanlar dışarı çıkıp ortadan kaybolmaları için bağıryorlardı. Bunun üzerine gençler, tekrar ırmağın aşağı kısmına dönmeye zorlanana kadar bir yandan da deneylerine devam ederek kürek çekip kayığı ırmağın yukarı kısmına doğru götürdüler. Bu şekilde Tenjin köprüsünden Tamae köprüsüne bir aşağı bir yukarı günlerce devam ettiler. Bu kararlı öğrencilerin başı Sanuki eyaletinde bulunan Kompıralı Nakamura Kyoan'dı.

Kimya dalındaki bu deneylerin yanı sıra hayvanların, başı boş köpeklerin ve hatta kimi zaman başından vurularak ya da başları kesilerek öldürülen suçluların cesetlerini parçalara ayırarak incelemek de Ogata'nın öğrencilerinin ilgisini çekiyordu. Batı bilimlerini öğrenmeye arzulu bu öğrenciler, hiç değişmeyen ve kalabalık bir gruptu, fakat genelde dikkatlerden kaçan pek çok yönden de dürüst ve samimiydiler.

Kimyasal madde üretimiyile ilgili bir başka olayı hatırlıyorum. Bir gün sülfürik asit elde etmek için çok uğraştık. Kopkoyu ve saf olmayan bir miktar ürettik, fakat zaman epey ilerlemişti ve öğrencilerden biri, Tsarula Senan, asidi bir pirinç kâsesinin içine koyup ertesi sabaha kadar saklamak üzere rafa kaldırmış; daha sonra da tamamen unutmuş ve tesadüfen kâseyi raftan devirip baştan aşağı aside bulanmıştı. Şans eseri yaralan-

mamıştı, fakat henüz ilkbahar mevsiminin soğuk günlerinde olduğumuz için iki kat giysisi yanarak paramparça olmuştu.

Doğal olarak kimya çalışmalarımız sırasında pek çok şişeye ihtiyaç duyuyorduk. Topraktan yapılan şarap şişeleri bu iş için çok uygundu biz de en sevdiğimiz dükkân olan Kometo'dan şarap ısmarlar ve şarabı içtikten sonra diğer kullanımlar için şişeleri sakladık. Bu şekilde bu şişelerden o kadar çok saklamışız ki şarap satıcısı merak etmeye başlayıp yatakhane görevlilerinden kaplarının akıbetini gizlice soruşturmuş. İçindekinden ziyade şişelere ihtiyaç olduğunu öğrenmiş. Çok şaşırmış ve her ne kadar bu durum öğrencileri hayal kırıklığına uğratsa da bunu öğrendikten sonra yatakhanemize şarap göndermeyi reddetmişti.

LORT KURODA'NIN FİZİKLE İLGİLİ KİTABINI KOPYALİYORUZ

Ogata Sensei, halihazırda aynı ismi¹⁰ taşıyan bir asilzadenin büyükbabası olan Chikuzenli Lort Kuroda'nın doktoruydu. Ona hizmet etmek üzere Chikuzen'e ya da Yedo'ya gitmezdi, fakat lordun Osaka'daki en sevdiği doktordu. Lort Kuroda, Yedo'ya yaptığı yıllık gezi sırasında ne zaman Osaka'dan geçse, Ogata saygılarını sunmak üzere Nakano-shima'daki feodal merkeze giderdi. Bir keresinde –Ansei'nin üçüncü ya da dördüncü yılında (1856-1857)– Ogata Sensei lordu ziyaretten dönmüş ve beni odasına çağırarak Flamanca baskılı yeni bir kitap göstermişti.

10. Kuroda Nagashige, Marquis (1867-1939): Büyükbabası Kuroda Nagahiro'ydu (1811-1887). Chikuzen'de Fukuda lordu.

“Bugün lordu ziyaretimde henüz aldığını söyleyerek bana bu kitabı gösterdi. Ben de burada kaldığı süre boyunca kitabı incelemek için izin istedim.”

Yutacakmış gibi bakarak kitabı aldım. *Vanderbilt(?)* adıyla son zamanlarda İngilizce’den Flamanca’ya çevrilmiş fizik bilimi hakkında bir kitaptı. İçindekiler, özellikle elektrik konusundaki bölüm bizim için tamamen yeniydi.

O sırada elektrikle ilgili bildiğimiz ne varsa Flamanca kitaplarda parça parça anlatılan bilgilerden sabırla seçilip toplanmıştı. Oysa Avrupa’dan gelen bu yeni kitap büyük İngiliz fizikçisi Faraday’ın en son keşiflerine dayalı hatta bir elektrik pilinin şemasını da içeren tam açıklamalı bir kitaptı. Görür görmez büyülenmiştim.

“Bu harika bir kitap efendim!” diye bağırdım: “Sizce ne kadar süreyle bizde kalabilir?”

“Evet,” diye cevapladı. “Lordun Osaka’da iki gün kalacağını söylediler. Buradan ayrılana kadar kitabın bizde kalmasında sakınca göreceğini sanmam.”

“Kitabı arkadaşlarımla da görmesini isterdim.” diyerek kitabı yatakhaneye götürdüm.

“Şuna bakın!”

Bütün öğrenciler hep birlikte ayağa kalkıp hevesle kitabın ve benim etrafıma doluştular. Eski öğrencilerden iki ya da üç kişi ve ben, konuşup kitabın bir kopyasını çıkarmaya karar verdik.

“Buraya bakın!” dedik. “Kitabı sadece incelemenin size hiçbir yararı yok. Birleşip kopyasını çıkarmamız gerek.”

Fakat bin sayfalık bir kitabı kopyalamak ne demekti! Sadece elektrikle ilgili olan sonuncu bölümün kopyasını çıkarmaya karar verdik. Kitabı parçalara bölüp kopyalama işini kırk elli “yazmaya hevesli genç” arasında paylaştırabilseydik

tüm kitabı kopyalayabilirdik. Fakat tabii bir asilzadenin eşyasına zarar vermek söz konusu bile olamazdı. Buna rağmen bütün gücümüzle çalıştık, Ogata okulu öğrencileri çok becerikliydi. Biri yüksek sesle okuyor, diğeri dikte ediyor ve biri yorulup yavaşlayınca bir başkası tüy kalemıyla onun yerine geçiyordu. Yorulan; sabah, öğlen ya da akşam ne zaman olursa olsun uyuyordu.

Bu şekilde gece gündüz ve yemek saatleri de dahil olmak üzere sürekli çalışarak, şemalar da dahil olmak üzere, elektrikle ilgili yaklaşık üç yüz sayfalık bölümün el yazımı kopyası bizim oldu. Asıl metinle karşılıklı okuyarak düzeltmeleri de bitirdik ve diğer kısımlar için hiç zamanımız kalmadığına çok üzüldük. Fakat bu kadar bile olsa kitabı elimizde tutabilmeyi şans olarak değerlendirdik ve Lort Kuroda'nın yola çıkacağı akşam geldiğinde hepimiz sırayla ve sevgiyle kitaba dokunup sanki anne babamızdan ayrılıyormuşçasına üzülererek veda ettik. Ogata Sensei'den Lort Kurado'nun kitaba seksen ryo ödediğini duyduğumuzda hayretler içinde kaldık. Böyle bir fiyat bizim hayalimizin bile o kadar uzağındaydı ki asla böyle bir hazineyi ele geçirme hevesi ya da arzusu bile duyamazdık.

Bu olay Ogata'nın evinde elektrik konusuna tüm yaklaşımı tamamen değiştirdi. Hiç duraksamadan söyleyebilirim ki arkadaşlarım olan öğrenciler tüm ülkede bu yeni bilim dalında en iyi şekilde bilgi sahibi oldular. Sanırım bugünkü elektrik endüstrisi hakkında bir şeyler anlamamı kolaylaştıran bilgilerin çoğunu, bu kitabın kopyasına borçluyum diyebilirim. Uzun yıllar sonra kitabı hatırlayıp orijinalini tekrar görmeyi arzu ettim. Birkaç defa Kurado ikâmetgâhına uğradım –zaman değişmiş ve ben lordun yakın arkadaşı olmuştum– fakat her seferinde Restorasyon'un (1868) sebep olduğu büyük kargaşadan ötürü kitabın kayboldu-

ğu söylendi. Bu kaybı eski bir dosttan ayrılış gibi hissederek her zaman üzüldüm.”

Sanırım bu olay, Ogata Sensei’nin çevresindeki gençlerin, bir grup olarak, dünyadaki herhangi bir öğrenci kadar yabancı kültürleri öğrenmeye gayretli olduklarını ispatlayacaktır. Ara sıra Yedo’dan Ogata’nın okuluna öğrenim görmek için bir öğrencinin geldiği olurdu, fakat hiç kimse böyle bir nedenle asla Ogata’nın okulundan ayrılmazdı.

OSAKALI ÖĞRENCİLERİN GAYRETİ

Yedo’ya giden varsa bile bu öğretmek için olurdu, öğrenmek için değil. Bu konuda kendi aramızda sık sık konuşur ve gururla Osaka’lı öğrencilerin ülkedeki diğer bütün öğrencilerden üstün olduğunu söylerdik. Fakat tabii ki bu, bütün iyi öğrencilerin Osaka’da toplandığı ve Yedo’da yetenekli hiç kimsenin olmadığı anlamına gelmiyordu. Bana öyle geliyor ki o sırada ülkenin durumu, iki şehir arasında bu farklı bilimsel standardı yaratmıştı.

Yedo’da, ülkenin yabancı ülkelerle ilişkileri henüz başlangıç aşamasında olduğu halde hükûmet dairelerinden ve orada yerleşmiş bulunan çeşitli feodal asillerden Batı’dan gelen bilgiye sürekli talep vardı. Bunun sonucu olarak da yabancı kitapları mükafatını ya da tercüme edebilen herhangi biri, bu bilgisinin ödülünü almış oluyordu. Hatta yoksul bir dil öğrencisinin bir

11. Tokyo Üniversitesi’nden Prof. Tomio Ogata’nın (Ogata Koan’ın torununun torunu) Japonya’daki Flamanca çalışmalar üzerine bir araştırma yaptığı sırada Nagasaki’de tekrar basılmış olan van der Burg tarafından yazılmış eski bir Flamanca fizik kitabının bir kopyası eline geçti. Kendisi büyük olasılıkla bu kitabın Fukuzawa’yı çok etkilemiş olan kitabın aynısı olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte kitap İngilizceden tercüme edilmemiştir: Burg, P. van der (1808-1889), *Schets der Natuurkunde, ten dienste der Scholen*, 1855.

gece içinde birkaç yüz *kokuluk* yüksek maaşlı bir samuray oluverme olasılığı bile vardı.

Osaka ise tam tersine iç ticarete dönük bir tüccarlar şehriydi, orada herhangi bir kişinin Flaman topçuluk tekniği ya da Batı sanatlarıyla ilgili bilgi sahibi olmak istemesi olasılığı çok düşüktü. Bu nedenle ne kadar çok çalışırsak çalışalım, çalışmamızın ve bilginin pratikte geçimimizi sağlamak ya da bir isim yapmak için geçerli gelire dönüşmesi olanaksızdı. Sadece bu değil, çoğu kişi Flamanca öğrencilerini küçük görerek tepeden bakardı. O halde niçin Flamanca öğrenmek için bu kadar çok çalışıyorduk? Zor yabancı metinler üzerinde açık seçik hiçbir sebep olmaksızın çalışıyormuşuz gibi görünebilir.

Oysa biri kalbimizin derinliklerine baksa orada tarifi çok zor bir keyif bulurdu ki bu da bizim tesellimizdi. Kısacası biz öğrenciler, büyük Avrupa uygarlığına ait bilginin anahtarının tek sahibi olduğumuz gerçeğinin farkındaydık. Ne kadar yoksulluk çekersek çekelim, ne kadar kötü elbiseler giyersek giyelim, bilginin kapsamı ve zekâmının gücü bütün ülkedeki asilzadelerin ya da prenslerin erişebileceğinin çok ötesindeydi. İşimiz zor da olsa hiç kimsenin bizim nelere katlandığımızın farkında olmadığı bilerek bundan gurur duyardık. “Zorluklardan mutluluk duyuyorduk ve sıkıntı, sevinç demekti”. Örnek vermek gerekirse durumumuz, tam olarak neye yarayacağını bilmeden ilaç içen birinin durumuna benziyordu. Biz sadece ilacı içiyorduk, çünkü onu içebilecek bizden başka kimse yoktu –ilaç ne kadar acıysa biz o kadar memnuniyetle içiyorduk.

ÇİN USULÜ ÖĞRENİME DUYDUĞUMUZ DÜŞMANLIK

Pek çok konuda sık sık tartıştığımız halde, çoğumuz tıp öğrencisi olduğumuz için politik konulara pek seyrek girerdik. Doğal olarak Batılı ülkelerle ilişki kurmakta hepimiz özgürdük, fakat aramızda birkaç kişi vardı ki bu sorunla ciddiyetle ilgileniyorlardı. Sürekli saldırdığımız tek konu Çin usulü tıp idi. Çin tıbbından bu derece çok nefret ede ede Çin kültürüyle herhangi bir bağlantısı olan hiçbir şeyi beğenmez hale gelmiştik. Genel düşüncemiz ülkemizi Çin'in etkisindeki her şeyden tamamen kurtarmamız gerektiğiydi. Ne zaman bir Çin edebiyatı öğrencisiyle karşılaşsak onun adına üzülüyorduk.

Özellikle Çin usulü tıp okuyan öğrenciler bizim alay konumuz oluyordu. Mahallemizde Hanaoku isimli ünlü bir Çin tıbbi doktoru vardı. Onun okulundaki öğrencilerin hâli vakti yerinde öğrenciler olduğu belliydi. Kendi yoksul giyisilerimizi kesinlikle onlarınkiyle kıyaslayamazdık. Dışarıda sık sık karşılaşır, fakat kesinlikle selamlaşmazdık; aksine aramızda sert bir bakışma olurdu. Onlar artık duyamayacak kadar uzaklaştıktan sonra her zamanki nefretimiz patlak verirdi.

“Şunlara bakın!” diye başlardı içimizden biri. “İyi elbiseler giymişler ama yapabildikleri tek şey bu. Bir şey öğrendiklerini sanıyorlar; hocalarından şu saçma sapan dersleri dinliyorlar ama o da sadece yüzyıllardan beri nesilden nesile geçerek bugüne ulaşan, aynı eski, küflenmiş teorileri tekrarlayıp duruyor. Zavallı şeyler! Kafasında en çok çöp biriktiren okulun sorumlusu oluyor! Çok yakında bu doktorların insanları öldürmeye başlayacak olması ne üzücü! Zamanı gelene kadar bekleyin, bizim tıp yöntemlerimiz onların mesleklerine son verecek. Çok yakında bu aptal ‘doktorları’ hiç görmeyeceksiniz.”

GELECEKTEN BEKLENTİMİZ OLMADAN ÇALIŞIYORDUK

Bu şekilde sık sık kendimizi keyifli övünüşlere kaptırıyorduk. Sonuç olarak çoğumuz net bir gelecek güvencesi olmaksızın çalışmalarımızı tüm gücümüzle sürdürüyorduk. Ancak bu, gelecek umudu yoksunluğu, Yedo'dakilerden daha iyi öğrenciler olmamızı sağladığı için bizim açımızdan gerçek bir şanstı. Bu durumdan hareketle bugünün öğrencilerinin de gelecekleri hakkında çok fazla kaygı duydukları takdirde eğitimlerinden verimli bir sonuç alamayacaklarına inanıyorum. Tabii ki hiçbir ciddi amaç olmaksızın okula gitmek de pek övünülecek bir şey değil, fakat söylediğim gibi eğer bir öğrenci çalışmalarını gelecekte sağlayacağı fayda ya da kazanacağı para düşüncesiyle yönlendirirse, eğitiminin en değerli kısmını gözden kaçırmış olacaktır. Öğrenim hayatı boyunca insanın başlıca düşüncesi okuldaki çalışmaları olmalı.

V YEDO'YA GİDİYORUM, İNGİLİZCE ÖĞRENİYORUM

Ansei'nin beşinci yılında (1858) yirmi beş yaşına geldiğimde Yedo'ya gitmek üzere Osaka'dan ayrılmam gündeme geldi. Yedo'da bulunan klanımın merkezinden orada yapmam gereken bazı işler olduğunu bildiren bir emir aldım. Orada çalışan bir görevli, Okami Hikozo, Flaman kültürünün ateşli bir savunucusuydu. Yedo'daki klanımızın arazisi içinde Flamanca dil okulu açmak için ağırlığını koymaya çalışıyordu. Şimdiden etrafına birkaç öğrenci toplamış ve eğitim için Matsuki Kaan ve Sugi Koji gibi eğitimcilerle bağlantı kurmuştu bile. Osaka'daki çalışmalarımı tamamlamakta olduğumu öğrenince de diğer klanların eğitimcileriyle çalışmak yerine öğretmen olarak beni işe almaya karar vermişti.

O sırada Yedo'daki klanımızı yöneten kişi, Okudaira Iki'den başkası değildi. Her ikimiz de Nagasaki'de yaşadığımız sırada, aramızda bazı nahoş şeyler yaşandığı halde, asla bu duyguları kavgaya dönüştürmediğimiz için Iki ile aramızdaki ilişkiden epeyce gurur duymaktaydım.

Nakatsu'ya dönmem için yazdığı mektupları iyi niyetle alarak önünde nazikçe eğilirken aslında, kendisine nanik yaptığımın ve arkasından dil çıkardığımın sonradan farkına varmış olmalıydı. Yine de ne ikimizden biri bu olaydan bahsetti ne de ben ona karşı duyduğum hisleri sözlerimle ya da davranışlarımla açığa vurdum. Aksine benim için yaptığı iyiliklere minnettarlığımı tekrarlayıp durdum. Ayrıca bir sırrım daha vardı, değerli

kitabının kopyasını çıkarmıştım. Belki de karşılıklı eşit duruma gelmiştik. Fakat sonuç olarak o yüksek derecede bir görevlinin iyi huylu oğluydu. Eski duygularıma ait hiçbir işaret göstermeyince olanları kolaylıkla kabullendi. Beni Yedo'ya çağırma önerisi ile geldiğinde, Yedo ofisini de yönettiği için bunu önleyebileceği halde hiç itiraz etmemişti. Bunu düşündüğümde kendimi ondan daha çok suçlu hissediyordum.

Yedo'daki yeni görevime gitmek üzere Osaka'dan ayrılma-
dan önce annemi ziyaret ettim. Büyük bir kolera salgını vardı ve evimizin civarında bile pek çok kişi ölmekteydi. Salgın hâlâ tüm hızıyla devam ederken İç Deniz'de tekneyle yolculuk yaparak Yedo'ya gitmek üzere resmi olarak ayrılacağım yer olan Osaka'ya döndüm.

Klanımızın kurallarına göre benim sosyal statümdeki biri bir görev üstlendiğinde ya da resmi bir görevle seyahat ettiğinde yanına bir yardımcı alırdı. Bu nedenle bana da böyle bir kişi için harcırah verildi, fakat benim böyle bir kişiye ihtiyacım yoktu. Bununla beraber gereken para hazırды. O halde benimle Yedo'ya gitmek isteyecek bir arkadaş bulabilirdim. Bu durumu Ogata'da yata Khanemizde duyurdum. Sonradan ismini Furukawa Setsuzo olarak değiştiren Hiroşimalı Okamoto Shukichi benimle gitmek istediğini söyledi.¹

"Tamam," diye cevapladım. "Fakat Yedo'ya vardığımızda bana pirinç pişirmen gerektiğinin farkındasın değil mi? Konaklayacak bir yer ve pirinç verilecek. Ayrıca bir ocak ve tencere ödünç

1. Okamoto Shukichi (Furukawa Setsuzo; ? – 1877): Samuray soyundan gelmiyordu, fakat Ogata ve Fukuzawa'dan eğitim aldıktan sonra Fukuzawa'nın aracılığıyla evlilik yoluyla bir *hatamoto* (Şogun'un yardımcısı) olan Furukawa ailesinin üyesi oldu ve Şogunluk donanmasına girdi. İsyanda yenildikten sonra affedildi, orduda ve İmparatorluk hükümetinin Mühendislik Bakanlığı'nda hizmet etti. Pek çok kitabın ve çevirinin yazarıdır.

verecekler. Ama bir hizmetkâr yerine seni götürecektir olursam bana pirinç pişirmek zorunda kalacaksın. Bunu yapar mısın?”

“Pirinç pişirmek zor bir iş değil. Yaparım.”

“İyi o halde, benimle gel.”

ÜÇ KİŞİLİK BİR GRUP

Böylece Yedo’ya doğru yola koyulduk. Ogata yatakhaneinden bir başka öğrenci de Yedo’ya gitmek üzere yola çıkıyordu, bu şekilde üçüncü kişi Bitchulu Harada Raizo olmak üzere üç yakın arkadaştan oluşan bir grup olmuştuk.

Söylemeye gerek yok, eski Tokaido caddesi boyunca Osa-ka’dan Yedo’ya bütün yolu –300 mil– yürüdük. Ekim ayının sonlarıydı, biraz soğuk olsa da yürümek için iyi bir mevsimdi. Nehir geçişlerinde bir saatliğine bile olsa durmamız gerekmediği için çok şanslıydık.²

Yedo’ya vardığımızda önce Kobikicho Shiodome’deki Okudaira ikâmetgâhına geldiğimizi bildirdik. Kalacağımız yerin düşük rütbeli memurların evlerinin bulunduğu Teppozu’da³ olduğunu öğrendik. Okamoto ile birlikte pansiyonumuza yerleştik ve bekâr hayatımıza başladık. Bize eşlik eden yol arkadaşımız, Harada Shitaya’daki Neribe’de bulunan büyük doktor Otsuki

2. Tokugawa hükûmeti savunma amacıyla kimi büyük nehirlerin üzerine köprü inşa edilmesine izin vermediği için bütün seyyahlar ya nehrin sığ yerinden yürüyerek geçmeye ya da bu işle görevli adamların sırtlarında karşıya geçmeye zorlanırlardı. En ufak bir taşkın bile sular geri çekilene kadar günler boyu geçişin kapanmasına neden olurdu.

3. Şimdi Tsukiji Akashicho olarak adlandırılan bölge. Klan arazisinin yeri şimdi St. Luke Uluslararası Tıp Merkezi tarafından kullanılmaktadır. 1958 yılında Keio Üniversitesi’nin yüzüncü yıl dönümünde St. Luke’un önündeki caddeye okulun ilk kurulduğu yeri göstermek üzere bir anıt dikildi.

Shundai'nin evine yerleşti. şehirde pek çok tanıdığımızla karşılaştık. Çok geçmeden daha da çok arkadaşımız oldu, feodal başkentteki yaşamımız her gün daha ilginçleşiyordu.

Klanımızın merkezine yerleştikten kısa süre sonra, orada görevli olan memurların oğullarından üç dördü ve erkek kardeşleri Flamanca öğrenmek üzere bana geldiler. Daha sonra diğerklanlardan beş altı kişi daha derslere katılmaya başladı ve benim küçük dairem küçük bir okul havasına büründü.

ÖĞRETMEYE GELDİK, ÖĞRENMEYE DEĞİL

Söylediğim gibi Osakalı öğrenciler Yedo'ya her zaman öğretmek için gelirlerdi, öğrenmek için değıl. Bu nedenle bu gerçeğe örnek oluşturmaktan dolayı ben de gurur duyuyordum. Yine de ara sıra Yedo'daki eğitimcilerin ne gibi yetenekleri olduğunu tam olarak bilmemekten biraz rahatsızdım. Bir gün eski bir arkadaşım ve Ogata okulunda doktor olan Shimamura Teiho'yu ziyaret etme fırsatım oldu. Kendisi o sırada Yedo'da yabancı kitapları tercüme etmekle meşguldü. Ne zaman karşılaşsak konuşmalarımız daima dönüp dolaşıp yabancı kültür konusuna gelirdi.

O gün üzerinde çalışmakta olduğı bir fizyoloji kitabını ortaya çıkararak bir bölümü hiçbir şekilde anlayamadığını söyledi. Gerçekten de şöyle bir baktığımda güç bir bölüm gibi görünüyordu. Merakla bu bölümü eğitimci arkadaşlarından herhangi birine gösterip göstermediğini sordum.

"Tabii ki!" diye cevapladı. "Beş altı arkadaşım la bu bölüm üzerinde çalıştık, ama hiçbir şey yapamadık."

"Çok ilginç!" dedim heyecanla. "Bir bakalım şuna."

Parçayı birkaç kez üst üste okudum. Zordu fakat yarım saat sessizce çalıştıktan sonra anladım ve çeviriyi yaptım.

“İşte bitirdim!” diyerek çeviriyi verdim. “Bir kez kavradıktan sonra kolay görünüyor değil mi?” Çok sevinen arkadaşımınla birlikte mutlu oldum.

Hatırladığım kadarıyla, paragraf, ışık ve insan gözü arasındaki ilişkiden bahsediyordu. İki mum yakıp ışıklardan birine bir şey yaptığınızda, bir şey oluyordu. Tam olarak hatırlamıyorum, ama Shimamura’nın Seiri Hatsumo başlıklı çevirisinde bulunabilir.

Bu olaydan sonra kendimi daha iyi hissettim, gizliden gizliye Yedo’da çeviri işinde beni geçebilecek pek az Flamanca eğitmeni olduğuna karar verdim.

Hatta daha da ileri giderek kimi zaman bir kitaptan zor bir bölüm bulup yeteneklerini sınamak için birkaç kıdemli eğitmene gösteriyordum. Ogata’nın okulunda çoğu öğrencinin yanlış tercüme ettiği bölümleri arayıp bularak, bunları anlayamıyormuş gibi davranıyordum. Ara sıra bu vakur beylerin, ben gizli gizli sevinirken, aynı bölümü yine yanlış tercüme ettikleri oluyordu. Tabii ki pek övünülecek bir şey değil, ancak heyecanlı bir genç için bu gizli eğlence çok keyifli oluyordu. Her şeyin ötesinde Yedo’daki öğretmenlerin durumu hakkında bir şeyler bilmem gerekiyordu. Çünkü elle tutulur bir kanıt olmaksızın Osaka’daki övünge hâlimizi mantıklı bir şekilde destekleyemezdim. Böylece kendi kendimden hoşnut olarak rahatlık hissediyordum ki keyfimi kaçıran başka bir şey ortaya çıktı.

Yedo'ya gidişimden sonraki yıl –Ansei'nin altıncı yılı (1859)– “Beş Ülke Anlaşması”⁴ kabul edilmişti ve Yokohama limanı, yabancı ülkelerle ticaret yapabilmek için resmen açılmıştı. Bir gün gezmek için Yokohoma'ya gittim. O sırada Yokohoma şehri denebilecek bir yer yoktu. Yabancılar şuraya buraya birkaç geçici ev yapmışlardı, ilk gelen tüccarlar buralarda oturuyorlar ve eşyalarını sergiliyorlardı.

Kendileriyle konuşmaya çalıştığımda çok üzülerek hiçbiri- nin beni anlamadığını fark ettim. Ben de karşılaştığım bütün yabancıların arasından birinin bile söylediğini anlamıyordum. Ne dükkânlara asılan tabelaları ne de sattıkları şişelerin üzerindeki etiketleri okuyabiliyordum. Konuşulan ya da yazılanlar arasında anlaşılabilir tek sözcük bile yoktu. Hiç bilmediğim Fransızca ya da İngilizce olabilirdi.

Sonunda Kniffer⁵ tarafından işletilen bir dükkân çıktı karşıma. Almandı ve söylediklerimin çoğunu anlamıyordu, ama yazdığım zaman Flamancamı biraz anlayabiliyordu. Bu şekilde biraz sohbet ettik, birkaç şey satın alıp Yedo'ya döndüm.

Benim açımdan tahammülü zor bir durumdu! Oturduğumuz bölgenin kapılarının kapanış saati nedeniyle, ki gece yarısıydı, kapanış saatinden hemen önce evden ayrılıp ertesi gün aynı saatten önce dönmek zorunda kalmıştım. Bu demekti ki gidiş dönüş elli millik bir yolu yirmi dört saat boyunca yürümüştüm.

4. 1858'de Birleşik Devletler, Japonya, Rusya, Britanya ve Fransa arasında imzalanan dostluk ve ticaret anlaşması.

5. Yokohama ve Kobe'de işyerleri bulunan aynı isimde bir Alman tüccar, Devrim'in ardından Japon gazetelerinde görülmüştü. Fukuzawa'nın bulunduğu kişiyle aynı kişi olduğu tahmin edilmektedir, fakat isminin ya da isminin baş harflerinin doğru yazılışı bilinmemektedir.

Fakat bacaklarımın yorgunluğu kalbimdeki hayal kırıklığıyla kıyaslandığında hiç kalırdı.

Yıllardan beri var gücümle Flamanca öğrenmeye uğraşıyordum ve artık tam ülkede bu dili en iyi bilenlerden biri olduğumu düşündüğüm sırada, yabancı ülkelere bizimle ticaret yapmak üzere gelmiş olan tüccarların tabelalarını bile okuyamadığımı görüyordum. Hüsrana uğramıştım, fakat biliyordum ki üzülmemenin zamanı değildi.

Bu tabelalar ya İngilizce ya da Fransızca olsa gerekti, büyük olasılıkla İngilizce idi. Çünkü İngilizce'nin kullanılan en yaygın dil olduğunu sezmekteydim. İngilizce konuşan iki ülke arasında bir anlaşma henüz imzalanmıştı. İngilizce'nin gelecekte en çok kullanılan dil olacağı gün gibi açıktı. İngilizce okuyup konuşabilen birinin çok geçmeden Batı'ya ait konularda bir bilim adamı gibi söz sahibi olacağını fark ettim. Uğradığım hayal kırıklığı nedeniyle morali çok bozuktum, fakat biliyordum ki zaman hiçbir şey yapmadan oturma zamanı değildi.

BİR İNGİLİZCE ÖĞRETMENİNE GÜNLÜK YOLCULUKLARIM

Yokohoma'dan döner dönmez hemen ertesi gün kendime yeni bir hedef edindim ve İngilizce çalışmaya başlamaya karar verdim, fakat söylemek bile anlamsız o sırada Yedo'da İngilizce öğretmeni yoktu. Nereden başlayacağımı bilemiyordum. Çevreyi iyice araştırdıktan sonra, yeni anlaşmada arabuluculuk yapmak üzere Nagasaki'den çağrılan Moriyama Takichiro isimli bir tercüman buldum. Uzmanlık alanı Flamanca olmakla beraber bu adamın biraz İngilizce bildiğini duymuştum. Hemen Moriyama'nın evine giderek bana İngilizce öğretmesini rica ettim.

Çok nazikti, eğer bu kadar çok öğrenmek istiyorsam işlerinin çok yoğun olmasına rağmen bana yardım etmek için elinden geleni yapacağını söyledi. Kendisi iş yerine gitmeden önce, sabah erken saatte evine gelmeme karar verdi. O sırada Teppozu'da oturuyordum ve onun evi, yaklaşık beş mil uzaklıkta Koishikawa'daydı, fakat ben her sabah erkenden kalkıp Moriyama'nın evine yürüyordum. Hiçbir zaman onunla bir tek ders bile yapabilme şansım olmadı. Bir gün işe gitme zamanının gelmiş olduğu, ertesi gün daha erken gelmem gerektiği söylendi. Ertesi sabah daha erken gittiğimde ise beklenmedik bir ziyaretçisi vardı. Ortada onun yaptığı bir nezaketsizlik yoktu. Anlaşma görüşmelerinin yapıldığı bu kritik dönemde bu kadar meşgul olması çok doğaldı.

En sonunda benim böyle defalarca boşuna gelmiş olmamın çok üzücü olduğunu söyledi –bu yüzden akşamları gelebilir miydim? Bunun üzerine oturduğum yerden gün batımında ayrılarak akşamları gitmeye başladım. İzlediğim yol şimdi Yüksek Ticaret Okulu'nun bulunduğu Hitotsu-bashi ve Kanda Köprüsü yakınından geçiyordu. O sırada burası Gojiin-ga Hara denen ve tam eşkıyalara göre bir ortam olan büyük çam ağaçlarıyla dolu, ıssız bir bölgeydi. Gece on bir, on ikide eve dönerken buradan geçmekten ne kadar korktuğumu hâlâ hatırlayabiliyorum.

Yine bütün sabrım ve çabam boşa gitmişti: Moriyama'nın bir gece misafiri oluyor bir başka gece yabancı işler bürosu onu çağırıyordu. İki üç ay boyunca her akşam evine gitmiştim ve çevirmen bana hiç zaman ayıramamıştı. O sıralarda da Moriyama'nın aslında İngilizceyi pek de iyi bilmediğini duymaya başlamıştım, birkaç kelimenin söylenişini biliyordu. Yine de pek istemeden öğretmenim olmasından vazgeçmiştim.

BİR DEVLET OKULUNA GİRİYORUM

Yokohama'daki Kniffer'in dükkânından iki ciltlik ufak bir İngilizce konuşma kitabı aldım. İngilizce ve Flamanca cümleler içeriyordu. Bu nedenle bir Flamanca-İngilizce sözlük yardımıyla kendim çalışmak üzere ondan yararlanabileceğimi düşünüyordum. Ancak Yedo'da ya da Yokohama'daki hiçbir dükkânda satılık yabancı sözlük yoktu. Şans eseri Bansho Shirabesho olarak bilinen ve yabancı kültürlerle ilgili çalışmaların yapıldığı devlet okulunda pek çok sözlük olduğunu öğrendim.

Bu kitaplara ulaşabilmek için okula öğrenci olarak girmem gerekiyordu. Fakat merkezi hükûmete ait bir kurum olduğu için bir sürü formalite tamamlanmadan dışarıdaki klanların hiçbir üyesi kabul edilmiyordu. Kendi klanımın Yedo'daki en üst düzey görevlisine gidip dilekçemi imzalatmak zorunda kaldım. Daha sonra süslü omuzluklar takıp (*kamishimo*) çift etekliği olan resmi bir giysi giyerek Kudan tepesinin eteklerinde bulunan okula başvuruda bulundum. O sırada, Mitsukuri Rinsho'nun⁶ büyükbabası, Mitsukuri Gempo direktördü ve öğrenci olarak kabul edilmeme hemen izin verdi.

Bir kez kaydolduktan sonra sözlük ödünç alabiliyordum. Hemen sordum, gündüzlü öğrencilere ayrılan okuma salonunda oturarak sözlüğe biraz göz gezdirdim. Daha sonra paketleri için kullandığım kumaşı alarak eve götürmek üzere sözlüğe sarmaya başladım. Bir memur ayağa kalktı. "Sözlüğü burada

6. Mitsukuri Rinsho (1846-1897): Büyükbabası Gempo tarafından eğitilerek henüz çok genç yaşta Bansho Shirabesho'da öğretmenliğe getirildi ve daha sonra tercüme bürosu şefi oldu. İmparatorluk hükûmetinde de yine çeviri bürosu şefi olarak çalışarak Batı'nın vatandaşlık kanunlarına son derece ilgi gösterip Japon kanunlarının oluşumuna katkıda bulundu. Hukuk doktorası unvanı, Asiller Kamarası üyeliği ve baronluk payesi verildi.

kullanmanızda hiçbir sakınca yok fakat bina dışına çıkaramazsınız.”

“O halde her gün Teppozu’dan buraya kadar birkaç kelimeye bakmak için gelmek hiç de pratik değil!” diye düşündüm. Bu şekilde daha ilk günden vazgeçtim.

Ne yapabileceğimi düşünürken, şans eseri kendime ait bir sözlüğüm oldu. Yokohama’daki yabancılarla ticaret yapan birkaç tüccardan Flamanca-İngilizce sözlük aramalarını rica etmiştim. Bir gün Holtrop’ isimli fonetik işaretleri de içeren iki ciltlik küçük bir sözlük olduğunu duydum. Fiyatı beş ryo idi. Klanıma bana bu sözlüğü almaları için dilekçe yazdım.

Artık bunlar elimin altında olduktan sonra, çabalarımın karşılığını almak üzere umut duyabileceğimi hissetmeye başladım. Kendi çabamla bu yeni dili öğrenmeye olan kararlılığımı pekiştirdim. Bu şekilde tek yoldaşım olan kitaplarla gece gündüz köle gibi çalışmaya başladım. Kimi zaman her sözcüğü Flamanca’ya çevirerek İngilizce cümleleri anlamaya çalıştım, kimi zaman Flaman dilindeki kelimelerle İngilizce cümle kurmaya çalıştım. O sırada yegâne arzum İngiliz diline biraz âşinâ olabilmektir.

ÇALIŞMAK İÇİN ARKADAŞ ARAYIŞI

O sırada birisiyle birlikte çalışmam gerektiğini anladım, fakat görüldüğü kadarıyla bu çalışma sırasında bana eşlik edecek bir arkadaş bulmak çok zordu. O dönemde Flamanca bilen bütün öğrencilerin moralleri çok bozuktu, artık Flamanca’nın evrensel bir dil olmadığını anlamışlardı. Doğal olarak hiçbiri bütün çaba-

7. John Holtrop: İngilizce ve Flamanca Sözlük; *Nederduitsch en Engelsch Woordenboek*.

larının boşa gittiğini ya da Flamanca'da öğrenmiş olduklarını bir kenara bırakması ve yeni bir dil öğrenmeye başlaması gerektiğini kabul etmek istemiyordu. Herhangi bir yabancı dil öğrencisi için bu karara varmak çok güçtü.

Kendisine başvurduğumda arkadaşım Kanda Kohei⁸ de böyle düşünüyordu, bunu da dürüstçe ifade etti: "Evet uzun bir süredir söylemiş olduğun konuda düşünmekteyim ve gerçekten kendi başıma İngilizce öğrenmeyi denedim, fakat bu benim yapabileceğim bir şey değil. Nereden başlayacağımı bilmiyorum. Cesaretin varsa bir dene, eğer iyi bir başlangıç yaparsan sana katılırım, ama şu anda hiç cesaretim yok."

Murata Zoroku'ya (daha sonra Omura Masuijiro⁹) da gidip yardımını istedim, fakat bu arkadaş tamamen farklı bir görüşteydi:

8. Kanda Kohei (1830-1899): Asıl ismi Kanda Takahira olmakla beraber genellikle Kohei olarak tanınmaktadır. O dönemde Bansho Shirabesho'da öğretmenlik yapmaktaydı. İmparatorluk hükûmeti tarafından Hyogo valisi olarak atanmıştı. Daha sonra Asiller Kamarası üyeliği ve baronluk payesi verildi. Çok yönlü bir kişi olan Kohei, ekonomi, matematik, yönetim, hukuk, astronomi ve arkeoloji vb. konularında pek çok kitap tercüme etmiştir.

9. Murata Zoroku (Omura Masuijiro; 1824-1869): En çok İmparatorluk hükûmetinde modern ordunun kurucusu ve askeri strateji uzmanı olarak tanınmaktadır. Suo'da bir doktorun oğlu olarak doğmuş, Osaka'da Ogata Koan'dan, Nagasaki'de Siebold'dan eğitim almıştır. Evde hekimlik yapmıştır. Uwajima klanında çevirmen, askeriye ve denizcilik donanımları yöneticisi olarak hizmet vermiştir. Daha sonra Choshu klanına geçerek tahkimatını modernleştirmiştir. Fukuzawa ile işbirliği yapmayı reddetse de çok geçmeden Yokohamalı Dr. J. C. Hepburn'den İngilizce öğrenmeye başlamıştır. Şogunluk'la yapılan savaşta Chosu askerlerinin bir üyesi olarak yeteneğini gösterdi. Yeni İmparatorluk hükûmetinde Savunma Bakanlığı'na getirildi ve Kara Kuvvetleri için Fransız sisteminin, Deniz Kuvvetleri için İngiliz sisteminin uygulanmasını tasarlayarak, ulusal bir ordu kurulması için klan güçlerinin yok edilmesi ve askerlik görevi için çiftçilere zorunlu askerlik yaptırılması vb. ile ilgili önerilerini gündeme getirdi. Çalışmaları son derece ilerici idi, Choshu klanına bağlı tutucu bir grup tarafından öldürüldü.

“Beni de böyle faydasız işlerin içine sürüklemeye uğraşma.” dedi. “İngilizce öğrenmek ne işe yarayacak? Bütün önemli kitaplar Flamanca’ya tercüme edilecek. O kitapları okuyabilirsin, daha ne istiyorsun?”

“Evet,” diye cevapladım. “Bu tartışmanın bir boyutu. Flamanların her şeyi tercüme edeceklerini mi sanıyorsun? Önceki gün Yokohama’ya gittim ve ne oldu? Sadece Flamanca yeterli değil, İngilizce şart.”

“Pekâlâ. Madem kararlısın git, çalış; fakat ben ihtiyaç duyduğumda Flamanca çevirilerini okuyacağım.”

Onunla daha fazla tartışmaktan vazgeçmek zorundaydım. Harada Keisaku’ya¹⁰ gittim. Çok hevesliydi ve başkaları ne yaparsa yapsın bana eşlik etmeye söz verdi.

“Güzel!” dedi. “Ne olursa olsun bir şeyler başaracağız.” Böylece ikimiz çalışmaya başladık.

O sırada Yedo’ya Nagasaki’den genç bir delikanlı gelmişti. Biraz İngilizce bildiğini duyduk ve kendisinden biraz telaffuz öğrenmeye çalıştık. Ara sıra da Japon balıkçılar tarafından getirilen, tekneleri kazaya uğramış yabancı gemiciler olurdu. Bu zavallı adamlara eskiden hükûmet kararıyla ülkeye tekrar girme izni verilmezdi, fakat yeni “açık liman” politikası uygulanmaya başladığından beri ülkeye dönüşlerine izin veriliyordu. Ne zaman böyle birinden haberdar olsak, kaldıkları yere uğrayarak bize İngilizce ne biliyorlarsa söylemelerini istiyorduk.

Telaffuz, doğal olarak yeni bir dil öğrenmenin en zor kısmıydı. Cümle kurmak ya da anlamak o kadar güç değildi. Sözlük yardımıyla İngilizce cümledeki her sözcüğü Flamanca bir söz-

10. Harada Keisaku (1830-1910): Ogata’nın okulunda Fukuzawa’nın sınıf arkadaşıydı, Bansho Shirabesho’da öğretmenlik yaptı. Daha sonra Hollanda ve Fransa’da eğitim gördü. İmparatorluk ordusunda görev yaptı, general ve cephanelik şefi oldu, asiller kamarası üyesi ve baron oldu.

cükle değiştirdiğimizde cümlelerin çoğu anlaşılabilirdi. Bu nedenle telaffuzu öğrenmek için, herhangi bir çocuk ya da İngilizlerle, Amerikalılarla birlikte kalmış eğitimsiz balıkçılar pekâlâ bir öğretmenini yerini doldurabilirdi. Başlangıç aşamasını atlattıktan sonra bu telaffuz meselesi de çok güç olmamaya başladı.

Bir müddet sonra İngilizce'nin sandığımız kadar bize tamamen yabancı bir dil olmadığını düşünmeye başladık. Flamanca'ya bağladığımız umutların ve bütün çabaların boşa gittiğine ve aynı zorluğu ikinci kere yaşamak zorunda olduğumuza dair başlangıçtaki korkularımızın yanlış olduğunu sevinerek görüyorduk. Aslında Flamanca da İngilizce de aynı kökenden gelen ve her ikisi de soldan sağa yazılan dillerdi. Flamanca bilgimiz doğrudan doğruya İngilizce'ye uyarlanabilirdi. Korkumuz yersiz bir kuruntudan ibaretti.

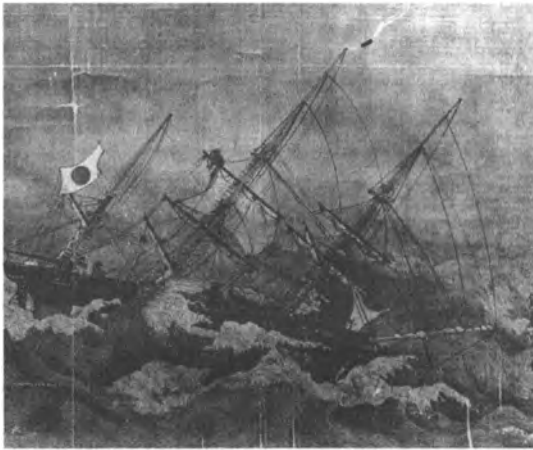
VI AMERİKA'YA GİDEN İLK EKİBE KATILIYORUM

Yedo'ya yerleştikten bir yıl sonra –Ansei'nin altıncı yılı (1859)– Shogun hükûmeti Birleşik Devletler'e bir savaş gemisi göndermek üzere önemli bir karar aldı. Bu, imparatorluğun kuruluşundan bu yana daha önce hiç denenmemiş bir girişimdi. Bu gemide ben de Amerika'yı görme şansını yakaladım.

MÜKEMMEL GEMİ KANRİN-MARU

Savaş gemisi dendiği halde gemi, limanlara giriş çıkışlarda manevra yapabilmek için kullanılan yüz beygir gücünde, yedek buharlı makina ile donatılmış çok küçük bir yelkenliydi. Açık denizde tamamen yelkene bağlıydı. Hükûmet gemiyi birkaç yıl önce Hollandalılardan 25.000 ryo karşılığında satın almış ve Kanrin-maru' ismini vermişti.

1. Katsu Kaishu'nun *Kaigun Rekishi* (Japon Donanmasının Tarihi) isimli kitabına göre bu gemi 1856'da Hollanda'da Kinderdijk'de yapıldı. 1857'de 10.000 dolara Japonya'ya satılan Kanrin-maru; 165 fit uzunluğunda 24 fit genişliğinde, pervaneli, 12 topu olan ufak torpido muhrip gemisidir. Hollandalılar tarafından verilen ilk ismi "Japonya" idi. Katsu tonajını belirtmemekle birlikte Kaptan Brooke'un günlüğüne göre 295 tondur. Kanrin-maru, Restorasyon savaşlarında Enomoto liderliğinde Yedo'dan kaçırıldı fakat bir fırtınada zarar görerek İmparatorluk filosu tarafından yakalandı. Kanrin-maru 1869'da İmparatorluk donanmasından çıkarıldı. Bir müddet özel amaçlarla yük gemisi olarak kullanıldı, fakat daha sonra ne olduğu bilinmemektedir.

Kanrin-maru (1860)

Pasifik okyanusu'nu geçerek Amerika'ya giden ilk japon gemisi. Fukuzawa, Kimura Settsu-no Kami'ye bağlı gemi personelinin bir üyesi olarak bu keşif seferine katıldı. Katsu'nun defterinde yer alan karakalem taslak Yüzbaşı John Mercer Brooke tarafından yapıldı, üzerindeki yazılar Katsu Rintaro tarafından yazıldı.

Ansei'nin ikinci yılından (1855) beri, limanlar açıldıktan sonra memurlar Nagasaki'deki Hollandalılardan denizcilik ve buharlı gemi bilimi öğreniyorlardı. Şimdiye değin yaptıkları çalışmalar ve yetenekleri ile bu işin üstesinden gelebilecek durumdaydılar. Bu nedenle Şogunluk konseyi, ilk elçimizin Washington'a gidişi münasebetiyle Japon görevliler ve mürettebatın bir gemiyi Pasifik'i geçerek San Fransisco'ya götürmelerine karar verdi.² Kanrin-maru, bir Amerikan savaş gemisiyle yola çıkan elçiye bir nevi refakat etme görevini üstlenmişti.

Gemimizin kaptanı Kimura Settsu-no Kami'ydi³; ikinci kaptan Katsu Rintaro'ydu⁴. Diğer görevliler Sasakura Kiritaro,

2. Elçiler, seksen kişilik bir heyetle beraber Shimmi Bozen-no Kami ve Muragaki Awaji-no Kami idi. Görevleri, şogunluk ile Birleşik Devletler Başkonsolosu Townsend Harris arasında görüşülen dostluk ve ticaret anlaşmasının imzalanması idi. Aynı zamanda Batı uygarlığını her yönüyle öğrenmeleri gerekiyordu. Çünkü bu, Japonlar tarafından Batı'ya gönderilen ilk diplomatik misyondu. Misyon üyelerinin ilginç günlükleri ve diğer malzeme, 1960-61'de Amerikan-Japon Dostluk ve Ticaret Anlaşması'nın yüzüncü yılında yayınlandı (*Manen Gan-nen Kembei Shisetsu Shiryō Shusei*, 7 cilt).

3. Kimura Settsu-no Kami (1830-1901): Fukuzawa tarafından geminin kaptanı olarak tanıtılıyor olmakla beraber kendisi denizci değildi. Donanma Bakanı benzeri bir mevkideydi. San Francisco'da Amiral Kimura olarak zikredildi. Kanrin-maru'nun kaptanı Katsu Rintaro'ydu. Bu keşif gezisinde Kimura, elçiye beklenmedik bir şey olduğu takdirde anlaşma görüşmelerini sürdürüp tamamlamakla yükümlüydü. Geziden döndükten sonra Kimura, şogunluk hükûmetinde çeşitli önemli görevlerde bulundu, fakat Restorasyon'da aktif görevlerden tamamen çekilerek yeni hükûmetin hiçbir davetini kabul etmedi. *Otuz Yıllık Tarih* vb. gibi pek çok kitap yazdı. Kanrin-maru yolculuğuna dair günlüğü çok değerliydi.

4. Katsu Rintaro (1823-1899): Nagasaki'de (1855) Hollandalılara bağlı olarak gemicilik sanatı çalışan ilk grup arasındaydı. Her ne kadar Kanrin-maru gezisinde hasta ve verimsizse de Katsu, yetenekli ve cesur biriydi. Donanma Bakanı oldu ve Deniz Kuvvetleri Tersanesi ile Kobe'de bir demir fabrikası kurdu. En çok 1868'de İmparatorluk kuvvetleri üzerine yürürken Yedo'yu kuşatmadan kurtaran kişi olarak tanınır. İmparatorluk komutanı Saigo Takamori'nin bulunduğu merkeze tek başına giderek barışla ilgili müzakerelerde bulundu. Şogun'la birlikte bir süreliğine Shizuoka'da köşesine çekildi, fakat 1872'de Tokyo'ya geri

Hamaguchi Okiemon ve Suzufuji Yujiro; gemiciler Ono Tomogoro, Ban Tetsutaro ve Matsuoka Bankichi; mühendisler Hida Hamagoro ve Yamamoto Kinjiro'ydu. Yoshioka Yuhei ve Kona-gai Gohachiro gemi muhasebecisi ve yardımcısı görevindeydiler, Nakahama Manjiro' çevirmendi. Nezu Kinjiro, Akamatsu Daizaburo ve Okada Seizove Kosugi Masanoshin düşük kıdemli görevliler arasındaydı. Ayrıca iki doktor ve altmış beş tayfa ve ateşçi vardı. Kaptanın özel hizmetkârı da dahil olmak üzere bütün mürettebat doksandan altı kişiydi –bir gemi için alışılmışın çok üstünde bir sayı. Bu yolculukla ilgili kayda değer pek çok şey hatırlıyorum.

Kanrin-maru'nun bu yolculuğu ulusumuz için yeni bir çığır açacak önemdeydi. Bütün mürettebat, gemiyi bir yabancı'nın yardımı olmaksızın götürmeye kararlıydı. Tam bu sırada Albay Brooke⁶, Amerikalı bir görevli, Yokohama'ya gelmişti. Ja-

dönerek İmparatorluk hükûmetinde Donanma Bakanlığı'na getirildi. Kont ve özel meclis üyesi oldu. Sonraları kendini Katsu Kaishu olarak adlandırdı.

5. Nakahama Manjiro (1828-1898): Nakanohamalı bir balıkçının oğlu. On dört yaşında iken bir grup balıkçı ile birlikte teknesi denizde fırtınaya yakalandı. Amerikan balina avı teknesi sahibi William H. Whitfield tarafından kurtarıldı. Grubun diğer üyeleri Hawai'de karaya çıktı; fakat Manjiro, Massachusetts Fairhaven'a götürüldü ve Whitfield ailesi tarafından yetiştirilip eğitim gördü. Amerikalılar tarafından John Mung olarak adlandırıldı, balina avcılarıyla denize açıldı, California'da altına hücum hareketi içinde yer aldı ve sonunda 1850'de pek çok maceranın ardından ülkesine döndü. Hemen Şogun hükûmetinde tercüman, denizcilik eğitmeni ve genel danışman olarak görevlendirildi. Yaşamöyküsü, oğlu Dr. Toichiro Nakahama tarafından yetkin bir biçimde kaleme alındı. (*Nakahama Manjiro Den*, Tokyo, 1936.)

6. Albay John Mercer Brooke (1826-1906): Amerikalı Donanma subayı ve mühendis. İlk açık deniz sondaj aletini icat etti (1853-4) ve bu icatla Prusya Kralı'ndan Berlin Akademisi altın bilim madalyası aldı. İki kez Japonya'ya seyahat etti; ilk olarak Tuğamiral John Rogers'la birlikte (1855) Kuzey Pasifik İnceleme ve Keşif Seferi'ne çıktı ve bu gezide Shimoda'dan Hakodate'ye kadar yelkenli gemiyle Japon sahillerinin detaylı bir araştırmasını yaptı. İkinci gezisinde San Fransisco'dan Çin'e kadar olan rotayı araştırmak üzere Fenimore Cooper'a (98

ponya'nın güney sahilinde karaya oturan küçük yelkenli tekne Fenimore Cooper'da Pasifik Okyanusu'nda sondaj çalışmaları yapmakla meşgul idi. Birkaç gemici ve bir doktorla birlikte enkazdan kurtarılan gemideki bir başka görevli ve kaptan da Japon hükûmetinin koruması altında bulunuyorlardı. Şimdi, bir Japon gemisinin San Fransisco'ya gittiğini öğrenince onlar da birlikte gitmek istemişlerdi.

Hükûmet görevlileri bunu kabul etmiş ve Amerika'ya gitme iznini vermek üzereydiler ki Kanrin-maru'nun personeli, Amerikalı gemiciler de kendileriyle birlikte gelirlerse bunu Japon mürettebatın gemicilik yeteneğine yapılmış bir hakaret sayacaklarını öne sürerek kesinlikle karşı çıktılar. İtirazları kendileri ve ülkelerinin onuru adına böylesine yoğun olmuştu. Bu nedenle şogunluk görevlileri bir müddet düşündüler, fakat sonunda Yüzbaşı Brooke ve adamlarının gemiye alınmalarını emrettiler. Büyük olasılıkla hükûmetteki yaşlı memurlar aslında Japon mürettebatın yeteneklerinden pek emin değildiler ve tehlike anında Yüzbaşı Brook'un faydalı olacağını düşünüyorlardı.

ton) kumanda etti. Tekne, Yokohama'dayken; Brook, Yedo'ya gittiğinde bir fırtına çıktı ve Fenimor Cooper'ı karaya attı. Yokohama'da karaya oturusunun ve sonuç olarak Kanrin-maru'ya davet edilisinin hikâyesi böyledir.

İç Savaş sırasında Müttefikler'in tarafında yer aldı ve zırhlı bir gemi, Merrimac, tasarlayıp inşa etti. Müttefikler'in topçu birliğindeki en güçlü silah olan Brook silahını icat etti, Ordu Donatım ve Hidrografi Bürosu şefi oldu. Fakat Müttefikler'in yenilgisi nedeniyle kariyeri kısa sürdü. Yaşamının geri kalan kısmını Virginia Askeri Enstitüsü'nde Fizik profesörü olarak sükûnet içinde geçirdi. Çok ilginç olan *Yokohoma Günlüğü* ve *Kanrin-maru Günlüğü* (torunu Prof. George M. Brooke, Jr. tarafından yayına hazırlandı), 1961'de Amerika-Japonya Dostluk ve Ticaret Anlaşması'nın Yüzüncü Yıldönümü Komitesi tarafından Manen Gan-nen Kenbei Shisetsu Shiryo Shusei'nin bir cildi olarak basıldı.

Benim en büyük arzum şu ya da bu şekilde bu yolculuğa katılmaktı. Kaptan Kimura yüksek rütbeli biri olduğu için –donanmanın en tepesindeki kişi– rütbesine uygun bir özel hizmetkâra ihtiyacı olacağını düşündüm. Ona ulaşmak ve geziye beni özel hizmetkârı olarak almasını rica etmek için bir yöntem bulmak zorundaydım.

Şans eseri Kaptan Kimura'nın yakın bir akrabasını tanıyordum. Şogun'un hizmetinde olan bir doktordu, Dr. Katsuragawa ülkedeki bütün öğrenciler tarafından Japonya'daki Flamanca ilminin ustası olarak görülürdü. Önceki yıl Yedo'ya gittiğimde ilk kez kendisine saygılarımı sunma fırsatını bulmuştum ve o zamandan beri de pek çok kez evine gitmiştim. Bu nedenle Dr. Kasuragawa'dan benim için bir referans mektubu yazmasını rica ederek Kaptan Kimura'nın evine gittim ve beni hizmetkârı olarak yanına almasını rica ettim. Bereket versin ricamı karşılıksız bırakmadı ve hemen gemiye katılabileceğime karar verdi.

Herhalde isteğimi bu kadar seve seve kabul etmesinin nedeni, uzun bir deniz yolculuğu gibi alışılmamış bir maceraya fazla gönüllü bulunmamasıydı. Arkadaşları arasında bile bu garip macerada kendini riske atacak pek fazla hevesli bulamamıştı sanırım. Bu nedenle benim istekliliğim karşısında şaşırıp memnuniyetle kabul etmiş olsa gerek.

URAGA'DA MOLA

Gemimiz Kanrin-maru Shinagawa kıyılarından Yedo'dan ayrıldığımızda Manen'in ilk yılının (1860) Ocak ayıydı. Elçi, elçiliğin resmi ziyareti için özel olarak gönderilen bir Amerikan savaş

gemisi Powhatan'a seyahat etmekteydi. Önce Kanrin-maru yola çıktı, Uraga'ya gelince bir süreliğine orada durdu. Gemideki bütün görevliler genç adamlardı. İçlerinden biri ülkemize veda edişimizi bir partiyle kutlamamızı önerince herkes kabul etti. Kıyıya çıkıldı ve çabucak yakınlardaki bir restorana gitmek üzere herkes koşturdu. Oldukça neşeli geçen partimizden ayrılırken, restoranın koridorundaki bir rafta büyük bir çini kâseyi uzaktan fark ettim. Kâsenin yolculuk sırasında işe yarayabileceğini düşünürken öğrencilik yıllarımdaki eşya toplama merakım depreşti ve kâseyi alıp gemiye götürdüm.

Açık denize doğru yola çıkışımızın üzerinden çok geçmeden kendimizi fırtınaların içinde bulduk ve bütün yol boyunca da sert hava devam etti. Beşik gibi sallanan gemide sakın bir yemek yemek olanaksızdı. Bu nedenle aşırđığım kâseye pirincimi doldurup çorbayı ve diğeri her şeyi de pirincin üzerine boca ettikten sonra kabinin yanına gidiyor ve yemeğimi ayakta yiyordum. Bu kâse yolculuk sırasında kullandığım en işe yarar alet oldu. Amerika'ya ulaşana kadar her gün kullanmakla kalmayıp dönüş yolculuğunda da çok faydasını gördüm. Sonunda kâseyi eve götürdüm ve uzunca bir süre ailemde kaldı. Epeyce sonra duyduğuma göre ayrılışımızı kutladığımız yer, fahişelerin müşterileriyle buluştuğı bir yermiş. O sırada böyle bir şey hiç aklıma gelmemişti, fakat büyük olasılıkla kâse oradaki sefih kadınlar tarafından gargara yapmak için kullanılmaktaydı. Bunu öğrendiğimde biraz huzursuz oldum, fakat önemli olan gemide sahip olduğum tek hazine olan kâsenin ne kadar işe yaradığıydı.

GÜMÜŞ PARA HEYELÂNI

Artık küçük gemimiz, Yedo körfezinden çıkmış kuzeye doğru yol almaktaydı. Kış aylarında, fırtınalı denizlerde sadece limanların civarında manevra yapmakta kullanılan yüz beygirlik ufacık buharlı makinesiyle yolculuğu yelkenlerle sürdürmek durumunda kalmıştı. Üstelik yolculuk boyunca hava öylesine kötüydü ki can kurtaran sandalımızın ikisini denizde yitirdik.

Bir sabah her zamanki kamarotluk* görevimi yerine getirmek üzere geminin arka tarafındaki kaptan kamarasına gittim. Kapıyı açınca bütün zeminin bozuk paralarla kaplanmış olduğunu gördüm. Tam olarak söyleyemem fakat etraf yüzlerce binlerce dolarla kaplıymış gibi görünüyordu. Anlaşılan gece kaptanın yerleştirmiş olduğu çantalardan dışarı dökülmüşler ve yere yayılmışlardı. Hemen gemi muhasebecisi Yoshioka'ya koşup durumu anlattım. Çabucak geldi, birlikte bozuk paraları toparlayıp tekrar yerine yerleştirdik.

O dönemde samurayların, yabancıların ticaret ya da para düzenleri hakkında hiç bilgileri yoktu. Yolculukta gerekeceği için parayı da yanlarında götürmeleri gerektiğini düşünmüş olmalılar. Bu nedenle de büyük miktarda bozuk para kaptanın dolabına yerleştirilmiş, fırtına sırasında da hepsi dışarı fırlamıştı. İşte kırk yıl önce profesyonel savaşçılarımızın düşünce yapısı buydu.

Fırtınalar fırtınaları kovaladı. Dalgalar sürekli güverteye patladı. Ne zaman gemi yan yatsa aşağıda, lombozdan* bakıp uzaktaki büyük dalgaların en tepesini görebildiğimi hatırlıyorum. Geminin otuz yedi ya da otuz sekiz derece yan yatması alışılmamış

* Kamarot: Gemilerde yolcuların hizmetine bakan görevli –ed.n.

* Lomboz: Kamaralarla alt güverteleri aydınlatmak için güvertelerden açılan pencere –ed.n.

bir durum değildi bize kırk beş dereceden fazla yan yatarsa dibe batacağı söylendi. Her şeye rağmen işler yolunda gitti ve şans eseri hiçbir ciddi aksilik olmadı. Bütün bir ay boyunca dalgalar ve bulutlar dışında hiçbir şey görmedik. Bir keresinde Amerika'ya Çinli işçi götüren bir Amerikan teknesi olduğu söylenen yelkenli bir tekne gördük. Yolculuk boyunca gördüğümüz tek şey buydu.

HER GÜN DEPREM OLURKEN HAPİSHANEDE BULUNMAK

Fiziksel olarak sağlıklı görünüyor ve deniz tutmasından hiç yakınmıyordum. Arkadaşlara şaka yapmaya devam ediyordum: “Bu hiçbir şey değil düşünün ki hapishanedesiniz ve gece gündüz deprem oluyor. Kendim hiç böyle bir durumda bulunmadım, ama daha kötüsü olabileceğini sanmıyorum”. Hiç korkmuyordum. Büyük olasılıkla Batı bilimine son derece inandığım ve Batılı yöntemlerle yönetilen bir gemide olduğum için korku duymuyordum.

Suyumuz azalmaya başlamıştı. Hawai Adaları'nda bir limanda durup durmama konusunda karar verilemiyordu. Çok dikkatli olursak daha fazla su almak için oraya gitmemiz gerek-meyecekti, sonunda doğruca San Fransisco'ya yelken açmaya karar verildi. Bu ancak suyu çok dikkatli kullanarak gerçekleştirilebileceği için içmek dışında kesinlikle su kullanılmamasına dair bir emir yayınlandı. Buna bağlı olarak can sıkıcı bir olay ortaya çıktı.

Gemimizdeki dört beş Amerikalı gemici kullanmaları gerekenden daha fazla su kullanırken yakalandılar. Görevlilerden biri, bu durumu Albay Brook'a anlattı. Albay'ın cevabı şuydu: “Suyu boşa harcayan denizciyi vurabilirsiniz. Böyle bir kişi ge-

miye karşı hainlikten suçludur. Hiçbir uyarı ya da soruşturma olmaksızın bu kişiyi derhal vurmakta serbestsiniz.”

Tabii ki bu mantıklıydı. Bizim görevlilerimiz, Amerikalı denizcileri bir araya toplayarak suyu boşa harcamanın cezasını söyleyip uyardılar. Bu şekilde suyumuzun herkese yetmesini sağladık ve doksan altı kişiden oluşan bütün mürettebatla birlikte otuz yedi gün sonra San Fransisco’da karaya çıktık. Bu otuz yedi günden dört ya da beşi güzel geçti, kalan bütün günler fırtınalı ve yağmurluydu. Hava koşulları temizliği ve kuru kalabilmeyi olanaksız hale getirdiği için gemideki şartlar gittikçe kötüleşti. Japon tayfalarımız yarı yabancı giyisiler içindeydiler, fakat ayaklarında hasır sandallar vardı. Herhalde gemide bu sandallardan yüzlerce çift olmalıydı. Amerika’da kaptanımızın cömertliği sayesinde bütün gemicilere birer çift bot alındı ve görünüşleri daha düzeldi.

JAPON HALKININ BÜYÜK CESARETİ

Japonların bu başarısından dolayı duyduğum gururu belirtmek istiyorum. Gerçekler şunlardı: İlk kez Kace’nin altıncı yılında (1853) buharlı gemi görülmüştü, Nagasaki’de Hollandalılarla denizcilik konusunda çalışmaya başlayışımız ise henüz Ansei’nin ikinci yılında (1855) idi. Bu bilim, 1860 yılına gelindiğinde Pasifik’i bir gemiyle aşmamızı sağlayacak kadar öğrenilmişti. Bu demektir ki buharlı geminin ilk görülüşünden hemen hemen yedi yıl sonra ve beş yıllık pratik çalışmanın ardından Japon halkı, yabancı uzmanların yardımı olmaksızın Pasifik’i geçmeyi başardı. Sanırım tüm dünyanın önünde bu cesaret ve beceriden dolayı, yersiz bir gurur sayılmaksızın, övünebiliriz. Daha önce de anlattığım gibi Japon görevliler, yolculuk boyunca Albay Brooke’tan

hiç yardım istememişti. Rasat değerlerini bile bizim subaylarımız ve Amerikalılar birbirlerinden bağımsız olarak aldı. Kimi zaman sonuçlar birbirleriyle karşılaştırıldı, fakat kesinlikle Amerikalılar'a bağlı değildik.

Bugün, var oldukları şekliyle doğuda yaşayan bütün diğer insanları gözümün önüne getirdiğimde mühendislik ve denizcilik üzerine beş yıllık bir deneyimin ardından buharlı bir gemiyle Pasifik'i geçme cesaret ve yeteneği olan başka hiçbir ulus olmadığına emin olduğumu hissediyorum. Bu başarı sadece doğuda benzeri görülmemiş bir cesaret ve beceri örneği değildi. Hollanda'ya denizcilik öğrenmeye giden Ruslar'ın Büyük Petro'su bile bütün becerisine rağmen Japonlar'ın bu başarısına ulaşamamıştı. Şüphesiz ünlü imparator bir dehaydı. Fakat halkı, bu büyük macerada Japon halkının yapmış olduğu gibi, bilimsel pratikte onun önderliğine karşılık veremedi.

AMERİKAN USULÜ KARŞILAMA: TOP ATIŞIYLA SELAMLAMA

Gemimiz San Fransisco limanına girer girmez, ülkenin her yanından gelip gemiye çıkan pek çok önemli kişi tarafından karşılandık. Kıyılar boyunca binlerce insan yeni gelen yabancıları görmek için sıraya girmişti. Kıyıdaki Amerikalılar'ın bizi top atışıyla selamlamalarına karar verilmişti. Onlar bunu yaparsa bizim Kanrin-maru da karşılık selamıyla cevap vermek zorunda kalacaktı. Bu olayla ilgili komik bir hikâye var.

Kaptan Kimura'nın altında ikinci kaptan Katsu Rintaro vardı, fakat Katsu'nun çok kötü bir denizci olduğu belli olmuştu –bütün yolculuk boyunca kamarasından çıkmamıştı. Artık limana geldiğimiz için çeşitli işlerin sorumluluğunu al-

mak üzere yine ortada görünmeye başlamıştı. Sıra selamlama konusuna geldiğinde, Katsu karşı koydu: “Bu zor olur. Topu gerektiği gibi hemen gönderemezsek mahcup oluruz. Hiç demeyelim daha iyi.”

İkinci Süvari Sasakura Kiritaro cevap verdi: “Topumuzu gerektiği gibi ateşleyemeyeceğimiz de nereden çıktı? Eğer siz bu sorumluluğu üstlenmiyorsanız ben üstleniyorum.”

“Aptallaşma!” diye cevapladı Katsu. “Topun nasıl ateşleneceğine dair hiçbir şey bilmiyorsun. Becerebilirsen kafamı sana veririm!”

Bu şekilde meydan okunarak Sasakura tahrik edildi. Top atışıyla selamlayacağına yemin etti. Gemicilere topu doldurup hazırlamalarını emretti. Zamanlama için kum saati kullanarak güzel bir şekilde selamlamayı başardı. İkinci kaptanın başının kendisine ait olduğunu ilan etti, fakat yolculuk sona erdiğine göre baş olduğu yerde kalsa daha iyiydi. Bu, bütün gemide olay oldu.

Kıyıda karşılaşımız, elbette dost bir halka yakışır şekildeydi. Bizim için her şeyi yaptılar, bundan daha fazlasını yapmaları olanaksızdı. Mezuniyetten yıllar sonra eski bir öğrencisiyle karşılaşan öğretmenler gibi hissediyor olmalıydılar. Ne de olsa yedi yıl önce ülkemizin dışı açılışında etkili olan Kaptan Perry’di ve işte şimdi, Amerika’yı ilk kez ziyaret ediyorduk.

Kıyıya ulaşıp ulaşmaz arabalarla otele götürüldük. Biz otelde dinlenirken şehrin ileri gelenleri ve çeşitli resmi görevliler bizi ağırlamak üzere geldiler. Mare Adası’ndaki Donanma Merkezi’nin resmi ikâmetgâhında kalmaktaydık. Ev sahiplerimiz biz Japonların değişik türde beslendiklerini bildikleri için, yiyeceklerimizin onlar tarafından bize sunulması yerine kendi aşçımız tarafından pişirilmesine olanak sağlamışlardı. Fakat görevliler çok nazik olduklarından ve Japonlar’ın deniz ürünlerine olan tutkusunu bildiklerinden her gün balık gönderiyorlardı. Ayrıca

Japonların sık sık yıkanma adetlerini öğrendikleri için banyoyu her gün hazırlıyorlardı. Gemimiz fırtınadan zarar görmüştü, bu nedenle de onarılmak üzere tamir havuzuna çekilmişti –bunların hepsi Amerikan misafirperverliğinin göstergesiydi. Bu, her anlamda cömert davranışlar, akla bizim eski bir deyimimizi getiriyordu: “Sanki ev sahibimiz neyimiz eksik görmek için bizi avuncunun içine almış gibiydi.”

Bizim açımızdan bakıldığında ise Amerikan tarzı yaşamdan tamamen habersiz olduğumuz için kafamızı karıştıran bir sürü şey vardı. Örneğin arabalara bile şaşıryorduk. Önüne atlar bağlanmış bir araç görünce, bunun ne olduğunu kolayca tahmin etmemiz gerekirdi. Fakat kapı açılıp da içine oturana ve atlar yürümeye başlayana kadar bunun bir taşıt aracı olduğunu gerçekten anlayamadık. Ancak o zaman atların arkasında bir araçta gittiğimizi farkettilik.

YER DÖŞEMEK İÇİN DEĞERLİ HALI!

Hepimiz alışık olduğumuz şekilde her iki yanımıza kılıçlarımızı takmış ve hasır sandaletler giymiştik. Bu kıyafetlerimizle modern bir otele götürüldük. Her yerin Japonya’da sadece çok zenginlerin, para çantası ya da tütün kesesi yapmak üzere ithal mal satan dükkânlardan en fazla bir inç kare büyüklüğünde satın alabildikleri değerli halılarla kaplı olduğunu farkettilik. Burada çok şaşırtıcı olarak tüm bir odaya halı döşenmişti ve ev sahiplerimiz bu pahalı dokumanın üstünde sokakta giydikleri ayakkabılarla dolaşıyorlardı! Biz de hasır sandaletlerimizle onları takip ettik.

Hemen içki şişeleri getirtildi. Birden bir patlama oldu –şampanya... Kadehler dağıtıldığında, içlerinde garip parçacıklar

yüzdüğünü farkettilik –ılık kaynak suyunun içine buz konmuş olacağı hiç aklımıza gelmemişti. Arkadaşlardan bazıları bu yüzen parçacıkları yuttular, bir kısmı hemen çıkardı, bir kısmı da cesurca çiğnedi. Bunların buz olduğunu keşfetmek tam bir maceraydı.

Sigara içmek istiyordum, fakat Japonya'daki gibi yanan kömür mangalını ve kor almak üzere sigara içenlerin önüne konan "tütün tablasını" göremeyince şömineden ateş aldım. Belki de masada kül tablası ve kibrit vardı da ben anlamamıştım. Sigaramı bitirdim, fakat hiç kül tablası bulamadığım için mendil yerine kullandığımız ipek kağıtlardan bir parçada sigaramı dikkatle söndürdüm ve giysimin koluna soktum. Bir müddet sonra tekrar sigara içmek için kâğıdı dışarı çıkardım. Kolumdan ufak ufak sigara parçacıkları dökülüyordu, söndürdüğümü sandığımı ateş için için beni yakıyormuş meğer.

"UTANGAÇ BİR GELİN" GİBİYİM

Bütün bu sıkıntılı olayların ardından, Japon gelinlerinin halini daha iyi anlayabildiğimi düşündüm. Yeni ailesi geline nezaket gösterir ve kendisini rahat hissetmesi için ne gerekiyorsa yapar. Biri onunla güler, bir başkası konuşarak oylar –herkes aileye yeni bir kişinin katılmasından memnundur. Tüm bunların ortasında gelin mutlu görünmeye çalışarak oturmak zorundadır, fakat bunu yapmaya uğraşırken sürekli hata yapar ve her defasında da yüzü kızarır.

Japonya'dayken başına buyruk, dünyaya cesaretle bakan, kaygısız bir öğrenci olan ben hiçbir şeyden korkmazdım. Fakat Amerika'ya gelince birdenbire ürkek, sıkılgan, "utangaç bir gelin"e dönüştüm. Aradaki tezat bana bile tuhaf geliyordu.

Bir akşam ev sahibimiz, kimi hanım ve beylerin danslı bir parti verdiklerini, bizim de katılmamızdan mutlu olacaklarını söyledi. Gittik. Ne yaptıklarını anlayamamış olmaktan dolayı ümitsizliğe kapıldık. Hanımlar ve beyler hep birlikte odanın içinde zıplayıp duruyorlarmış gibi görünüyordlardı. Görüntü bize göre çok komik olmasına rağmen, gülmenin kabalık olacağını bildiğimiz için dans boyunca yüz ifadelerimizi güçlükle kontrol edebildik. Bunlar Amerikan toplumunun garip adetlerine duyduğumuz şaşkınlıktan sadece birkaç örnek.

KADINLAR GURURLUDUR, ERKEKLER ALÇAK GÖNÜLLÜ

Tanınmış bir Hollandalı doktor o sırada More Adası yakınlarında Vallejo denen bir yerde yaşıyordu. Doktor, Hollanda'nın Japonlarla ilk ve en uzun süreli yakınlık kuran ülke olduğunu bildiği için gemimizdeki görevlilere ve kaptana saygısını ifade etmek istiyordu. Hollandalı doktorun evi, onun bu bölgedeki başarısını gösteren güzel bir evdi, fakat ev halkının garip davranışları bizi şaşırttı. Evin hanımı misafirlerle ilgilenmek için sürekli salonda otururken doktor, evin efendisi olması gereken kişi, bir içeri bir dışarı giderek hizmetçilere emir veriyordu. Bu bizim ülkemizdeki adetlerin tam tersiydi. 'Ne tuhaf!' diye düşündük, daha sonra yemek servisi yapılırken şaşkınlıktan küçük dilimizi yutacaktık. Bir tabakta başı, bacakları, kuyruğu ve her şeyiyle kızartılmış bütün bir domuz getirildi. Hemen Adachiga Hara isimli efsanevi adada yaşayan ve korkunç ziyafetlere düşkün zalim cadı geldi aklımıza. Yine de lezzeti çok hoştu.

Ayrılırken ev sahibimiz ve eşi nezaket göstererek bizi kalduğımız yere kadar götürmek üzere at teklif ettiler. Tekrar ata bin-

me şansını elde etmek büyük bir rahatlık olacağı için sevindik. Özellikle Kaptan Kimura, Yedo'da her gün ata binmeye alışık ve hünerli bir binici olduğu için çok memnun oldu. Atları kırba layıp tırıs giderek kaldığımız yere ulaştık. Amerikalılar bizi seyredip Japonların binicilik yeteneklerine hayran kaldılar. Sonuç olarak hiçbirimizin diğeri hakkında çok fazla bilgisi yoktu.

AÇIKLAMALARI ASIL MESELEY  KAVRAYAMADIKLARINI G STER YOR

San Fransisco'daki ev sahiplerimiz bize modern endüstrinin örneklerini gösterme konusunda çok  zenliydi. Ancak o sırada Şehre ne demiryolu döşenmişti ne de elektrik ışığı kullanılıyordu. Fakat telgraf sistemi ve Galvani'nin elektroliz yöntemi kullanılmaktaydı. Daha sonra Şeker rafinerisine götürüldük ve rafinerinin çalışma sistemi bize son derece detaylı bir Şekilde anlatıldı. Eminim ev sahiplerimiz bize tamamıyla yeni Şeyler gösterdiklerini düşündükleri için doğal olarak modern mühendisliğin her yeni aletine ŐaŐırmamızı bekliyorlardı. Fakat tam tersine en azından benim için gerçekten yeni olan hiçbir Şey yoktu. Makinenin kendisini hiç görmemiş olsam bile telgraf sisteminin nasıl iŐlediėini biliyordum, Şekerin kömür tozu ile çözelti süzgeçten geçirilip özü kalana kadar kaynatılmasıyla beyazlaŐtırıldıėını ve ısıdan daha etkin olduğu için vakum kullanıldığını biliyordum. Ogata'nın okuluna girdiğimden beri buna benzer bilimsel prensipleri hep öğrenmiştim.

Aksine beni ŐaŐırtan Amerikan yaŐamındaki bambaşka Şeyler oldu. Her Şeyden önce, her yerde inanılmaz boyutlarda demir israfı göze çarpıyordu.   p yığınlarında, deniz kıyılarındaki –her yerde– eski yağ tenekeleri, boş konserve kutuları, kırık

aletler buldum. Yedo'da bir yangının ardından küllerin arasında çivi arayan bir sürü insan ortaya çıktığı için bu durum bize çok tuhaf gelmişti.

Bundan başka California'da gündelik eşyaların fiyatlarının yüksekliğine çok şaşırdım. Bir şişe istiridye için yarım dolar ödemek zorunda kalmıştık. Üstelik şişenin içinde sadece yirmi otuz adet vardı. Japonya'da bu kadar istiridyenin fiyatı bir ya da iki senttir.

GEORGE WASHINGTON'UN TORUNLARI NEREDELER?

Toplumsal, politik ve ekonomik olayların, açıklanması en güç olan konular olduğu ortaya çıktı. Bir gün aniden bir beyefendiye George Washington'un torunlarının nerede olduğunu sordum. "Sanırım direkt olarak Washington'un soyundan gelen bir kadın var. Şimdi nerede olduğunu bilmiyorum, fakat galiba evlendi." diye cevapladı. Cevabı öylesine ilgisizce vermişti ki son derece şaşırdım.

Tabii ki Amerika'nın bir cumhuriyet olduğunu ve her dört yılda bir yeni başkan seçildiğini biliyordum, ama yine de Washington ailesinin diğer bütün ailelerden daha fazla saygı görmesi gerektiği hissine kapılmadan edemiyordum. Böyle düşünmemin sebebi, Japonya'da önemli yöneticilerin mensubu olduğu ailelerin kurucularına gösterilen saygıydı –halk arasında tam anlamıyla tanrılaşmış olan Şogun Tokugawa ailesinden Ieyasu gibi... Bu nedenle Washington ailesi ile ilgili bu kayıtsız cevabı duyduğumda hissettiğim şaşkınlığı hatırlıyorum. Bilimsel keşiflere ve sanayi makinelerine gelince benim için bu alanda çok önemli bir yenilik yoktu. Amerika'da daha çok düşünce tarzları, toplumsal adetler ve yaşam biçimleriyle ilgili konularda şaşkınlığa düştüm.

Mare Adası'ndaki donanma üssünde bir subay, Albay Mc Dougall bozuk para koleksiyonu yapıyormuş. Bir gün bizim idareci subayımızdan kendisine birkaç Japon parası göstermesini rica etti. Kaptan Kimura böyle bir isteğin gelebileceğini tahmin ediyor olmalıydı ki bir miktar, seri halinde hem yeni hem de eski parayı hazırladı ve bunları Albay Mc Dougall'a gönderdi. Minnettarlıklarını anlatırken hem subay hem de eşi paraların eşi benzeri görülmeyen şeyler olduğu üzerinde önemle durdular, fakat parasal değeri olan bir hediye aldıklarına dair hiçbir belirti göstermediler. Ertesi sabah subayın eşi önceki gün kendilerine verilen olağanüstü hediyeye teşekkür etmek için Kaptan Kimura'ya çiçek getirdi. Kendisini ben karşılayıp mesajını komutanıma ilettiğim için hanımefendinin bu zarif davranışından son derece etkilendim. Keşke herkes altın ve gümüş hediyelere bir buket çiçekle teşekkür eden bu Amerikalı hanım gibi olsa diye düşündüm.

GEMİNİN ONARIMI İÇİN HİÇBİR ÜCRET ALINMIYOR

San Fransisco'daki ev sahiplerimizin ve San Fransisco halkının bize karşı gösterdiği cömertlikten daha önce bahsetmiştim. Sadece teknemizin zarar gören kısımlarını onarmakla kalmadılar gemideki uygun yerlere mürettebatın kullanması için dolaplar yapacak kadar da düşünceliydiler. Gemi hazır olup biz de dönüş yolculuğu için gerekli hazırlıkları yaptığımız sırada, gemimizin onarımı ve diğer harcamalarımız için ne kadar ödeyeceğimizi sorduğumuzda kibar bir gülümsemeyle karşılaştık. Borçlarımızı ödemedен yolculuğa çıkmak zorunda kaldık.⁷

7. Kimura Settsuno Kami'nin günlüğüne göre, geziyi Amerikan ordusunun

JAPONYA'DA İLK WEBSTER'S SÖZLÜĞÜ

Yola çıkmadan önce çevirmen Nakahama ve ben birer Webster's sözlüğü aldık.⁸ Bunların Japonya'ya ilk giden Webster's sözlükleri olduğunu biliyorum. Artık bu değerli kitabı ele geçirdikten sonra yeni dünyadan ayrılıp tekrar eve dönüyor olmaktan dolayı hiç üzülüyordum. Sekiz yıl sonra tekrar Amerika'ya gittiğimde, eski yol arkadaşımız Albay Brooke'la buluşma fırsatım oldu. O zaman bana San Fransisco'ya ilk gelişimizdeki bir olayla ilgili bir sır verdi. Anlaşılan sivil ve askeri görevliler arasında kabul törenimizle ilgili bir tartışma çıkmış. Albay Brooke canlı bir karşılama töreni yapılmasını istemiş. Bunun için de karargâha gidip askeri bir konvoy hazırlamaya çalışmış. Fakat görevliler Washington'dan izin gelene kadar bu türden hiçbir şey yapamayacaklarını söylemişler. Albay Brooke Washington'dan zamanında resmi izin alamayacaklarına göre böyle bir durumda harekete geçmenin San Fransisco karargâhının sorumluluğunda olduğunu savunmuş. Fakat subaylar harekete geçmeye ikna olmamışlar.

SAN FRANCISCO MİLİSLERİ

Kaptan Brooke ordu yapmıyorsa, kendisinin ne yapması gerektiğini bildiğini söyleyerek şehir milislerine gitmiş. Gönüllülerden oluşan bu milisin kumandanı bir doktor ve teğmeni de boyama

emri üzerine gerçekleştirdiğini söyleyen Albay Brook her çeşit takasa karşı çıktı, gezi sırasında yaptığı her şeyi Yokohama'da Japon hükûmetinden gördüğü nezaketin karşılığı olarak yaptığını açıkladı.

8. Fukuzawa'nın getirmiş olduğu kayboldu, fakat Nakahama'nın uzun süre korundu. *Noah Webster Amerikan Sözlüğü'nün* (William G. Webster, Chauncey A. Goodrich'in asistanlığı ile, New York, Mason Brothers, 1850, 490) kısaltılmış baskısı olduğu bilinmektedir.

işi sahibiymiş. Fakat tatillerde ve ay ışığının olduğu akşamlar ta-
lim yaptıkları üniformaları ve silahlarıyla çok donanımlıymışlar.
Savaş olmadığı için tam takım bütün kıyafetleriyle halk arasın-
da görünebilecek çok az fırsat buluyorlarmış. Kaptan Brook San
Fransiscolu genç milisler için Japonlar'ın savaş gemisini karşıla-
manın ne kadar önemli olduğunu şaka yaparak anlattı.

Vakur bir denizci selamı ile San Francisco'dan dönüş yol-
culuğumuza başladık, bu yolculuk sırasında Hawai Adaları'na
da uğradık. Bu defa komutanımız birkaç Amerikalı denizciyi de
mürettebat arasına almıştı, fakat Kaptan Brooke yanımızda de-
ğildi; tamamıyla Japon denizcilerin yönetimi altında seyrettik ve
Hawai Adaları'na başarıyla ulaştık. Birkaç gün limanda kalarak
kömür stokumuzu yeniledik; daha sonra ana vatana doğru yel-
ken açtık.

HAWAI'DE BİR GEZİ

Otuz yıl önceki ziyaretimden bu yana pek fazla değiştiklerini dü-
şünmediğim için Hawai halkıyla ilgili söyleyebileceğim çok şey
olduğunu zannetmiyorum. Yerliler oldukça perişan durumday-
dılar ve ilk bakışta "barbar" olarak adlandırılabilir bir görün-
tüleriydi. O zamanki kralla da tanıştık. Bunu söylemek kibirli
olduğumuz gibi bir izlenim bırakabilir, ama gerçekten de kral ve
kraliçe bizi karşılamaya geldiklerinde tek hükümdarlık işareti,
kralın Avrupa işi yüklü bir takım giyiyor olmasıydı. Bunun dı-
şında karşımızda yerli bir çift duruyordu. Kaldıkları yer Japon-
ya'daki herhangi bir Avrupa evinden farklı değildi. Bize yerel ha-
zinelerini gösterdiler, fakat bu da sayısız kuş tüyünden yapılmış
bir kilimden başka bir şey değildi. Evlerinde kralın erkek kardeşi
olduğu söylenen bir adam vardı. Bu prensi kolunda sepetle pa-

zara giderken gördük. Sözün kısası Hawai kralı bana, adeta bir balıkçı köyünün reisiymiş gibi göründü.

AMERİKALI BİR KIZLA ÇEKTİRDİĞİM RESİM

Hawai'den yol alırken mürettebatımızın delikanlıları arasında ufak bir karışıklığa sebep oldum. Bahsettiğim üzere o zamana değin aşk ilişkilerinden tamamen uzaktaydım. Bu tür ilişkilerle ilgili dedikodulara da katılmamaya dikkat ediyordum. Bu nedenle gemideki bazı kişiler tuhaf bir insan olduğumu düşünmekteydiler. Fakat Hawai'den yola çıktığımız gün, ortaya bir fotoğraf çıkartıp gemideki yol arkadaşlarıma gösterdim. İşte burada! (Ve hikâyenin yazarı yanında on beş, on altı yaşında bir kızla kırk yıl önce çekilmiş bir fotoğrafını stenografa gösteriyor!) Nasıl buldun?

İşte o zaman hiçbirisi kızın gerçekte kim olabileceğini –saygıdeğer bir ailenin kızı mı, sokak kızı mı yoksa bir profesyonel mi– tahmin edemediler. “Hepiniz kendi ilişkileriniz hakkında bir sürü şey söylüyorsunuz” dedim şaşkın gemicilere çıkışarak. “Ama kaçınız San Fransisco hatırası olarak genç bir hanımla çekilmiş resim getirebildi? Hiçbir kanıt olmaksızın ilişkilerinizle övünmenin ne yararı var?”

Resimdeki kız aslında fotoğrafçının kızıydı, hatırladığım kadarıyla on beş yaşındaydı. Bir önceki gün birkaç resim çekirmek üzere gittiğimiz fotoğrafçıya uğradığımda yağmur yağdığı için tek başımaydım. Beklerken stüdyoda kızı gördüm. Hemen, “Birlikte resim çektirelim.” dedim. Amerikalı bir kız olarak burada bir acayıplik görmediği için hemen “Pekâla!” diyerek kabul etti ve gelip yanımda durdu.

Kanrin-maru'daki genç subayların çok şaşırdığına emin olabilirsiniz. Bazıları çok kışkandılsa da artık çok geçti. Eğer

Fukuzawa San Fransisco'da Amerikalı bir kızla (1860).

fotoğrafımı San Fransisco’da göstermiş olsaydım çoğunun benim yaptığım hileye başvuracağını biliyordum. Bu yüzden gemimiz Hawai’den ayrılana kadar fotoğrafı sakladım, ortaya çıkardığımda ise artık hiç şansları yoktu. Bu olay, gemide günün şakası oldu.

Ülkemize doğru gittiğimiz güney rotası boyunca, deniz çok sakindi. 5 Mayıs sabahı Uraga’ya ulaştık. Japonya hâlâ her artık yıla, fazladan bir ay eklenen ay takvimini kullanıyordu. Bu nedenle kendi takvimimize göre Ocak ayında ayrılıp Mayıs’ta geri dönmüş gibi görünmemize rağmen aslında tam tamına altı aydır dışardaydık.

Gelen her geminin önce Uraga’da demir atması adet olduğu için, kendi kıyılarımızda ilk karaya çıktığımız yer orası oldu. Su stokumuz yine çok azaldığı ve ağız yıkamak için bile vesikayla su verilmesi sebebiyle günlerdir yıkanamamıştık. Üstümüz başımız epeyce bakımsız ve saçlarımız darmadağınaktı. Canımızın istediği gibi yıkanmak ve saçlarımızı tıraş ettirmek hevesiyle kayıkla kıyıya çıktık. Kaptan Kimura için hazırlanan resmi karşılama töreni yaklaşık bir aydan beri Uraga’da hazır bekliyordu.

LORT Lİ’NİN KATLEDİLMESİ

Karaya tekrar ayak basar basmaz ilk karşılaştığım kişi Kimura’nın ev halkından bir hizmetkâr olan Shima Yasutoro’ydu. Yokluğumuz sırasında, Japonya ile Amerika arasında posta hizmeti olmadığı ve hiçbir gemi çalışmadığı için dedikodu kabilinden bile olsa ülkemizden hiçbir haber alamamıştık. Bu altı ay bize altı yıl gibi gelmişti. Kıyıya ulaştığımda Shima’yla karşılaşınca: “Uzun ayrılığımız boyunca neler yaptın? Biz yokken kayda değer bir şey oldu mu?” diye sordum.

“Kayda değer bir şey! Öyle mi? Çok kötü şeyler oldu!” dedi ve yüzündeki gülümseme kayboldu.

“Dur biraz, sakın söyleme!” dedim. “Tahmin edeyim. Şansölyeye saldırı düzenlenmiş olmasın? Şansölyenin evine saldıran Mitolu *ronin*⁹ mi?”

Shima anlatılamayacak kadar şaşırdı. “Nerden bildin? Sana kim söylemiş olabilir?”

“Duysam da duymasam da zaten bilmem gerekir.” diye cevapladım. “Falcılık yaparak olayların bu şekilde sonuçlanacağını tahmin ettim.”

Haber kaynağım, “Gittikçe beni daha çok şaşırtıyorsun.” diyerek beni tersledi.

“Sadece eve yapılan bir baskın değildi...” diyerek Şogun’un Şansölyesi Li Kamon-no Kami’nin suikaste kurban gittiği yer olan Sakurada-mon’da Mart ayının üçünde neler olduğunu bana anlattı.

Amerika’ya yolculuğa çıkmadan uzun zaman önce karışıklık çıkacağına dair kimi işaretler sezinlemiştim. Tahminimde de yanılmamışım, Shima’nın büyük sürprizi beni serseme çevirdi.

Bu olay gerçekleşmeden önceki bir yıl boyunca “Yabancıları kovun!” sloganı gittikçe daha çok kullanılır olmuştu. Sesler git gide yükselmekte ve Japon halkı olayların farkına vararak rahatsız olmaktaydı. Amerika’yı ziyaretimizle ilgili küçük bir olay, bu fikirlerin ne boyutta olduğunu gösterebilir. San Fransisco’da

9. Bir *ronin* herhangi bir lorda bağlı olmayan bir samuraydı. Samuray statüsüne ve iki kılıç takma ayrıcalığına vb. sahipti. Görevden uzaklaştırılabilir ya da kişisel nedenlerle kendi ayrılabilirdi. Restorasyon’un çalkantılı dönemlerinde pek çok yurtsever ya da hırslı samuray, kendi devrimcilik uğraşlarıyla lortlarını huzursuz etmemek için *ronin* oldular. İmparatorluk hedefinin ve aşırı milliyetçiliğin merkezi olan Mito klanından şiddete eğilimli pek çok *ronin* çıkmıştır.

Kaptan Kimura merakından bir şemsiye aldı –Japon şemsiyesinden ayırabilmek için ve şeklinden dolayı şemsiyeyi *komori-gosa* (yarasa şemsiye) diye adlandırdık. Gemideki subaylar incelemek için etrafına toplandılar ve Japonya’ya geri döndüğümüzde kaptan, Yedo caddelerinde bu garip nesneyi taşırsa sonucunun ne olacağını tartışmaya başladılar.

“Hiç şüphe yok!” dedi içlerinden biri “Kaptan, Shinseza’daki evinden Nihombashi’ye gidene kadar bir *ronin* tarafından öldürülür.” Böylece hep birlikte kaptanın yeni şemsiyesi ile yapabileceği tek şeyin onu evinde açıp incelemek olacağına karar verdik. O zamanlar böyleydi. Her ne şekilde olursa olsun Japonya’daki yabancılara herhangi bir yardımda bulunan –aslında dış ilişkilere herhangi bir şekilde ilgi duyan herkes– merhametsiz bir *ronin* tarafından saldırıya maruz kalabilirdi.

Buna ve bütün yabancı eğilimlere karşı halkın nefretine rağmen Amerika’dan dönüşümün ardından okulumdaki öğrencilerin sayısı yavaş yavaş artmıştı. San Fransisco’da kalışım sırasında yabancılarla ilişki kurmuş, dillerini duymuş ve İngilizce bilgimi ilerletebilmek için özel bir çaba harcamıştım. Döndükten sonra okuyabildiğim kadar İngilizce kitap okumaya gayret ettim ve öğrencilerin faydalanması için Flamanca yerine hepsine İngilizce öğrettim. Fakat yine de bilgim yeterli değildi, hâlâ İngilizce-Flamanca sözlüğüme sık sık başvurmak zorunda kalıyordum. Öğretmen olmama rağmen ders verdiklerimle birlikte ben de hâlâ öğrenciydim.

ŞOGUN HÜKÛMETİ BANA GÖREV VERİYOR

Bir müddet sonra, hükûmet tarafından yabancı temsilciliklerden gelen mesajları çevirmek üzere işe alındım. Japonlar arasında

henüz İngilizce ya da Fransızca okuyup yazabilen yoktu. Bu nedenle bütün yabancı temsilciliklerde Japon hükûmetine gönderilen her bir resmi mesaja Flamanca tercümesini de eklemek adet olmuştu. Ancak yine de Şogun'un yakın çevresindeki görevliler arasında Flamanca anlayabilen hiç kimse yoktu. Bu nedenle yabancı dildeki mesajları çevirmek için benim gibi başka klanların üyelerine iş vermek zorunda kalmışlardı.

Şogun hükûmetinde üstlendiğim görevin en önemli avantajı, İngilizce pratik yapma fırsatı bulmuş olmamdı. Ne zaman Amerikan ya da İngiliz temsilciliklerinden bir mesaj gelse asıl metni okumaya gayret gösteriyordum. Eğer zor gelirse ancak o zaman çeviriyi yapabilmek için Flamanca tercümesine bakıyordum. Bu, mükemmel bir pratik oluyordu. Ayrıca ofislerde eve götürme ayrıcalığına sahip olduğum kitaplar da vardı. Böylece merkezi hükûmetle olan ilişkim, beraberinde çalışmalarım için de pek çok avantaj sağlamış oluyordu.

VII AVRUPA'YA GİDİYORUM

Amerika'dan dönüşümün hemen ardından Manen'in ilk yılında (1860) daha sonra basılacak bir dizi kitabımın öncüsü olan ve *Kaei Tsugo*¹ adını verdiğim ilk eserimi yayınladım. Bunu takibeden iki üç yıl boyunca ders vermekten daha çok İngilizce öğrenme çabalarım ile meşguldüm. O sırada Bunkyu'nun ikinci yılında (1862) karşıma hoş bir fırsat çıktı. Hükûmet² tarafından gönderilen elçilerle beraber Avrupa'yı ziyaret ettim.

Amerika gezisinden önce, geminin kaptanına beni özel hizmetkârı olarak yanına almasını rica etmiştim, fakat bu kez Avrupa'ya gidecek elçilik grubu için hükûmet tarafından resmi çevirmen olarak görevlendirilmiştim. Dörtüzyüz ryluk³ bir tahsisat almıştım, gezideki harcamalarımız tamamen bakanlık tarafından karşılandığı için bu gelir tamamen bana kalmıştı. Pek fazla paraya gerek duymayan bir insan olarak da bir kısmını başka şekilde kullanmaya karar verdim.

1. Fukuzawa'nın San Fransisco'dan getirdiği 1855'te Tzu-ch'ing tarafından tercüme edilmiş olan aynı başlıklı (Çince söylenişi ile Hua-ying T'ung-yü) Çince-İngilizce sözlüğün çevirisi. Yaklaşık 2200 kelime ve 500 deyim ve kısa cümle içermektedir.

2. Bu misyonun görevi, Japonya içindeki anlaşmazlık nedeniyle Hyogo ve Niigata limanlarının dış ticarete, Yedo ve Osaka şehirlerinin de yabancıların ikâmetine açılmasını ertelemek üzere anlaşmaya varmaktır. Elçiler Britanya, Fransa ve Rusya ile beş yıllık bir erteleme sağlamayı başardılar.

3. Ryonun değeri geçen birkaç yıl içinde düştüğü için 1861'de bir ryo yaklaşık 5000 yen, 400 ryo yaklaşık iki milyon yen ya da 5600 dolar yapmaktaydı.

Bu paranın içinden yüz ryo alıp memleketteki anneme gönderdim. Amerika'dan döndükten sonra annemle görüşemediğim için annem gerçekten çok üzgündü. Bu sefer de Avrupa'ya doğru yola çıkıyordum. Nakatsu'daki işgüzarlar ben Amerika'dayken benimle ilgili dedikodular çıkarmışlar. Biri, kayıtsızca yabancı ülkede öldüğümü söylemiş. Bir başkası, bu kez bir akraba, anneme gelip "Duyduklarımı sana söylemekten dolayı çok üzgünüm, oğlun Yukichi Amerika'da ölmüş. Yedo'ya tuzlu suda korudukları cesedini getirmişler." diye gevezelik etmiş.

Bu her şeye burnunu sokan komşular sadece annemi üzmeye mi çalışıyorlardı, yoksa eğlenmek için onu aptal yerine mi koyuyorlardı; söylemek zor. Yabancı düşmanlığının en canlı olduğu sırada sessiz kalmaktan başka çaremiz yoktu. Annemin durumuna gerçekten çok üzülüyordum. Ona biraz para göndermek uzun süren yokluğumun yerini doldurmazdı, ama yine de yüz ryo her ikimiz için de daha önce hiç görmediğimiz kadar çok büyük miktarda bir paraydı. Böylece iyi niyetle parayı ona gönderdim.

Elçimizi götürmek için gönderilen Odin isimli İngiliz savaş gemisiyle henüz Bunkyu'nun ilk yılında (1861) Aralık ayında yola çıktık. Singapur, Hong Kong ve Hint Okyanusu'ndaki diğer limanlara uğradık. Daha sonra Kızıl Deniz'den geçerek Mısır'da Kahire'ye tren yolculuğu yapmak üzere karaya çıktığımız yer olan Süveyş'e vardık. Orada yaklaşık iki gün geçirdikten sonra tekrar gemiyle Akdeniz'i geçerek Marsilya'ya gittik. Oradan Fransız demiryollarıyla yol üzerinde bir gün Lyons'da durarak Paris'e devam ettik. Elçilerimiz Fransa ile Japonya arasındaki görüşmeleri tamamlarken yaklaşık yirmi gün boyunca Paris'teydik. Ondan sonra İngiltere'ye geçtik, oradan Hollanda'ya, Hollanda'dan Prusya'nın başkenti Berlin'e ve Rusya'da St. Petersburg'a gittik. Dönüş yolculuğu Fransa ve Portekiz üzerinden yapıldı. Daha

Fukuzawa St. Petersburg'da. (Rusya 1862)

sonra Akdeniz ve Hint Okyanusu'nda gidiş yönümüzden geri dönerek nihayet yaklaşık bir yıl süren yolculuğun ardından Japonya'ya ulaştık. Döndüğümüzde hemen hemen Bunkyu'nun ikinci yılının sonuydu (1862).

Bu gezide nihayet hem okuma hem de konuşma düzeyinde bir dereceye kadar İngilizce kullanabildim. Ayrıca dilediğim gibi kullanabileceğim bir miktar paramın olmasının rahatlığını da yaşıyordum. Gezi için aldığım giysiler dışında –ki o sırada böyle şeyler çok ucuz olduğu için– çok az bir para tutmuştu. Para harcayabileceğim çok az yer olduğu için kalan paramı Londra'da kitap satın almak için kullandım. Bu, Japonya'ya İngilizce kitap ithalinin başlangıcı oldu. Londra'da büyük miktarda aldığım kitaplar sayesinde ki öğrencilerimiz matbaada basılmış İngilizce kitaplara rahatça ulaşma olanağını buldular.⁴

Grupta yaklaşık kırk kişi vardı. Bunlar: Takenouchi Shimotsuke-no Kami, Elçi; Matsudaira Iwami-no Kami, İkinci Elçi; Kyogo Noto-no Kami, *Omotsuke* ve Üçüncü Elçi; Shibata Teitaro, *Kumigashira*; Hitaka Keizaburo, *Okanjo*; Fukuda Sakutarō, *Oka-chi Metsuke*; Mizushina Rakutarō, *Shirabe-yaku*; Okazaki Tozaemon, *Shirabe-yaku*; Takashima Yukei, Doktor (Çin Hekimliği); Kawasaki Domin, Doktor; Mashizu Shunjiro, *Gofushin-yaku*; Ueda Tomosuke, *Joyaku Motojime*; Mori Hachitarō, *Joyaku*; Fukuchi Genichiro, Tercüman; Tachi Hirosaku, Tercüman; Ota Genzaburo, Tercüman; Saito Dainoshin, *Doshin*; Takamatsu Hikosaburo, *Okobito Metsuke*; Yamada Hachiro, *Okobito Metsuke*; Matsuki Koan, Tercüman; Mitsukuri Shuhei, Tercüman; Fukuzawa Yukichi, Tercüman. Ayrıca üç elçinin her biri için iki ya da üç hizmetkâr ve altı yedi aşçı ile ortalık işine bakan kişiler var-

4. İngiltere'de satın alınan kitapların listesi saklanmamış, fakat Fukuzawa'nın orta öğrenime yönelik ders kitapları ve buna benzer basit malzemeler seçtiği tahmin edilmektedir. Onuncu bölümdeki üç ve yedi nolu dipnotlara bakınız.

dı. Ortalık işlerini yapacak bu kişiler arasında hizmetkâr olarak yolculuğa alınmak için özel olarak ricada bulunmuş olan çeşitli klanlardan birkaç saygın samuray vardı. Çevirmenler (Matsuki, Mitsukuri ve ben) resmi görevliler arasında sayılıyorduk, fakat farklı feodal klanların üyesi olmamız nedeniyle en düşük derecedeydik. Hepimiz kemerlerimizde birer çift kılıç olmak üzere Japon tarzı elbiselerimizi giyip bu şekilde Londra ve Paris sokaklarında dolaştık. Gerçekten görülmeye değerdi!

GEZİNİN BÜTÜN BAGAJI

Ayrılışımızdan önce, elçilikte geziyi düzenleyen görevliler yabancı ülkelerde uygun yiyecek bulunmayacağı için gereken bütün yiyecekleri yanımızda taşımamız gerektiğine karar vermişlerdi. Bu nedenle yüzlerce kabuksuz pirinç kutusu bagajımıza alındı. Aynı şekilde otellerde kullanmamız için düzinelerce çok büyük lamba hazırlandı (kâğıt başlıkları, tel kaplamaları ve yağ yakıcı fitil için iki fit kare büyüklüğünde bir iskelet). Daha sonra daha küçük lambalar, portatif fenerler, mumlar ısmarladılar –ana vatanımızda seyahat sırasında birlikte taşınmaya alışılmış her şey. Gerçekten de seyahat gereçlerimiz, bir feodal lordun Japonya’da ana yoldan başkente gittiği yıllık gezileri sırasında yanında bulunan eşyalar baz alınarak planlanmıştı.

Paris’e ulaşip da Fransız görevlilerin nazik karşılayışlarıyla resmen kabul edildiğimizde ilk ricamız, sayımızın çokluğu ve bagajımızın miktarı nedeniyle gruptan olabildiğince çok kişinin büyükelçinin kalacağı otele yakın yerlere yerleştirilmesiydi. Elçilik sorumlularının, grup üyeleri uzak otellere dağıtılsa bunun yabancı bir ülkede zor ve emniyetsiz olabileceğini düşünerek endişelendikleri açıktı. Karşılama komitesi başkanı başını sallaya-

rak bunu haklı bulduğunu belirtti ve kaç kişi olduğumuzu sordu. Kırk kişi olduğumuzu söyleyince: “Sadece kırk kişiyseniz neden endişeleniyorsunuz, otellerimizden birinde buna benzer on ya da yirmi grup kalabilir.” dedi. Ne demek istediğini anlayamadık, ama bize ayrılan otele ulaştığımızda şaka yapmadığını gördük.

Merkezimiz İmparatorluk sarayı girişinin tam karşısında yer alan Louvre Oteli [Hotel du Louvre] idi. Gerçekten de altı yüz odası ve beş yüzün üstünde çalışanı ile beş katlı büyük bir binaydı. Bir kerede binden fazla konuk kalabilirdi. Bu nedenle Japon elçilik grubumuzun büyük bir kısmı otelin içinde kayboldu. Grubumuz uzak otellere dağılmak zorunda kalabilir diye duyduğumuz endişe yerine, otelin içinde salonlar ve koridorlar labirentinde yolumuzu kaybetme olasılığı asıl endişemiz olmuştu.

Odalarımızın içinde ısıtılmış hava dolaştığı için soba ya da buharlı radyatörlere gerek yoktu. Odaları ve salonları çok sayıda gaz lambası aydınlatıyordu öyle ki dışarıda havanın karardığını anlayamıyorduk. Yemek salonunda öyle çok yiyecek ve “hem av hem deniz ürünü” lezzetli şeyler vardı ki “yabancı şeyleri” beğenmediğini iddia edenler bile yemek seçiminde bu nefretlerini sürdüremediler. Beraberimizde getirdiğimiz Japon erzak stoku şaka konusu olmuştu. Otelin mutfağında pirincimizi pişiremezdik, salonlarda gaz-fitilli lambaları kullanmamız da doğal olarak mümkün değildi. Sonunda bütün bu işe yaramaz eşyalardan bıkarak hepsini salonun ortasına yığdık ve pirinç, gaz lambası ve diğer bütün stoku karşılama komitesindeki bir görevliye, Mr.Lambert’e (?) teklif ederek hepsini bedava almasını rica ettik.

Batı tarzı yaşam ve adetlerini iyi bilmediğimiz için doğal olarak grubumuzda ortaya çıkan gülünç olayların sonu gelmiyordu. Kendisinden *puro* [cigar] istenen bir garson *şeker* [sugar] getiriyordu. Çin tıbbını bilen doktorumuz biraz havuç tozu satın

almak istemiş fakat onun yerine zencefille geri dönmüş, bunu da sonradan farketmişti.

Lort-elçilerden birinin tuvalete gitmesi gerektiğinde kâğıt fener taşıyan özel hizmetkârlarından biri kapı aralığına kadar eşlik ediyordu. En resmi giyisileri içindeki yardımcı açık kapının dışında çömelmiş durumda efendisinin çıkarmış olduğu kılıcı tutarken görülmeye değerci. Bu olay, sürekli insanların gelip geçtiği hareketli bir otel koridorunda olmaktaydı ve gaz lambası ortalığı gündüz gibi aydınlatıyordu. Fakat bu durumdan hiç rahatsızlık duymayan sadık bekçi oturuyordu. Gelirken bu durumu görüp kapıları kapatarak bu olaya bir son verdim. Daha sonra adama dönerek sessizce böyle durumlarda Avrupalıların uyduğu görgü kurallarını anlattım, fakat kalbim korkuyla çarpıyordu.

AVRUPA HALKI VE POLİTİKALARI

Avrupa tarihini pek iyi bilmediğim için olayları tam olarak anlamam genellikle zor olduğu halde, Londra ve Paris'te tanıştığım çeşitli kişilerden o devrin politik olaylarıyla ilgili olabildiğince çok şey öğrenmeye çalışıyordum. Yine de günlüğüme baktığımda o sırada bütün Avrupa'daki en büyük devlet adamı olduğu söylenen çok güçlü bir figür olarak III. Napolyon'un adının anıldığını görüyorum. Yine yükselen bir güneş gibi yayılan etkisiyle büyüyen güç Prusya'nın adının geçtiğini hatırlıyorum. Avusturya ile yapılan savaşlar ve Alsas-Loren problemi sürekli tartışılıyordu ve bunların birçok kişi tarafından tahmin konusu yapıldığını hatırlıyorum.

Biz Londra'dayken parlamentonun bir üyesi, bulunduğu partinin adı altında hükûmet meclisine sunduğu dilekçenin bir

kopyasını bize gönderdi. Dilekçe Japonya'ya karşı zaman zaman sanki Japonya askeri güçle fethedilmiş bir ülkeymiş gibi davranan İngiliz Bakan Alcock'un' küstah tutumuna karşı bir protestoydu. Dilekçede bahsedilen olaylardan biri Alcock'un atını Japonlar için bağışlanamaz bir hakaret kabul edilecek olan Şiba'nın kutsal tapınak arazisine sürmüş olmasıydı.

Bu dilekçenin kopyasını okuyunca omuzlarımdan büyük bir yük kalkmış gibi hissettim, yabancıların hepsi "şeytan" değildi. Japonya'nın, hükûmetin bilgisizliğinden cesaret bulan kimi yabancı bakanlarca yapılan sert hakaretlere sabır gösterdiğini anlamıştım. Fakat şimdi bakanın ana vatanına gelince onların arasında da gerçekten tarafsız ve sevgi dolu insanlar olduğunu gördüm. Bu olaydan sonra tüm dünya insanları ile özgürce görüşme ilkeme daha da fazla bağlandım.

HALK, ARAZİ ALIP SATMAKTA ÖZGÜR MÜ?

Avrupa'da bizi en iyi karşılayan ülke Hollanda'ydı. Bu Japonya'nın son üç yüz yıldan beri Hollanda'yla kurmuş olduğu çok özel ilişkinin doğal sonucuydu. Bunun da ötesinde herhangi bir yabancı dil bilen bütün elçilik üyeleri, başka bir yabancı dilden önce Flamanca öğrenmişlerdi. Böylece hiç olmazsa dil göz önüne alındığında, Hollanda ikinci vatanımız gibi olmuştu. Hatırladığım bir olay var ki oldukça anlamlı. Bir gün Amsterdam'da kimi tüccar ve başka kişilerle konuşurken elçimiz soru sorma fırsatı buldu: "Amsterdam'da arazi alım satımı serbest mi?"

5. Sir Rutherford Alcock (1807-1897): 1858'de Japonya'daki ilk İngiliz Başkonsolosu oldu ve ertesi yıl bakanlığa getirilerek 1864'e değin Japonya'da kaldı. Japonya ile ilgili pek çok kitap yazdı, *Şogun'un Başkenti* isimli kitabı ise bunların arasında en tanınmış olanıdır.

Cevap: “Tabii ki serbest!” oldu.

“Yabancılar da arazi satıyor musunuz?”

“Evet, toprağın bedelini ödedikten sonra herhangi bir kişiye herhangi bir miktarda arazi satarız.”

“O halde farz edin ki bir yabancı kale yaptırmak üzere büyük bir arazi satın almak için çok büyük miktarda para ödemeye hazır. Buna da izin verir misiniz?”

Hollandalılar bu soruya çok şaşırılmış görünerek: “Böyle bir durumla hiç karşılaşmadık. İngiltere, Fransa ve başka ülkelerde pek çok zengin varsa da hiçbir tüccarın böyle riskli bir işe para yatıracağını sanmıyoruz.”

Her iki taraf da birbirini anlamadı. Bu konuşma sırasında en çok biz çevirmenler eğlendik. Batı ile ilişkilerimizin, bu şekilde mantık yürüten insanların bulunduğu dış ilişkiler grubu tarafından yürütüldüğü düşünülürse Japonya’nın zor bir mücadeleden geçmiş olmasına şaşmamalı.

GÖRÜLECEK TÜM HARİKA ŞEYLER VE YİNE SINIRLAMALAR

Amerika’ya yaptığım ilk gezide, henüz California’da hiç inşa edilmemiş olduğu için demiryolu görmemiştim. Fakat bu kez önce Süveyş’i geçerken daha sonra da Avrupa’nın her yerinde sık sık trene bindim. Bundan başka deniz ve kara kuvvetlerinin merkezlerini ve binalarını hem resmi hem de özel bankaları, iş yerlerini, dini yapıları, eğitim kurumlarını, kulüpleri, gerçek bir ameliyat yapılsını da içermek üzere hastaneleri ziyaret etme fırsatı verildi. Sık sık önemli kişilerin evlerine yemeğe ve danslı partilere davet edildik. Kimi zaman odalarımıza bitkin bir şekilde dönene kadar sürekli bir misafirperverlik gördük.

Elçiliğimizin inandığı gülünç bir fikir de elçilik üyelerinin gerektiğinden fazla yabancılarla buluşmamaları ve bulundukları ülkeyi gezmemeleri gereği idi. Yabancı bir ülkede seyahat ederken bile inziva teorisinin etkisi altındaydık. Üç elçi arasında Kyogoku, *ometsuke* (gözlemcilik) ya da grubun yönetilmesi görevini üstlenmişti. Beraberinde pek çok görevli vardı ve bu nedenle bütün yolculuğumuz boyunca amir ya da daha alt rütbeden biri tarafından sürekli göz altında tutuluyorduk. Bu, özellikle biz üç çevirmene uygulanıyordu.

Grubun çoğunluğu merkezi hükûmetin feodal görevlileri olduğu halde, biz üç çevirmen farklı klanların üyesiydik; üstelik üçümüz “soldan sağa yazılan garip dil”i okuyabiliyorduk ve öğrenebileceğimiz her yabancı şeyi öğrenmeye ve görmeye çok hevesliydik. Tüm bunlar üst düzey görevlilerin endişelenmesine sebep oluyordu.

Ne zaman dışarı çıkmak istesek *ometsukeler*den biri merakla bizimle geliyordu. Ne kaçakçılık yapmak ne de herhangi bir ulusal sırrı açıklama olasılığımız vardı. Bu nedenle bizi takip eden “gözlemci” sadece bir can sıkıntısıydı. Ama bu baş belasına tahammül edebiliyorduk. Asıl sıkıntı *ometsukeler* başka bir yerde meşgulken ortaya çıkıyordu. Çünkü o zaman hiç dışarı çıkamıyorduk.

Bir keresinde üçümüzü eğlendirmek için bu yaptıklarının dostluk turunda tüm Avrupa’ya yalnızlık politikası götürmeye benzediğini söyledim. Yine de bütün bu sınırlamalara rağmen, dilediğimiz her şeyi rahatça duyabiliyor ya da görebiliyorduk.

KAN GÖRÜNCE BAYILIYORUM

Sırası gelmişken burada bir zayıflığımı itiraf etmek zorundayım. Her zaman hayat dolu ve kendimi övmeye de oldukça eğilim-

liydim. Fakat gerçek şu ki sıra canlı bir varlığı öldürmeye ya da herhangi bir tür yara görmeye gelince çok korkaktım. Ogata'nın okulunda öğrenciyken öğrenmiştim, kan akıtmak hastalıkların tedavisinde genellikle kullanılan bir yöntemdi. Fakat ne zaman böyle bir operasyon geçirsem ya da yapıldığını görsem akan kanı görme korkusuyla gözlerimi kapardım. Ufacık bir yara görsem rengim sararırdı, bulaşıcı bir hastalığa yakalansam bile söylemekte tereddüt ederdim. Sokakta kaza olduğu söylense ben hemen başka yöne doğru koşardım.

İşte Rusya'da bulunduğumuz sırada, bu yüreksizliğimle önemli bir ameliyatı izlememe izin verildi. Arkadaşlarım Mitsukuri ve Matsuki doktor oldukları için gitmeye hevesliytiler. Onlara katılmam için beni de ikna ettiler.

Hastanenin ameliyat odasında, yağmurluğa benzer bir şey giymiş olan cerrah, ameliyat masası gibi görünen bir masada, hastaya kloroform veriyordu. Daha sonra ışıl ışıl parlayan bir bıçağı alarak hastanın yan tarafını kesti. Cerrahın yağmurluğuna çok miktarda kan fışkırdı. Ameliyat bir taşı almak içindi. Taşı almak üzere yaraya kerpetene benzer bir alet sokana değin seyretmeye devam ettim. O anda bayılmışım. Arkadaşlarımdan biri, Yamada Hachiro, beni odadan çıkararak ayılmam için su vermiş.

Bu olaydan bir süre önce, Berlin'de bir çocuğa yapılan şaşılık ameliyatında bulunmuştum. Ameliyatın yarısını seyredip bayılmama ramak kala odadan kamıştım. Matsuki ve Mitsukuri benim bir korkak olduğumu söyleyip dalga geçiyorlardı, ama karakterim böyleydi. Büyük olasılıkla bu zaafımın üstesinden gelemeden öleceğim.

SIRADAN ŞEYLERİ ANLAMAK İÇİN GÖSTERDİĞİM ÇABA

Avrupa'daki bu görev sırasında yabancı kültürlerin en sıradan detaylarından bazılarını öğrenmeye çalıştım. Seyahatleyken bilimsel ya da teknik konuları öğrenmeyi önemsemedim, çünkü bunları ülkeme döndükten sonra kitaplardan da çalışabilirdim. Fakat günlük yaşamla ilgili daha sıradan konuları direkt olarak insanlardan öğrenmem gerektiğini hissettim, çünkü çok belirgin oldukları için Avrupalılar bunları kitaplarda açıklamazlardı. Ancak bu sıradan konuların anlaşılması bizim için daha zordu.

Bu nedenle ne zaman önemli olduğunu düşündüğüm biriyle karşılaştım, kendisine sorular sorup söylediği her şeyi bunun gibi bir deftere kaydediyordum. (Burada eski, uzunca bir defter gösteriyor.) Ülkeme döndükten sonra getirdiğim kitaplardan gerekli araştırmayı da yaparak düşüncelerimi bu rastgele alınmış notlara dayandırıyordum ve kitabım *Seiyo Jijo* (Batılı Şeyler)⁶ için bu şekilde malzeme sağladım.

Kitabımda yer alan bilim, mühendislik, elektrik, buhar, matbaa baskısı ya da endüstri ve imalat yöntemlerine dair bilgileri gerçekten Avrupa'da edinmemiştim. Bu teknik konuların hiçbirinde uzman değildim ve özellikle bu konuları araştırarak

6. Devlet görevlilerinin, iş adamlarının ve bilim adamlarının yeni olanakları görmesini sağlayan, Batı ile ilgili genel açıklamalardan oluşan üç kitap. İçindekiler kısmında Avrupa'da siyasi sistem, vergilendirme yöntemleri, milli borçlar, anonim şirketler, okullar, gazeteler, kütüphane, müze, hastane, yoksullar evi, tımarhane, buhar makinesi, demiryolu, telgraf ve gaz ışığı gibi konulara yer vermiştir. Bunlardan başka Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda, Britanya, Rusya ve Fransa'nın her birinin tarihleri, hükûmet sistemleri, kara ve deniz orduları, hükûmetlerinin gelir ve harcamalarına dair açıklamalar bulunmaktadır. İkinci kitap, ki ara cilt olarak adlandırılmaktadır, Batılıların insanla, toplumla, hükûmetle, hukukla, rekabet ve doğal ilerleme kanunları ile ilgili düşüncelerini anlatan Chamber'in kitabının tercümesidir.

olsaydım bile konuyla ilgili kitaplardan rahatlıkla bulunabilecek genel bir fikir edinebilirdim. Bu nedenle Avrupa'da çok daha farklı konulara ilgi gösterdim.

Örneğin bir hastane gördüğümde nasıl yönetildiğini, işletme masraflarını kimin karşıladığını öğrenmek istiyordum ya da bir bankayı ziyaret ettiğimde paranın nasıl yatırıldığını ve ödendiğini öğrenmeyi arzu ediyordum. Benzer şekilde ilk elden sorduğum sorularla o sırada Fransa'da yürürlükte olup da İngiltere'de geçerliliği olmayan zorunlu askerlik ve posta sistemi ile ilgili bir şeyler öğrendim. Temsili hükûmet de şaşırtıcı bir kurumdu.

Bir beyefendiye “seçim kanunu”nun ne olduğunu ve parlamentonun gerçekte ne çeşit bir yer olduğunu sorduğumda, akıllı başında hiçbir insandan böyle bir soru sormasının beklenmeyeceği anlamına geldiğini tahmin ettiğim bir gülümsemeyle cevap verdi. Fakat bunlar benim için anlaşılması en zor şeylerdi. Bu bağlamda hükûmette birbirleriyle sürekli kavga eden ve politik partiler denen –Liberaller ve Muhafazakârlar– gruplar olduğunu öğrendim.

Niçin kavga ettikleri ve her halükârda barış zamanı “kavga”nın ne anlama geldiğini anlamak benim anlayışımın ötesindeydi. “Bu adamla şu adam mecliste birbirlerine düşman.” diyorlardı bana, fakat bu “düşmanlar” aynı masada birlikte yiyip içiyorlardı. Sanki bunlardan hiçbir anlam çıkaramıyormuşum gibi hissediyordum. Bu farklı ve akıl almaz gerçeklerden genel bir fikir edinip bir sonuç çıkarabilmem uzun zamanımı aldı. Kimi daha karmaşık konular da bana anlatıldıktan sonra beş on gün içinde hepsini kavrayabildim. Fakat genel anlamda düşünecek olursak bu ilk Avrupa turundan çok şey öğrendim.

SAGHALIEN SINIRI İÇİN GÖRÜŞMELER

Biz Avrupa gezimize başlamadan önce de bir müddetten beri Japonya'daki yabancı karşıtı hareket gittikçe daha kötüye gidiyordu ve yabancı diplomamızda gittikçe daha fazla gaf yapılıyordu. Rusya'da elçilerimiz, Saghalien sınırı üzerine yapılan tartışmayı çözmeye uğraştılar. Bu sorunla ilgili görüşmeler sırasında ben de oradaydım, bu nedenle itirazlarımızla nasıl alay ettiklerini biliyorum.

Elçilerimiz nezaketle haritalarını yayarak haritaya göre Japon topraklarının mavi, Rusya topraklarının kırmızıyla basılmış olduğunu ve sınırın da bu şekilde olacağını belirtmişlerdi. Bu nedenle doğal olarak Japonya bu sınırlar içindeki tüm arazi üzerinde hak iddia ediyordu. Bunun üzerine Ruslar, eğer ülkelerin büyüklüğüne haritadaki renkler karar verecekse kolaylıkla bütün haritayı *kırmızıya* boyayarak bütün dünya üzerinde hak iddia edebileceklerini, aynı şekilde Japonya'nın da haritayı *maviye* boyayarak bütün dünyaya sahip olduğunu iddia edebileceğini söyleyerek sert bir karşılık verdiler. Bu şaka yollu alay, Japon elçilerinin tartışmayı bir sonuca bağlamalarını olanaksızlaştırmıştı. Sonunda çabalamaktan vazgeçmek zorunda kaldılar ve arazi tam olarak araştırılana değin kararı ertelemeyi önerdiler.⁷

Bu görüşmeler üzerinde düşündükten sonra iyice cesaretimin kırıldığını hissettim. Halkımız aptalca gururlarına kapılıp dünyanın diğer yerlerinde geçerli olan uzlaşma politikasından

7. O sırada çok az kişinin yaşadığı büyük Saghalien adası hem Ruslar hem de Japonlar tarafından isteniyordu. 1867'de adanın her iki ülkeye de ait olduğunu karara bağlayan geçici bir anlaşmaya varıldı. Fakat göçmenler arasındaki sorunlar nedeniyle Rusya'daki Japon Elçi Enomoto Takeaki 1875'te, Kurile takımadalarının tam mülkiyeti karşılığında Saghalien'i Rusya'ya vermeyi kabul etti. Rus-Japon Savaşı (1905) biterken Saghalien'in güney yarısı Japonya'ya verildi, fakat II.Dünya Savaşı'nın sonunda Rusya Saghalien'i aldı, ayrıca Kurile takımadalarını da işgal etti.

uzak durduğu sürece, Japonya'nın geleceğinden ne beklenebilirdi ki? Bu "Yabancıları kovun!" hareketi ne kadar artarsa biz de bırakın prestiji bir kenara, ulusal gücümüzü bile kaybedecektik. Ulusal seçkinciliğin olası sonuçları üzerine düşündükçe utanıyordum.

RUSLARIN SAMİMİ MİSAFİRPERVERLİKLERİ

Devlet görüşmeleri hayal kırıklığıyla sonuçlanmış olsa da elçilerin ve bizim ağırlanışımız böyle sona ermedi. St. Petersburg'da kaldığımız sürece emrimize resmi bir ikâmetgâh verildi. Ağırlama komitesinde tüm zamanlarını bize ayırmış olan dört beş kişi vardı. Elçilik mensuplarının eğlenebilmesi için her şeyi yaptılar. Resmi işler bittiği zaman komite bizi tarihi yünden ilginç ve doğal güzellikleri olan yerlere, ayrıca fabrikalara ve ticaret merkezlerine götürdü. Çok geçmeden komite üyeleri ile iyice yakınlaştık ve dostluk ilişkileri çerçevesinde epeyce sohbet etme fırsatımız oldu.

Rus hükûmetinin hizmetinde bir Japon'un bulunduğu yolundaki dedikoduyu duymuştum. Adının Yamatoff⁸ olduğu ve kesinlikle Japon olduğu söyleniyordu. Bu dedikodu, tabii ki resmi komite aracılığıyla değil, fakat diğer kaynaklar aracılığıyla

8. Gerçekte bu vasıflarda bir kişi yaşamıştır. Tachibana Kumezo, Kakekawa klanından (Totomi) kimi suçlara karışmış bir samuray, Izu sahilinde onarılmakta olan Rus gemisinin kaptanı ile tanıştığı sırada ülke içinde dilenci rahip olarak dolaşmaktaydı. Gemi ile Rusya'ya gitti. Rus hükûmeti kendisinin çok yararlı olduğunu düşündü. 1857'de Rus-Japon sözlüğü yazdı. 1862'deki ilk Japon elçilerinin ziyaretinde ortaya çıkmadı. Fakat 1873'te elçi olarak gelen Iwakura Tomomi ile buluştu ve Japonya'ya dönmeye ikna edildi. Tokyo'da Shiba'daki bir budist tapınağı olan Zojoji'de münzevi hayatı yaşadı ve kendisini Masuda Kosai olarak adlandırdı, 1885'te 65 yaşında öldü. Rusya'da Japonca Yamato (Japon) ve fu (insan) sözcüklerinden oluşan Yamatoff ismiyle tanınıyordu. Fukuzawa'nın bilmemesi ilginç.

gerçekten açık bir sır olana kadar yayıldı. Bu adamla karşılaşmayı çok arzu ediyordum, fakat hiç fırsat olmadı. Bununla birlikte bunun asılsız bir dedikodu olmadığından emindim. Kaldığımız yerin düzenlenişinde şüphe götürmeyecek şekilde bir Japon'un dokunuşu hissediliyordu: Yatakların üzerindeki yastıkların tah-tadan yapılmış tabanları vardı, banyolarda pirinç kepeği dolu torbalar bulduk; yiyeceklerimiz bile bir şekilde bizim usulümüze göre pişirilmişti. Pirinç kapları ve yemek çubukları ise Ruslar tarafından düşünülemeyecek kadar Japondular. Hiç şüphe yoktu ki bu Japon arkadaş şöyle ya da böyle bizimle ilgileniyordu. Fakat onun kim olduğunu anlayamadık. Eski günlüğümde bu esraren-giz kişiye çok uyan şu küçük Çin şiirini buldum:

Kalkar kalkmaz masaya oturdum, tıka basa yedim ve yine uy-kum geldi

İşte yiyerek ve uyuyarak geçip giden yılı bitirdim

Eğer tanıdık biriyle karşılaşsam ona söyleyeceğim

“Avrupa’daki gökyüzü ve Japonya’daki gökyüzü birbirine hiç benzemez”

RUSYA’DA KALMAYA ZORLANIYORUM

Bir gün kabul komitesinden biriyle aramızda özel bir görüşme yaptık. Beni tek başıma ayrı bir odaya çekti ve özel hayatımla ilgili konuşmaya başladı:

“Geleceğinle ilgili planların hakkında hiçbir şey bilmiyorum.” diyerek devam etti. “Japonya’ya döndüğünde ne yapmaya niyetlisin? Zengin misin?”

“Hayır.” diye cevapladım. “Hiç de varlıklı değilim, fakat hayatımı kazanmakta güçlük çekmiyorum. Hükûmet görevlisiyim ve karşılığında belli bir maaş alıyorum.”

“Pekâla!” diyerek meraklı arkadaş devam etti. “Japonya hakkında pek fazla bilgim yok. Belki konuşmaya hakkım yok, ama genel olarak Japonya, hırslı bir gence uygun bir ülke değilmiş gibi geliyor bana. Büyük işler yapmak için çok az fırsat sunan küçük bir ülke. Rusya’ya yerleşmeye ne dersin?”

Ne hissediyorsam dürüstçe onu söyledim: “Elçilikte görevliyim, önerdiğiniz gibi geri çekilip burada kalamam.”

“Evet, kalabilirsin –kolaylıkla!” diye cevapladı Rus. “Eğer kalmaya karar verirsen kalabilirsin. Seni bir yere saklarım ve Japonlar seni bulamaz. Elçiler yakında ayrılıyorlar. Onlar gider gitmez, görevin bitmiş olur. Ayrıca Rusya’da Alman, Hollandalı, İngiliz birçok yabancı var. Onların arasında bir de Japon bulunması hiç de tuhaf karşılanmaz. Kesinlikle kalmanı öneririm, burada her türlü iş var. Geçimin sağlanır, para biriktirme hatta zengin olma olanağı da var.”

Bu, ayrı bir odada sessizlik içinde tam bir ciddiyetle konuşuldu. Hiçbir hile ya da şaka belirtisi yoktu. Fakat Rusya’da kariyer yapmaya ne merakım ne de ihtiyacım olduğu için kayıtsızca cevapladım. Sonra yine iki ya da üç kez teklif üzerinde düşünmem rica edildi, tabii ki asla düşünmedim ve ayrıldım.

Bu olay beni etkiledi. Rusya’nın Avrupa’daki tüm diğer ülkelerden farklı olduğunu duymuştum. Şimdi bunu anlıyordum, çünkü İngiltere, Fransa ve bir yıl önce Amerika’daki gezilerim sırasında kendileriyle konuştuğum hemen hemen herkes Japonya’ya gelmeyi arzu ediyordu. Gerçekten de insanların bana Japonya’daki iş olanakları ile ilgili sorular sormalarından epeyce bunalmıştım. Hatta kimileri kendilerini de beraberimde götürmemi istemişlerdi. Fakat bu ülkelerde kendi ülkesinde kalmamı öneren hiç kimseyle karşılaşmamıştım. Komite üyesinin gösterdiği isteklilikten bunun sadece kişisel bir düşünce olmadığını tahmin edebiliyordum. Büyük olasılıkla politik ya da diplo-

matik bir plandı, hatta el altından yürütülen tehlikeli bir iş bile olabilirdi.

Bu olayı iş arkadaşlarımdan hiçbirine söyleyemedim. Çünkü özel bir görüşme yaptığımı dair herhangi bir düşünce üzerime şüphe çekerti. Bu nedenle Japonya'ya döndükten sonra bile bunu sır olarak sakladım. Aslında grubumuzun diğer üyelerinin de başından aynı olayın geçmiş olması ve aynı şekilde şüphelenilme korkusuyla onların da sessiz kalması olanaksız değildi. Her neyse, sonuçta Rusya'nın düşüncelerimizi rahatça söyleyemeyeceğimiz bir ülke olduğuna karar verdim.

BİR İNGİLİZ ÖLDÜRÜLÜNCE FRANSIZ MİSAFİRPERVERLİĞİ DE AZALİYOR

Fransa'ya döndük ve “Namamugi Olayı”nın haberleri bize ulaştığında Portekiz'e gitmek için denize açılmak üzereydik. (Richardson adında bir İngiliz, atıyla Satsumo Daimyo tren yolunu geçerken Satsuma klanının üyeleri tarafından Yedo yakınlarında bulunan Namamugi'de öldürülmüştü.) Birdenbire Napolyon hükûmetinin bütün tutumu değişti. Olayla ilgili halkın düşüncelerini bilmiyorum, fakat resmi yaklaşım kesinlikle soğuktu. Esvahibi bu tutumu takınınca, biz misafirler tuhaf bir utanç duyduk ki hiç de hoş değildi.⁹

9. Bu cümleyle ilgili kimi şüpheler bulunmaktadır. Namamugi vakası 21 Ağustos'ta (Japon takvimine göre) gerçekleşti ve misyon Fransa'dan bir sonraki ayın on üçünde ayrıldı. Telgraf hattı doğuda en fazla Şangay'a kadar geldiğine göre Japonya'dan Fransa'ya haberler bu kadar kısa sürede ulaşabilir mi? Bu vakadan ne misyon üyelerinin günlüklerinde ne de Fukuzawa'nın defterinde hiç bahsedilmiyor.

Namamugi Tokyo ve Yokohama arasında yer almakta. Charles Lenox Richardson adında bir İngiliz tüccar burada atıyla giderken istemeden Satsuma Daim-

Gemiye gitmek üzereyken neredeyse bir millik bir mesafe boyunca bütün yola dizilmiş bir onur kıtasıyla karşılaştık. Kesinlikle biliyorduk ki bu sadece bir uğurlama töreni değildi, Fransızlar'ın askeri gücünün göstergesiydi. Doğal olarak bize ateş edilmesini beklemiyorduk ve korkulacak hiçbir şey yoktu, fakat bu imaya dayanmak gerçekten çok zordu. Günlüğümde bu olayı hatırlatan notları buldum: "Artık 13 Ağustos¹⁰, Bunkyu 2, sabah saat sekizde Paris'ten 90 *ri*¹¹ uzaklıktaki Fransız donanma limanı Rochefort'a ulaştık. Binden fazla askerden oluşan bir ordu, buharlı trenden inip yaklaşık on *choluk*¹² uzaklıktaki limana kadar uzanan yolun her iki tarafında şaşaalı bir düzenle yerleşmişlerdi. Bu, görünüşte selam duruşuydu, fakat aslında güç gösterisiydi. Önceki akşam boyunca trendeydik, iyi uyuyamamıştık. Yorgunluğumuza rağmen bir dakika bile dinlenmemize izin verilmeden hemen gemiye yerleştirildik. Bundan başka araba da verilmedi, gemiye ulaşmak için on *choluk* yolun tamamını yürümek zorunda bırakıldık."

Portekiz'de, elçilerin tamamlaması gereken bazı görevlerinin olduğu Lizbon'a gittik, daha sonra Akdeniz'e ve oradan da Hint Okyanusu'na girerek sonunda sağ salım kendi kıyılarımıza döndük.

yo'nun kfilesinin önünden geçmişti ki bu Japonlar tarafından hoşgörülemez bir kabalık olarak kabul edildi. Bu olay İngilizlerin tazminat talep etmesine ve Kagoshima savaşına neden oldu.

10. Japonların kullandığı Ay Takvimi'ne göre bir yılda 29 ya da 30 gün çeken on iki ay bulunmaktadır. Ayları mevsimlerle uyumlu hale getirmek üzere normal takvime ondokuz yılda yedi kere artık ay olarak adlandırılan fazladan bir ay eklenmektedir.

11. 90 kilometre

12. Bir *cho* 360 fittir. On *cho* yaklaşık üç çeyrek *mile* tekabül eder.

VIII

YABANCI KARŞITI JAPONYA'YA DÖNÜYORUM

Japonya'ya döndüğümde ülkeyi bir kez daha yabancı karşıtı hareketlerle çalkalanırken buldum. Amerika'yı ziyaretim sırasında Li Kamon-no Kami'ye suikast düzenlenerek öldürülmüştü. Bu kez de amansız *ronin* tarafından Ando Tsushima-no Kami'nin yaşamına kastedilmişti. Neyse ki şans eseri ufak bir yarayla kurtulmuştu. Bu *ronin*lerden birinin Choshu lordunun ikâmetgâhına kaçtığı söyleniyordu. Bunu duyduğumda Choshu'nun da harekete katıldığını anladım. Şimdi bütün Japonya'da Batı karşıtı duygular¹ umutsuzca yayılıyordu ve bu gücü

1. Uzun süren izolasyona rağmen Japon halkı, pek çok Batılı ziyaretçinin kitaplarında yazdığı gibi yabancılara karşı kişisel kin beslemiyordu. Bununla birlikte bilim adamları arasında iki yaklaşım vardı. Bunlardan biri uzun süren barış döneminin ardından samuraylar tembel ve yorgun, feodal disiplin ise iyice yozlaşmış olduğu için halkın moralini düzeltmeden yabancılarla ilişki kurmanın tehlikeli olması nedeniyle izolasyonu savunuyordu. Kâra ve pratik faydaya çok önem veren Batılı düşünce Japonları daha da yozlaştırabilirdi.

Diğer grup ise -1840'taki Afyon Savaşı ile de kanıtlanmış olduğu gibi- yabancı saldırganlığı içerde yapılacak bir devrimi bekleyemeyecek kadar kaçınılmaz olduğu için Batı ile sınırlı biçimde ilişki kurmayı savunuyordu. Ülke, topçuluk tekniğini, denizciliği vb. öğrenmek için barışsever bir biçimde dışa açılmalı, böylece Japonya, Batı ile eşit ilişki kurabilecek durumda olmalıydı. Ülkede güvenlik sağlandıktan sonra gerekirse tekrar kapanabilirdi. Her iki grup da Batı'nın öğretmek zorunda olduğu tek şeyin mekanik tekniği olduğunda hemfikirdi. Japonya ahlâki ve toplumsal alanlarda daha üstündü fakat teknik, hayatta kalmak için gerekli olduğu halde ilimin küçük bir parçasıydı.

İmparatorluk sarayı etrafında toplanan güçler ilk ekolün yanında yer aldılar, şogunluk da şartlar nedeniyle ikinci grubun yanında yer aldı. Bu zıtlaşma daha

hiçbir şey en uçtaki sonuca doğru hızla gitmekten alıkoyamıyordu.

YABANCI KARŞITI ŞİDDET, BİZ BİLİM ADAMLARINA KADAR YAYILIYOR

Şimdiye değin bu yabancı düşmanı hareket, benim özel yaşamımın dışında, sadece toplumda var olan bir durumdu. Osaka'da öğrenci olduğum sırada, hangi düşünceyi benimsemiş olursam olayım, tabii ki kişisel olarak zarar görmeme olanak yoktu. Fakat şimdi Avrupa'dan döndüğümüzden beri durum değişmişti. *Ronin* en umulmadık yerlerde görünüyordu, hatta dış ticaretle uğraşan kimi tüccarlar bu kanun tanımayan savaşçılardan korktukları için dükkânlarını kapattılar. O dönemde *ronin*, şimdiki *soshi*, politik zorbalar gibi davranıyorlardı ve neler yapacakları belirsizdi.

*Ronin*in bize saldırma sebebi yabancı kitaplar okuyan ve yabancı kültürü öğreten biz öğretmenlerin, Japonya'yı sömürmek isteyen Batılılara yol açan ve halkı yanlış yönlendiren yalancılar olduğumuzu düşünmeleri idi. Böylece biz de onların avı olduk. Bu, elbette zor bir durumdu. Bütün etkileyici konuşma-

sonra şiddetli bir politik çatışmaya dönüştü. "İmparatoru onurlandırın, yabancılara kovun!" sloganı imparatorluk yanlılarının savaş çılgılığı oldu.

Bu durumda Fukuzawa ve küçük bir grup bilim adamı Batı'nın teknikden daha fazla vereceği şey olduğunu, Japonya'nın insan ve toplum kavramlarının teknik gelişimlerini geciktirdiğini ve tüm Japon düşünce biçiminin tekrar gözden geçirilmesi gerektirdiğini göstermek zorunda kaldılar.

Asıl sorun imparatorluk yanlıları ile şogunluk yanlıları arasındaki çatışmaydı. Dış politika sorunu kanuni bir sorun olmaktan çok çatışma için araç olarak kullanılmaktaydı. Bu nedenle, bir kez şogunluk devrildikten sonra imparatorluk yanlıları için savaş çılgılıklarını unutmak ve Batı ile açık ilişkiye girmek kolaydı. Halk da uysalca bu politikayı takip etti.

larımı bırakıp çok dikkatli davranırsam *roninin* öfkesinden kurtulabileceğimi düşündüm. Fakat bu olacak şey değildi. Yabancı kitaplarla ilgili tüm çalışmalarımın vazgeçip yabancı düşmanı hareketin taraftarı olsam, kesinlikle bir vatansever olarak övgülerini kazanacaktım. Fakat onların düşündüğü anlamda bir vatansever olmak istemedim.

Ne zaman kendi alanımda biraz gözü pek davranıp tehlikeli bir işe girişir gibi olsam *ronin* çok daha güçlü ve aktif davranıyordu. Hükûmette görevli arkadaşlarımdan biri, Tezuka Ritsuzo, gerçekten canını zor kurtarmıştı. Bir keresinde Choshu klanının merkezini ziyaret ettiği sırada dış ilişkilerden bahsetmiş. Orada görevli gençler, arkadaşımın bu sözlerini duyunca onun yabancılarla serbestçe görüşülmesi taraftarı olduğunu düşünerek birdenbire üzerine atlamışlar. Tezuka, kılıçlarını çekerek arkasından onu takip eden adamlardan kaçmış. Onlardan daha hızlı koşmadığı için çok soğuk bir mevsim olduğu halde kendini Hibiya yakınındaki kale hendeğine atıp yüzerek kurtulmuş.

Bir başka tercüman, kendisi de Choshu klanının üyesi olan Tojo Reizo, gerçekten gafil avlanmış ve alçaklar zorla evine girmişler. O da yan kapıdan güç bela kaçabilmiş. Bu nedenle bütün Batı dilleri tercümanlarının ve öğrencilerinin yaşamları sürekli tehlikedeydi.

Ancak ne başlıca ilgimden ne de seçtiğim çalışmalardan vazgeçebilirdim. Bu kötü durum üzerine üzülmenin faydasız olduğuna karar verdim. Yapılabilecek tek şey konuşmalarda ve davranışlarda ılımlı olmak, toplumsal ve politik sorunları açıkça ya da iyi tanımadığım biriyle tartışmamaktı. Bu nedenle bu karara vardıktan sonra olabildiğince tedbirli davranarak hayatıma devam ettim ve zamanımı çeviri yaparak ve yazarak geçirdim. Bu konuda burada çok fazla açıklama yapmayacağım, çünkü bu yıl

basılan, toplu çalışmalarımın bulunduğu, *Fukuzawa Zenshu*'nun² giriş kısmında tam bir dökümünü vermiştim.

Bu “Yabancıları kovun!” döneminde yabancı kültürlerle ilgilenen öğrenci sayısında artış görülmesi de epey tuhaftı. Böylece ben de enerjimi küçük okulumun artan gereksinimlerine verdim. Geçimimi çeviri hizmetim nedeniyle hükûmetin verdiği maaşla rahatça sağlıyordum.

Böylece kâh korkarak kâh işin keyfini çıkararak günler, aylar ve yıllar geçirdim. Bir keresinde yersiz bir korkuya kapılmıştım. Komik bir hikâye: O sırada Shinsenza'da³ oturuyordum. Bir gün yardımcım girişte bir samuray olduğunu ve beni görmek istediğini haber verdi.

“Nasıl biri?” diye sordum.

“Uzun boylu, tek gözlü bir adam, uzun bir kılıç kuşanmış.”

Sonumun yaklaştığını düşündüm.

“İsmi neymiş?”

“Söylemedi efendim. Kendisini gördüğünüzde tanıyacağınızı söyledi.”

Artık emindim! Fakat adama kapı aralığından gizlice bak-

2. 1898'de beş cilt olarak basıldı. Daha fazla malzeme toplanınca 1926'da on cilt olarak daha geniş bir baskı yapıldı ve 1933'te *Zoku Fukuzawa Zenshu* adı ile yedi cilt daha eklendi. Keio Üniversitesi'nin yüzüncü yıl kutlama etkinlikleri arasında mektupları, notları, karalamaları ve hatta ev bütçesini de kapsayan çok yararlı bir basım daha yapıldı (21 cilt, 1958-64).

3. Fukuzawa Yedo'da önce Teppozu'da klanı ait bir evde kaldı. 1861'de evlenerek Shinsenza'da kiralık bir eve taşındı. Burada anlatılan küçük olay o sırada gerçekleşmiştir. İki yıl sonra Teppozu'ya geri döndüler. 1868'de Shinsenza'da oldukça büyük bir arazi satın alarak okulu ve evini oraya taşıdı. Teppozu, bugün Tsukiji olarak adlandırılmakta ve St. Luke hastanesinin önündeki caddeye dikilen anıt Fukuzawa'nın öğretmenliğe ilk başladığı yeri göstermektedir. Shinsenza ise Hamamatsu-cho olarak adlandırılmakta fakat okulun eski yeri zor tanınmaktadır.

tığımda Ogata'nın okulundaki eski arkadaşım Harada Suizan olduğunu görerek sayıp sövmeye başladım.

“Seni kahrolası ahmak!” diye bağırdım. “Niye kendini tanıtmadın? Korkudan tir tir titredim.”

Arkadaşımı içeri aldım, epeyce gülerек öğleden sonrayı güzel bir sohbetle geçirdik. Yabancı kültürlerle ilgilenen bilim adamları pek çok tuhaf sürprizle karşılaşabileceklerini tahmin etmek zorundaydılar.

Yabancı düşmanlığı duyguların ivmesi hızlandı: Şogun Iemochi, Kyoto'daki imparatoru ziyaret etti, Choshu klanı⁴ ile yapılan savaşta da yer aldı. Ülkemizin içinde bulunduğu tüm bu sıkıntıların ortasında İngiltere, Richardson cinayeti ile ilgili tazminat talep ediyordu.

4. Bu dönemde olaylar kısaca anlatılamayacak kadar yoğun olmakla birlikte başlıca yaklaşım ulusun Tokugawa feodal hükûmetine olan inancını kaybetmişti. Aşırı duyarlılıkları İmparatorluk sarayına doğru kaymaktaydı. Ayrıca dünyevi hükümdar olarak İmparatoru yeniden canlandırma yönündeki yurtseverlik duyguları bölgesel ve kişisel hırsları ve düşmanlıkları ile karışmıyordu. Entrikalardan birine karışan Choshu klanı, Şogun'un ve İmparator'un düşmanı ilân edildi. Şogun, Daimyo ve onun çevresinde toplanmış olan yandaşları ile dalga geçmek için savaş ilan etmenin iyi olacağına inandı. İlk kez 1864'te Choshu klanına karşı acımasız bir savaş başlatıldı, fakat Choshu Daimyo'su özür dileyince vazgeçildi. Savaş 1866'da tekrar ve bu kez gerçekten başladı fakat Choshu klanının kazandığı bir dizi zaferle sonuçlandı. Şogunluk, savaşı sona erdirmek üzere İmparatorluk emri istemek için Şogun Iemochi'nin ölümünü mazeret olarak gösterdi. Choshu önde giden güçlerden biri olarak ortaya çıktı. Şogunluğa taciz etmenin en iyi yolu geçmişten kalan “ülkeyi kapatın” doktrininde ısrar etmektir. Chosu'nun ve diğer önemli klanların yabancı düşmanlığı politikası bu nedenden dolayı idi. Şogunluk devrildikten sonra bu politika hemen bırakıldı.

İNGİLİZ SAVAŞ GEMİLERİ GÖRÜNÜYOR

İngiliz donanması resmi taleplerini sunmak üzere Bunkyu'nun üçüncü yılının (1863) baharında Yedo'ya ulaşmıştı. İngiltere'nin Japonya'yla en nazik politikalarla dostça ilişki kurmaya çalışmış olduğu açıklandı, fakat artık Japon halkı bir İngiliz'e şiddet uygulamış, hatta bunu cinayete kadar götürmüştü. Japon hükûmeti sorumluluğu üstlenmeliydi. Hükûmetin 100.000 pound, Satsu-ma klanının 25.000 pound ödemelerini ve İngiliz temsilcilerin önünde katilin idamını talep ediyorlardı. Cevap için yirmi günlük bir süre tanınmıştı.

Bu zararın karşılanmasını isteyen belge Şubat ayının on dokuzunda geldi. Görevli tercümanlardan biri olduğum için Akasaka'daki Dışişleri Bakanı Matsudaira Iwami-no Kami'nin ikâmetgahına çağrıldım. Diğer görevli arkadaşlarım, Sugita Gentan ve Takabatake Goro ile birlikte İngiliz bakandan gelen uzun mektubu tercüme etmek için şafak sökene kadar çalıştık. Bir yandan da kendi tercümamızın sonuçlarını düşünerek koryorduk.

İki gün sonra, pek yakında ortaya çıkacak olan krize karşı açıkça kayıtsız olan Şogun, Yedo'dan Kyoto'ya doğru imparatoru ziyaret etmek için yola koyuldu. Çok geçmeden yirmi günlük süre bitti. Hükûmet yirmi gün daha süre istedi. Epeyce tartışıldıktan sonra anlaşmaya varıldı, fakat ikinci yirmi gün de çabucak geçti. Hükûmet üyeleri anlaşamıyordu. Bir grup, ödemeyi kabul ediyor diğeri savaş taraftarlığı yapıyordu.

Yedo'daki kargaşa gittikçe artıyordu. Halk savaş çıkacağından emindi, ilk ateşin ne zaman başlayacağına kadar uzanan dedikodular bile vardı. Süre tekrar yirmi gün daha ertelendi, daha sonra on gün daha süre tanındı. Hükûmet cevabı geciktirip dururken ben de savaşın artık kaçınılmaz olduğunu hissederek

Shinsen'adaki evimden daha güvenli bir yere kaçmak için hazırlıklara başladım. Tanınan süre bitmek üzereydi. İngilizler artık süreyi uzatmayacaklarını açıkladılar. Tercüme Bürosu'nda çalıştığım için olayla ilgili bütün detayları biliyordum ve belirsizlik gerçekten dayanılmazdı.

FRANSIZ BAKANIN TEHDİDİ

Bir keresinde Fransız bakan de Bellecourt'dan gelen bir mektubu tercüme etmem istendi. Amacı neydi bilmiyorum, fakat bakan yaşanmakta olan sorunda Fransa'nın kesinlikle İngiltere'nin yanında olduğunu açık bir dille ifade ediyordu ve açık bir savaş çıktığında Fransız donanmasına, İngilizler'le birleşerek Yedo'yu topa tutması emredilecekti.

İçinde bulunduğumuz durum, Çin'in şu andaki durumuna çok benziyordu. Hükûmetimiz Avrupalı diplomatların zorbalıklarından ve gözdağı vermelerinden kaygı duyuyor ve ne yapacağına karar veremiyordu. Beni daha da fazla rahatsız eden, bu durumu iyi bilmemdi. İşler daha kötüleştikçe yüksek dereceli memurlar hasta olduklarını ileri sürüyor, hiçbiri toplantılara katılmıyordu. Sonunda bu karışık tartışmada olayları konuşan sadece ikinci derece memurlar kaldı. Hiç kimse gerçekten kimin sorumlu ve yetkili olduğunu bilemiyordu.

KRİZ ŞİMDİ ÇIKIYOR

Kesin hesaplaşma gününden iki gün önce, mobilyalarımı toparladım ve doktor arkadaşım Kure Koseki'nin yaşadığı Aoyama'ya hareket etmek üzere hazırlandım. Arkadaşım Mitsukuri'nin ak-

rabasıydı, savaş çıktığında onun evine sığınmamı kabul etmişti. Düşmanın sokaktaki halka kasten zarar vermeyeceğini düşünüyordum, bu nedenle Aoyama'daki sığınağımız kesinlikle güvenilir olacaktı. Bütün mobilyalarımızı bağlayıp üzerlerine kartlar yerleştirdim, hepsi taşınmaya hazırdı. Şimdi bile evimde üzerinde bağlandığı yerin izleri bulunan bir çekmece vardır. Shinsenza sahilinde talim alanlarının yanından geçerken topların ateşe hazır durumda denize doğru çevrilmiş olduğunu fark ettim. Savaş gerçekten de çok yakındı.

Hükûmet savaş ilânının, bugünlerde Enryokan' olarak bilinen, Şogun'un sahil sarayı Hama-goten'de ateşlenecek bir roketle bildirileceğini açıklamıştı. Yedo dili kelime oyunları ve şaka yapmaya çok uygundur. O sırada da bu işaretle ilgili olarak komik bir şiir ağızdan ağıza dolaşıyordu:

Hyotan no

Hirake hajimewa

Hiya de yaru

İlk satır hem “su kabağından yapılan maşrapa” hem de “savaş” anlamına geldiği, ikinci satırda “başlangıç” düşüncesi bulunduğu, sonuncu ise hem “soğuk” hem de “roket” olarak anlaşılabilceği için bütün şiir iki şekilde okunabiliyordu:

1. İlk içkiyi maşrapadan soğuk içeriz.
2. Savaşın ilk atışını roketle yaparız.

5. Aslında Şogun'un sahil evi. Fukuzawa bu kitabı yazdığı sırada yabancı ülkelerden gelen devlet misafirlerinin ağırlandığı bir yer olarak kullanılmaktaydı. Sonradan Hama Rikyu Koen olarak adlandırılan bir halk parkına dönüştürüldü.

PİRİNÇ VE FASULYE EZMESİYLE SAVAŞA HAZIRIZ

Bu olması beklenen savaşla ilgili bir başka komik olay daha gerçekleşti. Yiyecek stoku yapmak zorunda kalacağımı düşünerek sürekli alışveriş yaptığımız yere otuz balya pirinç ismarladım ve bunları benim adıma saklamasını rica ettim. Ayrıca bir fıçı *miso* –fasulye ezmesi– satın alarak ahıra yerleştirdim. Fakat zaman geçip durum gittikçe daha gerginleştikçe pirinç ve fasulye ezmesinin olabilecek en gereksiz erzak olduğunu fark etmeye başladım, bir saldırı sırasında kaçarken, bu ağır balya ve fıçıları nasıl taşıyacaktık? Her zaman, pirincimiz ve fasulye ezmemiz olduğunda her tür savaşa karşı hazırlıklı olmuş sayılacağımızı duymuştum. Fakat şimdi bunların bize engel olacağını keşfediyordum. Kaçmak zorunda kalsaydık onları bırakıp gidecektik. Telaşımızın ortasında, bu düşünce, ortamın eğlenceli bir hâl almasını sağladı.

O sırada evimde birkaç öğrenci kalmaktaydı ve elimde yüz ya da yüzelli *ryo* altın, iki *bu* bozukluk olmak üzere bir miktar para vardı. Kaçışan bir kalabalığın telaşı içinde hepimiz birbirimizden ayrılabilceğimiz için bu paranın hepsinin bende ya da karımda bulunmasındansa birkaç parçaya bölmek daha iyi olacağını düşündüm. O zaman herkesin bir kriz anında güveneceği bir şey olacaktı. Parayı dört ya da beş parçaya bölerek bel tarafına bağlayacak şekilde paketlere yerleştirdim. Bu şekilde donanmış olarak ertesi gün çıkacak savaşa hazırдық.

MUCİZE ADAM: OGASAWARA İKİ-NO KAMİ

Fakat umulmadık bir olay oldu. Hükûmetteki yüksek dereceli görevliler arasında Karatsu lordu Ogasawara İki-no Kami de vardı. Anlaşılan gizlice Yokohamalı hükûmet görevlisi Asano Bizen-no Kami (Üst kademedен bir görevliydi) ile görüşmüştü. Kararlaştırılan ateşkes anlaşmasının en son günü olan Mayıs ayının onunda, Ogasawara ağır hastalığı nedeniyle yatığını söylediği köşesinden aniden çıkarak bir savaş gemisiyle Yedo'dan yola koyuldu.

Gemisi hemen bir İngiliz hücum botu tarafından takip edilmeye başlandı. Japon gemisi açık denize doğru yönelecek olursa İngiliz gemisinin ateş etmeyi tasarladığı bildirildi, çünkü Ogasawara "Batı Eyaleti"ne doğru yelken açtığını açıklamıştı. Fakat hiç umulmadık bir şekilde gemi, Yokohama doğrultusunda yön değiştirdi; bakan karaya çıktı ve doğruca İngiliz bakan St. John Neale'a⁶ gitti. Ogasawara sorumluluğu üstlenerek yüz bin poundluk tazminatı gümüş para olarak kendisine eliyle verdi. Bu, o sırada yaklaşık dört yüz bin Meksika dolarına eşitti. Ülkeler arasındaki kriz bir süreliğine sona ermişti.

BELİRSİZ KAGOSHİMA SAVAŞI

İngilizlerin bir sonraki adımı, Richardson'ı öldüren adamın idamını ve ölenin ailesi için 25.000 poundluk bir tazminat daha talep etmek üzere Satsuma klanının başkenti Kagoshima'ya doğruydu. Donanma'nın altı gemisi Kagoshima Körfezi'nde de-

6. Yarbay Edward St. John Neale, bakan vekili.

mirledi ve hemen gemiye gelen Satsuma klanı görevlilerine resmi taleplerini bildirdiler.

İngiliz görevliler, Amiral Kuper, Başkomutan Wilmot ve amiral gemisinden Kaptan Josling⁷ cevabı bekliyorlardı. Cevap gecikince Satsuma'nın Avrupa'dan satın aldığı iki gemiye kendi güvenlikleri için geçici olarak el koymaya karar verdiler. Bu gemileri bağlandıkları yerlerden yedeklerine alıp körfezdeki Sakura-jima adası yakınlarına çekmek üzereydiler ki ani bir misillemeyle kıyıdaki klan üyeleri ateş açtılar. İngiliz gemiler yayılım ateşiyle karşılık verdiler ve böylece Kagoshima Savaşı başlamış oldu. Bunkyu'nun üçüncü yılında (1863) Mayıs ayının sonlarıydı.

İngiliz amiral gemisi, kısa sürede anlaşmanın gerçekleşmesini beklemediği için henüz demir almamıştı. Bulunduğu yeri değiştirmek gerektiğini fark ettiğinde rüzgârın elverişsiz ve körfezin derin olduğunu görerek kurtulmak için zincirlerini kesmek zorunda kaldı. İşte İngiliz çapasının Satsuma'nın eline geçmesi böyle oldu. Kıyıdaki topçular çok akıllıydılar. Ateşi sadece amiral gemisi üzerinde yoğunlaştırdılar, toplardan birkaç hedeflerini buldu. En büyüklerinden biri güvertede patladı; başkomutan ve kaptan öldü, birkaç kişi yaralandı. Buna mukabil İngiliz ateşi de epey tahribat verdi. Deniz kıyısındaki şehrin büyük bir bölümü yok oldu. Ancak, sonuçta kesin bir zafer yoktu.

7. Kagoshima savaşı ile ilgili Fukuzawa'nın anlattıklarında, her ne kadar hikâyede hiçbir değişikliğe neden olmuyorsa da kimi küçük tutarsızlıklar vardır. İngiliz donanmasında altı yerine yedi gemi vardı: Euryalus, Pearl, Perseus, Argus, Race-horse, Coquette ve Havoc. Subaylar: Tuğamiral Sir Augustus Leopold Kuper ve savaşta öldürülen Deniz Binbaşı Edward Wilmot. (Öyle görünüyor ki Fukuzawa bu subayı başkomutanla karıştırmış.) Amiral Gemisi Euryalus'un kaptanı savaşta öldürülen Yüzbaşı John James Josling. İki yerine üç Kagoshima gemisi vardı. Matsuki ve Godai savaş sona erdiğinde geçici olarak tutsaktılar.

Satsuma silahları iki İngiliz subayını öldürdüğü halde, ateşleri gemileri hiç etkilememişti. Öte yandan İngilizler onların tarafını tahrip etmişler, fakat karaya çıkamamışlardı. Olay, kayıplar dışında bir sonuca varmamıştı. Yaklaşık Haziran ayının onu civarında İngiliz donanması Yokohama'ya döndü. Bu anlaşmazlıkla ilgili komik bir olay anlatılır.

Savaş bittikten sonra İngiliz subaylar amiral gemisini vuran bomba parçaları üzerine epeyce tartışmışlar:

“Bu bombayı Japonlar yapmış olamaz.” demiş biri. “Nerden almışlardır?”

“Bu bana Rus yapımı gibi görünüyor.” demiş bir diğeri.

“Evet,” demiş üçüncüsü. “Rusya, Japonları destekliyor olmalı”.

Bu, Kırım Savaşı'ndan ancak birkaç yıl sonraydı. İngiltere ile Rusya arasındaki ilişkiler köpekle maymununkine benziyordu. Bana öyle geliyor ki o zamandan beri hâlâ da düzelmiş değil.

GODAI VE MATSUKİ, İNGİLİZ GEMİSİYLE GİTTİLER

İngiliz donanmasının güvenlik amacıyla el koyduğu iki Satsuma gemisi Matsuki Koan (daha sonra Terajima Tozo) ve Godai Sasuke (daha sonra Godai Tomoatsu) tarafından yönetiliyordu. Japon gemicilere karaya çıkmaları emredilmişti, fakat iki kapitan bir İngiliz gemisinde gidiyorlardı. Fakat onları tamamen enkaz haline getirecek olan bombalar, cephane depolarındaydı ve zaman ayarları yapılmıştı. Savaş esiri olmadıkları gibi İngiliz gemisinde misafir olduklarını söylemek de çok zordu. Her durumda bu adamlar donanmayla Yokohama'ya ulaştılar.

Zamanın Yokohama gazetelerinde⁸ böyle yazılmıştı, fakat ne yaptıklarıyla ilgili başka bir şey duymadık ve onlarla ilişkimizi tamamen kaybettik.

Bu görevlilerden, Matsuki, Avrupa'ya giden elçilik grubunda arkadaşım olmuştu. O, Mitsukuri ve ben, kaybolan arkadaşımızı merak ediyorduk ve birlikte akıbetinin ne olmuş olabileceğiyle ilgili sık sık düşünüyorduk. İzini bulmaya olanak yoktu. O ve Godai, Satsuma'ya geri gönderildiyse kesinlikle klanın genç savaşçıları tarafından saldırıya uğrayıp öldürülmüşlerdir. Öte yandan eğer Şogun hükûmetine teslim edildilerse, İngilizlerle olan ilişkileri nedeniyle mahkemeye gerek görülmeksizin hapsedilmişlerdir. Fakat kendilerinden ne devletin mahkûmları olarak ne de kendi klanlarının kurbanı olarak haber alabildik. Yaklaşık bir yıl sonra Matsuki ansızın Yedo'da ortaya çıktı. Fakat bu epey uzun bir hikâye ve olayların doğal akışı içinde sırası geldiğinde anlatacağım.

SATSUMA VE İNGİLİZLER ARASINDA BARIŞ GÖRÜŞMELERİ

İngiliz donanması Yokohama'ya döndükten az sonra, birkaç Satsuma temsilcisi barış görüşmeleri yapmak üzere Yedo'ya geldi. Bunlar Iwashita Sajiemon, Shigeno Konojo (daha sonra Aneki) ve bir gayriresmi danışman olan Okubo Ichizo'ydu (daha sonra Okubo Toshimichi). Bu adamlar şimdilik bir ateşkes anlaşması

8. 1863'de John R. Black (1816-1880) isimli bir İngiliz Avustralya'dan Yokohama'ya gelerek *Japan Herald* isimli bir gazete çıkarmaya başladı. Fukuzawa'nın bahsettiği gazete bu olmalı. Bu dönemde *Kawaraban* dışında ana dilde basılan gazete yoktu ki o da haber postasının basit bir formuydu, ara sıra ilgi çekici bir haber olduğunda tahta kalıplarla basılır ve caddelerde satılırdı.

yapmaya istekliydiler, fakat hiçbirisi görüşmeleri yürütebilecek durumda olmadığı için epeyce şaşkındılar. Neyse ki o sırada şans eseri biraz İngilizce bilen, dış ilişkilere de hevesli olan Shimizu Usaburo isimli bir tüccar onlarla İngilizler arasında arabuluculuk yapmayı teklif etmişti.⁹ Toplumsal statüsüne göre alışılmadık bir adam olduğu kesindi. Bu, onun için de ilginç bir tecrübeydi.

Satsuma'ya doğru yelken açan İngiliz donanmasının tercümana ihtiyacı vardı. Kendi tercümanları, Alexander Siebold,¹⁰ Japonca konuşabiliyor fakat harfleri okuyamıyordu. Bu nedenle macera arayan Shimizu bu fırsatı kaçırmamış ve Yokohama'daki gümrükten kimlik kartını alıp amiral gemisine binerek Kagoshima Savaşı'nı İngilizlerin tarafından görmek gibi eşsiz bir deneyim kazanmış oldu.

İşte Satsuma klanının sözcüleri, İngilizlerle aralarında arabuluculuk yapmasını istemek için bu Shimizu'ya gitmişler. Shimizu ateşkes isteğini bildirmek için hemen Yokohama'daki İngiliz Elçiliği'ne gitmiş.

Elçilik kapısındaki görevli, amacını duyunca böyle önemli bir meselenin bir tüccarla görüşülemeyeceğini, ancak "daha yetkili" bir kişinin gönderilmesi gerektiğini söylemiş. Shimizu, bu olayda toplumsal statünün önemli olmadığını, klanın belgeleri-

9. Shimizu Usaburo (1832-1878), tüccar olmakla birlikte Batı çalışmalarına büyük ilgi duyuyordu. Mitsukuri Gempo'dan Flamanca öğrendi. 1867'de Tokugawa Akitake ile Fransa'ya gitti. Devrim'in ardından Tokyo'da Mizuhoya isimli bir mağaza açtı ve yabancı kitaplar, baskı makineleri, tıbbi aletler vb. ithal etti. Japonya'da kurulan ilk akademik topluluk olan Meirokusha'ya kabul edilen tüccarların ilkiydi. Kabul edilmesine Fukuzawa'nın kendisini kuvvetle savunması yardımcı oldu. Shimizu topluluğunun dergisinde, özellikle Japon yazısından Çince karakterlerin çıkarılması konusunda pek çok makale yazdı. Bilim ve tarih konularında çeşitli popüler kitaplar yazdı.

10. Alexander Georg Gustav von Siebold (1864-1911): Alman doğubilimci Philipp Franz von Siebold'un en büyük oğludur. İngiliz elçiliğinde tercüman olarak hizmette bulundu. Daha sonra Japon hükûmeti tarafından görevlendirildi.

ni taşıdığı sürece konuşmaya tam yetkili olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştü. Sonuçta ısrarlı tavrı içeriye kabul edilmesini sağlamış ve o da hemen mesajını, Bakan St. John Neale'a sunmuş.

Fakat hiçbir mantıklı görüşme yapılamamış. Bakan birkaç geminin daha Hint Okyanusu'ndan yola çıkmış olduğunu ve birkaç bin askerin çok geçmeden Japon kıyılarına çıkmak üzere hazır olduğunu küstahça gözdağı vererek bildirmiş. "Böyle kritik bir zamanda ateşkes yapmak söz konusu bile olmaz." demiş.

Shimizu, Satsuma temsilcilerine geri dönerek, başaramadığını ve İngiliz bakanla bu işi halletmenin olanaksızlığını bildirmiş. Bunun üzerine Satsuma delegeleri durumun gittikçe güçleştiğini görerek İngiliz bakana bizzat gitmişler. Uzun görüşmelerden sonra talep edilen 25.000 poundluk tazminatı ya da şimdiki karşılığıyla yaklaşık 70.000 ryo ödemeyi kabul etmişlerdi. Bununla birlikte klan bu parayı Şogun hükûmetinden almak zorunda kalmış ve parayı klanın yöneticisi adına ödemeyi istemediklerinden yakın akrabası Shimazu Awaji-no Kami adına ödemişlerdi. Richardson'ın katili kaçtığı için sadece tutuklandığı zaman idam edileceğine dair söz verebilmişler.

Görüşmelerde Satsuma klanından Iwashita ve Shigeno, Şogun hükûmetinden Ugai Yaichi ve Saito Kingo hazır bulunmuş. Okubo Ichizo görüşme sırasında resmi görev almamış. Bunkyu'nun üçüncü yılında yaklaşık Kasım ayının bir ya da ikisinde olay nihayet kapanmıştı.

Arkadaşım Matsuki'nin hikâyesinden uzaklaşmış görünebilirim, fakat şimdi yine ona dönüyorum. Matsuki ve Godai, İngiliz gemisine bindiklerinde Shimizu'yla karşılaşmışlar. Birbirlerini eskiden beri tanıyorlardı, Shimizu sık sık Matsuki'yle İngilizce çalışmıştı. Doğal olarak böylesine tuhaf bir ortamda karşılaşınca şaşırılmışlar.

Birbirlerine heyecanla: "Burada ne işin var?", "Buraya nasıl geldin?" gibi sorular sormuşlar. Bu nedenle İngiliz gemisiyle Yokohama'ya dönüş o kadar da nahoş bir yolculuk olmamış. Fakat Yokohama'da karaya çıkmak sorun olmuş. Doğal olarak Shimizu kıyıya çıkmakta serbestti, fakat Matsuki ve Godai şüpheli kişilerdi. Bunun üzerine her zaman başkalarına yardım etmek üzere her maceraya atılmaya hazır olan Shimizu olaya el koymuş. Önce kıyıya çıkarak, bu iki adamı Yedo kıyılarına gizlice götürmek üzere Van Reed" isimli bir Amerikalıdan yardım istemiş, o da kayık bulmayı kabul etmiş.

Bunun ardından gemiden ayrılmak için amiralden izin alınması gerekiyormuş. Amiralin yanına giderken oldukça endişeliymiş, fakat amiral çok cömert davranarak izin vermeyi kolayca kabul etmiş. Bu tehlikeli işi büyük bir dikkatle planlayan Shimizu ve Van Reed iki kaçağı gecenin karanlığında gizlice kayığa bindirmişler ve Yokohama ile Yedo arasında bir yerde karaya çıkmayı planlamışlar, fakat o dönemde iki şehir arasındaki ana yol boyunca her birkaç yüz *yardada** bir nöbetçi kulübeleri

* Yarda: 91,4 santimetrelik İngiliz uzunluk ölçüsü birimi —ed.n.

11. Eugene M. van Reed: Amerikan servet taciri. Bir dönem Amerikan Konso-
losluğu'nda görev yaptı, bir Japonla iş birliği içinde Yokohama *Shimpo Moshio-
gusa* adında bir gazete yayınladı. Kimi şüpheli işlerin ardından 1868'de ülkeyi
terk etti.

olduğu ve şüpheli görünen herkesi durdurup sorguladıkları için bellerinde iki samuray kılıcıyla yürümeleri olanaksızmış. Bu nedenle Matsuki ve Godai kılıçlarını, şapkalarını, kimliklerini belli eden bütün eşyalarını Van Reed'e bırakarak kayıkçı ya da çiftçi gibi giyinip Haneda'da kıyıya kürek çekerek, karanlıkta karaya çıkmışlar. İyi bilmedikleri yollardan Yedo'ya doğru ilerlemeye başlamışlar.

Henüz Yedo'ya ulaşmadan tan yeri ağarmaya başlamış. Korkmaya başlayan iki kaçak yolda bir tahtirevan kiralayıp yüzlerini saklayarak Yedo'ya girmişler. Herhangi bir handa kalmak tehlikeli olacağı için önceden giden Shimizu, sahibini iyi tanıdığı Horidome'deki bir *funayadoda*¹² yatacak yer ayarlamış. Epeyce heyecanlanarak beklemek zorunda kalmışlar, fakat Matsuki ve Godai ertesi gün öğlen civarında sağ salim gelmişler.

Orada iki gün kaldıktan sonra Shimizu'nun doğduğu yer olan Saitama'daki Haniu köyüne doğru yola çıkmışlar. Fakat Shimizu burayı da güvenli bulmayarak onları yine Naramura'daki bir akrabasının köy evine götürmüştü. Burası ıssız, yerleşim yerlerinden uzak bir yermiş, ikisi de burada güvenlik içinde uzun süre kalabileceklerine karar vermişler. Birkaç ay sonra Godai Nagasaki'ye gitmiş, fakat Matsuki yaklaşık bir yıl orada kalmış.

Bütün bunlar olurken Satsuma klanının memurları iki kaçak memurun peşine düşmüşlerdi, daha önce bahsettiğim temsilciler Higo Shichizaemon ve Nambu Yahachiro'dan başka Yedo'daki Satsuma konağında bulunan diğerleri de araştırmada görevliydi. Dikkatli bir incelemeden sonra bu adamlar Shimizu'dan şüphelenmeye başladılar. Kayıp adamlarla ilgili olarak kendisini defalarca sorguya çektiler. Shimizu, iki

12. Yolculara yatacak yer sağlayan gemi acentesi.

adamın yakalandıkları takdirde idamla karşı karşıya gelmelerinden korktuğu için hiçbir şey bilmediğini söyleyerek kendini suçsuz göstermeye çalışıyordu, fakat Satsuma'nın adamları ondan şüpheleniyorlardı. Çok geçmeden Şogun hükûmetinin görevlileri onu sorguya çekmeye başladılar. Artık hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranmak daha zordu. Shimizu affedilirse Matsuki'yi saklandığı yerden serbest bırakmayı arzu ediyordu, fakat eğer idamına karar verilirse orada olabildiğince uzun kalmasını sağlayacaktı.

Sonunda artık aklına başka çözüm yolu gelmeyen Shimizu, Matsuki'nin eski bir öğretmeni olan Kawamoto Komin'e akıl danışmaya gitti. Yaşlı bilim adamı doğruyu söylemenin en iyisi olduğunu, büyük olasılıkla Satsuma'nın adamlarının çaresiz kurbanlarının canını alacak kadar ileri gitmeyeceklerini düşünüyordu. Bu nedenle Shimizu klanla resmi bir görüşme yaparak Matsuki'yi idam etmemeleri ricasıyla onlara Matsuki'nin saklandığı yeri söyledi. Garanti verildi ve Matsuki, özgür bir insan olarak saklandığı yerden dışarı çıktı.

Daha sonra ortaya çıkabilecek herhangi bir sıkıntıyı önlemek için ismini "Terajima Tozo"¹³ olarak değiştirdi ve bugüne kadar da uzun kariyeri boyunca böyle tanındı. Bununla birlikte kimliği sır olarak saklandı. Shimizu'nun bana anlattığına göre bunu Satsuma klanından sadece yedi kişi biliyordu. Bu yedi kişinin Iwashita ve Okubo'nun da içinde bulunduğu grup olduğunu sanıyorum.

13. Hakkında daha fazla bilgi için 244 ve 245. sayfalara bakınız. Kendisi daha sonra özel meclis üyeliğine getirildi ve kont oldu.

Bütün bunlar olup biterken ben Matsuki'nin, namı diğer Terajima'nın, nerede olduğuna dair hiçbir şey bilmiyordum. Uzun bir aradan sonra Bunkyu'nun dördüncü yılında –hangi ay olduğunu hatırlamıyorum fakat soğuk değildi– büyük olasılıkla yaz ya da sonbahardı ki bir gün Higo Shichizaemon evime geldi.

“Matsuki şehirde ve seni görmek istiyor, ama buraya gelmesinin senin için bir sakıncası var mı?” dedi birdenbire.

“Hâlâ sağ mı?” diye heyecanla bağırdım. “Ne zaman Mitsukuri'yle biraraya gelsek ondan bahsediyordum.”

“Evet, sapasağlam.”

“Nerede?”

“Burada, Yedo'da fakat buraya gelmesini kabul eder misin?”

“Tabii ki!” dedim. “Onu hemen görmek istiyorum.”

Ertesi gün Matsuki geldi ve ben kendimi, sanki öteki dünyadan biriyle buluşuyormuş gibi hissettim. Ardından kayboluşundan itibaren başından geçenleri ve Shimizu tarafından kurtarılışını öğrendim. Shinsenza'daki evimde birlikte dostça bir yemek yedik. Bana Shirokane-Daimachi'de karısının babası Dr. So'nun evinde saklandığını sır olarak söyledi.

Hemen durumu Mitsukuri'ye bildirdim ve ertesi gün birlikte arkadaşımızı So'nun evinde ziyaret ettik. Üçümüz oturup gece geç saatlere kadar konuştuk. Kendi hesaplarına göre Matsuki'nin ya da şimdiki adıyla Terajima'nın, Satsuma klanıyla arası iyiydi, fakat Şogun hükûmetinin tutumundan emin olmadığı için dikkatli olmak zorundaydı. Belirli bir suç işlemiş olmadığına göre mutlaka tutuklanacağına dair bir tehlike yoktu. Geçimini nasıl sağladığına gelince klanı için tercüme yaptığını söylüyordu.

Terajima “Her yerim ateşli silahlarla dolu.” diyordu. “Benim için bundan sonra savaş yok. Silahtan bahsedildiğinde bile aklım başımdan gidiyor. Kagoshima’daki savaşın düşüncesi bile tüylerimi ürpertiyor.”

Kendi gemisine patlayıcı yerleştirmenin tehlikeli bir iş olduğunu ve sadece hayatını kurtarabildiğini anlatmaya devam ediyordu. O sırada yanında bulunan yirmi beş ryo ile karaya çıkmış ve Yedo’ya doğru yola koyulmuş. Kagoshima Körfezi’ndeki bekleyişleri sırasında donanmadaki İngilizlerin nasıl biraz taze meyve istediklerini hatırlamış; klanın kimi adamları meyve getiriyormuş gibi görünerek bir yolunu bulup gemilere yiyecek içecek getirmişler, fakat gizli planları hiç de başarılı olmamış. Art arda anlatmayı sürdürüyordu, fakat çapa olayını anlatmak için kısa keseceğim.

Öyle görünüyor ki Kagoshima Körfezi’nde aniden ateş edildiğinde İngiliz amiral gemisinin zincirlerini kestiğini Japonların hiçbiri bilmiyordu, yani gemide bulunan Shimizu’dan başka hiç kimse. Sonra durumu Satsuma klanı yöneticilerine anlatarak çapayı kurtarıp saklamalarını tavsiye etmiş. Fakat onlar bu uyarıyı dikkate bile almamışlar ve bir müddet sonra birkaç balıkçı onu kıyıya getirene kadar da çapayı orada bırakmışlar. Çapa böylece klanın eline geçmiş.

ELE GEÇİRDİKLERİ ÇAPAYI BİR AN BİLE DÜŞÜNMEDEN GERİ VERİYORLAR

Barış sağlanıp 25.000 pound ödedikten sonra İngilizler teklifsizce çapanın geri verilmesini istemiş. Satsuma subayları da anlaşılan bir kez bile düşünmeden sanki çapa sadece bir demir parçasıymış gibi geri vermişler. Kabul etmek gerekir ki bu aptalca bir hare-

ket. Bununla beraber, savaşın sonucu her iki taraf için de kesin değildi. İngilizler zincirlerini kesmişler, iki yüksek memurlarını kaybetmenin üzüntüsünü yaşamışlar ve son olarak da karaya çıkmadan geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Tüm bunlar yenilgi işaretleri gibi görünüyordu, fakat öte yandan Satsuma da büyük zarara uğramıştı. Ne geri çekilen düşmanı takip edebilmişlerdi ne de İngiliz gemileri ertesi sabah yeniden bombardımana başladıklarında karşılık verebilmişlerdi. Bu nedenle onlar için de bu bir yenilgi gibi görünüyordu. Sonuç her iki taraf için de yenilgiydi.

Bu nedenle Japonların hiç itiraz etmeden çapayı geri vermelerine gerek yoktu. Bu, sadece o sırada Japonların uluslararası etik kurallarını ne kadar az bildiğini gösteriyor. Daha en başından İngilizlerin bir tek kişinin ölümünün karşılığı olarak 125.000 pound talep etmelerinin mantıklı olup olmadığı da şüphelidir. Şimdi bu olayın üstünden otuz küsur yıl geçmiş olmasına rağmen biz Japonlar hâlâ bu talebin ve kararın haksız olduğunu düşünürüz.

Satsumalılar bir ateşkes teklif ettiklerinde, İngiliz bakan müthiş tehditler savurmuş ve gözdağı vermişti. Japonlar da saf saf inanmışlar ya da korkmuşlardı! Gerçekten Japonlar tam olarak ne olup bittiğini anlayana kadar konu kapanmıştı. Bu olay bugün olsa böyle sonuçlanmazdı. Hatta o sırada Amerikalılar bile Japonların paranın tamamını ödemeyeceğini tahmin ettiklerini söylemişlerdi. Bakanın Fransa'dan nasıl olup da bu denli şaşırtıcı tehditler savurduğunu hatırladığımda, adı geçen insanların akıllarının başlarında olup olmadığından şüphe etmeye başlıyorum. Ancak her şey dostça yoluna girdi. Bu konuda başkaya yorum yapmak istemiyorum.

Kyoto'daki imparatorluk sarayından, Bunkyo'nun üçüncü yılı (1863) Mayıs ayının onundan başlamak üzere, tüm yabancıları ülke dışına çıkmaya zorlayan bir bildiri yayınlandı. Bu emre

uyarak Choshu klanı üyeleri Shimonoseki Boğazı'ndan geçen Hollanda'ya ait bir ticaret gemisini ateşe verdiler. Şans eseri gemi batmadı, fakat bu olaydan sonra epeyce karışıklık çıktı ve huzursuzluk gittikçe arttı.

OGATA SENSEİ'NİN ANI ÖLÜMÜ, MURATA ZOROKU'NUN TUHAF DAVRANIŞI

Aynı yılın Haziran'ında başıma büyük bir talihsizlik geldi. Bir gün, bir süre önce Yedo'ya taşınmış olan eski öğretmenim Ogata'dan gelen bir haberle şaşırdım. Haberi getiren kişi yaşlı hocanın aniden hastalanarak kan kustuğunu söyledi. Kendisini birkaç gün önce ziyaret etmiş ve çok iyi bulmuştum –bu nasıl olabilirdi? Bir an önce evine gitmek üzere hiç zaman kaybetmeden yola çıktım. O sırada hiçbir hızlı ulaşım aracı hatta *jinrikisha*¹⁴ bile yoktu. Shinsenza'daki evimden Shitaya'da Ogata'nın bulunduğu yere kadar bütün yolu koştum. Fakat nefes nefese evine ulaştığımda ölmüş olduğunu gördüm. Elimden ne gelirdi? Her şey öylesine ani olmuştu ki hâlâ uykuda gibiydim.

Yakında oturan öğrencilerinden bazıları zaten gelmişlerdi, diğerleri de geliyorlardı. Çok geçmeden küçük ev salondan mutfaka ve giriş holüne kadar kırk elli kişiyle dolmuştu. O akşam eski hocamızın başında son kez nöbet tutmak için oturduk.

Gece yarısına doğru girişteki merdivenlerde otururken Murata Zoroku (daha sonra Omura Masujiro)¹⁵ gelip yanıma oturdu.

14. Küçük, iki tekerlekli ve bir adam tarafından çekilen bir araç. İmparatorluk Restorasyon'undan sonra kullanılmaya başlandı.

15. Murata Zoroku hakkında bilgi için beşinci bölümde dokuz nolu dipnota bakınız.

“Murata, Choshu’dan ne zaman döndün?” diyerek sohbe-
te başladım.

“Birkaç gün önce”

“Shimonoseki’deki Hollanda gemisinin yanmasıyla ilgili
ne düşünüyorsun? Bunun Choshu’da olması çılgınca bir şey de-
ğil mi?”

Birdenbire Murata’nın yüzü kızgın bir hâl aldı:

“Neden? Ne var bunda çılgınca olacak?” diye cevapladı.

“Bu devirde yabancıları kovmayı düşünmek son derece ya-
bani bir tavır değil mi?”

“Choshu liderlerine hakaret ediyorsun! Dış ilişkilerde
kesin bir politika benimsediler ve Batılıların özellikle de Hol-
landalıların hiçbir küstahlığına izin vermeyecekler. Küçücük ül-
kelerine bakmadan küstahça davranmaya cüret ediyorlar. Buna
izin vermeyeceğiz. Sonuna kadar savaşmak zorunda kalsak bile
yabancıları ülkemize yaklaştırmayacağız!”

Bu saldırgan davranış benim tanıdığım Murata’dan bek-
lenmezdi. Bu sohbeti hemen bırakıp bir an önce Mitsukuri’nin
oturduğu yere doğru giderek Murata’nın davranışlarındaki öfkeli
değişime ve söylediklerine şaşırdığımı anlattım.

Bizler arkadaşları olarak, Choshu’ya alındığından beri
Murata için endişeleniyorduk. Yabancı karşıtlığı en uç nok-
tadayken bir dış ilişkiler öğrencisinin bu hareketin tam orta-
sında hizmete alınması hayatının tehlikede olduğunu göste-
riyordu. Birlikte sık sık bunu konuşuyorduk... İşte şimdi de
onu tamamen değişmiş bulmuştuk. Çok şaşırmıştım, klanın-
daki kişilerden gelecek bir saldırı korkusuyla mı bu davranı-
şı benimsemiş gibi görünüyordu acaba? Onların “Yabancılar
dışarı!” fikrini benimseyecek kadar aptal olamazdı, fakat hiç-
bir şey söylemiyordu ve alışılmışın dışında davranıyordu. Bu
nedenle Mitsukuri ve ben arkadaşlarımıza Murata’nın artık

grubumuzdan biri sayılmaması gerektiğini söylemeye karar verdik, yanında rahatça konuşursak neler olabileceğini bilmiyorduk.

Bu olayı olduğu gibi anlatıyorum ve gerçekten bugüne kadar arkadaşımızın tutumundaki geçici değişimi anlamış değilim –sadece kendini korumak için numara mı yapıyordu yoksa “zehri yaladıktan sonra olacakları kabullenen” biri gibi Choshu’ya gittikten sonra yabancı düşmanların tarafına mı geçmişti? Her neyse biz, Mitsukuri Shuhei, ben ve diğerleri bir süre ona yaklaşmaya korktuk.

Bunkyu’nun üçüncü yılı (1863) dış ilişkilerin en sıkıntılı yılıydı. Bizim tarafımıza bakılacak olursa, yabancı düşmanlığı hareketi bütün Japonya’da yayıldı. Batılıların tarafında ise İngiltere, Richardson’ın ölümünden sonra taleplerinde ısrar etti. Zor bir dönemdi. Dış ilişkiler bölümünün tercüme bürosunda çalıştığım için resmi mektupların çoğunu görme fırsatım oluyordu. Bir başka deyişle en gizli diplomatik raporlar elimin altındaydı. Tabii ki belgeleri eve götüremiyordum fakat ne zaman ofiste ya da Dışişleri bakanının ikâmetgâhında tercüme yapsam her bir mektubun içeriğini hatırlıyor ve eve varır varmaz yazıya döküyordum. Örneğin Richardson olayı ile ilgili mektupların içeriklerini saklamıştım; İngiliz bakandan ilk rapor, hükûmetin verdiği cevabın ana hatları ve bunları izleyen tüm belgeler.

Doğal olarak bu raporlar serbestçeelden ele dolaşmıyordu. En yakın arkadaşlarımızla sohbetimizin konusu bu mektuplardı. Bunlar ilginç belgelerdi, fakat bir gün hepsini toplayıp yaktım. Böyle davranmak için çok önemli bir nedenim vardı.

Kanagawa'da yardımcı hakim olarak görev yapan Wakiya Usaburo isimli biri vardı. Bu önemli bir mevki olduğu için hatırı sayılır bir itibarı vardı. Söylendiğine göre bir gün, Choshu'daki bir akrabasına bir mektup yazmış ve mektup bir dedektif tarafından incelenmiş. Devletle ilgili belli bir konuya değinmeyen tamamen özel bir mektup olduğu halde, içindeki bir bölüm memur tarafından hainlik olarak yorumlanmış. Cümle şöyle: "Halihazırda olayların gidişatından son derece endişeliyim. Keşke becerikli biri ya da akıllı bir bakan ortaya çıksa da ülkeyi selamete çıkarsa." Memurların verdiği karara göre bu sözler, yazarının şimdiki Şogun'u önemsemediğini ima ediyordu. Bir başka deyişle şimdiki yöneticinin düşmesini istiyor olmalıydı.

Tercüme bürosundaydım ve bu karışıklığa şahit oldum. Yaygaralar esnasında Wakiya'nın koridordan geçişini gördüm: Bağlı değildi, fakat muhafızlar eşliğinde gidiyordu. Ertesi gün mektubun içeriğini ve tutuklanma sebebini öğrendik. Evi derhal arandı ve Temmacho'da hapsedildi. Formalite gereği yapılan bir mahkemeden sonra hemen idama mahkûm edildi. Ölümüne tanıklık eden müfettiş Takomatsu Hikosaburo, benim bir tanıdığım. Daha sonra bana ne kadar üzüldüğünü, fakat görevini yerine getirmek zorunda kaldığını anlatmıştı.

Wakiya hakkında verilen hükmü duyunca korktum. Eğer o, "becerikli biri ve akıllı bakan" hakkındaki mektubunda geçen basit bir cümle için ölüme mahkûm edildiyse kim bilir elimde bulunan hükûmete ait gizli yazışmaların kopyaları yüzünden başıma neler gelirdi? Kendimi Temmacho hapishanesinde başım kesilmiş olarak görüyordum! Hiç vakit kaybetmeden o sırada Teppozu'da olan evime gittim ve bu kağıtları toplayıp yaktım.

Böylece sır dolu belgeler yok oldular, fakat hâlâ endişeliydim. Çünkü bu kâğıtlardan bir kısmının kopyalarını bir akrabama vermiş olduğumu hatırlıyordum, bir başka sefer de bunları Hosokawa klanından bir adama ödünç vermiştim. Şimdi bu adamın kendine bir kopya çıkarmış olabileceği aklıma geliyordu. Gerçekten de arada kalmanın, bu korkunun sıkıntılarına katlandım. Kendimi tekrar yazılı olarak ele vermek tehlikeli olacağı için bir mektup yazmaya da cesaret edemedim.

Üzülmeye ve hiçbir şeyin ortaya çıkmamasını dilemeye devam ettim. O sırada şans eseri İmparatorluk Restorasyonu başladı ve sıkıntılardan kurtulmuş oldum. Şimdi bütün bunlar hakkında tamamen serbestçe konuşabiliyorum ve hatta şimdi yaptığım gibi stenoyla yazdırabiliyorum. Fakat o günlerde, Restorasyon'dan önceki beş altı yıl boyunca ağır bir yük altında yaşıyordum. Üstelik her an talep edilebilecek olan borç benim başımdı! Hiçbir arkadaşşıma hatta karıma bile bu sırrı söyleyemezdim, bu duruma tek başıma katlanmak zorundaydım.

Benim "suç"umun kapsamı ile zavallı Wakiya'nınki arasında kıyas bile yapılamazdı. Akrabasına yazdığı masum bir mektup nedeniyle onun ölümle cezalandırılması, benim gibi hükûmetin gizli raporlarını kopya eden birininse serbestçe dolaşması ne üzücü ve insafsız bir tezat. Bir insanın şansının ya da şanssızlığının neye bağlı olduğunu bilmek zor. Kimileri buna kader diyor.

Hem bu hem de başka sebeplerle İmparatorluk Restorasyonu'na gönül borcum var. Eğer bu raporlar şimdi elimde olsaydı Bunkyu'nun üçüncü yılında bir durum değerlendirmesi yapabilirdim, ayrıca Japonya'nın diploması tarihi için de değerli bir kaynak olurdu. Fakat onları başımla değiştiremeyeceğim için elimden çıkardım. Bununla birlikte herhangi bir kimsede bu dokümanların bir kopyası varsa onlara tekrar bir bakmak isterdim.

BÜTÜN YABANCI GEMİLER SHİMONOSEKİ'DE YAKILIYOR

Artık ülke sadece yabancı düşmanlığının kışkırtıldığı bir yere dönüşmüş gibiydi. Choshu, Shimonoseki Boğazı'ndan geçen her gemiyi yakıyordu. Amerikan ve İngiliz savaş gemileri, Hollanda ticaret gemisine hücum edildikten sonra yakıldı. Bu sürekli saldırıların sonucu dört ülke –İngiltere, Fransa, Hollanda ve Amerika– Şogun hükûmetinden üç milyon *yen* talep eden ortak bir protesto hazırladılar. Uzun tartışmalardan sonra bu para ödendi. Yine de yabancı düşmanlığı dalgası yatışmadı. Şogunluk artık her iki tarafca da rahatsız ediliyordu: Bir yanda ülkenin dışa kapanması için silahlanarak yaygara koparan ve rahat vermeyen klanlar, öte yanda “açık kapı” talep eden Batılı ulusların birleşmiş gücü. Çılgınlar gibi her iki tarafı da memnun etmeye çalışan Şogunluk en sonunda *sakoku* taraftarlığının (ülkenin dışa kapanması) yerine kullanılmak üzere bir terim, *sako* (limanların dışa kapanması) icat etti. Dışişleri Bakanı, Ikeda Harima-no Kami, *sako* politikasını görüşmek üzere Fransa'ya gönderildi.

Şogunluk, yönetici güç olarak bütün prestijini kaybetmişti. Neredeyse her gün bir cinayet işleniyordu. Ülke, yaşanması korkunç bir yer olmuştu. Olaylar böyleyken başlıca endişem hayatta kalmak olduğu için, olabildiğince tedbirli davranmaya çalıştım.

ESKİ SAVAŞÇI RUHUN EN PARLAK DÖNEMİ

1863'ten önce ve ardından gelen dönemde her yer savaşçı siyasetin vahşi izleriyle doluydu. Genelde halk, eski savaşçı ruhun ortaya konmasından başka hiçbir şeyle ilgilenmiyordu. Buna fazla şaşmamak gerek, çünkü Şogunluğun kendisi bunu teşvik

ediyordu. Şogun hükûmeti dış politika olarak Batı ile barışçıl ilişkiler benimsediğini iddia ettiği halde bu, sadece şartlar öyle gerektirdiği içindi. Tek tek görevlilere bakıldığında ise her birinin, yeni olan her şeyden ve Batıdan hararetle nefret ettikleri görülüyordu. Etkili olan ya da saygı uyandıran herkes, uzun kılıçlar takıyordu. Şehirdeki pek çok eskrim ustası hükûmetçe rütbeleri yükseltilerek onurlandırıldılar ve birdenbire halk kahramanı oldular. Yabancı kültür öğrencilerinin ortaya çıkma zamanı değildi.

Bu savaşçılık modası her yere yayıldı. Hatta Şogun'un çevresindeki üst rütbeli feodal asillere karşı sosyal görevleri yerine getirmek ve çay servisi yapmak üzere işe alındıkları için *sado bozu*, "çay sunan rahipler" olarak bilinen Şogun'un sarayındaki rahipleri bile etkisi altına aldı. Bu rahipler genellikle kısa kılıçlar takarlar, lordların hediyesi olan krepten yapılmış giysiler giyerler ve yapmacık bir tavırla yürürlerdi. Oysa şimdi, yeni askeri eğilime uyarak içlerinden bazıları bilfiil uzun kılıçlar takıyorlar ve savaşçılar gibi tepeleri tıraş edilmiş başlarını arkaya atıp yürüyorlardı.

Şogun'un maiyetindeki görevliler arasında moda, siyah vernikli meşin başlık ile ağartılmış kenevirden yapılmış giysiydi. Geleneğe göre bu giysiyi Sekiga-hara Savaşı'nda 1600'de Tokugawa'nın üstünlüğünü kuran ve kesin zaferi sağlayan Ieyasu giymişti. Ayrıca Mitoku yaşlı lort Mitsukuni'nin de bu giysiyi giymekten hoşlandığı söylenir. İşte bu giysi savaşçıların modası oldu.

Bu kavgacı ruh Yedo halkı arasında bile yayıldı. *Tanabata* festivalinde¹⁶ bambu dallarına şiir kartları bağlamak ve karpuz

16. Çin'de ortaya çıkmış olan yıldızlarla ilgili hoş bir festivaldir. Samanyolu'nun her iki yanındaki iki parlak yıldızın birbirlerine aşık olan dokumacı kızla sığır çobanı genç oldukları varsayılır. Fakat genç adam kızla buluşabilmek için yılda

parçaları, kâğıttan oyuncak yelpazeler ve bunlara benzer şeyler asmak adetti. Fakat bu kez yelpazelerin ve karpuzun yerini oyuncak miğferler ve kâğıt kılıçlar almıştı. Artık her şey benim dışımda geliyordu; hava, savaşa ve eski savaşçılara övgü kokuyordu.

BÜTÜN KILIÇLARIMI ELDEN ÇIKARIYORUM

Eşyalarımın arasında bulunan kılıçlara gerek olmadığına karar vererek onları dağıtmaya karar verdim. Hepsini alıp –çok fazla değil, belki beş ya da on taneydi– Shinmeimae’de oturan Tanaka Jubei isimli bir tüccara sattım. Fakat mevkiim gereği hâlâ üstümdede bir çift kılıç taşımak zorundaydım, bu nedenle babamın tören giysileri ile kullandığı kısa kılıcımı satmadım. Uzun bir kılıç gibi görünmesini sağlayacak uzunlukta bir de kın buldum, daha sonra Shinmeimae’de bir hırdavatçıdan bir bıçak satın aldım ve onun için de kısa bir kılıç kını hazırladım. Böylelikle bu iki kılıcı sadece formalite gereği taşımış oldum. Kalanları sattım, hatırladığım kadarıyla altmış ya da yetmiş *ryo* getirdiler.

Olabildiğince mütevazı ve göze çarpmayacak bir durumda olmaya gayret ediyordum. Genç bir adam olarak *iai-nuki* (tehlike anında uzun kılıç kullanma sanatı) öğrenmiş ve Osaka’daki okulda, evde sık sık pratik yapmıştım, fakat etraftaki savaşçı hava iyice yaygınlaştığında *iai* kılıçlarımı bir dolaba kaldırıp kılıç kullanmayı hiç bilmiyormuş gibi davrandım. Hayatımda hiç kılıç çekmemiş ve bunları sadece görüntüyü kurtarmak için takıyor-

sadece bir kez, yedinci ayın yedinci gününde karşıya geçmeye izinlidir ve eğer yağmur yağarsa, bir nehir olan Samanyolu taşar ve genç adam karşıya geçemez. Bu nedenle dünyadaki gençler gökyüzündeki aşıkların şanslarının yaver gitmesi için şiirler yazarak bambu dallarına asar ve dalları süslerler. Şiirlerde şairlerin bazı gizli kişisel duyguları da anlatılabilir.

muş gibi hareket ediyordum. On üç, on dört yıl boyunca geceleri bir kez bile dışarı çıkmaya cesaret edemedim. Gerçekten Restorasyon'dan sonraki beşinci ya da altıncı yıla değin yazı yazmayı ve çeviri yapmayı başlıca iş edinerek hemen hemen bir münzevi gibi yaşadım.

IX

YİNE AMERİKA'YI ZİYARET EDİYORUM

Keio'nun üçüncü yılında (1867) yine Amerika'ya gitme fırsatı buldum. Bu, benim dış ülkelere yaptığım üçüncü geziydi.

Birkaç yıl önce Şogunluk birkaç savaş gemisi almayı düşündüğünde Amerikalı bakan Robert H. Pruyn'dan satın alma görüşmelerini yapmasını rica etmişler ve çeşitli ödemeler için sekiz yüz bin dolar vermişlerdi. Bunkyu döneminin üçüncü ya da dördüncü yılında (1863-1864) Fujiyama isimli gemi teslim edilmişti. Bedeli dört yüz bin dolardı. O zamandan beri hükûmeti çeşitli olaylar meşgul etmişti ve Birleşik Devletler'deki iç savaş da dışarıyla ilişkilerini azaltmalarına neden olmuştu. Böylece ikinci geminin teslimatı çok gecikmişti.

Hiçbir iş yapılmadan bir sürü zaman geçmişti ve hükûmetimizin elinde hâlâ dört yüz bin dolar vardı. İkinci geminin alınmasını sonuca bağlamak ve ayrıca orduya silah almak üzere bir grup görevli göndermeye karar verildi. Grubun başında Ono Tomogoro vardı ki Okanjo Gimmi-yaku (Hazine Bakanı Yardımcısı) olarak yüksek rütbeli ve hükûmette etkili bir adamdı. İkinci komisyon üyesi Matsumoto Judayu'ydu. Atamaları önceki yıl yapılmıştı. Amerika'yı bir kez daha ziyaret etme arzusuyla Ono'yu evinde pek çok kez ziyaret edip nüfuzunu kullanmasını sağlamaya çalıştım. Sonunda beni grubuna almayı kabul etti ve Ocak ayının 23'ünde gemiyle yola çıktık. Görev, gemi satın almak olduğu için grupta birkaç tercümanın yanı sıra donanmadan da adamlar vardı.

PASİFİK'İN ÜZERİNDE İLK BUHARLI GEMİ ÇALIŞIYOR

Aynı yıl içinde Japonya ile Amerika arasına düzenli bir paket postası kondu. Japonya'ya ulaşan ilk tekne Colorado'ydu. Biz de dönüşte onunla yolculuk yaptık. Daha önce bindiğim küçük gemiyle kıyaslanınca gerçekten dört bin tonluk saray gibi hızlı bir buharlıydı. İlk yolculuğum otuz yedi gün sürmüştü, bu hızlı gemi yirmi ikinci günde San Fransisco'ya ulaştı. O zaman henüz kıtalar arası demiryolları olmadığı için yaklaşık iki haftalık beklemenin ardından yine Pasifik Buharlı Gemi Şirketi'yle Panama'ya doğru yola koyulduk. Bu dar bağlantı yolunu trenle geçtikten sonra New York'a yine gemiyle gidip işimizi takip etmek üzere hemen Dışişleri Bakanı'nı aradık.

Bu işin halledilme biçimi hükûmetimizin o günlerdeki durumu hakkında pek çok şeyi ortaya koyuyor. Elçilik grubunun tam zamanında ödenmiş olan 800.000 dolar için bir makbuz alacağı zannediliyordu. Fakat aslında resmi bir belge olarak adlandırılabilir hiçbir şey yoktu. Dosyalarımızda üzerinde “elli bin dolar”, “yüz bin dolar” gibi basit notlar bulunan on parça kâğıt vardı, fakat Mr.Pruyn'un parayı niçin ve nasıl almış olduğuna dair bir açıklama yoktu. Kağıtlar arasında sadece miktarlar ve “Pruyn” adının yazılmış olduğu tuhaf şekilli sayfalar vardı. Amerikan tarafı istese kolaylıkla şüpheli bir tavır takınıp bu kâğıt parçalarını kabul etmeyerek karşılığını ödemeyi reddedebilirdi.

Seyahat öncesi grup üyeleri arasında epeyce tartışma geçti fakat sonunda bu açık ihmalin iki ülke arasındaki dostluğun ispatı sayılabileceğine karar verildi. Japonlar güvenmişlerdi –daha doğrusu Japon hükûmeti, Amerikan hükûmetinin iyi niyetine güvenmiş ve hiçbir resmi anlaşmayı gerekli görmemişti. Bir bakanın sözü herhangi bir resmi anlaşma kadar gü-

venilir olmalıydı. Kağıtlar bizim hiç önem vermediğimiz basit notlardı.

Görüşmeleri bu yaklaşımla açtık ve hemen Mr. Pruyn tarafından selamlandık. Hiçbir tereddüt ya da resmiyet olmaksızın gemi satın almayı mı yoksa kalan fonu geri mi istediğimizi sordu. Elçilik grubunun içi rahatladı –gemi alacaktık. Böylece bir keşif gezisine çıkarıldık ve sonunda, ismini sonradan Azuma-kan olarak değiştirdiğimiz, Stonewall isimli zırhlı gemide karar kıldık. Ayrıca birkaç yüz ya da birkaç bin silah aldık. Yine de fonumuzda hâlâ yetmiş ya da seksen bin dolar vardı, bunu Amerikan hükûmetinin korumasına bırakıp gemi ve silah alma sorumluluğunu deniz subaylarımıza devrederek grubun geri kalan kısmı ülkemize dönmek üzere yola çıktık.

Geminin Japonya'ya ulaşması, Meiji döneminin ilk yılı (1868) olan bir sonraki yılı buldu. Ülkemiz Restorasyon'a başlıyalı epey olmuştu ve savaş gemisi bizim deniz subaylarımızın yardımcılığını yaptığı Amerikalı bir kaptanın yönetiminde getirilmişti. Uzun süre sonra o sırada yeni Meiji Hükûmeti'nin mali işlerinden sorumlu olan Yuri Kimimasa'dan duyduğuma göre, geminin bedelini ödemek üzere fon bulmakta büyük güçlük çekilmiş.

“O sırada yeni hükûmetin parası çok azdı.” dedi. “Öyle ya da böyle geminin parasını ödemek için birkaç yüz bin doları biraraya getirmek zorundaydık.”

Ona önceki hükûmetin parayı tam olarak ödemiş olduğunu ve kalan paranın Washington'da bırakıldığını söyledim. Yuri bana şaşkınlıkla baktı. Sadece: “Öyle mi?” dedi.

Öyle görünüyor ki Japonlar gemi için iki kez ödeme yapmışlardı, fakat Amerika ya da Amerikan subaylarının suçlu olduğuna inanmayı gerektirecek hiçbir sebep yoktu. Anlaşma sırasında bir yerlerde kaybolmuş olmalıydı.

Şimdi hatırlıyorum da bu gezi sırasında benim kendi durumumda da düzensiz giden bir şeyler vardı. Şogunluk'un hizmetinde olduğum doğru, ama bu hizmetin yerine getirilişine dair en ufak bir fikrim olmadığı da doğru. Sürekli belirttiğim gibi ülkenin kendi içine kapanmasına, sınıf ve klanlardan oluşan bütün eski rejime karşıydım. Ayrıca bu fikirleri savunan herkesi düşman gibi görüyordum. Doğal olarak bunun karşılığında bu eski sistem taraftarları da beni asi kabul ediyorlardı. Hükûmetin genel durumunu göz önüne aldığım zaman bu sistem, dış dünyayla serbest ilişkiye girmeyi kabul etmeye gönülsüz (dar fikirli, kendini beğenmiş, kültürsüz ve feodal bir toplum) olan eski rejimden oluşuyordu.

İĞRENÇ MEMUR “UCUZ DOLAR” SATIN ALIYOR

İşte kullandıkları yöntemin bir örneği. Genellikle memurlara olduğu kadar hükûmete de banka temsilcisi Mitsui Hachiroemon' bizzat hizmet ediyordu. Amerika'ya gidecek heyetin üyeleri harcırahlarını, ayrılmadan önce Amerikan dolarına çevirmek üzere bir buluk gümüş Japon bozuklukları olarak aldılar. Tabii ki döviz kuru günlük olarak değişiyordu ve döviz bozdurmanın kârlı olduğu zamanı bilmek çok zordu. Memurlardan biri Mitsui'den bir yöneticiyi Yokohama'daki oteline davet etmiş ve döviz kurlarıyla ilgili uzun bir görüşmenin ardından “Görüyorum ki son

1. Mitsui Ailesi Yedo, Osaka ve Kyoto'daki mağazaları ile manifaturacı ve sarraf olarak 17. yüzyılda iş hayatına atıldı. Şehirler arasında para transferi vb. gibi pek çok yeni girişimde bulundular. Şogun'un ve İmparatorluk sarayının mali hizmetlerini yerine getirecek kadar işlerini büyüttüler. Devrim'den sonra büyük Mitsui “mali krallığı”nı oluşturdular. Mitsui ailesinin büyükleri geleneksel olarak bugün bile Hachiroemon ismini kullanmaktadır. Büyük olasılıkla Mitsui dünyada hâlâ aktif olarak görev yapan en eski finans ailesidir.

kurlar bizim için pek uygun değil, fakat sanırım kurlar daha iyi durumda olduğunda bozdurulmak üzere epeyce dolar stokunuz vardır. Benim paramı bu, daha yüksek olan dolar kuru üzerinden değiştirir misiniz?” diye sormuş.

Yönetici başını yere eğip “Sizin için boynum kıldan ince. Paranızı istediğiniz kurdan değiştireceğim.” diye cevaplamış ve geçerli kur karşılığında daha fazla Amerikan doları getirmiş.

Bu mantıksız düşünceden nefret ediyordum –sanki bozuk paraların üzerine “daha ucuz dolarlar” işaretliymiş gibi! Ortada döviz kanununa meydan okuyan ve en ufak utanç ya da sıkılma belirtisi göstermeyen bir adam vardı [?]. Ancak aslında hiç de ahlâksız bir adam değildi, diğer pek çok yönden bir centilmendi. Sadece o değil, aynı şekilde tüccarlar da bu ahlâksız davranışa hiç de kızmış görünmüyordu. O zaman farkına vardım ki sonuç olarak bu tek tek bireylerin suçu değildi, o dönemin acınacak durumdaki adetlerinin sonucuydu. Sistem son derece çarpıktı, hükûmet uzun süre ayakta duramazdı.

Pek çok zorlayıcı sorunla bağlantılı olarak, hükûmet ciddi bir tasarruf politikası takip ediyordu ve bu güç zamanlarda Şo-gun hükûmetinin bile para kazanmaktan sakınmaması gerektiği açıklandı. Bunun üzerine “ülkenin çıkarlarından” sorumlu kimi memurlar atandı ve çeşitli öneriler ileri sürüldü.

Projelerden biri Yedo şehrinin belli bir noktasında kanal kazılıp geçiş ücreti ödenmesi idi. Bir başka fikir Shinkawa'ya² getirilen bütün şarapların vergilendirilmesi idi. Yine bir başkası, boş arazide belli bir yerde hükûmet gözetiminde tarım yaptır-

2. Tokyo'nun içinden geçerek akan Sumida nehrinin denize döküldüğü kısım. Japon nehirleri farklı bölümlerine göre farklı isimlerle anılırlar. Kobe yakınında Nada'da üretilen en iyi şarap Yedo'ya Shinkawa üzerinden teknelerle getirilirdi. Şarabın lezzetinin uzun yolculuk boyunca fıçıda yavaşça sallanması nedeniyle arttığı söylenmektedir.

maktı. Bir başka defa birisi şehirdeki dışkıların toplanması işinin hükûmetin denetiminde gerçekleştirilip kârının³ da hükûmet tarafından kullanılabileceğini ileri sürdü.

“ÜLKENİN ÇIKARLARI”NA KARŞI DİRENCİMİZ

O sırada dışişlerindeki bir görevli, iş arkadaşlarını toplayarak fevkalâde bir konuşma yapmış: “Hükûmet, komisyoncuların haklarını görmezden gelerek dışkılardan vergi almaya karar verdi. Bu açıkça despotluk değil de nedir? Tarihte Amerikan kolonilerindeki vatandaşların ana vatanları olan İngiltere çaya vergi koyduğunda buna karşı çıktıklarını okudum. Amerikalı hanımlar çay içmekten ve hatta çay partilerinin keyfinden vazgeçmişler. Şimdi biz de Amerikalıların yaptığını örnek alarak hükûmetimizin despotluğuna karşı açıkça direniş maksadıyla dışkı üretiminden vazgeçelim. Bu öneriye ne dersiniz?”

Konuşmacı alkış tufanıyla karşılanmış.

Yeni ekonomi politikasıyla birlikte Amerika’ya gidecek grubumuzun içinde ülkenin çıkarlarını gözetecek birinin de olması beklenmekteydi. Bu kişi Japonya’daki yabancılarla ilgili eğitim çalışmalarının gelişmesiyle birlikte yabancı kitapların fiyatlarının artacağını ve bu nedenle hükûmetin onları ithal ederek kâr edeceğini söylüyordu. Bir gün bana Amerika’dan satın alınmak üzere pek çok kitap içeren özel bir sipariş verdi. Fakat ben bu fikre kolayca razı olmadım.

“Çok iyi bir girişim” diye cevapladım. “Japonya’nın daha çok yabancı kitaba gereksinimi var. Hükûmetimizin bunu des-

3. Dışkılar gübre olarak kullanılmaktaydı, çiftçiler satın almak için şehre gelirlerdi.

teklemesi tam da zamanında oldu. En faydalı olanları seçip onların, çalışmalarında gerek duyanlara olabildiğince ucuz satıldığını görmek için elimden geleni yapacağım. Siz de böyle düşünüyorsunuz değil mi bayım?

“Hayır” diye cevapladı. “Amacımız onları hükûmet adına kâr ederek satmak.”

“O halde,” dedim “hükûmet ticaret yapacak. Yurt dışında para kazanma projesi geliştirmek için katılmadım gruba, ama hükûmet amacının para kazanmak olduğunu ilan ederse ben de tüccar olup komisyon ücretinden kendi payımı alabilirim. Her ikisi de bana uygun. Eğer hükûmet kitapları gerçek fiyatıyla satmaya karar verirse iyi kitapları arayıp bulmak ve en uygun koşullarda satın almak için her sıkıntıya katlanırım. Ya da eğer hükûmet kitaplardan kâr etmeye karar verirse hükûmetin bunu tek başına yapmasına izin vermem. Payıma düşeni alırım. Şimdi bayım bu iki politika arasında karar sizin, hangisini tercih edeceksiniz?”

Tartışma çizgim buydu, fakat bir müddet sonra yüksek memurların iyi niyeti kayboldu. Geri dönüp bu olaya baktığımda savunduğum fikir doğru olsa da olmasa da haddimi aştığımdan dolayı suçluluk hissediyordum.⁴

HÜKÛMETLE BİRLİKTE DÜŞÜŞ

Aklıma gelen bir başka olay da şuydu. Gruptan biri, Seki Shim-pachi ve ben seyahat boyunca kamaramıza içki sipariş etmeye

4. Bu bölümde anlatılanlar okuyucuyu Fukuzawa'nın özgürlük ve eşitlik fikirlerinden etkilenip etkilenmediği konusunda şaşırtabilir. Henüz çok gençti (34 yaşında) ve kitaplarından kazandığı büyük gelirle el attığı bütün işlerde çok başarılı olmuştu. O dönemde kendinden çok emin olmuş olmalı ki burada üzüntüyle hatırlıyor.

alıştık. Maliyeti az değildi, fakat bütün harcamalarımız elçilik tarafından ödendiği için aldırılmıyorduk. İsteddiğimiz bütün içkileri ve yiyeceği ısmarlayıp, zamanımızı pek çok konuda doya doya ve istediğimiz kadar konuşarak geçiriyorduk.

Bir defasında: “Hükûmet gitmeli!” demiştim. “Böyle sürüp gitmesinin hiç yararı yok. Şu çürümüşlüğe bak. Memurlar kendi çıkarları için sürekli *goyo* (lordun emri ile) deyimini kullanıyorlar. Şarap ve balık alırken bile *goyo* kelimesinin getirdiği ayrıcalıkla düşük fiyat ödüyorlardı. Kozusa ya da Boshu’dan bir balıkçı kayığı geldiğinde, önce bu memurlar gelip neredeyse yok pahasına en iyi balıkları seçme hakkına sahip oluyorlardı. Eğer Shogun Sama iyi balık yemekten hoşlanıyor olsaydı buna katlanılabilirdi ama aslında aşçılar kendi çıkarları için balıkları satıyordu. Buna bakarak diğer şeyleri de tahmin edebiliriz. Bu hükûmet tamamen çürümüş!”

“Ama şimdi bunu bir kenara bırakalım, şu dışilişkiler politikasının saçmalığına bak. Hükûmet bütün batılı ülkelerle serbestçe görüşmeyi savunuyormuş gibi görünüyor. Sorumlu pozisyonda olması nedeniyle böyle olmak zorunda, fakat gerçek şu ki hükûmetimiz aslında “Yabancıları kovun!” düşüncesinin temsilcisi. Şu Shinagawa’da inşa edilen ve deniz böceklerine benzeyip hiçbir işe yaramayan kaleleri düşün. Kalabalık hâlâ tatmin olmadı ve daha fazlasını inşa etmek istiyor. Ya Katsu Rintaro’nun Hyogo’ya gidip şu mangala benzeyen yuvarlak beyaz kaleyi inşa etmesi fikrine ne demeli? Tüm bunlar yabancıları kovma politikası için yapılan hazırlıklar değil mi? Böyle bir politikası olan her hükûmet derhal devrilmeli. Sen öyle düşünmüyor musun? Bence kesinlikle öyle!”

Seki, incelikle cevap verdi. “Bu, mantıklı gibi görünüyor, fakat bizim böyle bir tartışmaya girmemiz doğru mu? Hükûmet ödediği için Amerika’ya gidebiliyoruz. Yiyip içtiğin ve giydiğin

her şey hükûmet tarafından ödeniyor. Hükûmeti devirmekten bahsetmeye vicdanım elvermiyor.”

BIRAKIN KİRLİ İŞLERİ SERSERİLER YAPSIN

“Hayır tamamen haklıyız!” diye devam ettim. “Hükûmet bizi çevirmen olarak faydalı olduğumuz için kiraladı. Hangi şartlar altında olursa olsun kişiliklerimize saygı duymuyorlar. Durumumuz deri dabaklatmak için işe alınan *etan*ın durumuna benziyor. Hükûmetin büyük lortları böyle aşağılık işleri yapmazlar. Bu nedenle de onların yapmaya tenezzül etmediği işleri yapacak bir adam, bir serseri bulunur. Sandaletlerinin tabanlarını onarmak için onu kiralarlar. Bizim durumumuz da işte buna benziyor –bir lordun evinde çalışan bir *eta*. O halde neden vicdan azabı duyalım. Başa geçip hükûmeti devirelim! Fakat zorluk şurda –ilk giden kim olacak? Hareketin elebaşısı ben olmak istemiyorum.”

“Rejimi devirme konusunda şamata yapanlar, sadece Choshu ve Satsuma klanlarının sorumsuz zorbaları *ronin*. Eğer bu adamlar hükûmeti ele geçirecek ve işleri kontrol etmeye başlayacak olurlarsa bu, yabancı düşmanlığı politikasına son darbe olur! Belki de şimdiki rejim bu gözü dönmüş haydutların yapabileceğinden bir gömlek daha iyidir. Ancak er ya da geç yıkılmalı. Fakat devrimi etkilemenin bir çaresi olmadığına göre, şimdilik sadece olayları seyredebilirim. Ne üzücü değil mi?”

TÖVBEKÂR OLMAM EMREDİLİYOR

Bu şekilde sarhoşken sanki dünyada düşüncelerimize itiraz edecek hiç kimse yokmuş gibi konuşuyorduk. Kendi odamızda olduğumuz için kapıyı kapayıp kapamadığımıza dikkat etmemiştik ve yüksek sesle konuşmaya devam ettik. Bazı konuşmalarımızın yüksek memurlara rapor edildiğine eminim, çünkü Japonya'ya dönüp de dış ilişkiler bürosundaki işime tekrar başladığımda bakan tarafından azarlandım. Yurt dışındaki görevim sırasında bazı çirkin davranışlarım olduğunu, bu nedenle eve kapanıp tövbe-kâr olmam gerektiğini söyledi.

Bu hapis cezasına katlanmak çok kolaydı, çünkü bu sadece ofise işle ilgili rapor vermemek anlamına geliyordu. Yoksa başka her yere gitmek serbestti. Gerçekten de bu zorunlu tembellik için oldukça müteşekkirdim. İtaat-kâr bir tarzda kendimi eve hapsettim ve *Batı Dünyasında Gezi Rehberi* (Seiyo Tabi Annai)⁵ isimli bir kitap yazmaya başladım.

“FUKUZAWA’NIN AĞABEYİ, SATSUMA KLANINA KATILMIŞ”

Japonya'ya döndüğümüzde aynı yılın Haziran sonuydu. Durum gittikçe daha da vahim bir hâl alıyordu, huzursuzluk ve karışıklık neredeyse iyice su yüzüne çıkmıştı. Olayların içinde yer almaya

5. Buharlı gemide yolculuk etmekten döviz bozdurmaya kadar yabancı ülkelerdeki gezilere dair çok pratik açıklamalar içeren bir kitaptır. Fukuzawa, önsözünde Japonlar'ın yabancı ülkelere gitmeye çok alışkın olacakları ve bu kitabın basılmasına artık gerek kalmayacağı günlerin de geleceğini umduğunu söylüyordu. Kitabın ekinde Fukuzawa sigortayı anlatır ki bununla Japon literatüründe sigortadan ilk kez bahsedilmiş olmaktadır.

kalkışmayıp evde kaldım ve kendimi öğretmenliğe, yazmaya ve çeviriye adadım. O zaman bile insanlar hakkımda garip dedikodular uyduruyorlardı. Bunlardan birine göre güya ağabeyim Satsuma klanına katılmıştı ve Kagoshima'daydı, bu nedenle ben de şüpheli kabul edilmekteydim. Büyük olasılıkla bu dedikodu, benim şu andaki hükûmete yönelttiğim suçlamalar nedeniyle ortaya çıkmıştı. Fakat öleli on yıldan fazla olan ağabeyimi Kagoshima'ya yerleştirmek için hiçbir sebep yoktu. Bu değersiz dedikodulara karşı hiçbir açıklama yapmadım ve kendimi savunmadım. Pek çok "yurtsever", reform için hiç durmadan yeni fikirler ve politikalar önerdikleri halde ben politik konularda hiçbir açıklama da yapmadım. Bu işgüzarların yapıp ettiklerini uzaktan seyrediyordum.

Bir gün Nakajima Saburosuke geldi ve bana niye eve kapandığımı sordu. Ben de ona Amerika'dan döndüğümünden beri uymak zorunda olduğum cezayı anlattım.

"Ne saçma!" diye hayretle bağırdı. "Böyle karışık bir zamanda senin gibi biri insanlardan uzak yaşamamalı."

"İyi ama istenmediğim halde ofise nasıl gidebilirim?"

"Tamam, ben çaresine bakarım."

Nakajima Inaba, bir *rochu* olan Mino-no Kami'ye giderek hapis cezamnın kaldırılmasını ve tekrar göreve iade edilmemi önermiş. Bu memur daha önce Yodo klanının lideriydi ve şimdi Hakone dağlarındaki Tonosawa'da emekliliğini geçiren yaşlı centilmen de oydu. Nakajima Saburosuke de eski Uraga şehrinin polis müdürüydü. Mükemmel bir samuray örneğiydi, o ve oğlu Hakodate savaşında öldürüldü. Şimdi Uraga'daki bir parkta anılarına dikilen bir anıt yer almakta. Restorasyon döneminde bu Şogunluk ve imparatorluk hükûmetinin güçleri arasındaki son mücadele idi.

AMİRLERİME KARŞI SAYGISIZDIM

Eğer Amerika gezisi sonrasında verilen ceza için memuru ayıplıyormuş izlenimi verdiysem de öyle bir niyetim yoktu. Ono Tomogoro'nun her emrine uymak zorundaydım, çünkü benim ricalarım nedeniyle iyi niyetle beni de gruba kabul etmişti. Ancak her konuda başıma buyruk davranıyor ve ara sıra gerçekten ona karşı geliyordum. Örneğin henüz Amerika'da olduğumuz sırada Ono'nun bana karşı gittikçe kızdığı ortaya çıktı. "Artık işinin bitmiş olduğunu varsayabilirsin. Gruptan ayrılıp bizden önce Japonya'ya dönebilirsin." dedi.

Fakat böyle bir emirle gözümün korkutulmasına razı olmadım. "Beni ülkemden kaldırıp buralara getirdiniz, bu kadar gün kullandınız. Şimdi, işiniz bitince geri göndermek istiyorsunuz ama böyle bir yetkiniz yok. Japonya'dan ayrılırken hükûmetin yüksek memurları tarafından görevlendirildim. Bu demektir ki bakanlığın resmi emriyle buradayım, sizin değil. Bu yüzden bir tek sizin emrinizle Japonya'ya dönmek niyetinde değilim." Bu tartışmayı kazanmış olabilirdim, fakat tedbirli davranmadığımın farkındaydım.

Bir gün yemek masasında pek çok konuda serbestçe konuşurken: "Sanırım hükûmetimiz çılgınca işler yapıyor. Şu, yabancılara kovup limanları kapatma fikrinin çılgınlığına bakın! Bu politikayı güçlendirmek için Shinagawa'ya kaleler inşa etmek gibi çocukça fikri bir düşünün! Görüyorum ki hemen bu masada bu kaleleri inşa etme işinde yer alan pek çok kişi var. Acaba böyle bir politikayla Japonya'nın korunabileceğini mi düşünüyorlar? Dikkatli olun! Japonya çok değerli bir ülkedir!"

Şimdi geriye dönüp baktığımda, o sırada böyle bir yerde bunun gibi fikirler ileri sürmek için çıldırmış olmalıyım diye düşünüyorum. Ono, oldukça dikbaşlı bir adamdı, fakat ona karşı

kin beslememem gerekir. Benim davranışlarım ve özellikle fütursuzca atıp tuttuğum düşünülecek olursa tabii ki bana o şekilde davranması mantıklı ve doğaldı.

X

YENİDEN YAPILANMA SIRASINDA TARAFSIZ BİR MEKAN: ÖZEL BİR OKULUN ORTAYA ÇIKIŞI

Keio'nun üçüncü yılının (1867) sonuna doğru genel huzursuzluk havası arttı. Bu durumun öğrencilerimi etkilemesi normaldi. Kimisi memleketine geri döndü, kimi okuldan ayrıldı; okulumda eğitim gören öğrencilerin sayısı gittikçe daha azaldı.

Yaklaşık aynı zamanlarda, benim de oturmakta olduğum Teppozu'daki Nakatsu klanına ait arazi, yabancı bir binalar grubu yapılmak üzere hükûmet tarafından alındı. Böylece ben de daha önce Arima klanına ait olan ve klan tarafından kullanılan Shinsenza'da toprak aldım ve Aralık'ın sonuna doğru oraya taşındım. Nakatsu arazisi hemen yabancılara devredildi.

Derken yeni yılla birlikte¹ Ocak ayının başında Fushimi savaşı, Şogun'un ordusunun yenilgisi ve Şogun Yoshinobu'nun Yedo'ya geri çekilişi gündeme geldi.² Ülkeyi yine büyük bir kargaşa sardı. Ve bu durum, İmparatorluk Restorasyonu'nun

1. Keio'nun dördüncü, Meiji'nin ilk yılı (1868).

2. Tokugawa Yoshinobu (1837-1913): Mito lordu Tokugawa Nariaki'nin yedinci oğludur. 1866'da bir önceki Şogun vâris bırakmadan ölünce, on beşinci ve son Şogunluk'a getirildi. Çok yetenekli bir devlet adamı olması nedeniyle olacakların kaçınılmazlığını görüp Şogunluk otoritesini gönüllü olarak reddederek laik idareyi İmparator'a geri verdi. Bununla birlikte imparatorluk sarayı çevresindeki Satsuma ve Choshu gibi güçlü klanlar, yeni rejimin gücünü göstermesi için Şogun'u savaş meydanında yenmesi gerektiğini düşündüler. Bu nedenle şogunluk ordusunu Toba ve Fushimi'de savaşa girmesi için kışkırttılar. Yoshinobu Yedo'ya gemiyle dönerek savaşı önlemek için İmparator'a her türlü itaat ve alçak gönüllülük gösterisini yaptı. Böyle davranarak başarılı da oldu. Yaşamının geri kalanını köşesine çekilerek geçirdiği Shizuoka'da *daimyo* olarak görevlendirildi.

başlangıcı oldu. Bana gelince hiçbir politik hareket içinde yer almadım. Fakat restorasyon gerçekte şu anda geçerli olan tüm politikaların başlangıcı olduğu için sanırım çocukluğuma –fikirlerimin oluşum günlerine– geri dönmeliyim. Bu, bir süre yaşamımın geri kalan kısmını anlatmamı geciktirecek. Bunun farkındayım, fakat politik hareketlerde niçin yer almadığımı açıklamam için gerekli.

RESTORASYON SIRASINDA DAVRANIŞIM

Çocukluk günlerimde feodal sistemin demir yumruğu altında yaşamıştım. İnsanlar her yerde, bir klanın her üyesinin ait olduğu sınıfın doğumuyla birlikte değişmez surette belirlendiği eski adetlere sıkı sıkı bağlıydılar. Bu şekilde babadan oğula ve toruna yüksek sınıftan samurayların mevkileri hiç değişmeksizin kalıyordu. Aynı şekilde düşük sınıftan olanlar da her zaman düşük sınıfta kalıyorlardı. Ne zekâ ne de yetenek üstlerinin onları küçük görmesine engel olabiliyordu.

İNSANLARA DEĞİL GELENEĞE KIZIYORUM

Düşük sınıftan bir ailede doğmuş biri olarak katlanmak zorunda kaldığım şeylerden daima rahatsız oldum. Fakat daha sonra ne zaman kendimi aşağılanmış hissetsem aşağılanmış olma gerçeğine içerledim, aşağılayan kişiye değil. Böyle insanlar için üzülüyordum, çünkü onları, duyarlı davranmayı bilmeyen kaba aptallar olarak kabul ediyordum.

Eğer o sırada hünerli bir bilim adamı ya da Budist filozof olsaydım insanlığın eşitliği teorisini ya da “bütün insanları se-

velim” doktrinini kavrayabilirdim. Fakat henüz çok küçük bir çocuktum, böyle derin fikirleri öğrenmiş olmam olanaksızdı. Sadece bir insanın kendinden küçüklere eziyet etmesi bana alçakça görünüyordu. Fakat ben hiçbir zaman gördüğüm kötü muamelenin intikamını almak için benden aşağı sınıftakilere kötü davranarak hıncımı onlardan çıkarmaya kalkışmadım. Ben düşük sınıftaydım, fakat benden daha düşük sınıfta olan pek çok insan vardı. Bu durum insanların “Nagasaki’nin intikamını Yedo’da almak” dedikleri şeydi. Fakat bu benim doğama aykırıydı. Benden aşağı seviyedeki insanlara karşı daha saygılı davranıyordum.

ANNE VE BABAMDAN GEÇEN MİRAS

Düşük sınıftaki insanlara saygı göstermek, benim icat ettiğim bir alışkanlık değildi. Anne ve babamdan bana geçmişti. Benimle aynı sınıfta olan babam hiç şüphesiz çağdaşları tarafından pek çok nahoş deneyime maruz bırakılmıştı. Buna rağmen davranışlarında başkalarına saygısızlıktan eser bulunmazdı. Bir örnek vermek gerekirse: Babam, Omi eyaletine bağlı Minakuchi’de yaşayan Nakamura Ritsuen isimli bilim adamına epey yardımcı olmuş ve ona kendi kardeşiymişcesine yakın davranmış. Nakamura yetenekli bir bilgin olmakla beraber Nakatsu’da yaşayan bir boyacının oğluymuş. Bu nedenle klanımızda hiç kimse “önemsiz bir tüccarın oğlu”na dostça davranmıyormuş. Oysa babam onun kişiliğine hayranmış ve bütün sosyal üstünlükleri göz ardı ederek onu Osaka’daki evimize kabul edip pek çok kişiyle tanıştırmış. Nihayet Nakamura’nın Minakuchi klanında aile öğretmeni olmasını sağlamış. Bu nedenle ikisi arasındaki ilişki gerçek kardeşten farklı değilmiş. Babamın ölümünden sonra bile Nakamura

Sensei bizim evimizi ikinci evi bilmeye devam etti ve yaşadığı müddetçe bizimle yakın ilişkilerini sürdürdü.

Bu yüzden bütün insanlara saygı duyma hissinin annem ve babamdan gelen alışkanlıkla bende yer ettiğine inanıyorum. Nakatsu'da kasabadaki tüccarlarla ya da taşradan çiftçilerle kıyaslansam bile hiçbir zaman sınıf gösterisi yapmadım. Tabii ki istesem bile gururlu aristokratlara direnmeye çalışmanın hiçbir faydası yoktu. Bu sorunu onlardan uzak durarak çözdüm: Ne onların yardımını istedim ne de beni aşağılamalarına fırsat verdim. Kafamda bu düşünce iyice yerleşmiş olarak klanda çevre edinme arzumu tamamen kaybettim.

KLANIMDA KARİYER YAPMA ARZUM YOK

Eski bir deyiş vardır: "Büyük bir adam ol ve pahalı kumaşlar içinde memleketine dön." Benim böyle bir hevesim yoktu. Aksine, pahalı kumaşlar giysem utanırdım. Genel olarak düşüncem nahoş bir durum olduğu anda klanla ilişkiimi bitirmektir. Bu düşüncemi kendime saklasam da kariyerimi planlarken klandan kesinlikle ayrılmaya karar vermiştim.

Eğitimim sırasında Nagasaki'ye ve Osaka'ya gittim. O sırada klanımdaki delikanlılara öğretmenlik yapmak üzere Yedo'ya çağırıldım. Bu süre içinde bağlı olduğum klandaki siyasi entrikalarla hiç ilgilenmedim. Bilim adamlarının reform yapılmasını öneren, örneğin yabancı dil çalışmalarının ya da askeri organizasyonun geliştirilmesini öneren bildiriler yayınlaması çok alışılmış bir durumdu. Fakat çoğunluğun tersine ben bunlar için hiç çaba harcamadım. Yeteneğim, dileklerim, üstlenmek istediğim görev, arzuladığım maaş artışı hakkında şansölyeyle açık ya da gizli bir kez bile konuşmadım.

Yedo'ya geldikten sonra klanımda yapılan kimi denemeleri görmekteydim. Bir keresinde yeni bir tohum ekme sistemini benimsediler. Bir başka sefer de Kosshu sisteminde karar kılıp ekimlik tohumları sedef kabukla üflemeğe başladılar. Ayrıca Çince çalışmaları desteklemeyi denediler ve okulları geliştirmek için planlar yaptılar. Tüm bu çalışmaları olumlu ya da olumsuz hiçbir tavır almadan sessizce seyrediyordum.

Klanda siyasetten bahsetmeyi çok seven yaşlı ve emekli bir şansölye vardı. Bir gün kendisini ziyarete gittim. Yaşlı centilmen çağın bilgisizliğinden yakınlarak imparatorluk sarayı ile Şogun arasındaki ilişkilerin bozukluğundan, Konoe Sama'nın kendisine yakışmayacak işler yaptığından, kimi şansölyelerin beceriksizliğinden bahsetmeye başladı. Dinleyenin de bu düşüncelere katılması beklenebilirdi. Fakat hiç de öyle davranmadım. Sadece kimi zaman kimilerinin hoşuna gitmeyen şeyler olduğunu, fakat o görevdeki insanların gözüyle bakılacak olursa da her şeyi herkesi memnun edecek şekilde yapmanın imkânsız olduğunu söyledim. Büyük olasılıkla her şey gibi onlar da nasıl olması gerekiyorsa öyle olacaklardı. Yaşlı şansölyeye başka insanların davranışlarını eleştirmenin anlamsız olduğunu söyledim. Böylece kendisiyle aynı tarafta olmayı reddettim.

Bir kez böyle bir tutumu benimsedikten sonra, ne klan politikası içinde yer alabilirdim ne de klanda bir kariyer beklen-
tim olabilirdi. Sonuç olarak başkalarının lütfuna bağlı olan tüm düşüncelerimi terk ettim. Gerçekten de herhangi bir insana ya da klana çok az değer verdim. Sadece klan arazisi içinde bana ayrılan yerde yaşadım, daha fazlasını istemedim. Yaşamımı sakın fakat akıllıca sürdürüyordum.

LORDUN HEDİYESİNİ AYNI GÜN ELDEN ÇIKARIYORUM

Bir gün ana merkezdeki *o-ko-nandoya* (malzeme ofisi) rapor vermem söylendi. Raporu teslim ettikten sonra görevli memur bana, üzerinde lordumuzun tacı bulunan ipek bir giysi (*haori*) verdi ve bunun lordun özel hediyesi olduğunu söyledi. Bir başka deyişle bu “taçlı giysi onurlu bir bağıştı”. Ne bu onurdan özel olarak etkilendim ne de giysinin kalitesinden şikâyet ettim. Sadece teşekkür ederek hediye kabul ettim. Eve dönerken yolda memleketimden yeni dönmüş olan erkek kardeşimin eski arkadaşı Suganuma Magoemon’a rastladığımda yeni bir giysi diktirmek üzere terziyle görüşüyordu. Hiç çekinmeden açıkça:

“Magoemon San, yeni bir *haori* mi ısmarlıyorsun?” diye sordum.

“Evet.”

“Tamam, satılık güzel bir ipek *haori* var. Alır mısın?”

“Neden olmasın, pekâlâ! Ama üzerindeki taç ne olacak?”

“Bu, lordumuzun tacı. Klanımızdaki herhangi biri onu takabilir.”

“Peki, bir bakayım.”

“Gerçekten bakmak istiyorsan, işte burada, yanımda.” diyerek lorttan henüz almış olduğum ipek giysiyi çıkardım.

“Bu tam bana göre.” dedi arkadaşım, çok etkilenerek. “Fiyatı ne olacak peki?”

“Fiyatını terziye soralım.”

Böylece terziyle konuştuk, o da astarı olmadığı için bir *ryo* üç *bu* değerinde olduğuna karar verdi. Giysiyi satıp parasını alarak Teppozu’ya eve döndüm.

Klanın geleneğine göre taç taşıyan giysi alma onuru aile tarihinde önemli bir olaydır ve alınış tarihi yazılıp giysi tanımla-

narak kayıt düşölmesi gerekirdi. Fakat ben bu bir *ryo* üç *bu* ile önceki gün bulmuş olduğum yabancı kitabı alabileceğim için parayı tercih ettim. Ya da kitabı almasaydım bile içki aleminin keyfini sürebilirdim. Öyle görünüyor ki aklım tüm dünyevî hırsların ötesinde çocukça işliyormuş.

LORT VE KULLARI ARASINDA BİLE MANTIK OLMALI

Klanla bağlarımın gevşek olması şimdi tamamen övgüye değer görülebilir, fakat klandaki arkadaşlarımın gözünde sadakatimin ve insani duygularımın eksikliği olarak yorumlandı. Kimi zaman içkinin dilleri çözdüğü anlarda bu noktayı vurgulayarak beni tartışmaya zorladılar. Her zaman şu şekilde cevapladım: “Sadakatsiz ya da duygusuz olduğumu düşünmemelisiniz, çünkü klana karşı hiçbir şey yapmadım ve daima kurallara tam olarak uydum. Hâlâ sadakatsiz olduğumu düşünüyorsanız, nerede hatam var bilmiyorum. Sadece bu da değil, fakat hiçbir zaman onlardan rütbemin değiştirilmesi ya da maaşımın yükseltilmesi yönünde istekte bulunmadım. Yüksek memurlar ve şansölyelere sorabilirsiniz. Ödül beklentisiyle çabalamak bana göre değil. Eğer bu, onlara uymuyorsa beni azletsinler. Emre uyup uzaklaşırım.

“Hayattaki her ilişki ver ve al kuralına dayanır.” Eğer klan: “Kuşaklardan beri ailen korunduğu için müteşekkir olmalısın.” derse cevap olarak bir çift söz söylerim: “Karşılığında ailem uzun bir süreden beri dürüstçe hizmet ettiğine göre, minnettarlık talep etmenize sebep yok.” Öte yandan eğer klan bize: “Sizin gibi bir ailenin iyi hizmet ettiğini görmekten mutluyuz.” deyip memnuniyet bildirecek olursa o zaman da benim: “Karşılık olarak sürekli iş verdiğiniz için son derece müteşekkirim. Ailemizin tarihinde

kimi güçsüzler ve hiçbir işe yaramayan insanlar olmuştur. Buna rağmen maaşlarımızı vermeye devam ettiniz ve rahat yaşamamızı sağladınız. Klanımızın cömertliği dağlar kadar yüce, denizler kadar derindir.” demem gerekir. Gururu bir yana bırakıp bu şekilde teşekkür ederdim. Ver ve al kanunu deyince aklıma gelen bu. Minnet duymak ya da sebepsiz yere sadakatsizlikle suçlanmak istemiyorum.” Klana karşı “sadakatsizlik” sorunuyla böyle baş ediyordum.

KLANIN SİLAH ALTINA ALMA ÇAĞRISINA ALDIRMIYORUM

Restorasyon hareketinden birkaç yıl önce Choshu klanı devlete karşı hainlikle suçlandı ve Shogun’un kendisi Choshu klanına karşı birkaç klandan oluşan toplu gücün liderliğini yaptı. Bunun sonucu olarak da bizim bağlı olduğumuz Nakatsu klanı, okulumdaki öğrencileri göreve çağıran bir bildiri yayınladı. Sanırım Obata Tokujiro ve tamamı yaklaşık on kişi olmak üzere diğerleri de aralarında vardı. Fakat ben delikanlıların savaşa gitmesinin çok tehlikeli olduğunu söyledim. Nitekim savaş alanında ne kadar dikkatli olurlarsa olsunlar serseri kurşunlarla ölebilirlerdi. Böyle saçma bir savaş için kendi ordularında fiğüran istiyorlarsa taşradan çiftçiler de kiralayabilirlerdi. Öğrencilerim çok değerliydi, kurşunlardan kurtulsalar bile dikenler ayaklarına batabilirdi. Bu yüzden cevap olarak bütün öğrencilerimin silah taşıyamayacak kadar hasta olduğunu söylemiştim. Cezalandırılırsak olabileceklerin en kötüsü klandan atılmaktı. Çatışmanın haklılığı ya da haksızlığı üzerinde düşünmüyordum, sadece bunun öğrencilerin katılacağı türden bir iş olmadığını söyledim.

Bu şekilde gençlerin çalışmalarıyla meşgul olmaya devam etmelerini sağladım, klan güçsüz olduğundan gençleri savaşa katılmak için zorlamadı. Bunun yerine Yedo'daki gençlerin halihazırdaki dikbaşlılığının anne babalarının kötü eğitiminden kaynaklandığını bildirerek sorumluluğu anne babalara yükledi. Bu çekişme nedeniyle Nakatsu'daki yaşlı anne babalar, elli altmış günlük "ev hapsi" cezasına çarptırıldı.

Benim yaşam tarzım böyleydi. Sanki aklım insanların "ayrıcılık arzusu" dedikleri şeyden tamamen arınmış gibiydi.

ŞOGUNLUK DAHA İYİ DEĞİL

Bir müddet şogunluk tarafından istihdam edildikten sonra Şogun'un kendisinin düzenli yardımcısı olmam istendi.³ Böylece aslında sadece yüz balya tutarında olmakla birlikte kazanılmış hak olarak yüz elli balyalık pirinç maaşla *hatamoto* oldum. Bir *hatamoto*ya daha düşük seviyedekiler *Danna Sama* (Efendi) şeklinde hitap ederken hizmetkârlarının *Tono Sama* (Büyük Efendi) diye hitap etmesi genel kuraldı. Bu yeni görevdeki rütbe ya da kariyerime hiç aldırmadığım için evimde bu yeni ve yüksek dereceli hitap şeklini kullanmak aklıma bile gelmedi.

O sırada bir gün Şogun'un doğal yardımcısı olan bir arkadaşım geldi. Sanırım Fukuchi Genichiro'ydu.⁴ Girişte soruyordu: "*Tono Sama* içerde mi?"

3. Fukuzawa'nın Nakatsu klanı ile ilişkileri değişmeksizin kaldı.

4. Fukuchi Genichiro (1841-1906), Nagasaki'de tercüman olarak çalışması nedeniyle Fukuzawa ile birlikte 1862'de Avrupa'ya giden misyonun üyeleri arasındaydı. Restorasyon'dan sonra politikada olduğu kadar *Tokyo Nichinichi Shim-bun*'un (gazete) başkanı olarak gazetecilikte de aktif görev aldı. Yaşlılığında çok başarılı bir şekilde *Kabuki* oyunları yazmaya başladı, şu anda daha çok Fukuchi Ochi müstear ismiyle tanınmaktadır.

“Hayır bayım,” diye cevapladı yardımcım. “Burada öyle birisi yok bayım”.

“Evde yok mu yani? *Tono Sama* dışarıda mı?”

“Hayır bayım. Burada bu isimde bir beyefendi oturmuyor.”

Küçük evimizdeki odamdan konuşmaları duyup da misafiri karşılamak üzere dışarı çıkana kadar yardımcım ve misafirim bu şekilde konuşmaya devam ediyorlardı. O sırada yardımcımın *Tono Sama* şeklindeki hitap sözcüğünü anlamamasının son derece doğal olduğunu, bu hitabı evde hiç kullanmadığımızı fark ettim.

GEMİDE AÇIKLAYICI BİR KONUŞMA

Politikayla ilgilenmememe rağmen, politika dünyasından tamamen de uzak değildim. Avrupa’ya gidişimiz sırasında diğer çevirmenler Matsuki ve Mitsukuri ile çağın sorunları üzerine konuşurduk.

Bir gün “Ne düşünüyorsunuz? Şogunluk ülkeyi uzun süre bir arada tutamaz. Bana öyle geliyor ki bütün klanlar bir araya gelip Almanya gibi bir federasyon kurabilirler. Bu fikre ne dersiniz?” diye sordum.

Matsuki ve Mitsukuri bunun, krizin çözülmesi için en barışçıl çözüm yolu olduğu yönünde hemfikirdiler.

Kariyerimizle ilgili konuşurken “Eğer mümkün olsaydı, yılda iki yüz balyalık pirinç ücreti karşılığında büyük şef Şogun’un öğretmenini olmak ve ona uygarlıklarla ilgili bütün yeni fikirleri öğretmek ülkede büyük bir reform yapılmasını sağlamak isterdim.” dedim.

Matsuki ellerini çırparak kendisinin de tam olarak yapmak istediği şeyin bu olduğunu söyledi. Matsuki için iki yüz balyalık pirinç maaş ve Şogun’un öğretmenliğini üstlenmek o dö-

nemde en çok istenen şeydi. Bu o devirdeki bütün yabancı kültür öğrencilerinin ortalama düşüncelerinin yansımasıydı.

Daha sonra Matsuki, yeni ismiyle Terajima, yeni imparatorluk rejiminde yüksek görevlere geldi, hatta dışişleri bakanı bile oldu. Bu bana, gerçek kişiliğini bildiğim için ilk dönemlerdeki arzusun-
dan epeyce uzaklaşma, üstelik üzücü bir uzaklaşma gibi geldi.

Fakat ülkenin o sıradaki durumuna dönecek olursak, bütün tutkulu maceraperestler ve sözde vatanseverler Kyoto'da imparatorluk gayesi etrafında toplanmışlardı. Öte yandan Yedo'daki Şogunluk bu yükselen güce karşı kendisini merkezi hükûmet olarak korumaya çalışıyordu. Bu iki politik güçten İmparatorluk'un destekçileri Kinno, Şogun'un destekçileri ise Sabaku olarak adlandırılmaktaydı. İki grup arasında kendi durumumu şöyle özetleyebilirim:

1. Şogunluğun bürokratik, ezici, tutucu ve yabancı düşmanı politikasından hoşlanmıyordum ve aynı tarafta yer almıyordum.
2. Ancak imparatorluğun amaçlarını benimsemiş olanlar, yabancılara daha da fazla düşmandılar ve tavırları daha zalimceydi. Bu yüzden onlara karşı neredeyse hiç sempati beslemiyordum.
3. Sonuç olarak bunalımlı dönemler büyük işler yapmak için en iyi zamanlardır. Hırslı bir adam kendisine bir yer kazanmak için taraflardan biri ya da diğerinin kaderini paylaşabilirdi. Fakat benim böyle bir arzum yoktu.

Nasıl bu şekilde düşünmeye başladığımı söylemek gerekirse, Yedo'ya ilk geldiğim andan itibaren Şogun hükûmetindeki insanlardan hiç etkilenmemiştim. İlk karşılaşmada kibar, terbiyeli, iyi konuşan kısacası taşradakilerden çok daha zarif insanlar gibi görünüyordlardı, fakat bu son derece yüzeyseldi. Gerçekte ne düşünecek beyinleri vardı ne de fazla fiziksel kuvvetleri varmış gibi görünüyordu. Onlar Şogun'un çok yakınında bulunan

yardımcılarıydılar. Oysa ben sadece bir taşra klanında görevliydim. Karşılarında törensel bir tarzda eğilmek ve adlarını anarken orada bulunsunlar ya da bulunmasınlar “sama” kelimesini kullanmak zorundaydım. Onlara karşı herhangi birinin *kugeye* (Kyotolu saray mensuplarına) davranacağı şekilde işgüzarca davranıyordum, fakat içimden onları pek az düşünüyordum.

TOKUGAWALILARIN BÜYÜK KÜSTAHLIĞI

Buna rağmen Şogun’un adamlarının azametli küstahlığı insanların bugün aklının alabileceğinin çok ötesindeydi. Önemsiz bir örnek belki ama caddede, Tokugawa ailesinin gülhatmi şeklindeki tacını bulundurma ayrıcalığına sahip olan Şogun’un yakın akrabalarının yardımcılarıyla veya bu adamlardan herhangi biriyle karşılaşmak bizler için felaketti.

Soğuk bir kış sabahı vapura binmek üzere öğrenci yurdundan ayrılıp rüzgârlı nehrin kıyısında bir saate yakın beledikten sonra geminin geldiğini görürdük. Tam biz içeri girmek üzereyken, gülhatmi biçiminde taç giymiş birileri gelecek olursa bir sonraki vapur için bir saat daha beklemek zorunda kalırdık. Yine çöp arabalarının az olduğu kimi yol kenarı istasyonlarında boş bir araba bulmak için her yeri arardık ve tam boş bir çöp arabası bulup kendimizi içine atacakken gülhatmi başlık giyenlerden biri gururla yürüyerek öne çıkar ve biz kenarda beklemek zorunda kalırdık. Bunun gibi birkaç örnekten sonra iyi huylu bir insan bile öfkelenmeye başlardı. Bunlar Şogunluğun küstahlığını gösteren sadece birkaç örnek. Henüz genç bir adamdım, caddede başıma gelen birkaç olaydan sonra bir kızgınlık anında tüm kalbimle bunun dünyanın en kötü hükûmeti olduğuna karar verdim.

Belki hükûmetten nefret edişimin sebebi baskıcı tavırlardan nefret etmem olabilir, fakat hükûmete karşı tavır almam için beni kışkırtan başka sebepler de vardı. Gençliğimden beri yabancı kitaplar okumaktaydım. Avrupa ve Amerika'yı da gezmiş ve Japonya'nın kendisine dünya devletleri arasında bir yer edinebilmek için nasıl bir politika izlemesi gerektiğini kavramıştım, fakat hükûmetin ümitsizce benim düşüncelerimin tam tersi şeyler yapmakta olduğunu fark ediyordum.

ŞOGUNLUĞUN KENDİSİ BAŞLICA DÜŞMANDI

Genellikle bütün ülke karşı olduğu halde Tokugawa hükûmetinin yabancılarla görüşmeye eğimli olduğu düşünülür; son zamanlarda kimi tarihçiler baş şansolye İi Kamon-no Kami'nin yabancılarla açıkça görüşme taraftarı olduğunu bildirerek, bu görüşü destekleyecek bir de kitap yazdılar. Fakat böyle düşünmek çok büyük bir hata olur. Gerçekte, yakından incelendiğinde Tokugawa hükûmeti Japonya'da yabancılarla ilişki kurulmasının en başta gelen düşmanıydı.

Lort Li gerçekten eski zaman samuraylarının en saf ve en zarifi idi. Yedo'daki büyük kale yangını sırasında küçük bir çocuk olan Şogun'u özel arazi içindeki Maple Tepesi'ne götürdüğünü duymuştum. Orada otların çok büyümüş olduğunu görüp katillerin burada saklanabileceğinden korkarak kılıcını çekmiş ve uzun otların hepsini kesmiş, daha sonra da genç lordu kollarından tutarak yangın sönüp karışıklık bitene kadar tetikte beklemiş. Bu cesur bir şansölyenin gerçek portresidir. Bir zamanlar Kyoto'da yabancı düşmanlığı kışkırtıcılarını tutuklatıp hüküm giydirttiyse de onları sadece hükûmete karşı gelmekten cezalandırmaktaydı.

Şansölye Li'nin eski Tokugawa klanının bir üyesi olarak hem cesur hem de sadık olmasını anlayabiliyorum. Fakat sıra uluslararası ilişkilere gelince yabancı düşmanlığında başı çekiyordu. Onun ve Tokugawa hükûmetinin yabancılarla ilişkiye girilmesine izin vermelerinin tek nedeni dış güçlerle yakın ilişkide olmaları ve bu ilişkiyi devam ettirmek zorunda olmalarıydı. Eğer Şogunluk politikalarının perde arkasına bakılacak olursa çok şaşırtıcı yabancı düşmanlığı düşüncelerinin ortaya çıkacağını biliyorum. Bu nedenle bu hükûmet hakkındaki düşüncemden dolayı ayıplanamam. Bir memurun inatçı muhafazakârlığına örnek vermek uygun olabilir.

Chambers'ın ekonomi kitabını okuyordum.⁵ Bir gün Hazine Ofisi'ndeki yüksek bir memura kitaptan bahsettiğimde çok ilgilendi ve kendisine kitabın bir çevirisini göstermemi istedi. Bütün kitabı çevirmek zor olaksa sadece "İçindekiler" bölümünü görmesinin yeterli olacağını söyledi. Çeviriye başladım (yirmi bölümden oluşmaktaydı). Sıra "rekabet" sözcüğüne geldiğinde ise Japonca'da bu sözcüğün karşılığı olmadığı için kendi icadım olan, tam olarak "yarış-savaş" anlamına gelen *kyoso* sözcüğünü kullanmak zorunda kaldım.

5. Fukuzawa yazılarının çoğunda bu kitaptan bahseder, fakat kitap kayıp olduğu için uzun süre soru işareti olarak kaldı. Aynı dönemde ya da daha önce ekonomi konusunda tanınmış belli başlı bilim adamları arasında ismi Chambers'a benzeyen hiç kimse yok. O zamandan beri Fukuzawa'nın biyografisini yazarlar yazarın değil yayıncının isminin Chambers olduğunu düşündüler. 1930'da Keio Üniversitesi'nden Prof. Seiichiro Takahashi *Chambers' Educational Course: Political Economy, for use in schools and for private instruction* adlı eserin bir kopyasını buldu. 154 sayfalık küçük bir kitap, yazarının ismini taşıyacak kadar önemli değil. Bu kopyanın Fukuzawa'nın ekonomi ve sosyal bilimlerle ilgili fikirlerini oluşturmasında en yararlı bulunduğu kitabın bir sonraki baskısı olduğu düşünülmektedir.

Memur çevirimi gördüğünde çok etkilenmiş göründü. Tam o sırada aniden “Burada ‘savaş’ sözcüğü var. Onun anlamı nedir? Hiç de barışçıl bir sözcük değil.” dedi.

“Bu yeni bir şey değil.” diye cevapladım. “Bütün Japon tüccarlarının yaptığı bu. Örneğin eğer bir tüccar mallarını ucuz satmaya başlarsa komşusu bu malları daha da ucuza satmaya çalışacaktır. Ya da eğer bir tüccar daha çok müşteri çekmek için daha kaliteli mallar satmaya başlarsa, diğeri de mallarının kalitesini yükselterek müşteri çekmeye çalışacaktır. Bu şekilde bütün tüccarlar ‘yarışıp savaşacak’, paranın değerinin sabitlenmesinin yolu da bu. Bu sürece ekonomi biliminde *kyoso* denir.”

“Anlıyorum, fakat Batılıların işlerinin çok fazla çaba gerektirdiğini düşünmüyor musun?”

“Bu çaba çok fazla sayılmaz. Ticaret dünyası böyle çalışır.”

“Evet belki,” diye devam etti memur. “Fikri anlıyorum, fakat ‘savaş’ sözcüğü barışa uygun değil. Bu çeviriyi şansölyeye bu şekilde götüremem.”

Galiba ekonomi ile ilgili bir kitapta “birbirlerine nazik davranan insanlar” ya da “bir insanın lorduna bağlılığı, ulusal baskı zamanlarında bir tüccarın cömertliği” vb. gibi deyimler görmeyi tercih ediyordu. Kendisine: “Eğer ‘savaş’ sözcüğünün kullanılmasını istemiyorsanız korkarım tamamını silmem gerekecek, orijinalin tam karşılığı olan başka bir sözcük yok.” dedim.

Rahatsız eden terimi siyah mürekkeple silerek kâğıdı kendisine verdim. Bu küçük olaydan hükûmetteki diğer memurların karakteri de anlaşılabilir.

Choshu’ya karşı yapılan sefer sırasında ülkedeki pek çok yabancı bu olayla epeyce ilgilendi. İçlerinden biri, bir Amerikalı ya da bir İngiliz, hükûmete Choshu klanının işlediği suçları ve seferin sebeplerini soran bir mektup yazmış. Epey yaşlıca olan

devlet adamları uzun bir mektup gönderdiklerine göre cevap oluşturmak için özel bir toplantı düzenlemiş olmalılar. İnsan böyle bir mektupta Choshu klanının yabancılar beslediği kinden ya da Japonya'nın dünya halklarıyla yaptığı anlaşmalar resmen bir neticeye varacağı sırada klan üyelerinin yabancı gemileri yaktığından bahsetmesini bekliyor.

Oysa mektupta buna benzer hiçbir sebep gösterilmiyordu. Choshu klanının: "İmparatorun arzusunu hiçe sayarak, Şogun'un emirlerine uymayarak Kyoto'daki barışa zarar verdiklerini ve işledikleri suçların sayıca Nanzan'daki bambulardan fazla olduğunu..." yazmışlardı ve tüm bunlar en karmaşık klasik Çin stilinde ortaya konmuştu. Bu mektubu okuduğumda anladım ki hükûmet esasen eski geleneklere olan bağlılığında ve kapılarını kapalı tutmakta kararlıydı. Hükûmete karşı hissettiğim bütün yakınlığı yitirdim.

Öteki tarafa, Şogun'a karşı imparatoru destekleyen *kinno*lara gelecek olursak, yabancılarla ilişki kurulması fikrine onların duyduğu kin düşmanlarınkinden bile fazlaydı. Sonuç olarak her iki taraf da yabancı karşıtlığı konusunda birbirlerine benziyorlardı. Tek fark aynı hedefe ulaşmak için takip ettikleri yöntemdi. Fakat bu fark yüzünden şiddetle çatıştıkları için birbirlerine silah çekme noktasına gelecek gibi görünüyorlardı.

O sırada imparatorluk politikası taraftarları daha kötüydüler. İnsanları öldürüyorlar, evleri ateşe veriyorlar ve bütün ülke küle dönse bile Japonya'nın yabancı etkisinden kurtulması gerektiğini söylüyorlardı. İnsanların büyük bir çoğunluğu bu isteği tekrarlıyordu. Ellerine fırsat geçse ülkemizi harabeye döndürecek olanların bu cahil seraseriler olduğuna emindim. Bu adamlar gittikçe güçlendikleri için felâketi tahmin edebiliyordum. Böyle hissederken nasıl olup da *Kinno* partisine yakınlık duyabilirdim.

Hemen hemen o sıralarda ilk öğretmenim Ogata'nın dul eşi haber göndererek beni ve Mitsukuri'yi yanına çağırdı. Artık Yedo'da yaşıyordu, bana her zaman annem kadar yakın olmuştu.

“Her ikiniz de Şogun'a hizmet ediyorsunuz, fakat böyle bir işte fazla bir gelecek yok. Bundan vazgeçin ve Kyoto'ya gidin. Orada bir sürü ilginç iş bulabilirsiniz.” dedi bize.

Öyle görünüyordu ki yakınlarda imparatorluk davasının aktif destekçileri olan Murata Zoroku, Sano Eiju ve diğer politikacılarla görüşmüştü. Bu iyi yürekli yaşlı hanımın bizi hatırlayıp bu haberleri bize vermesi çok doğaldı.

Onun nazik öğüdüne şu şekilde cevap verdim: “Teşekkürler Madam. Kyoto'da büyük olanaklar olduğuna eminim, fakat bunu reddettiğim için kafamı kopartsalar bile yabancıları kovmayı amaçlayan bir hareketin içinde yer alamam. Sen de benimle aynı fikirdesin değil mi Mitsukuri?” diyerek cevap verdim. Böylelikle her ikimiz de bu kibar hanımın öğüdüne uymayı reddettik.

Anlatmam gereken bir başka konu da şu: Klanımın hiçbir yerel ofisinde çalışmaksızın memleketimi terk ettiğim için memuriyetten keyif almıyordum. Hatta şimdi merkezi Yedo hükûmetinde bile sadece çevirmendim ve kendimi maaşlı biri olarak kabul ediyordum. Alt seviyeden bir kişi olarak karşılaştığım sıkıntılar iliklerime işlemişti ve bu nedenle başka insanların önünde dizlerimi kırmamı gerektiren resmi bir görev üstlenmek benim için olanaksızdı. Üstlerimin önünde eğilmek benim için ne kadar rahatsız ediciyse insanlara tepeden bakmak da o kadar önemsiz olduğu için başkalarından üstün olma fikri ile de hiç ilgilenmiyordum.

Tabii ki hayatta rastgele bir düzen içinde yer alan işçiler, uşaklar ya da (esnafa karşı) değilse de genç öğrenciler ve evim-

deki çocuklar da dahil olmak üzere herkese genellikle onurlandırıcı bir hitap şekli kullandım. Aynı zamanda politik dünyada “büyük” olarak adlandırdıkları insanlara karşı hiçbir zaman anlamsız bir korku duymadım.

Tabii ki saçları ağarmış yaşlılara gereken saygıyı gösterdim, ama bir kişi bulunduğu mevki ve görevi nedeniyle saygı talep ediyorsa onunla konuşmak istemiyordum. Bu durum öğrencilik yıllarımdan alışkanlıklarından mı kaynaklanıyordu, yoksa içimden mi böyle geliyordu bilmiyorum, ama bugüne değin bu konudaki davranışım değişmedi. Her halükârda beni siyaset dünyasından uzaklaştıran ve restorasyonla ilgili her tür faaliyetten uzak tutan bir yıldızın etkisinde doğmuş olduğuma eminim. Şimdi bir müddettir uzaklaştığım konuya geri döneyim.

Şogun Yoshinobu, Yedo’ya yenilmiş olarak dönmüştü, korkunç bir dönem geçirilmekteydi. Bütün şehir halkı bu belirsizlikten çıldırmışçasına tartışmalarla kaynayıp duruyordu. Sadece samuraylar değil; doktorlar, tıraş edilmiş kafalarıyla rahipler ve halkın “tembel uzun kollular” olarak adlandırdıkları bilim adamları hükûmetin ne yapması gerektiği hakkında tartışıyorlardı. Ne zaman iki kişi bir araya gelse aynı konu hararetli konuşmaların merkezi oluyordu.

Şogun’un kalesinde düzen iyice bozulmuştu, bu baskı döneminde genel görgü kurallarına önem verilmiyordu. Büyük kabul salonları, kaz resimleriyle süslenmiş olan “Kazlı Oda” ya da “Söğütlü Salon” olarak adlandırılan bir başkası, bir zamanlar Şogun’un davetine katılan feodal lordların en müstesna salonlarıydı. Fakat şimdi bu telaşlı kargaşa günlerinde, bu odalar kaba ve terbiyesiz adamların uğrak yeri olmuştu. Bağırıp çağırarak tartışmalara girişip bu odalarda yayılıp yatıyorlardı. Kimileri elbise kollarının içinden küçük içki şişelerini çıkarıp büyük yudumlar alırken görölüyordu.

Böyle zamanlarda doğal olarak pek fazla tercüme işi olmuyordu, fakat olayların gidişatını takip etme isteğiyle genellikle her gün kaleye gidiyordum.

Bir gün ofisimizde resmi elbiseleriyle oturan iki kişiyle karşılaştım. Birini tanıyordum, Kato Hiroyuki⁶, diğerini hatırlamıyordum. Tanıdığımıla konuştum:

“İyi günler Kato. Bu resmi giysilerin anlamı ne? Önemli bir şey mi oldu?”

“Durumdan haberin yok mu?” diye cevapladı Kato ciddi bir ses tonuyla. “Lordun huzuruna kabul edilmek için bekliyoruz.”

Lort cenapları Şogun, korkunç seferden kaleye henüz dönmüştü ve düşmanın Yedo’ya kadar takip etmesinden korkuluyordu. Pek çok vatansever strateji uzmanı ve siyasetçi karşı tedbir almak üzere “Büyük General”e her tür projeyi sunmak üzere orada hazır bulunuyordu. Kimileri ilk savunma hattının Fuji Nehri’ne kurulması gerektiğini söylüyordu. Diğerleri aynı fikirde değildi ve Hakone Dağları’nın doğal engel olarak kullanılması gerektiğini ve ancak o zaman Futago zirvelerinin eteğinde düşmanın yok edilebileceğini düşünüyorlardı. Hepsi Tokugawa’nın tanrılaştırılmış ataları tarafından başlanan üç yüz yıllık emeğin bir günde kaybedilmemesi gerektiği konusunda hemfikirdi. Düşman, İmparator’un kabartmalı sancağını taşısa bile bizler Tokugawa’nın hizmetlileri olarak efendimizi terk edemezdik; Şogun’la ölmeliydik. Sadık bir savaşçının yapması gereken buydu.

6. Kato Hirayuki (1836-1916), Fukuzawa bürokratik tutumu nedeniyle kendisinden hoşlanmamış olmakla birlikte Japonya’daki Almanca çalışmalarını başlatan kişidir. Prusya kralı, Şogun’a bir telgraf makinesi hediye ettiğinde Bansho Shirabesho’da Flamanca öğretmenliği yapıyordu, telgrafın çalıştırılması görevi kendisine verildi. Almanlarla ilişkisi bu şekilde başladı. Restorasyon’un ardından yeni hükûmette çeşitli görevler üstlendi, İmparator’un huzurunda Avrupa’nın siyasi sistemi konusunda bir konferans verme onuruna erişti ve İmparatorluk Üniversitesi başkanı, Özel Meclis üyesi ve baronluk payeleri aldı.

Büyük şefe görüşlerini aktarmak üzere sıralarını bekleyen sonsuz bir insan silsilesi vardı. Kato da şüphesiz onlardan biriydi. Sormaya devam ettim: “Ne düşünüyorsun? Sence Yedo’ya saldırılabilir mi? Yoksa burada güvende olduğumuzu mu düşünüyorsun? Sen bilirsin, söyle.”

“Sana söylersem ne yapacaksın?” dedi Kato.

“Eğer savaşa gireceksek,” dedim “acele edip kaçmak üzere eşyalarımı toplamalıyım. Eğer savaş tehlikesi yoksa, huzur içinde evimde oturacağım. Savaş ihtimaline karşı temkinli olmam gerekir.”

“Komiklik yapmanın sırası değil seni aptal!” diye cevapladı Kato dik dik bakarak.

“Şaka yapmıyorum.” diye cevapladım. “Gerçekten ölüm kalım meselesi. Eğer savaş çıkacaksa, canımı kurtarmak için kaçmam gerek. Savaşmak istiyorsan bu senin seçimin. Ben hayatımı kurtarmaktan yanayım.”

Nasıl öfkeyle baktığını hâlâ hatırlıyorum. Başka bir zaman da dışişlikiler ofisinde çalışan bir memur kaç adamım olduğunu sordu.

“Niçin adamlarımla ilgili soruşturma yapıyorsunuz banyım?”

“Çünkü bir kuşatma olduğu takdirde Şogun’un bütün görevlileri kendi adamlarıyla burada toplanacaklar. Lort cenapları önceden herkese yetecek kadar yiyecek temin etmemizi emretti. Bu nedenle adamlarınızın sayısını öğrenmem gerek.”

“Teşekkürler bayım,” diye cevapladım. “Nazik uyarınıza minnettarım, fakat sizden benim ailemi erzak hesaplarınızın dışında tutmanızı rica ediyorum. Ne adamlarım ne de efendim var. Öte yandan savaş başladığında yemek yemek için kaleye gelmeye hevesli olacağımı sanmam. Uzaklarda daha güvenli bir yerde olurum.” diyerek içmekte olduğum çaydan bir yudum daha aldım.

Eğer Tokugawa'ya bağlı adamlar arasında eski dövüşçü ruhtan bir nebze bile kalmış olsaydı, bu sözümün ardından başım hemen uçurulmuş olurdu. Fakat şogunluğun son döneminde bu adamlar arasındaki ruh o haldeydi ki benim pervasız sözlerim tartışılmadan geçti. Bu nedenle savaş olmaması da sürpriz değildi.

Bundan kısa bir süre önce Şogun Yoşinobu'nun Batı'daki başarısız seferden dönüşünde hükûmet, kimi reformlar yapma düşüncesiyle, pek çok yeni memuriyet icat edip bu memuriyetlere insanlar atadı. Sadece boş unvan demek olan bu lüzumsuz memuriyetler çok saçmaydı. Şogun'un güçlerinin yeni püskürtüldüğü Hyogon şehrinin bile bir yöneticisi vardı. Doğal olarak bu yönetici atandı, fakat memuriyeti devralmak için oraya gerçekten gittiğinden şüpheliyim. Pek çok kişi *ometsuke* ve *otsukai ban* (resmi sansür yetkilisi) yapılmıştı. Eminim Kato Hiroyuki ve Tsuda Shinichiro⁷ bu memuriyetlerden birine ya da diğerine atanmışlardı. Ben de buna benzer bir şekilde onurlandırıldım. Bir gece resmi bir ulak gelerek bana bir emir sundu. Fakat "hasta" olduğumu ve göreve uygun olmadığımı söyleyip yürekten özür dileyerek görevi reddettim.

Yavaş yavaş İmparator'un ordusu Yedo'ya kadar geldi ve Chinsho-fu denen geçici bir merkez kuruldu. Şogun Yoshinobu düşmanlıkları önlemek için Mito'ya çekildi. Bütün bunlar 1868'in baharında oluyordu. (Keio'nun dördüncü yılıydı ki aynı zamanda Meiji'nin de ilk yılıydı.) Bu sırada Shiba'da Shinsenza isimli yeni

7. Tsuda Shinichiro (1829-1903), sonraları kendisini Tsuda Masamichi olarak adlandırdı. Meslekten yetişme bir devlet memuru ve ciddi bir hukuk öğrencisi oldu. Şogunluk tarafından Enomoto ve diğerleriyle birlikte 1862'de Hollanda'ya gönderildi. İki yıl boyunca Leiden'de eğitim gördü. Hukuk konusunda kitaplar yazdı ve çeviriler yaptı, çeşitli devlet görevlerinde çalıştı. Temsilciler meclisi, asiller kamarası üyesi ve hukuk doktoru oldu.

bir yere taşınıyordum.⁸ Dört yüz *tsubo* (yaklaşık on dört bin fit kare) genişliğinde bir arazi satın almıştım ve öğrenciler için yeni bir yatakhane binası ve ailem için de ayrı bir ev yaptırıyordum.

İnşaata başladığımda “sekiz yüz sekiz caddeli” şehirde böyle riskli bir işe girmeyi düşünen bir başka kişi daha yoktu. Tam tersine herkes eşyalarını paketlemiş şehir dışına kaçmak için hazır bekliyordu. Hatta kimileri sobalarının metal kısımlarını bile çıkarmış yemek pişirmek için ocakları kullanıyorlardı. Bütün marangoz ve duvar ustaları bu dönemde iş bulmaktan çok mutlu oldukları için ben de çok şanslı durumdaydım. O kadar çok işçi bir araya toplandı ve olabildiğince çok yiyecek alabilmek için çalışmaya öyle hevesliyidiler ki binalar çok ucuza ve çabucak tamamlandı. Üstelik yeni bir ev yaptırmıyordum; klana ait eski bir ev bulmuştum, onun malzemesini kullanıyordum. Oldukça geniş bir yer yaptırmama rağmen –tamamı yaklaşık 5400 fit kare– maliyeti dört yüz ryodan daha fazla değildi. İnşaat bittiğinde sanırım Nisan ayıydı.

Ara sıra arkadaşlar gelip beni bu işten caydırmaya uğraşıyorlardı: “Herkes kaçmaya hazırlanırken yeni bir ev yaptırmak da nereden çıktı? Aklından neler geçiyor?”

Onlara genellikle şöyle cevap veriyordum. “Belki şu sıralarda inşaat işleriyle uğraşmam tuhaf görünüyor olabilir, fakat farz edin ki bu evi geçen yıl yaptırardım. O zaman ne yapacaktım? Başka bir yere kaçmak zorunda kaldığımda evi yanımda taşıyamazdım. Savaşta yanar ya da yanmazdı, yansa bile geçen yıl yaptırmış olduğum bir evi kaybettiğimi düşünerek üzülmezdim.”

Bu düşüncelerle devam edip evi bitirdim, hiçbir şey de olmadı. Riskli bir işte başarı kazanmak gibiydi. Daha sonra öğren-

8. Shinsenza hakkında sekizinci bölümdeki üç nolu dipnota bakınız.

diğime göre benim inşaata devam etmem nedeniyle Shinsenza civarında daha az aile evlerini boşaltmıştı. İnsanlar eğer biri yeni bir ev inşa ediyorsa belki de işler o kadar da kötü gitmiyor diye düşünmüş olmalılar. Ancak bir savaş çıkıp çıkmayacağı ya da yakınımızda büyük bir yangın başlayıp başlamayacağı hakkında hiçbir bilgi yoktu. Böyle bir durum gerçekleştiğinde kaçmak üzere daha güvenli bir yer hazırlamaya karar verdim. Saklanacak bir yer hazırlamak için önce avluda büyük bir çukur kazmayı düşündüm fakat hayır, yağmur yağdığında rahat olmazdı. Sonra deponun altında saklanmayı düşündüm, fakat bu da güllelere karşı dayanıklı olmayacaktı.

O sırada yakındaki Kishu klanına ait binayı hatırladım –uzun zamandır Shiba’da⁹ ayrı bir imparatorluk sarayı olarak kullanılmakta. Klandaki birkaç delikanlı öğrencim olduğu için bana binanın zeminini göstermelerini istedim. Büyük bahçede bir açıyla birleşen iki kalın çamur duvarın bulunduğu bir yer keşfettim, saklanmak için çok uygun görünüyordu. Fakat ana kapıdan girmek tehlikeli olacaktı. Bir kayık kiraladım ve evimizden fazla uzak olmayan bir kıyıya bağladım. Bununla Kishu binasına kürek çekip duvarların arasındaki yere gidebilirdik. O sırada ailem, eşim ve büyük oğlum Ichitaro ile küçük oğlum Sutejiro’dan oluşmaktaydı.

Neyse ki istilacı ordu geldiğinde çok disiplinli oldukları ortaya çıktı ve sebepsiz şiddet yaşanmadı. Sadece bir gün Ichitaro, o sırada beş yaşındaydı, Shiodome’daki klanımızın binasında yaşayan kayınvalidemi (yan odadaki yaşlı hanım)¹⁰ ziyarete gittiği sırada bir çatışma çıkmasından korkmuştuk. Civardaki Masuyama binasında saklanan kimi şüpheli adamlar olduğu düşü-

9. Şimdiki Shiba-rikyu parkı.

10. Parantez içindeki bu sözler steno yazarına söylendi.

nölüyordu ve Choshu askerleri (şimdi imparatorluğun askerleri) binayı çevirmiş, saldırı başlamıştı. Bu gerçek bir savaş demekti. Etrafta çeşitli dedikodular vardı. Bir keresinde bazı kişilerin yakalandığını duydum, hemen ardından öldürüldükleri haberi geldi. Daha sonra biri, binanın çevresindeki büyük hendekte parçalanmış bir ceset gördüğünü ve yine aynı adama mızrak saplanmış olduğunu bize anlattı.

Binayı ateşe vermeleri ve oğlumla büyükannesinin tehlikede olması ihtimalinden endişeleniyorduk. Onları aramak istiyorduk doğal olarak, ama bu olanaksızdı. Biz böyle üzülürken akşam oldu ve her yer sakinleşti. Öyle görünüyordu ki bu çatışmada bile askerler çok yumuşak davranıyordu. Hiçbir sivil rahatsız etmeye kalkışmıyor ya da savaşa katılmayan erkeklere zarar vermiyorlardı. Kimi memurlar halkın korkmasına gerek olmadığını, askerlerin çok iyi kontrol edildiklerini ve sıkı kurallar olduğunu duyurarak etrafta dolaşıyorlardı. Çoğu kişinin tahmininin tersine, gerçekten korkulacak bir şey yoktu.

OKULUM GELİŞİYOR

Barışın gelmesi ve düzenli bir hükûmetin kurulması ile birlikte o yılın Nisan ayında okul binamız tamamlandı. Yıl sonunda öğrencilerimin çoğu ayrılmıştı ve geriye sadece on sekiz kişi kalmıştı, fakat Nisan'da çoğu döndü ve okul epeyce kalabalıklaştı. Bu hızlı artışın iyi bir sebebi vardı.

Amerika'ya ikinci gidişim sırasında bir öncekinden daha fazla harcırah almıştım. Bütün harcamalarım da hükûmet tarafından ödendiği için epey kitap satın alma imkânım oldu. Çeşitli sözlükler, coğrafya, tarih, hukuk, ekonomi, matematik

ve bulabildiğim her çeşit kitabı satın aldım.¹¹ Çoğu Japonya'ya getirilen ilk kopyalardı ve artık bu büyük kütüphaneyle öğrencilerimin her birine çalışmaları için orijinal kopyalar sağlayabilecektim. Bu, şüphesiz görülmemiş bir rahatlıktı; böylelikle tüm öğrenciler el yazması kopyalar yerine gerçek kitapları kullanabileceklerdi.

Okulumda Amerikan ders kitaplarının kullanılması, gelecek on yıl ya da daha uzun bir sürede tüm ülkede Amerikan ders kitaplarının benimsenmesine sebep olmuştu. Doğal olarak okulumun öğrencileri zamanı gelip öğretmen olduklarında da kendi öğrenciliklerinde okudukları kitapları kullandılar. Bu nedenle benim seçmiş olduğum kitapların tüm ülkede en yaygın kullanılan ders kitapları olması doğaldı.

11. Fukuzawa üç dört bin ryo değerinde kitap getirdi. Kargo o denli büyüktü ki Yokohama'daki gümrük görevlileri şüphelendiler ve Tokugawa hükûmeti düşene kadar beklettiler. Kitap listesi saklanmamış fakat aşağıdaki kitaplar daha sonra Fukuzawa'nın okulunda ders kitabı olarak kullanılmıştır: Francis Wayland, *The Elements of Political Economy*; Peter Parley's *Universal History*; G. P. Quackenbos, *Elementary History of the United States*; G. P. Quackenbos, *Natural Philosophy*; Cornell's *Primary Geography*; Francis Wayland, *Elements of Moral Science*; G. P. Quackenbos, *An English Grammar*. O dönemde Fukuzawa'nın derslerini işlemek için bu kitapları kullanmakla akıllıca davrandığını kabul etmeliyiz. O döneme kadar, bir okulda genellikle her kitabın sadece bir kopyası bulunurdu ve her bir öğrenci okuyabilmek için bu kopyayı elden ele dolaştırmak zorundaydı. Fukuzawa'nın büyük miktarda kitap satın alması sınıftaki her öğrencinin kitabın orijinal bir baskısını tek başına kullanabilmesini sağladı. Bu, öğrenimde devrimsel bir ilerlemeye neden oldu. On beş yıl sonra (1882) Keio-gijuku'nun ders kitapları listesi şu başlıkları içermektedir: Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*; John Stuart Mill, *Considerations on Representative Government*; John Stuart Mill, *On Liberty*; Walter Bagehot, *The English Constitution*; Theodore D. Woolsey, *Introduction to the Study of International Law*; E. G. Folsom, *The Logic of Accounts* (Theory and Practice of Double Entry Bookkeeping).

İMPARATORLUK YANDAŞLARI İLE ŞOGUNLUK YANDAŞLARI ARASINDA TAM TARAFSIZLIK

Biraz önce de söylediğim üzere İmparator'un ordusu umulmadık derecede ılımlı ve korktuğumuz şiddetten uzaktı. Fakat ordu siyasi olaylarda son derece hassas olduğu için hiçbir şüpheye yer vermemek gerekiyordu. Böyle düşünerek evimi ve okulumu herkese açtım ve gizli saklı hiçbir silah olmadığını, rahatlıkla arama yapabileceklerini açıkça belirttim. Kesinlikle tarafsız olduğum belli olunca her iki tarafın askerleri de geldiler ve hepsine aynı şekilde davrandığımı görerek her iki taraf da dostça davrandılar.

İmparatorluk güçleri Yedo'ya girdikten sonra, Şogun'un Ueno'daki¹² adamları ciddi bir direniş göstermeden önce Ichikawa yakınlarında hafif bir çatışma olmuştu. Şogunluktan bir genç adam gece savaşta yer almış, fakat ertesi sabah yatakhane-mize gelip yorgun ve uykusuz olduğunu söylemişti.

"Niçin savaşıyorsun?" dedim kendisine. "Bırakman daha akıllıca değil mi? Bu tehlikeli bir iş." Benim savaşla ilgim bu kadardı.

FURUKAWA'NIN GERİLLA SAVAŞI

Şimdi anlatacağım olay Furukawa Setsuzo¹³ ile ilgili. O sırada Şogun'un gemilerinden birinin kaptanıydı. Bir gün bana gelerek gemisiyle gerilla savaşı başlatma planından bahsetti. O, Yedo'ya ilk

12. Bu bölümdeki on iki nolu dipnota bakınız.

13. Beşinci bölümdeki bir nolu dipnota bakınız.

gelişimde Osaka'dan benimle birlikte gelen kişiydi; kardeş gibi olmuştuk, onu durdurmaya çalıştım.

"Bu fikirden vazgeçmen akıllıca olur." dedim. "Çünkü kesinlikle yenileceksin. Şu anda hangi tarafın haklı olduğunu tartışmayacağım, fakat diğerleri ülkenin çoğunluğunun taraftarlığını kazandığı için hiç şansın yok. Vazgeçsen iyi olur."

Fakat Setsuzo havalardaydı. "Hayır. Göreceksin. Gemimi alıp ülkenin her yanından asker toplayarak —onlar Yedo'yu kuşatmakla meşgulken— arkadan saldıracağım. Sonra gemiyle Osaka'ya gidip orada sürpriz baskın yapacağız. Böylece imparatorluk yanlıları hadlerini bilecek."

Söylediğim hiçbir şeyi dinlemediği için sonunda "Pekâlâ, çok istiyorsan git. Kazanıp kaybetmen benim için fark etmez, fakat O-Masa San (eşi) için üzülrüm, gitmen gerekiyorsa nereye istiyorsan git, istediğini yap." dedim ve daha sonra ayrıldık.

AKIL HASTASI BİR ÖĞRENCİ AMERİKA'DAN DÖNÜYOR

O döneme ait bir başka anekdot anlatayım. Sendai klanına mensup Ichijo isimli bir öğrenci vardı; benim okulumda biraz eğitim gördükten sonra çalışmak üzere Amerika'ya gitmişti. Ne yazık ki Amerika'dayken aklını kaybetti ve benim de eski bir öğrencim olan arkadaşı Yagimoto Naotaro yolculuk boyunca ona bakarak kendisini geri getirdi. Sırası gelmişken söyleyeyim, Yagimoto, son zamanlara değin Aichi bölgesinde memurdu, şimdi de oradaki bir şehrin belediye başkanı.

Aklını yitiren arkadaşını Yokohoma sahiline getirdiğinde gördü ki Sendai klanı imparatorluk rejiminin düşmanı ilân edilmişti. Polis, Yedo'daki ya da civarındaki bütün Sendai erkeklerle

rini tutukluyordu. Ichijo da Sendai klanından olduğu için polis hemen geldi, fakat aklını kaybettiği açıkça belli olan birine hiçbir şey yapamadılar. Serbest bırakıldı, fakat zavallı çocuğa bir korku geldi. Zehirleneceğinden emin olduğu için yemek yemeyi reddetti ve bir hafta boyunca kendini açlığa mahkûm etti. Yagimoto arkadaşına yemek yedirebilmek için bir şeyler yapılmazsa zavalılığın öleceğinden korkuyordu.

Zavallı çocuk aniden “Fukuzawa Sensei”yi hatırlayıp beni görmek istediğini söylemiş. Yagimoto hastanın yerini değiştirmek üzere izin almak için Yokohama’daki yüksek hâkimin ofisine gitmiş. O sırada yüksek hâkim benim eski arkadaşım Terajima’ydı, deliren genç Fukuzawa’nın yanında kalacaksa hiçbir itirazı olmadığını söyleyerek izni vermiş. Bu şekilde zavallı çocuk benim Shinsenza’daki evime geldi ve bazı komik şeyler yaşandı.

Kendisini her zamanki gibi karşılayıp çay ikram ettim. Sonra benimle ögle yemeği yemesini teklif ettim: “Şimdi şu benim de yediğim yemekten al. Eğer beğenmezsen bu pirinç topunu benimle paylaşırsın. Gördün mü beğendin, diğerk parçayı da al. Güzel değıl mi?”

Hasta yemek yemeye başladı ve bir kez başlayınca da hiçbir şeye aldırımsızın yemeye devam etti. Evimde kendini daha güvende hissediyor ve düzeliyordu, fakat doğal olarak gece gündüz ona göz kulak olmamız gerekiyordu. Geçici misafirlerimiz arasında her ikisi de imparatorluk yanlısı olan Satsuma ve Tosa da vardı. Onlar da düşman klandan olan hastanın bakımında sıra kendilerine gelince üstlerine düşeni yaptılar. Akıl hastası çocuğu ara sıra Sendai klanının üyelerinden de gizlice ziyarete gelenler oluyordu. Öyle zamanlar oluyordu ki aynı çatı altında iki düşman grup hasta bir insanının bakımını üstleniyorlardı. Hiçbir uyuşmazlık ya da düşmanlık belirtisi yoktu. Bu zor dönemde okulumun hiç zarar görmemesinin sebeplerinden biri bu olsa gerek.

Siyasi tavrına bakmaksızın herkese kesinlikle tarafsız davranıyordum. İmparatorluk ordusunun kimi adamları derslere katılmak üzere okuluma gelirken, öğrencilerimden bazıları da kaçıp ihtilâlcilere katılıyordu. Böyle bir durum istemekle ya da göstermelik olmaz. Eski Şogun rejimine hiçbir zaman hayran olmadım, yeni yönetimi de ne şekilde olursa olsun onaylamıyordum. İsteklerini gerçekleştirmek için uğraşmalarına ses çıkarmıyordum. Bu tavrım sayesinde hem okulum hem ben Restorasyon dönemine güvenli bir şekilde erişebildik.

YENİ HÜKÛMET TARAFINDAN ÇAĞRILIYORUM

Sonunda imparatorluğun yeniden düzenlenmesi başarıldı ve yeni hükûmetin geçici ofisleri Osaka'da açıldı. Çok geçmeden Yedo'daki pek çok kişiye yeni ofislerde görev yapmak üzere Osaka'ya rapor vermeleri için emir geldi. Kanda Kohei, Yanagawa Shunzo ve ben de bu emri ilk alanlar arasındaydık. Yanagawa Osaka'ya taşınmak istemiyordu. Kendisine Yedo'da iş verilmesini rica etti. Kanda, Osaka'ya gitmeyi kabul etti. Ben açıkça reddettim ve "hasta" olduğuma dair basmakalıp bir mazeret gösterdim.

Bir müddet sonra hükûmet Yedo'ya taşındı ve bana gene hükûmette bir görev teklif edildi. Teklif defalarca yinelandı, fakat ben her seferinde reddettim. Bir gün Kanda, görev almam için ısrar etmek üzere özellikle çağırdı. "İnsanın kendi yolunu kendi çizmesi gerektiğini düşünmüyor musun?" dedim. "Sen hükûmette görev aldın, çünkü böyle yapmak istiyordun, bu nedenle sana saygı duyuyorum. Ben görev almak istemediğim için bu işlere uzak duruyorum. Mantık aynı. Gelip beni görev almam için zorlamak yerine benimle övünmen gerekir, tavrın hiç dostça değil."

ÖNCE TOFU ÜRETİCİSİNİ ÖDÜLENDİRİN

Kanda, eski bir arkadaşı; bu yüzden yanlış anlaşılma korkusu olmaksızın düşündüklerimi kendisine söyledim. Ancak bundan sonra da pek çok kez görev almak üzere çağrıldım. Bir keresinde Hosokawa Junjiro, devlet okullarının yönetimini bana teklif etmek üzere geldi; o sırada henüz Mombusho (Eğitim Bakanlığı) kurulmamıştı.

“Ülke için zaten çok özel bir görev yapmaktasın.” diyordu. “Hükûmet bunun farkında ve sana son derece onurlu bir görev teklif ediyor.”

Ben tekrar hiç geri adım atmadan cevap verdim; “Bir insanın kendi işini iyi yapmasından daha doğal ne olabilir? Arabacı arabasını çeker, tofu üreticisi tofu [soya loru] üretir, öğrenci ders çalışır, herkes sorumluluğu neyse onu yerine getirir. Eğer hükûmet vatandaşlarının yaptığı sıradan işleri takdir etmek istiyorsa, tofu üreten komşumdan başlasın. Benim işimle ilgili bu tarz düşüncelerden vazgeçsin.”

Sebepsiz yere inatçılık yaptığım düşünülebilir, fakat ayak direyişimin sebebi yeni hükûmetin Batı kültürüne karşı dışlayıcı ve düşmanca bir tavır aldığını düşünmemdi ve Şogunluktan imparatorluk rejimine geçişin ülkeye yararı olmayacağından korkuyordum.

Çok şükür ki bu düşüncemde yanıldım. Hükûmet yavaş yavaş bugün gördüğümüz güzel gelişimi sağlayacak olan liberalizme döndü. Korkularım yersiz çıktığı için çok mutluyum. Fakat o sırada geleceğin daha iyi olacağını sanmıyordum. Sadece gerçekten gördüklerimi değerlendiriyor ve çeşitli klanlardan çılgın ve ön yargılı adamların bir araya gelip ülkeyi felâkete bile sürükleyebilecek anlamsız bir hükûmet kurduklarını düşünüyordum. Bu yüzden Japonya için kendi bildiğim yolda yürüyerek bir şeyler

yapmayı tercih ediyordum. Düşüncemin yersiz olmadığını göstermek için bir örnek verebilirim.

“BİR İNGİLİZ PRENSİNİN ARINDIRILMASI”

Restorasyon’dan kısa süre sonra –Meijilerin ya birinci ya da ikinci döneminde– resmi bir ziyarette bulunmak için Tokyo kalesine bir İngiliz prensi geldi. İmparatorluğun huzuruna yabancı bir ziyaretçiyi kabul edip etmemenin doğru olup olmadığı konusunda epeyce tartışıldığı belli oluyordu. Kaleye ulaşmak için hendeğin üzerindeki köprüyü (Nijubashi) geçmeden İngiliz prensi için arındırma seremonisi uygulanmasının doğru olacağına karar verildi. Bu da maskaralık nevinden tuhaf bir olaya neden oldu.

O sırada Birleşik Devletler’in elçiliğine Mr. Portman vekâlet ediyordu.¹⁴ Öyle anlaşıyor ki Birleşik Devletler Başkanı’nın, çok ilgisini çekmedikçe ya da alışılmadık bir konu içermedikçe yabancı ülkelerdeki elçilerin gönderdikleri raporları şahsen okuma alışkanlığı yoktu. İşte Mr. Portman İngiliz prensinin arındırılması olayını duyunca raporunda bu olayı anlatmasının iyi bir epizot olduğunu düşünmüş ve rapor Başkan’a bu şekilde ulaşmış. Raporunda da şu dikkat çekici başlığı kullanmış: “Edinburgh Dükü’nün Arındırılması”. Rapor şöyle devam etmiş:

“Japonya dışı kapalı, öz güveni çok yüksek, küçük bir ülkedir. Bu nedenle geleneklerine göre vatandaşları yabancıları, en düşük hayvanlar seviyesinde görürler. Gerçekten de İngiliz prens, imparator tarafından kabul edilmek üzere geldiğinde kalenin girişinde kendisine arındırılma seremonisi uygulandı. Arındırılma seremonisinin tarihi, insanların kutsal bölgelere girerken

14. A.L.C.Portman, Birleşik Devletler’in Başkan Yardımcısı (Deputy Minister)

vücutlarını suyla temizledikleri antik çağlara kadar gider. Orta çağlarda kâğıt bulunduğu zaman, kâğıdı suyun yerine kullanarak bu seremoniyi basitleştirdiler. Bu yeni düzenlenmiş şekliyle gohei olarak adlandırılan bir değneğin ucuna takılan kâğıt serpantin kullanıyorlar. Arındırılacak kişi bu değnekle süpürülür gibi yapılıyor ve böylece tüm kirlerinden arındırılmış oluyor. Ülkedeki antik dini tören bu şekilde olduğu için bu yöntemi Edinburgh Dükü'ne de uyguladılar. Çünkü Japonların gözünde bütün yabancılar, asil ya da değil kim olursa olsun hayvanlar gibi kirlidir.”

Amerikan elçisinin zekice yazılmış raporu yerine ulaşmış. O sırada Amerikan Konsolosluğu'nda tercüman olarak çalışan Seki Shimpachi'den bu konudaki haberleri almıştım. Seki, bu olayı en ince ayrıntısına kadar, orijinal mesajdaki sözleri aklında kaldığı kadarıyla tekrarlayarak anlattı. Bunun, hükûmetimizle ilgili hoş bir şaka olduğunu düşünerek eğleniyordu. Oysa ben gülmüyordum hatta ulusal rezaletimizin bu şekilde açığa vurulması yüzünden ağlamaklı olmuştum.

AMERİKALI BİR DEVLET ADAMININ JAPONYA HAKKINDAKİ GÖZLEMLERİ

Hemen hemen o sıralarda önceki ABD Dışişleri Bakanı Mr. Seward, kızıyla yaptığı bir tur sırasında Japonya'ya da uğradı. Abraham Lincoln zamanında Dışişleri bakanlığı yapmış seçkin bir devlet adamıydı, suikast sırasında ona da saldırılmıştı. Mr. Seward İngilizlerden hiçbir zaman hoşlanmamıştı, fakat Japonlara her zaman dostça davranıyordu. Fakat o sırada ülkeyi geziyordu ve olayların gelişimini gördükten sonra Japonya'yı övmek

için fazla bir şey söyleyemeyeceğini açıklamıştı. Japonya'nın bu katı tutumuyla bağımsızlığını korumayı ummasının biraz güç olduğunu ve bundan dolayı üzgün olduğunu söyledi.

Doğrusu hükûmetin memurlarının, kendilerine örnek aldıkları Konfüçyüsçü felsefenin kalıntılarından fazla bir şey bilmediklerini ben de görebiliyordum. Sadece kibir ve hilekârlıkla halka tepeden bakıyorlardı ve yeni bir kültürün kurulduğunu gösteren pek az gösterge vardı. Artık yabancı bir devlet adamı da bu durumu doğrulayınca iyice hevesim kırılmıştı.

Ancak ben Japon'dum ve hiçbir şey yapmadan öyle duramazdım. Siyasi durumu düzeltmeye yönelik hiçbir şey yapamıyordum da hiç olmazsa Batı kültürüne dair öğrendiğim ne varsa ülkenin gençlerine öğreterek, Batı'da yazılmış kitapları tercüme ederek ve kendim yazarak bir şeyler yapmaya çalışabilirdim. O zaman belki şansın da yardımıyla ülkenin insanlarına içinde bulundukları belirsiz durumdan kurtulabilmeleri için yol gösterebilirdim. Böylece çaresiz fakat kararlı, tek başıma duruşumu belirledim.

O sırada içinde bulunduğum korkunç ve çaresiz durumu hiç kimseye anlatmadım, fakat artık itiraf edebilirim. Ülkenin talihsiz durumuna baktığımda kendimizi yabancıların saldırılarına karşı koruyamayabileceğimizi düşünerek gerçekten de korkuyordum. Ancak bütün ülkede endişelerimi paylaşabileceğim hiç kimse yoktu --doğuda, batıda, kuzeyde ya da güneyde hiçbir yerde. Endişelerimde yalnız görünüyordum ve ülkemi koruyacak gücüm olmadığını biliyordum.

ÇOCUKLARIMA NE OLACAK?

Eğer gelecekte yabancı saldırıları olacağına dair belirtiler olursa ve yabancıların kötü muamelesine maruz kalırsak, büyük ola-

sılıkla kendimi kurtaracak bir yol bulurdum. Fakat önlerinde uzun bir yaşam olan çocuklarımı düşündüğümde tekrar korkuyordum. Onlar asla yabancıların kölesi olmamalıydılar, onlar için canımı verirdim. Hatta bir keresinde oğullarımın Hristiyan papazı olmalarını bile düşündüm. Bu şekilde bağımsız olabilirlerse, Hristiyan papazı olarak kabul edilebilirlerse oğullarımın canlarının bağışlanacağını düşünüyordum. Böylece endişe içinde, bu dine inanmadığım halde oğullarımı rahip yapmayı bile düşünmüştüm.

Bugün, otuz yılın ardından geri dönüp baktığımda hepsi bir rüya gibi geliyor. Ülke şimdi ne kadar gelişti ve güvenli! Bugünkü Japonya'nın bu fevkalâde aydınlanışını tüm kalbimle kutlamaktan başka bir şey yapamam.

Meiji'nin ilk ya da Keio'nun dördüncü yılında (1868), okulumu Teppozu, Shiba'daki Shinsenza'ya naklettim. Artık biraz daha düzenli bir okul halini almıştı. Değişimin ilânından birkaç ay önce okula, geçen dönemin adına uygun şekilde Keio-gijuku¹⁵ adını verdim. Belirsizlik sırasında ayrılan öğrenciler artık dönüyorlardı ve okul yine gelişmekteydi. Öğrencilerin sayısı arttığı için daha düzenli bir yönetim gerekiyordu. Bir yönetmelik hazırladım, her öğrenci için ayrı bir kopya yazmayı uygun bulmadığım için yönetmelik kitapçığını basıp dağıttım.

15. Yeni yerleşim yüz yatılı öğrenciye yetecek kadar genişti ki bu, o dönem için son derece büyük bir rakamdı. Bundan daha dikkat çekici olan Fukuzawa'nın, Keiogijuku-no Ki'de okulun kişisel teşebbüsü olmadığına, öğrenme amacıyla biraraya gelen öğrencilerin ortak çabalarıyla sürdürüldüğüne dair yaptığı açıklamadır. Bu nedenle Keio-gijuku, Japonya'da modern bir organizasyonu olan ilk okuldur.

YENİLİĞİMİZ: OKUL ÜCRETİ ALMAK

Başka şeylerin yanında Keio-gijuku'daki bir yenilik de aylık okul ücreti almamızdı. O zamana değin Japonya'nın bütün okullarında, büyük olasılıkla Çin gelenekleri taklit edilerek, öğrenciler okula girişlerinde özel bir formalite ile okula bağış yapıyorlardı. Bunun ardından öğretmenlerine *Sensei* olarak saygı gösterirler, yaz mevsiminde Bon şenliği sırasında ve yıl sonunda olmak üzere yılda iki kez kendisine hediye verirlerdi. Bu hediyeler daima eski geleneğe uyularak paketlenip *noshi* (tören mühürü) ile mühürlenerek verilen para ya da birtakım eşyalar olurdu. Öğrenciler okul ücretini ailelerinin maddi durumuna göre nakdi ya da aynı olarak sunarlardı.

Bize öyle geliyordu ki böyle bir sistemde hiçbir öğretmen gerçekten verimli olamazdı. Öğretmenlik de bir iş olduğuna göre bir insan neden yaptığı işin karşılığında para almasın? Başkaları ne derse desin aldırmadan öğrenim ücreti olarak açıkça belli bir miktar ücret isteyecektik. "Öğrenim ücreti" anlamına gelecek olan yeni bir kelime (*jugyoryo*) oluşturduk ve her öğrencinin her ay iki *bu* getirmesini istedik. Toplanan bu ücretler, okulun eski öğrencileri olan öğretmenler arasında paylaştırılıyordu. O sırada okulda yatılı olarak görev yapan bir öğretmen ayda dört *ryo* ile geçimini sürdürebilirdi. Bu miktarı bütün öğretmenlere verebilecek şekilde her ay toplanan okul ücretinden karşılayabilirsek bu bizim ayakta kalmamıza yetecekti. Artakalan para ise binaların bakımı için kullanılıyordu.

Doğal olarak şu anda okul ücreti meselesinde garip olan bir şey yok. Her okul bunu uyguluyor, fakat biz bunu ilk uyguladığımızda böyle bir yenilik herkesi şaşırttı.

Öğretmenliğin bütün eski asaletini kaldırıp attık ve öğrencilere sadece iki *bu* getirmelerini söyledik: "Parayı paketleye-

rek ya da tören etiketleri yapıştırarak getirmeyin. Tam para getiremiyorsanız biz burada üstünü verebiliriz.” Yine de önceleri kimileri okul ücretini kâğıda sarıp *mizuhiki* (tören kurdeleleri) ile bağladılar. Biz de onlara para alışverişlerinde paketlemenin sıkıntı yarattığını söyleyip, özellikle orada açıp paket kağıdını geri veriyorduk. Yöntemlerimiz böyle kabaydı ve hiç şüphe yok ki çevremizdeki iyi insanları çok şaşırtıyordu. Fakat şimdi, bizim “kaba” davranışlarımızın bütün ülkede yaygınlaştığını ve hiç kimsenin üzerinde bile düşünmediğini görmek çok eğlenceli geliyor.

Küçük ya da büyük herhangi bir konuda öncü olmak zordur. Olağanüstü cüretkarlık gerektirir. Öte yandan yenilik genel kabul gördüğünde en çok mutlu olan, bu yeniliği ilk ortaya çıkaran kişi olur.

GÖZÜMÜZÜN ÖNÜNDE MEYDAN SAVAŞI

Restorasyon savaşında Shinsenza’daki okulun yanmaması büyük şanstı. Yavaş yavaş sınıflarımız ve yönetim detayları bir şekilde düzenlendi, fakat çevremizde olup bitenler barış dolu olmaktan çok uzaktı. Meiji’nin ilk yılının (1868) Mayıs ayında Ueno’da şiddetli bir savaş gerçekleşti.¹⁶ Bu olaydan birkaç gün önce ve sonra bütün tiyatrolar, restoranlar ve eğlence yerleri kapatıldı. Her şey öylesine karmakarışık olmuştu ki tüm “sekiz yüz sekiz caddeli”

16. Şogun Yoshinobu teslim oldu ve imparatorluk güçlerinin Yedo’ya girmesine direnmeksizin izin verdi. Fakat *ronin* ile birlikte bağnazlar Ueno’da, görünüşte Şogun’u korumak için Yoshinobu’nun geri çekildiği yer olan Kaneiji Tapınağı’nın etrafında toplandılar. Yoshinobu, onları dağıtmak için Mito’ya geçti. Fakat kendilerini “Shogitai” olarak adlandıran 3000 kişilik grup, kalarak barışçıl bir biçimde dağılmalarını isteyen imparatorluk ordusuna direndiler ve savaş kaçınılmaz oldu. Bu, Yedo’daki son ve tek ciddi direniştir.

şehir tam bir harabeye dönüşmüştü. Fakat okulumda her şey yolunda gidiyordu.

Tam savaşın başladığı gün, İngilizce bir ders kitabı kullanarak ekonomi dersi veriyordum.¹⁷ Ueno yaklaşık beş milden daha uzaktaydı ve savaşın ne kadar kızıştığı hiç önemli değildi, zira serseri kurşunların bize ulaşma tehlikesi yoktu. Ara sıra caddelerdeki gürültü arttığında, öğrencilerim çatıya bir merdiven dayayıp tırmanarak savaş alanının üzerindeki buluta bakıyorlardı. Öğlen vakti başlayıp akşam karanlığı çökene kadar devam eden yorucu bir savaş olduğunu hatırlıyorum. Fakat bizimle savaş meydanı arasında herhangi bir bağlantı olmadığı için hiç korkmuyorduk.

Bu şekilde sakın davranarak Ueno savaşı sırasında ve kuzeydeki eyaletlerde onun ardından gelen seferberliklerde bile Keio-gijuku'daki öğrenciler durmadan artmış olduğu için dünyada savaştan başka şeylerle uğraşan insanlar da olduğu ortaya çıkmış oldu.

OKULUMUZ JAPON UYGARLIĞININ ELDE KALAN TEK HALKASI

O sırada daha önce Şogun hükûmeti tarafından desteklenen bütün okullar dağılıp parçalanmışlardı ve öğretmenleri dağılmıştı. Yeni rejiminse henüz eğitimle ilgilenecek zamanı yoktu. Tüm ülkede gerçek anlamda eğitim yapılan tek okul Keio-gijuku'ydu. Bir keresinde öğrencilere hitap etme fırsatım olmuştu:

17. Diğer kaynaklardan bu kitabın Brown Üniversitesi'nin son başkanı ve ahlâk felsefesi Profesörü Francis Wayland'ın *The Elements of Political Economy* (Boston 1866) adlı eseri olduğu anlaşıldı. 1957'de Keio Üniversitesi'nde 15 Mayıs günü Wayland Günü adıyla anma günü ilan edildi ve her yıl özel konferanslar verildi.

“Bir zamanlar Napolyon savaşları sırasında Hollanda tarihi hüznölü bir noktaya getirilmişti. Sadece yurtları değil, Doğu Hint Adaları’ndaki eyaletleri bile tehlikedeydi. Üzerinde bayraklarını dalgalandırabilecekleri toprakları yoktu. Fakat dünya üzerinde Hollanda’nın hâlâ nüfuz sahibi olduğu tek bir yer vardı. Nagasaki’deki Dejima, Hollanda’nın Japonya’daki ayrıcalıklı yeri idi. Avrupa kuşatma alanını bu kadar uzağa getiremedi ve Hollanda bayrağı Nagasaki körfezinde bayrak direğinin en tepesinde, rüzgârda gururla dalgalanıyordu. Hollanda dünya üzerinden asla tamamen silinemedi. Hollanda bu nedenle her zaman ülkesiyle gurur duydu.”

“Gördüğüm kadarıyla Dejima, Hollanda için neyse bizim Keio-gijukumuz da Japonya’daki Batı çalışmalarını için odur. Ülkede her ne olursa olsun, hangi savaş ülkemizi yıpratırsa yıpratсын Batı bilimlerini öğrenmekten asla vazgeçmedik. Bu okul varolduķa Japonya da dünyadaki uygar uluslardan biri olarak kalacak. İşlerimizi en iyi şekilde yapalım, kendimizi toplumdaki kargaşaya kaptırmayalım.”

Genç öncülere bu şekilde cesaret veriyordum. Okulun idaresine gelince, her gün pek çok sorunla karşılaşıyordum. Savaşlardan sonra daha önce de bahsettiğim gibi okula yeni girenlerin sayısı epey arttı, fakat gelen öğrencilerin idare edilmesi çok zordu.

İDARESİ ZOR YENİ ÖĞRENCİLER: KARALAMAK YASAKLANIYOR

Çoğu savaş meydanından çıkıp doğruca buraya gelmişti. Bazıları geçen yıldan beri savaşıyorlardı ve şimdi artık savaşlar bitmiş-

ti. Onlar da eve geri dönmek yerine yeni bir kariyere başlamak üzere okula gelmişlerdi. Aralarında Tosa klanından kırmızı cılalı kınlarının içinde bir çift kılıç taşıyan genç bir savaşçı vardı. Silah taşımadığı halde ufak bir tartışmada bile silahını çekmeye hazır, hezeyan içinde tipik bir askerdir. Bu arkadaş bir keresinde pembe bir kadın elbisesi giyerken görülmüştü. Bunu nereden bulduğunu sorduğumda, gururla Aizu savaşında ganimet olarak aldığını söylemişti. Önceleri onunla ne şekilde başa çıkacağımı bilemedim.

Shinsenya'ya taşındıktan sonra hazırladığım basit kurallar listesinde öğrenciler arasında borç alıp vermek yasaklanmış, yatıp kalkma zamanları belirlenmişti ve bütün yemekler belli zamanlarda yemekhanede yenecekti. Bu arada bütün karalamalar, sadece duvarlar ve kâğıt kapıların üzerindeki değil, sıraların ve abajurların üzerindeki de kesinlikle yasaklanmıştı. Kurallar basitti, fakat hepsine uymalarına dikkat ediyordum.

Ne zaman kâğıt kaplı bir kapının üstünde karalamalara rastlasam kâğıdın karalanmış kısmını bıçakla keserek çıkartıp odanın sahibinden deliği yeni kâğıtla onarmasını istiyordum. Bir lambanın kenarında karalamaya rastladığımda lambanın sahibini çağırtırdım. Kimi zaman itiraz ederlerdi: "Ben yapmadım, lambamın üzerini başka biri çizmiş." O zaman ben de "Başkalarının, lambanı kurcalamasına izin vermekle aptallık etmişsin. Bu yatakhane hiç kimsenin lambaları karalamasına izin vermeyeceğime göre, ahmakça davranmanın cezası olarak, lambayı onarman gerekiyor."

Kuralları en küçük detayına kadar uygulamakta hiç tereddüt etmedim. Bir keresinde ismini şimdi hatırlamadığım bir öğrencinin yastığının tahta kısmı üzerinde bazı edepsiz kelimeler karalanmıştı.

“Çok iyi biliyorsun ki,” dedim ona: “Özel eşyalarda bile karalamaya izin verilmez.” Yastığının yüzeyini kazıyabilirdim, fakat bunu yapmayacağım. Hepsini kırmak daha iyi. Yenisini alman gerekecek.”

Yastığı ayağımın altında parçaladım ve ondan gelebilecek herhangi bir saldırıya hazırmışım gibi sert ve kararlı bir şekilde orada durdum, fakat öğrenci herhangi bir şey yapmadı. Oldukça iri yarı biri olmakla beraber *jiu jitsu** bilmiyordum –aslında bütün yaşamım boyunca kimseye fiske bile vurmeyen biriym. Bu sefer vücut ölçülerime güvenerek blöf yapıyor, korkunç biri gibi davranıyordum ve çocuk gerçekten çok korktu.

Bundan sonra bütün diğer kanı kaynayan delikanlılar daha az öfkeli davranmaya başladılar ve yatakhane daha bir düzene girdi. Zamanla gerçekten çalışkan olanlar başı çekmeye başladı. Çok çalıştılar ve her şeyi yoluna koymamıza yardımcı oldular. Shinsenza’da Meiji’nin dördüncü yılına (1871) kadar kaldık.

EĞİTİM BAKANLIĞI KURULUYOR

Savaş bitmişti, ülke barış dolu günlere doğru yol alıyordu, fakat hükûmet hâlâ iç düzenlemelerle meşguldü. Böylece beş altı yıl eğitim kendi hâline bırakıldı. Bizim okulumuz, ülkede Batı eğitiminin verildiği tek yer olarak kaldı. Gerçekten, sanırım *hahanchikenin* (klan sisteminin yasaklanması ve eyalet hükûmetinin organizasyonu)⁸ kaldırılışından sonraya kadar da Keio-gijuku

* Samurayların silahsız oldukları anlarda kullandıkları dövüş stili –ed.n.

18. 1868 Restorasyonu, üstün gücün Şogun’dan İmparator’a devredilmesinden başka bir şey değildi. Klanlar olduğu gibi kaldı ve Japon feodal sistemi değişmedi. 1869’da çeşitli klanlar gönüllü olarak kendi arazi ve yandaşlarını İmparator’a devretmeyi teklif ettiler, hem her şeyin krala ait olduğu ahlâki teoremine day-

Avrupa çalışmalarının yapıldığı tek okul olarak kaldı. Bundan sonra Eğitim Bakanlığı kuruldu ve hükûmet halk eğitimine daha fazla ilgi göstermeye başladı. Bizim okulumuz, öğrenci sayısı her zaman 200-300 civarında olarak kendi yolunda devam etti.

Okulumda başlıca eğitim konusu İngilizceydi. Daha önce Japonya'da tüm eğitimin temeli olan Çince ikinci plana itilmişti. Başka yerlerde çocuklar İngilizceden önce Çince bilmek zorundayken biz önce İngilizce sonra Çince öğretiyorduk. Öyle oldu ki çoğu öğrenci İngilizceyi kolaylıkla okuduğu halde Çince okuyamıyordu.

Örneğin Hatono Shogoro,¹⁹ önceleri evinden gelen mektupları bile okumakta zorlanıyordu, fakat yetenekliydi ve edebiyata çok hevesliydi. Çalışmalara devam etti, Çince klasikleri ustalıkla tamamladı ve bugün herkesin tanıdığı başarılı bir bilim adamı oldu.

Bütün çalışmalarımın son amacı Japonya'da, Batı dünyasında da olduğu gibi savaş ve barış sanatlarında donanımlı uygar bir ulus yaratmaktı. Batı öğretisinin tanıtımını yapan tek temsilci benmişim gibi davranıyordum. Eski tip Japonlar tarafından yabancılar yararına çalışıyormuşum gibi görülerek sevilmemem normaldi.

nararak hem de ekonomik ve askeri açıdan bağımsızlığı sürdürmek çok zordu. İmparator bir bildiri yayınlarak ülkedeki bütün tımarların kaldırılıp sadece her klanın lordunun aynı klanın valisi olarak atanacağını açıkladı. 1871'de bir adım daha atılarak 305 klan, merkezi hükûmete bağlı bölgeler olarak tekrar düzenlendi.

19. Hatono Shogoro (1854-1929), iş hayatında ve hükûmette çok aktif çalıştı; Tokyo Şehir Meclisi üyesi oldu, Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştı, *Nippon Shim-bun*'un (gazete) başkanı, Mitsui Bankası'nın direktörü, Meclis üyesi vb. oldu.

EĞİTİMDE BAŞLICA İLKEM

Eğitim anlayışımı doğanın kurallarına göre oluşturmaya ve insanların bütün fiziksel tavırlarını çok basit olan “hesapla ve akıl yürüt”²⁰ kuralına göre düzenlemeye gayret ederim. Manevi ve ahlâki eğitimde insanoğlunun değersiz bir şey yapmasının mantıken mümkün olmadığını, bütün yaratıkların en saygıdeğeri ve sağduyulusu olduğunu kabul ederim. Bu nedenle çevresi tarafından yanlış davranmaya yönlendirilse bile öz saygısı olan bir insan; insanlık, adalet, sadakat duygusunu ya da kendi insanlığı ile ilgili herhangi bir tutumu değiştiremez. Kısacası inancım odur ki her insan, inancını özgür iradesi ve öz saygısıyla bulmalı.

Hem Batı hem Doğu uygarlıkları ile ilgili gözlemlerimden her ikisinin de ahlâk öğretileri ve bilimsel teorilere bağlı olarak kimi güçlü ve zayıf tarafları olduğunu fark ettim. Fakat her iki uygarlığı da servet, silahlanma gibi genel konularda kıyasladığımda Doğu’yu, Batı’nın altında bir yere yerleştirmek zorunda kalıyorum.

Genellikle Konfüçyüsçü öğretiyile iyice doldurulmuş olan Doğu’daki eğitimde iki eksiklik buluyorum: Maddi kültürde bilimsel çalışmaların eksikliği ve manevi kültürde bağımsızlık fikrinin eksikliği. Böylelikle Batı’da niçin devlet adamlarının ülkelerini, iş adamlarının işlerini yönetmekte başarılı olduğunu ve halkının ülkesini sevmesinin, ailelerinin mutlu olmasının sebeplerini anlayabiliyorum.

Üzülerek kabul etmem gerekir ki her ne kadar hiç kimsenin bilimsel çalışma kuralından kaçamayacağına ve uluslar varoldukça ve insanlık refah buldukça hiç kimsenin bağımsızlık doktrininden vazgeçemeyeceğine emin olsam da ülkemizde halk

20. Fukuzawa “bilimsel yöntem” kavramını kendi sözcükleriyle bu şekilde ifade ediyordu. Farklı yerlerde *jitsu-gaku* (gerçek veya işlevsel öğrenme) ve bazen de İngilizce “bilim” ifadelerine yer vermiştir.

bu iki ilkeye göre eğitilmemiştir. Japonya bu iki prensibi tamamen kabullenip hayata geçirmeksizin dünyanın büyük ulusları arasında olduğunu iddia edemez. Eğitimin kökeni olan Çin felsefesinin eksiklerimizin sorumlusu olduğunu düşünüyorum.

Eğitimin temel teorisi olarak bunu kabul ederek maddi yetersizlikler nedeniyle özel kurslar açmak imkânsız olsa da matematik ve bilimsel çalışma prensipleri konusunda halkı bilgilendirmek için elimden gelen gayreti gösterdim. Halkla konuşmalarım sırasında, yazılarımda ve günlük konuşmalarda bağımsızlık kuramımı savunmak için her fırsattan yararlandım. Gündelik yaşamımda da pek çok yönden teorilere uygun davranmaya çalıştım. Bu gayretlerim sırasında eski Çin öğretilerine her zamankinden de az inanır oldum.

Bugün artık Keio-gijuku'daki ilk öğrencilerin çoğu dünyanın dört bir yanına dağıldılar ve hangi işi yaparlarsa yapsınlar bilimsel çalışmaları uyguladıklarını, bağımsızlık prensibini paylaştıklarını, düzgün karakterli olduklarını duyduğumda bu beni yaşlılık günlerimde neşelendiren başlıca mutluluk oluyor. Çin öğretisinden memnun olmamakla kalmayıp sadece Çin öğretisini çok az dikkate alıyor değildim; bununla birlikte onun dejenere edici etkisini de ülkemden uzaklaştırmaya da gayret ediyordum. Böyle bir açıklamada bulunmak çevirmenler ve Batı'ya ait çalışmalarla ilgilenen bilim adamlarına normal gelebilir. Fakat onlar genellikle eleştirilerini geçerli kılacak olan Çince bilgisinden yoksunlar. Oysa ben çok disiplinli bir öğretmenden eğitim almış olduğum için Çinceyi gayet iyi biliyorum. Tarihe, etiğe ve şiire yapılan göndermelerin çoğuna da âşinâyım. Hatta özellikle ustalık gerektiren Lao-tzu ve Chuang-tzu felsefesini de hocamdan öğrenmiş ve çalışmıştım. Tüm bu tecrübelerimi Nakatsulu büyük bilim adamı Shiraishi'ye borçluyum. Genellikle bu konuda pek fazla bilgim yokmuş gibi davransam da hem yazılarımda hem

de konuşmalarımda eleştirebilmek için çok daha hassas konulardan faydalanırım. “Aslanın vücudunda bir kurt” gibi Çinli bilim adamlarının hiç de hoşlanmadıkları türden bir düşman olduğumun farkındayım.

Çin öğretisine bu denli karşı çıkmamın nedeni bu değişim çağında, gençlerin beyninde eğer bu yoz doktrin kalırsa, yeni uygarlığın bu ülkeye yarar getiremeyeceğine olan inancımdır. Gelecek neslimizi korumak için öyle kararlıydım ki ülkedeki tüm Çinli bilim adamlarıyla tek başıma yüzleşmeye bile hazırdım.

Yeni eğitim genç nesil arasında yavaş yavaş meyvelerini veriyordu; ancak sorumlu mevkilerde bulunup da düşünceleri ortaçağdan ya da daha eskilerden kalanlar, genellikle Batı kültüründen habersizdiler ve karar vermek zorunda kaldıklarında hemen Çin kaynaklarına başvuruyorlardı. Bu muhalif grubun önünde tekrar tekrar ayağa kalkıp bu çok önemli Çin etkisinin kusurlarını tek tek açığa vurmak zorunda kalıyordum. Bu pervasız davranışlarıma dikkat etmem gerekiyordu.

YAYINLARIMIN SORUMLULUĞU TAMAMEN BANA AİT

Restorasyon dönemindeki yıllar yazı ve çeviri işlerimdeki en hareketli yıllardı. Fakat bunları zaten toplu çalışmalarımın (Fukuzawa Zenshu)²¹ önsözünde ayrıntılarıyla yazdığım için şimdi tekrarlamama gerek yok. Kitaplarımın tamamı kimseden sipariş almadan ve kimseye danışmadan tamamen kendi kişisel teşebbüsümle yazılmıştır. Müsveddeleri kesinlikle hiçbir arkadaşşıma göstermedim. Hiçbir bilim adamından önsöz ya da ithaf yazıları

21. Sekizinci bölümdeki iki nolu dipnota bakınız.

istemedim. Üslup ve zarafetten yoksun olabilirler –belki zarif bir önsöz yazması için yaşlı bir bilim adamını arayabilirdim– fakat ben kitaplarımın kendi değerleriyle ayakta kalmalarını tercih ettim. Doğal olarak doğru da olsa yanlış da olsa eski ekole bağlı olanlar tarafından onaylanmadılar. Yine de tüm ülkeyi kasıp kavuran yeni kültür dalgasıyla bütün kitaplarım çok başarılı oldular.

OKUL MİTA'YA TAŞINIYOR

Meiji'nin dördüncü yılında (1871) Keio-gijuku, Shinsenza'dan okulun şimdiki yeri olan Mita'ya taşındı. Bu, bizim tarihimizde özel birkaç sözü hak eden önemli bir olay.

Bir önceki yılın Mayıs ayında ciddi bir humma krizi geçirdim. Büyük olasılıkla bu beni doğal çevreye karşı hassaslaştırdı. Shinsenza'daki hava çok nemli olduğu için rahatsız olmaya başladım. Evimi taşımaya karar vererek Iigura'da bir ev satın almak üzereydim ki okuldakiler eğer Fukuzawa taşınacaksa niçin okul da onunla birlikte taşınmasın diye düşündüler. O zaman hatırladık ki şehirde hem okul olabilecek hem de benim ev olarak kullanabileceğim, feodal klanlara ait pek çok boş²² bina vardı. Her gün okuldan birkaç kişi bize uygun boş bir bina aramaya başladı.

Uzun bir arayıştan sonra Shiba, Mita'daki Shimbara klanının binasının en uygunu olduğuna karar verdiler. Tokyo körfezine

22. Yedo'da bir *daimyo* pek çok araziye sahip olurdu: iş yeri olarak kullanılan ikâmetgâh (*kami-yashiki*), ikinci ikâmetgâh (*naka-yashiki*), hizmetlilerin kaldığı bölüm (*shimo-yashiki*), pirinç deposu ve ofisler (*kura-yashiki*) vb. Fakat Restorasyon sırasında resmi bir bildiri ile binaların sayısı her *daimyo* için bir ikâmetgâh ile sınırlandı. Bunun sonucu olarak da şehirde pek çok bina boşaldı.

bakan bir tepenin üzerindeydi; havası ve manzarası çok hoştu. Binayı hepimiz beğenmiştik, fakat doğal olarak bina hâlâ Shimbara klanına aitti. Onu alabilmenin tek yolu eyalet hükûmetinden binayı kamulaştırıp daha sonra bize kiralamasını istemektir.

Biz de valiye aradık, Sano Tsunetami ve tanıdığımız diğer birkaç memurdan da yardım istedik. Bir gün, her ne kadar asil birinin böyle hazırlıksız bir biçimde görüşmek istemesi geleneklere hiç uymuyorsa da Prens Iwakura beni çağırdı. Görüştük, ben de okulla ilgili durumu kendisine anlatma fırsatı buldum ve Shimabara klanının binasının kiralanması yönündeki umudumu kendisine gizlice söyledim. İşler böyle yolunda giderken, Tokyo hükûmetinin çözümlemek için bana danışmak istedikleri bir sorunları olduğu ortaya çıktı.

Tokyo'da hâlâ askeri devriye sistemi kullanılıyordu ve çeşitli klanların askerleri omuzlarında silahlarla caddelerde yürüyorlardı. Bu uygulama göze hiç hoş görünmüyordu –Tokyo sürekli bir savaş arenasına görünümündeydi. Hükûmet Batılı bir polis sistemi uygulamayı planlıyordu, fakat sistemi kurmak için yeterli bilgiye ulaşamadıkları için bir gün memurlardan biri beni özel olarak arayıp bu konuda bir çalışma yapmamı rica etti. Yaklaşımı karşılık olarak bir iyilik yapılacağını imâ eder gibiydi.

Bu fırsatı kaçırmadım ve “Hiç sorun değil. Hemen bütün hızımla işe girişeceğim, fakat benim de hükûmetten bir ricam var. Valiye de özel olarak anlattığım üzere Mita'daki Shimabara binasını kiralamayı arzu ediyordum. Çalışmayı tamamladığımda bu ricamı unutmazsınız umarım.” dedim.

Bu şekilde binanın bize geçebilmesi için küçük bir entrika çevirmiş oldum. Memur durumu anladı.

İdari teşkilat ile ilgili birkaç İngilizce kitabı toparlayıp polis sistemiyle ilgili bölümleri çevirerek ortaya bir kitap çıkart-

tım ve bölge görevlisine sundum.²³ Çok geçmeden benim çevirilerime dayanarak duruma uygun gerekli değişikliklerle *junra* olarak bilinen modern bir polis teşkilatı kuruldu. Sonradan *junsa* olarak adlandırıldı ve yeni sistem barış döneminde şehrin şartlarına tam olarak uydu. Böylece valilik bana karşı borçlu kalmış oldu.

Binayla ilgili isteğim çok geçmeden gerçekleştirildi. Klana binayı kiraya vermeleri emredildi, sonra da bana araziyi teslim almamı bildiren bir emir geldi. Arazinin yaklaşık dört hektarlık kısmı bize kiraya verildi, fakat arazi üzerindeki binaları bir *tsubo*-luk (altı fit kare) kısmı bir yen ya da tamamı altı yüz yen olacak şekilde satın aldım. Meiji'nin dördüncü yılının baharında yeni binamızdaki okulumuza taşındık.

Sınıf olarak daha evvelden saray olan binayı, yatakhane olarak da önceden hanımlara ait olan kısmı kullandık. Yer o kadar genişti ki yeni evimizle ilgili hiçbir şikâyetimiz yoktu. Sonraları daha fazla mekâna ihtiyacımız oldukça civardaki çeşitli klanlara ait boş evleri düşük fiyatla aldım ve yatakhaneye dönüştürdüm. Böylece okulumuz birden kocaman bir kurum oldu ve buna uygun olarak da öğrenci sayısı arttı. Bu taşınma ve yeniden yapılanma, tarihimizde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bununla ilgili hoş bir olay anlatayım.

SELAMLAŞMAK YASAKLANIYOR

Alan birdenbire otuz kat artmıştı ve sarayın ihtişamının daha önceki okulumuzla kıyaslanması imkânsızdı gerçekten. Okulun

23. İsmi Londra, Paris ve New York'un polis organizasyonlarını içeren *Torishimari-no Ho* (Polislik Hukuku) idi.

–yani eski sarayın– koridorları dokuz fit genişliğindeydi. Denetleme turlarım sırasında sürekli orada yürürdüm. Özellikle pazarları ki genel temizlik günümüzdü, yatakhanein bütün köşe bucağını gözden geçirirdim. Doğal olarak gelip giderken pek çok kez öğrencilerle karşılaşırıyordum. Onlarla her karşılaştığımda durup eğilerek selam veriyorlardı. Bu çok can sıkıcıydı, çünkü onların her eğilişinde –ki özellikle yeni öğrenciler buna çok dikkat ediyordu– ben de selamlarına karşılık vermek zorunda kalıyordum. Bir gün okul çalışanlarına bu, eğilip selam verme meselesinden sıkılıp sıkılmadıklarını sordum. Hepsi bunun can sıkıcı olduğunda hemfikirdi. Eski yerimizden taşındığımızdan beri tek sıkıcı şey.

“Pekâla,” dedim. “Bu işe son vermek için bir bildiri yayınlayacağım.” Aşağıdaki bildiri duvara asıldı:

“Bu okulda arkadaşlara ve yaşlılara saygısızca davranmak yasaktır. Bununla birlikte öğrencilerin okul içinde koridorlarda ve diğer kalabalık alanlarda öğretmenleri ve üst sınıftakileri eğilerek selamlaması yararsız bir uygulamadır. Hafif bir baş selamı yeterli olacaktır. Faydasız görgü kurallarıyla vakit kaybetmek bilim adamı ahlâkıyla uyuşmaz. Bu duyuru okulun tüm üyelerinin yararına olacaktır.”

Bu; sanki biz, gençler arasında saygısızlığı teşvik ediyormuşuz gibi görünebilir. Fakat asla böyle değildi. Japon halkı yüzyıllar boyunca bunaltıcı sosyal baskılar altında yaşamıştı ve karşı koymadan itaat etme alışkanlığı edinmişti. Bu, insanları daha aktif bir yaşama yönlendirirken eğilerek selamlaşmanın yasaklanması da bir adımdı. Fark edilir bir etki yarattığına eminim.

Bu adet Keio-gijuku’da hâlâ devam ediyor. Kurallarımıza uyulması konusunda çok katıyız ve davranışlarındaki en ufak bir hata nedeniyle öğrencilerimizi cezalandırmaktan çekinmeyiz. İçlerinden biri şikâyetçi olur ve ayrılırsa cesaretimizi kaybetme-

yiz. Bu şekilde gençlerin davranışlarını mükemmelen kontrol ediyorduk, fakat bunun hiçbir zaman eğilerek selam verme seremonisi ile kanıtlanmasını istemedik. Öğrencilerimiz de hiçbir şekilde terbiyesiz değildiler. Gerçekten, anlamsız kuralların yasaklanması sonucunda daha iyi ve daha insanca davrandıklarına inanıyorum.

ARAZİYİ SATIN ALMAK ÜZERE HİLELİ MANEVRA

Anlatmış olduğum üzere Mita'daki arazi bana ödünç verilmişti. Hiçbir kira ya da vergi ödemeksizin, arazi sanki benim mülküm gibiydi. Fakat burası ödünç verilmiş bir arazi olduğu sürece her dakika araziyi boşaltmamız isteğiyle karşılaşma tehlikesiyle yüz yüzeydik. Ayrıca Tokyo'da benimle aynı durumda olan pek çok başka mülk sahibi olduğunun farkındaydım. Bu nedenle sürekli araziyi satın alma yolları arayıp duruyordum.

O dönemde hükûmette Sain adı verilen bir meclis vardı. Bu meclisin üyelerinden birini tanıdığım için, bu arazi ödünç verme işinin pek de mantıklı olmadığını kendisine söyledim. Bence hükûmet arazinin özel olarak kullanılmasına izin verdiğine göre kanuni olarak da özel mülk olmalıydı, böylece içlerinde oturanlar kendi sürekli kullanımları için plan yapabilirlerdi. Bu öneriyi meclise götürmesi için kendisine ısrar ediyordum. Aynı zamanda karşılaştığım her hükûmet üyesiyle aynı konuyu tartışıyordum.

Benim bu yöndeki konuşmalarımın etkili olup olmadığını bilmiyorum, ama Meiji'nin dördüncü yılının sonlarına doğru hükûmetin ödünç verdiği arazileri içlerinde oturanlara ya da daha önceki feodal sahipleriyle akrabalığı olanlara satmayı planladığına dair bir dedikodu duydum. Çok sevindim. Adı Fukuda

olan tanıdığım bir memurun tüm emlak konularından sorumlu olduğunu biliyordum. Kendisini evinde ziyaret ettim ve yeni kanun çıkar çıkmaz bana haber vermesi konusunda ikna ettim. Birkaç gün sonra Mr. Fukuda, bana arazi satışlarıyla ilgili kanunun o gün çıktığına dair bir mesaj gönderdi.

Bir dakika bile kaybetmeden parayı topladım ve hemen ertesi gün arazi satışı ile ilgili anlaşmayı yapmak üzere birini gönderdim. Memur çok şaşırarak kanunun bir gün önce çıktığını ve henüz başka hiç kimsenin başvurmadığını söylemişti; henüz kayıt defteri ve alındı makbuzu bile hazırlanmamış.

Fakat biz resmi işlemin tamamlanması için beklemek zorunda kalsak bile parayı hemen orada ödemekte ısrar ettik. Öyle ki hemen o gün arazi resmi olarak benim oldu ve çok geçmeden de resmi tapu senedini aldık. Böylece Mita, Keio-gijuku'nun sürekli mekânı olmuş oldu. Arazinin ana kısmına ek olarak (tamamı on üç bin *tsubo* büyüklüğünde) caddeye bakan kısımdan biraz daha arazi aldım. Asıl mülkün bin *tsubosu* için onbeş *yen*, caddeye bakan kısım için de biraz daha yüksek bir fiyat ödedim. On üç bin *tsubo* ya da yaklaşık dört dönümlük arazinin tamamının maliyeti beş yüz *yenden* biraz daha fazlaydı ki bu da araziye neredeyse bedavaya aldık demekti.

İçinde yaşadıkça araziye daha fazla sevmeye başlamıştım. Okuldaki herkes de Tokyo'nun en iyi yerini aldığımız konusunda benimle hemfikirdi. Bu da beni araziye tehlikelerden korumak konusunda daha da endişelendiriyordu. Eğer hemen harekete geçmezsem kötü bir şey olabilir miş gibi hissediyordum. Bu konuda haklıydım da çünkü hükûmetin önceki feodal mülklerin satışı hakkındaki beyannamesi herkes tarafından duyulunca Shimabara klanının bir üyesi gelerek araziye eski Shimabara lorduna geri vermemi istedi. Söylediğine göre bu mülkün lordun aile tarihinde özel bir yeri varmış.

Bu konuda hiç bilgim olmadığını hatta ilk sahibinin kim olduğunu bile bilmediğimi, sadece hükûmetin genel satış anonsunu duyunca araziye satın aldığımı söyledim. Herhangi bir şikâyetleri varsa bunu hükûmetin ilgililerine bildirmeleri gerekirdi. Shimabara klanının temsilcisi son derece inatçıydı, pek çok kere beni ziyaret etti. Sonunda araziye eski lortla yarı yarıya bölüşmemi önerdi. Yine reddettim. Bunun bizim aramızda halledeceğimiz bir konu olmadığı, hükûmete gitmesi gerektiğinde ısrar ettim. En sonunda vazgeçti ve binayla ilgili tüm sorunlar ortadan kalkmış oldu.

Arazi benim mülkiyetimde kaldığı için kendimi çok şanslı addediyorum. On dört bin *tsuboya* yakın genişliği, yüksekliği, bulunduğu yerin düzlüğü, olağanüstü deniz manzarası ve güzel havası onu bütün Tokyo'da benzersiz kılıyordu. Bulunduğu yer Keio-gijuku'nun başlıca değerli özelliği idi. Şimdi satışa çıkarsak değerinin asıl aldığımız fiyatı (beş yüz *yen*) yüz kere belki bin kere katlamış olduğunu görürüz. Okulun kimi hırslı üyeleri araziye paraya çevirecekleri günü hevesle bekliyorlar!

ÖĞRETMENLERİN PARA KONUSUNDAKİ AYLIK SAVAŞLARI

Bağış almadığımız halde, aylık okul taksitlerini dağıtarak öğretmenlere gelir sağlayabiliyorduk. Bütün öğretmenler okulun eski öğrencileriydi. Ben kendime bir sent bile almıyordum, okulun ihtiyaçlarını karşılamak üzere ne mümkünse veriyordum. Öğretmenler de aynı şekilde davranıyorlardı. Başka yerlerde çok daha fazla kazanabilecekleri halde, okulun inşası için çalışmak üzere Keio'da kalıyorlardı. Sanki asıl onlar kendi gelirlerini okula bağışlıyor gibiydiler. Bu nedenle hiçbir fon kaynağı olmayan bu okul başarılı olmayı sürdürdü.

Aslında her ayın sonunda öğretmenler arasında ücretlerin dağıtılmasıyla ilgili neşeli bir tartışma oluyordu:

“Hayır, ben bu kadar fazla alamam,” diyordu biri.

“Fakat senin payın çok az oldu.” diye bağırıp çağırıyordu diğeri.

“Hayır, hayır bu kadar çok paraya ihtiyacım yok. Seninki çok az.”

“Hayır, benimki çok fazla”.

Kavga kızıştıkça sesleri de yükseliyordu. Ben bir kenardan onları seyrederken karışardım.

“Tamam tartışılacak bir şey yok. Paylaşım konusunda da bu kadar titiz olmayın.”

Bana kalırsa Keio-gijuku’nun başarısı büyük ölçüde sanki okul kendilerininmiş gibi çalışan bu öğretmenlere bağlıydı. Bir okulun kurulması asla tek bir kişinin işi olamaz. Bence bütün toplumsal olaylar, ilgili kişilere fazla karışılmayıp güvenildiğinde en iyi sonucu verir.

Artık devir değiştiği için bir bakım fonu kurduk. Ayrıca okulda farklı bölümlerin²⁴ kurulması için de bir fon ayırdık. Son

24. Harvard Üniversitesi Başkanı Charles W. Eliot’un nazik yardımlarıyla üç Amerikalı bilim adamı, William Liscomb (Edebiyat), Garret Droppers (Ekonomi) ve John Henry Wigmore (Hukuk), Japonya’daki ilk özel üniversite olan Keio Üniversitesi’nin ilk profesörleri olarak atandılar ve 1890’da elli dokuz öğrenciyle öğrenime başladılar. O yıl Keio-gijuku’ya yaklaşık bin beş yüz öğrenci kaydolmuştu. Fukuzawa 1901 yılında öldüğünde, kurumsallaşmış olması nedeniyle okul canlılığını kaybetmedi. 1917’de Tıp Fakültesi, Fukuzawa’nın yakın arkadaşı ve dünyaca ünlü bakteriyolog Kitasato Shibasaburo’nun dekanlığı döneminde kuruldu. Okulun eski öğrencilerinden Fujihara Ginjiro 1938’de kendi özel sermayesi ile Fujihara Kogyo Daigaku isimli mühendislik fakültesini kurarak, gelecekte üniversiteyle birleşmesi düşüncesiyle Keio-gijuku’nun Başkanı’ndan kuruluşun sorumluluğunu üstlenmesini rica etti ki 1943’te bu birleşme gerçekleşti. 1957’de İşletme (İş ve Ticaret) Fakültesi kuruldu. Şu anda (1965) üniversite, yüksek lisans öğrencilerini de içeren 20.000 kayıtlı öğrenci ve altı fakülteden oluşmaktadır. Ayrıca üç lise, iki ortaokul, bir ilkokul ve Keio-gijuku’ya bağlı

olarak da daha çok gelir elde edebilmek üzere yeni bir girişimde bulunduk, fakat artık genellikle bir kenara çekilip işi gençlere bırakıyorum.

bir uzaktan eğitim fakültesi ile birlikte toplam kayıtlı öğrenci yaklaşık 40.000'i bulmaktadır.

XI SUİKAST RİSKİ

Düşman kazanmamaya dikkat ettiğimi sanırım açıkça belirttim. Fakat yabancı karşıtlığı konusunda hassasiyetin gittikçe arttığı bir dönemde, Batı kültürünün benimsenmesi ve bu konuda açıkça konuşulmasının savunucusu olarak düşman kazanmam kaçınılmazdı.

Sadece hakaretimiz sözlerle saldıran düşmanlar o kadar önemli değil, fakat insanın şiddete başvurabilecek düşmanları olması farklı bir durum. Hiçbir şey öldürülme korkusundan daha kötü, daha tedirgin edici ve daha korkunç olamaz. Bu durumu kendisi yaşamamış birinin bunu hayal etmesi imkânsız. Sözcüklerle ya da başka bir şekilde tanımlanamayacak bir durum. İnsan, vücudunda fiziksel bir rahatsızlık ya da yara olduğunda bunu bir arkadaşına ya da eşine tanımlayabilir. Söz konusu öldürülmek olduğunda insan en yakınlarından bile halden anlamasını bekleyemez, çünkü durumu anlattığında belki de asıl tehlikede olandan daha fazla onlar üzülür. Üstelik onların endişelenmesinin de hiçbir yararı olmaz. Hiçbir suçum yoktu. Vicdansızlar tarafından dışlanmış olmak ayıp değildi, fakat nahoş bir olasılıkla ilgili konuşmanın hiç yararı olmadığını hissetmek kendi kendime endişelenmeme neden oluyordu.

Pek çok korkulu dakika geçirdim, sık sık ıssız rüzgârın sesinden ya da en ufak bir sestten korktum. İnsanların kuduz hastalığından korktukları için ayırım yapmaksızın bütün kö-

peklerden korkmalarına benzer bir durumdu. Neredeyse sokaktaki herkesten şüpheleniyordum.

YERDE GİZLİ BİR DELİK

Meiji'nin ilk yıllarında ikametgâh olarak kullandığım ev, arazinin girişinde sağ kolda durur.¹ Bu evi inşa ettirdiğim sırada marangoza tabanını alıšılmıştan biraz daha yüksek yaptırıp kapak şeklinde gizli bir kapı koydurmuştum. Alçaklar ansızın geldiğinde bu benim gizli kaçış yolum olacaktı. Sanırım gizli kapak hâlâ oradadır ve bildiğim kadarıyla hiç kimsenin bundan haberi yok, çünkü marangoza bu kapağı niçin yaptırdığımı söylememiştim ve aileme de böyle nahoş bir tertibattan bahsetmemiştim. Tek başına katlanmak zorunda kaldığım gereksiz bir üzüntüydü bu.

SON YILLARDA SUİKAST TARİHİ

Yabancılarla ilişkilerimizin başlangıcından bu yana suikast tarihini hikâye etmek gerekirse önceleri insanlar yabancılardan sadece nefret ediyorlardı, çünkü tüm yabancılar Japonya'nın kutsal topraklarına basmalarına izin verilmemesi gereken "pis" yaratıklardı. Yabancılardan nefret edenler arasında samuraylar en cüretkâr olanlardı, iki kılıçları her an kullanılmaya hazır olarak iki yanlarında asılı duruyordu. Bunların daha genç ve daha zor zapt edilebilir olanları karanlıkta "kırmızı saçlı yabancılar"ın üzerine atlayabilirlerdi. Fakat henüz Japon vatandaşlarına saldırmaları

1. Tabanında kapak şeklinde gizli bir kapı bulunan bu ev şimdi üniversite kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

için bir sebep yoktu. Bu nedenle yabancı kültür öğrencileri henüz güvendedeydi. Osaka'da çalışırken hatta öğretmenlik yapmak üzere Yedo'ya geldikten sonra uzun süre hiç korkmadım. Örneğin limanın açılmasından az sonra Yokohama'da bir Rus'a saldırıldığını duyduğumda sadece bu korkunç olay karşısında çok şaşırmış olmakla birlikte kişisel bir endişe duymamıştım.

Bununla birlikte, çok geçmeden yabancılara duyulan nefret hızla arttı. Sistematikleşti, hedef alınan kişiler arttı, katliam yöntemleri daha rafineleşti. Üstelik politik hedef de eklendi ve 1860'ta Şansölye Ii'nin öldürülmesinden beri dünya havada uçuşan kanlı uyarılarla daha da gerginleşmiş görünüyordu.

Tezuka Ritsuzo ve Tojo Reizo dış ilişkilerle ilgilenen bilim adamı oldukları gibi basit bir neden yüzünden Choshu klanının adamları tarafından saldırıya uğradılar. Milli edebiyat öğretmeni Hanawa Jiro'nun yabancı kültüre karşı sempati duyduğu için bilinmeyen biri tarafından kafası uçuruldu. Yabancı malzeme alım satımı yapan mağazalar sadece ülkenin "kaybına sebep olan" malları sattıkları için saldırıya uğradılar.

O sırada, "İmparatoru onurlandırın, yabancılarını kovun!" ulusal hareketinin ilk dönemleriydi. Şogun'un, ayırım gözetmek sizin bütün yabancılarını kovulmasına karar veren imparatorluk meclisinin arzusunu yerine getirmekte yeterince gayret etmediği iddia ediliyordu. Buradan yola çıkarak Şogun'un isyankâr olduğu, vatanın büyük davasına karşı saygısız davrandığı, yabancı saldırganlığına karşı takındığı tutum tartışılıyordu. Bu tartışma silsilesinin ardından yabancı kültürle ilgilenen bütün bilim adamlarının vatan haini ilan edilmesine ramak kalmıştı. Artık dikkatli olmak zorundaydık. Özellikle dostlarım ve iş arkadaşlarım, Tojo ve Tezuka'nın saldırıya uğradığını duyduğumda katillerin benim fazla uzağımda olmadığını farkına vardım. Gerçekten paçayı zor kurtarmıştım.

SEYYAHLARI NE KADAR KISKANIYORUM!

Bunkyu döneminden Meiji'nin altıncı ya da yedinci yılına kadar olan dönem (on iki on üç yıl) benim için çok tehlikeliydi. Bu sırada geceleri kesinlikle dışarı çıkmıyordum. Seyahat etmem gerektiğinde, gerçek ismimi bagajımın üstüne yazmaya cesaret edemediğim için sahte isim kullanıyordum. Sürekli örtünerek kaçan bir adam ya da keşfedilmekten korkan bir hırsız gibi görünüyordum.

Bir gün tapınakları ziyaret etmekte olan bir çift hacı ile karşılaştım. Şapkalarında nereden geldiklerini açıkça belirtecek şekilde hangi köy, ilçe ve eyaletten geldikleri yazılıydı. Onlara gıptayla bakarak iç geçirdim: "Keşke onlar kadar özgür olabilsem!" Kendi durumumu ve toplumdaki olayları düşündüm. Duygusallığım iyice arttı. Hacılarla konuştum, onlara biraz para verdim; evli olup olmadıklarını evde çocukları, anne babaları olup olmadığını ve başka pek çok şey sordum. Bu olay aklımdan hiç çıkmaz.

BERBER DÜKKÂNINDA KORKU

Ganji'nin ilk yılında (1864) Nakatsu'da yaptığım gezi ile ilgili bir anekdot şöyle: Obata Tokujiro ve okulumda okumak üzere Yedo'ya götürdüğüm yedi sekiz delikanlı ile memleketimden ayrıliyordum. Nakatsu'dan denize açılır açılmaz hava bozdu, gemi sığınak aramak üzere pek çok yerde durmaya başladı. Geminin bizi nereye götürdüğüne dair gerçekten hiçbir bilgi yoktu. Bir gün gemi, beni dehşete düşürerek, yabancı karşıtı hareketin merkezi olan Choshu'daki Murotsu Limanı'na doğru yola çıktı. Yedo'ya götürdüğüm öğrencilerden birinin gerçek adı olan

Miwa Mitsugoro adıyla seyahat ediyordum. Aklıma gelmişken söyleyeyim, bu genç adam şimdi Meguro'daki bira fabrikasında çalışıyor. İşte onun ismiyle karaya çıktım ve bir berber dükkânına gittim.

Berber bir yandan beni tıraş ederken bir yandan da siyasi olaylarla ilgili konuşmaya başladı: “Şogun hükûmetini parçalayalım! Bütün kızıl saçlı yabancıları kovalım!” Sonra bilinen bir şarkıyı söylemeye başladı. Sözlerini tam olarak hatırlamıyorum, fakat “Nagato yakında bütün Japonya'nın Yedo'su olacak” anlamında bir şeydi. Sokakta askerler omuzlarında silahlar, çeşitli kıyafetler içinde kasılarak yürüyorlardı. Biliyordum ki kimliğim ortaya çıkar çıkmaz bu silahların hedefi olacaktım. Limandan hemen ayrılabilmemizi sağlayacak bir rüzgâr çıkması için içimden dua ederek sükûnetimi korudum. Çevresi bir sürü kürt tarafından sarılmış bir sakatın durumu neyse benimki de buna benzer bir durumdu.

YİNE HAKONE'DE

Sonunda Osaka'ya ulaştık. İyice dağılmış olan tekneden inerek yola koyulduk. Hakone Dağları'nda, geçitin yanındaki Hafuya isimli handa durduk. Yedo tarafından gelen Toda isimli bir adamın da orada kaldığını öğrendim. Kyoto'da bir ofisi vardı, imparatorluk mezarları müdürüydü. Ateşli bir yabancı düşmanlığı taraftarı olduğuna hiç şüphe yoktu, pek çok yandaşı olduğu belliydi. O akşam hiç uyumadım ve sabah erkenden henüz tan yeri ağarmadan sessizce yola çıktım.

Bu gezi sırasında Omi'de Minakuchili Nakamura Ritsuen'in evinin yakınından geçtim ve kendisini ziyaret edemedim. Hâlâ üzülürüm, daha önce de anlattığım gibi ailemle çok farklı bir yakınlığı vardı. Bundan önce, Yedo'ya ilk gelişimde, kendisini ziyaret etmiştim. Yaşlı Sensei çok mutlu olmuştu ve geçmişte kalan pek çok anısını anlatmıştı.

“Baban öldüğünde,” demişti, “Annene ve çocuklara bakmak üzere hemen Osaka'ya gittim. Nakatsu'ya gidecek tekneye binmeye hazır olduğunuzda, Aji Nehri'nin ağzında bağlı bulunan tekneye kadar seni kucağımda taşıdım ve orada hepinizle vedalaştım. Bunu hatırlayacağını pek sanmam, çünkü o sırada ancak üç yaşındaydın.”

Sanki babamla buluşmuş gibi hissetmiştim kendimi. Akşam da kalmamı istemişti, ben de kalmıştım. Aramızda böyle bir ilişki olduğu için kuşkusuz onu tekrar ziyaret etmem gerekirdi. Fakat geçenlerde konferanslarında *Sun-tzu*'ya² özel bir önem verdiğini duydum. Onun yabancı düşmanlığını savunması benim için sorun değildi, hatta evinin girişini antik silahlarla süslemişti. Ritsuen Sensei bana zarar vermeyi asla düşünmezdi, fakat her an saldırmaya hazır pek çok genç öğrencisi vardı. Bir kez kapısından içeri adım attığımda asla güvende olamayabilirdim. İşte bu nedenle istemeden de olsa içeri girmeden evinin yanından geçip gittim. Bundan sonra da onu tekrar görme şansım olmadı, öldü. Bugün bile içeri girmeden evin yanından geçip gittiğim için üzülmekten alıkoyamam kendimi.

Buraya kadar hayatımın Restorasyon öncesine ait dönemi ni anlatmaya çalıştım. Bu dönemde gerçekten bana yönelik bir

2. Askeri strateji konularında Çinli bir otorite (MÖ 6. yüzyıl).

tehlike tehdidi yoktu. Endişem, az çok benim kendi huzursuzluğumdan dolayıldı. Fakat Restorasyon'un ardından gerçekten de epey sinir bozucu olaylarla karşılaştım.

Meiji'nin üçüncü yılında (1870), annemi ve genç yeğenimi³ Tokyo'ya getirmek üzere yine Nakatsu'ya gittim. O sırada bana karşı yapılacak olan herhangi bir suikast teşebbüsünden tamamen habersizdim, fakat sonradan ne kadar yakınımda olduğunu öğrendim. Nakatsu'da özel olarak tedirginlik hissetmemiştim. Nasıl bir badire atlattığımı fark etmek şimdi tuhaf geliyor.

BİR AKRABA KARANLIKTA SİNSİCE YAKLAŞIYOR

Tekrar Nakatsu'ya dönecek olursak Masuda Sotaro isimli oldukça sıra dışı bir kişi olan ikinci bir yeğenim vardı, kendisi daha sonra Saigo⁴ etrafındaki ayaklanmadaki isyankârlardan biri olarak tanınmıştı. Shiroyama Savaşı'nda öldü. Onu çocukluğundan beri tanırdım, evlerimiz yakın olduğu için sık sık birbirimize gider gelirdik. Benden on üç on dört yaş daha küçüktü; çocukluğundan beri tanıdığım için bana sanki hâlâ çocukmuş gibi geliyordu. Oysa hiç de öyle değilmiş.

3. O-Ichi: Fukuzawa'nın ağabeyi Sannosuke'nin tek kızı. Sonra Tajiri Takenosuke ile evlendi.

4. Saigo Takamari (1827-1877), Restorasyon'un liderlerinden biri olarak Satsuma klanında önemli bir kişiydi fakat tam bir askerdi ve uygar dünyanın yeniliklerine ilgi duyan diğer liderlerle fikir ayrılığına düşüyordu, 1873'te Kagoshima'da köşesine çekildi. Yeni topluma uyum sağlayamayan ve aşırı milliyetçi eğilimleri olan gençler Saigo'nun çevresinde toplanarak ayaklanma çıkardılar. Saigo'nun kendisi hükûmete güç kullanarak karşı çıkmak arzusunda değildi, fakat arkadaşlarına ve yandaşlarına sadık bir adam olarak ayaklanmanın başına geçti. Yenilip öldürülmesi hükûmetin açık bir güç gösterisiydi ve bu yöndeki tüm girişimlerin önü kesildi. İstekleri gerçekleşmeyenler hükûmete karşı çıkmanın geri kalan tek yöntemi olarak Meclis'in açılması yönündeki girişimlere katıldılar.

Sotaro'nun annesi bir Shinto rahibinin kız kardeşıydı ve bu rahibin Mito okulunun' tanınmış bilim adamlarından olan (aynı zamanda Sotaro'nun kuzeni olan) bir oğlu vardı. Sotaro bu eğitimle çalışmıştı ve inancını değiştirerek bu felsefeye kuvvetle bağlanmıştı. Üstelik ailesi feodal toplumun temsilcisi olmakla gurur duyan ayrıcalıklı bir soyun devamıydı. Annemin kuzeni olan babasının çok iyi bir samuray olduğunu hatırlıyorum. Bu disiplinli baba tarafından büyütülen ve Mito okulunun eğitimini tarafından eğitilen Sotaro, doğal olarak "İmparatoru onurlandırın, yabancıları kovun!" düşüncesinin şaşmaz savunucusuydu.

Nakatsu'da kaldığım sırada beni yine gülen bir çehre ile ziyaret eden bu genç ve sokulgan akrabadan hiç şüphelenmemiştim. Oysa bütün bu zaman zarfında bu gülen çehre pek çok konuda benimle tartışmalara girerek sakince durumu kolluyormuş. Ziyaretinin amacı yaşam tarzımızı daha iyi öğrenebilmekten başka bir şey değilmiş.

Bir akşam –belki planının artık yeterince olgunlaştığını düşünerek– Sotaro gelip avluya saklanmış. Nakatsu gibi bir taşra kasabasında kimse evinin çevresine kalın duvarlar örmeyi ya da hırsızlara karşı kapısını kilitlemeyi aklına bile getirmez. O akşam bir misafirimle beraberdim. Eski arkadaşım Hattori Gorobei çok samimi bir kişiydi. Birlikte oturma odasında oturuyor, içki içip konuşuyorduk. Zaman geçti, saat epey geç olmuştu. Bu sırada, dışarıda, karanlıkta, Sotaro her hareketimizi gözleyerek bekli-

5. Mito'nun ilk lordu Tokugawa Mitsukuni (1628-1700) sadece idareci olarak değil aynı zamanda eğitime verdiği destekle de önemli bir kişiliktir. En önemli çalışması 1657'de ülkenin tanınmış bilim adamlarını bir araya getirerek *Dai Nihon Shi* olarak adlandırılan Japon tarihinin yazılmasına öncülük etmesidir. Bu tarihin yazılmasındaki amaç kutsal Japon ulusunu aydınlatmaktır. Mito'nun, Çin çalışmalarının değil de Japon çalışmalarının ve daha sonraki yıllarda da milliyetçiliğin ve aşırı yurtseverliğin merkezi olması doğaldır.

yormuş. Gece yarısı geldiğinde biz hâlâ konuşup, içki içiyorduk. Nihayet Sotaro yorularak gizli planından vazgeçmiş. Bu durum, içki içme alışkanlığımın hayatımı kurtarışının bir örneği olarak görülebilir.

Ayrılmadan önce ev kapatıldı, eşyalar paketleni, her şey hazır olduğunda pirinç taşıyan bir tekneyle Kobe'ye gidecektik. Oradan da yabancı bir buharlı tekneyle Tokyo'ya geçmeyi planlamıştım. O sırada, Nakatsu Körfezi çok sığ olduğı için teknenin iki üç mil batıda Unoshima'da bağlandığını öğrendik. Bir gece önceden Unoshima'ya gidip sabah erkenden gemiye binmek üzere orada beklemeye karar verdik. Bu bize rahatça dinlenme fırsatı da verecekti, çünkü hastalıktan yeni kalktığım için hâlâ halsizdim. Ayrıca yaşlı annem ve çocuklar için de böylesi daha iyiydi. Olacakların hiç farkında değildik ve gayet neşeliydik. *Hiçbir şeyden haberi olmayan kişi Buda kadar sakindir.* Sonradan farkettim ki o gece gerçekten de ucuz kurtulmuştum.

UCUZ KURTULUYORUM

Gece kaldığımız hanın genç sahibi insanların “vatansever” diye adlandırdıkları şu önemli kişilerden biriymiş. Bizim kendi hanında kalacağımızı anlayınca Nakatsu'daki suç ortaklarına o gece Fukuzawa'nın işini bitirmek için iyi bir fırsat olduğunu bildiren gizli bir mesaj göndermiş. Böylece “vatanseverler” –katiller demek daha doğru olur– Kanaya denen bir yerde bir araya gelip bir toplantı yapmışlar. Unoshima'ya baskın düzenleyip beni öldürmek üzere anlaşmışlar. Saldırı için akıllarına ilk gelen bahane de Fukuzawa'nın Nakatsu klanının genç lordunu Amerika'ya gitmek üzere ayarttığı olmuş. Grupta bir kişi bile böyle düşünen bir adamın canına kastedilmesine karşı çıkmamış.

Kaderimi belirleyecek an gelip çatmak üzereydi. Grubumuz yaşlı annem, genç yeğenim, yakın bir akrabamın eşi Imazumi ve onun altı yaşındaki oğlu Hidetaro'dan oluşmaktaydı. Bir katliam olduğunda karşı çıkabilecek olan bir tek ben vardım. Ben de hâlâ tam olarak iyileşmemiştim. Bu genç alçaklar handa, kaldığımız bölüme saldırırlarsa kaçabileceğim hiçbir yer yoktu.

O sırada tuhaf bir şey olmuş –Tanrı'nın bir lütfu da olabilir. "Vatanseverler" arasında bir tartışma çıkmış. Bu saldırının hiçbir başarısızlık riski olmaksızın kesin bir zaferle sonuçlanacağı belli olduğu için hepsi bunun şerefine ve getireceği ünün kendilerine ait olmasını istiyorlarmış.

"Bu sefer önce biz gideceğiz." diyormuş bir grup.

"Hayır, siz değil!" diye bağırarak öteki grup. "Bu gece ustalığımızı biz göstermek istiyoruz!"

Böylece gece yarısına kadar tartışıp durmuşlar. Sesler iyice yükselince nihayet yandaki evde oturan Nakanishi Yodayo isimli yaşlı adam uyanmış ve niye bu kadar gürültü yaptıklarını öğrenmek üzere kalkıp gelmiş. Öğrendiğinde "Sebebi ne olursa olsun bir insanı öldürmek iyi bir şey değildir. Kesinlikle bu işten vazgeçmelisiniz." demiş.

Genç alçaklar bu kez de tek vücut olup yaşlı adama karşı cephe almışlar ve bu işe devam edip etmeme konusunda tartışmaya başlamışlar. Tartışmanın heyecanından zamanın geçtiğini fark etmemişler. Biz ise önceden planladığımız gibi beraberimdekilerle birlikte gün doğmadan önce kalkıp çok yakınımızda cereyan eden heyecan dolu gelişmelerden tamamen habersiz olarak gemiye gittik. Sakin bir seyahatin ardından Kobe'ye ulaştık.

ANNEMİN ÇEVREYİ GEZME ARZUSU GERÇEKLEŞMİYOR

Annem otuz yıl önce babam öldüğünde ayrıldığından beri Osaka'ya gelmemişti. Uzun süredir onu eski şehirde ve Kyoto'da doya doya gezdirerek mutlu etmeyi arzu ediyordum, fakat Kobe'ye gelip, bir hana yerleştiğimizde Tokyo'dan gönderilmiş bir mektup buldum. Obata Tokujiru'dan geliyordu: "Bugünlerde Osaka ve Kyoto hiç güvenli değil. Seninle ilgili bazı şeyler duydum. Bu nedenle kimliğini hiç kimseye açıklamadan olabildiğince çabuk posta gemisine binmen için seni uyarmak istedim."

Böyle cesaret kırıcı haberler aldığım için çok üzüldüm, fakat yaşlı annemi üzmemek için önemsiz bir bahane uydurdum ve hevesle beklediğimiz çevre gezisini gerçekleştiremeden Tokyo'ya giden ilk buharlı gemiye bindik.

UYARININ BOŞUNA OLDUĞU ORTAYA ÇIKIYOR

Çok tuhaf olmakla birlikte Unoshima'da olanların tam tersi de şöyle gerçekleşti. Birkaç yıl sonra –sanırım Meiji'nin beşinci yılıydı– bazı okulları gezmek için Nakatsu'ya gittim. Oradayken Nakatsu lorduna ikâmetgâhını Tokyo'ya taşımasını önerdim. Doğal olarak bir feodal lort için topraklarını bırakmak hiç de önemsiz bir şey değildi. Bunun farkındaydım. Fakat bu değişen çağda, tımarın hiçbir getirisinin olmadığı eski usulde yaşamaya çalışırsa çok geçmeden hem kendi hem de ailesi yoksulluğa düşecekti. Bu zor kararı verip Tokyo'ya gitmesini önerdim. Bağlı bulunduğum lort bu fikrimi öyle hızla kabul etti ki, şu ünlü atasözünde olduğu gibi: gök gürültüsü duyulduğunda kimseye kulaklarını kapatacak zaman kalmamıştı. Kimsenin itirazına fırsat vermeden ha-

zırlıkları tamamladık ve altı yedi gün içinde evdeki herkes, yaşlı emekli lort ve onun kızı da dahil olmak üzere, Nakatsu Körfezi'nden buharlı gemiye bineceğimiz yer olan Shimonoseki'ye doğru bir yelkenli gemiye bindik.

Gemiye bindiğimizde her şey yolundaydı, fakat akşam rüzgâr durdu ve bizim küçük teknemiz Mizuoki yakınlarında hiç yol almaksızın dolanıp duruyordu. Bu riskli durum bende huzursuzluk uyandırdı: "İşte hiçbir yere kıpırdamadan duruyoruz. Hiç şüphe yok daha güvenli bir yere doğru gitmezsek klandaki vicdansızlar tekneye saldıracaklar. Gemiye çıktıklarında kimi hedef alacakları belli. Hâlâ fırsat varken bir şeyler yapsam iyi olacak."

Gecelerin kısa sürdüğü yaz mevsiminde olmamıza rağmen şafak sökmeden karaya çıktım. Sahil boyunca koşarak teknenin beni alacağı bir sonraki liman olan Kokura'ya ulaştım. Bu şekilde klandaki öfkeli adamların saldırısını akıllıca savuşturduğumu düşünüyordum, fakat aslında boşuna kahramanlık yapıp yorulduğum ortaya çıktı. Çünkü sonradan öğrendiğime göre Nakatsu'da gece boyunca her şey çok sakinmiş, tek bir savaşçı dahi saldırı girişiminde bulunmamış. Öyle görünüyor ki ne zaman bir saldırıyı önlemek için çaba harcasam aslında hiçbir tehlike olmuyor. Gerçek tehlike daima ben tetikte değilken geliyordu. Zor olan da buydu.

KORKAKLAR TEHLİKEYİ GÖRÜNCE KAÇACAK DELİK ARIYOR

İşte çok daha erken bir dönemde, Bunkyu'nun üçüncü ya da dördüncü yılında (1863-1864) gerçekleşen çarpıcı bir karşılaşmanın öyküsü. Fukagawa'nın Rokkembori kısmında yaşayan Fujisawa

Shima-no Kami isimli bir *hatamoto*⁶ vardı. Şogun'un ordusunda generaldi. Yabancı yaşam biçimlerine karşı büyük ilgi duyuyordu. Bir gün evinde bir parti vererek Koide Harimano Kami ve Narushima Ryuhoku ve Hollanda tıbbının diğer doktorları dahil olmak üzere yabancı kültürlerle ilgilenen bilim adamlarından birkaçını davet etmiş. Oradaki yedi sekiz misafirin arasında ben de vardım.

Geceleri asla dışarı çıkmadığım tehlikeli bir dönemdi bu. Kılıçlarımı iyice keskinleştirmiş olmaya özellikle dikkat ediyordum. Parti çok hoştu, içinde bulunduğumuz güç duruma aldırmadan hemen hemen gece yarısına kadar konuşmaya devam ettik. O sırada birdenbire bütün misafirler evlerine nasıl gideceklerini düşünmeye başladılar. Vicdan azabı duyduğumuz için değil, fakat o günlerde yabancı kültür öğreten bilim adamları toplumda genellikle hoş karşılanmıyordu.

Ev sahibimiz acil durum için hazırlanmış; bizler için yakındaki nehirde kapalı bir kayık kiralamış. Bu araç bizi nehir ve kanal boyunca şehrin çeşitli yerlerine götürdü. Önce yakında oturanlar indiler, kayık bir evin civarına geldikçe birer birer herkes kıyıya çıkıyordu. Nihayet Totsuka isimli yaşlı bir doktor ve ben Shimbashi'de karaya çıktık. Totsuka, Azabu yönüne gitti ben de Shinsen'ya doğru yürümekteydim.

Bir milden daha az bir mesafeydi. Vakit gece yarısını bir saat kadar geçmişti. Berrak ve soğuk bir kış gecesiydi. Gökyüzünde ay parlıyordu. Ayın sessiz, beyaz ışığı hiç sebep yokken alışılmadık derecede üşümeme sebep oldu. Geniş ve boş cadde boyunca yürüdüm –hiç kimse görünmüyordu, tam bir sessizlik vardı. Ancak her akşam ortalıkta dolaşıp zavallı kurbanları karanlık köşelerde öldürdüklerini hatırladım. İki parçalı gömle-

6. Hatamoto: Şogun'un yardımcılarında biri.

ğimin geniş kenarlarına iyice sarıldım ve koşar adım yürümeye başladım.

Gensuke-cho'dan ya da o civarlarda bir yerlerden geçerken bana doğru gelen bir adam gördüm. Şimdi boyunu tam olarak hatırlamasam da ay ışığında dev gibi görünüyordu. Yaklaşmakta olan bir dev... Şimdilerde etrafta güvenilebileceğimiz polisler var ya da korunmak için birinin evine girebiliriz, fakat o dönemde kimseden böyle yardımlar beklenmezdi. İnsanlar sadece kapılarını daha ağır bir kol demiriyle sürgüler ve asla bir yabancının yardım çağrısına cevap vermek üzere dışarı çıkmazdı. "İşte sana berbat bir yol!" diye düşündüm. "Geriye doğru koşamam, o zaman alçaklar zayıflığımdan faydalanıp kesinlikle peşime düşerler. Yürüyüp gitsem daha iyi. Yürürken korkmuyormuş gibi davranmalıyım. Hatta ben onu korkutmalıyım."

Yürümekte olduğum sol taraftan caddenin ortasına geçtim. Öteki de geçti. Bu beni çok şaşırttı, fakat artık bir inç bile geri çekilemezdim. Silahını çekecek olursa benim de silahımı çekmem gerekirdi. *Iaidō** sanatını bildiğim için kılıcımı nasıl kullanacağımı biliyordum.

"Nasıl öldürsem? Kılıcımı aşağıdan sokarım."

En ufak bir saldırı ihtimali bile görsem dövüşmeye kesin kararlıydım. Gittikçe yaklaştı.

Aslında bir insana zarar verme düşüncesinden gerçekten nefret ediyordum, yaralanmaya da yaralı birini görmeye de dayanamazdım. Fakat şimdi başka bir çıkar yol görünmüyordu. Yabancı saldırdığı takdirde onu öldürmeliydim. O dönemde polis ya da cinayet mahkemesi benzeri kurumlar yoktu. Kimsenin tanımadığı birini öldürecek olsam derhal eve doğru koşacaktım ve olay kapanacaktı. Karşılaşmak üzereydik.

* Japon kılıcı *katana*nın kullanımına dayalı, kılıç çekme ve kullanma sanatıdır, -ed.n.

Her adım bizi birbirimize daha da yaklaştırıyordu. O geri çekilmedi. Tabii ben de geri çekilmedim. Birbirimizin yanından geçip gittik. Geçer geçmez de koşmaya başladım. Ne kadar hızlı koştuğumu hatırlamıyorum. Biraz uzaklaşınca bir yandan koşarken dönüp arkama baktım. Öteki adam da aksi yöne doğru koşuyordu. Derin bir soluk alıp tüm olayı bir de komik tarafından gördüm. Bir farsda⁷ olduğu gibi bir korkak bir korkakla karşılaşmış. İkisinin de ötekini öldürmeye zerre kadar niyeti yokmuş, her biri diğerinin korkusundan cesaret gösterisi yapmışlar. Ve her ikisi de aynı anda koşmuşlar. Böyle nazik bir zamanda öldürülmek gerçekten pisi pisine ölmek olacaktı. Ben kesinlikle korkmuştum, o da çok korkmuş olmalı.

Acaba bugün bu adam nerededir? Bu olay otuz ksur yıl kadar önce olmuştu, fakat oldukça genç görünüyordu. Büyük olasılıkla hâlâ sağdır. Onunla buluşup korku dolu iki adamın sabahın ilk saatlerinde ay ışığının aydınlattığı yolda cesaretle karşı karşıya geldikleri o akşamı konuşmak isterdim.

7. Fars, tiyatro sanatında bir terimdir. İkel, sıradan ve kaba güldürme öğelerinden yararlanılarak kimi kez de inanırlığın sınırlarını zorlayarak oluşturulan, ciddi bir havası ve iletisi bulunmayan, yalnızca güldürme ereğini güden, ince-likten yoksun güldürü –ed.n.

XII LİBERAL BİR ÇAĞA DOĞRU ATILAN ADIMLAR

SUİKASTÇILAR DEVLET ADAMLARINI HEDEF ALIYOR

Daha önce de söylediğim gibi Restorasyon dönemi sırasında on iki, on üç yıl boyunca hayatım tehlikedeydi. Fakat toplumdaki eğilimler eğlenceli olabiliyor. Yeni hükûmet tamamen kurulup kimi makamlardaki kişiler özel bir güç kazanınca halkın dikkati de bu kişiler üzerinde toplanmaya başladı. Özel olsun, kamusal olsun, her sıkıntıdan onlar sorumlu tutulmaya başlandı. Üstelik kıskançlık ve kişisel düşmanlık sebepleriyle önemli görevlerdeki bu birkaç kişi tek saldırı odağı haline getirildiler. Öte yandan yabancı kültürler konusunda çalışan bilim adamları olarak bizler biraz daha rahat nefes almaya başladık.

Kuichigai'de Prens İwakura'ya yapılan saldırı ile başlayan bütün münasebetsiz olaylar dönemin siyasi zorluklarından doğuyordu. Meiji'nin on birinci yılında (1878) İçişleri Bakanı Okubo'nun öldürülmesinin ardından biz bilim adamları tamamen unutulduk. Onlar adına üzülyorduk, fakat halk bizim bulunduğumuz makamlarda kıskanılacak bir şey bulamadığı için kendi güvenliğimiz adına teşekkür borçluyduk.

Son bölümde Gensuke-cho'da karşılaştığım adamı öldürmeye kararlı olduğumu ve bunu nasıl yapacağımı bildiğimi söylemiştim. Belki bu size savaşı olduğum ve kılıçlardan hoşlandığım izlenimi verebilir. Fakat gerçek bunun tam tersiydi. Tek arzum samurayların kılıç kullanmasının yasaklandığını görmek-

ti. Aslında o sırada uzun olanı Kongobyoe Moritaka ve kısa olanı Bizen Sukesada tarafından yapılmış olmak üzere bir çift güzel kılıç kullanıyordum, fakat çok geçmeden evimdeki bütün diğer silahlarla birlikte iki kılıcı da sattım ve sadece görüntüyü kurtarmak adına bir çift uydurma kılıç edindim.

KILICI ATTIM AMA KULLANABİLİRİM

Bir gün yakın arkadaşım Takabatake Goro'yu Hongo'daki evinde ziyarete gittim. Kendisiyle konuşurken duvardaki nişte (*tokonama*) çok uzun bir kılıç farkettim. *Iaidō* egzersizlerinde kullanılan bu gösterişli silahla ne yaptığını sordum.

“Kılıç kullanmak bugünlerde çok popüler, galiba herkes kılıçlara yeniden ilgi duyuyor. Yabancı kültürlerle ilgilenen bir bilim adamı olmakla beraber gelişmelerin ardında kalmak da istemiyorum.

Kendisine baktım: “Ne yani, alçakları bu uzun silahla korkutacağını mı sanıyorsun? Aklını kaçırmışsın. Bu hiç kimseyi korkutmaz! Bana bak: Şu ikisi dışındaki bana ait tüm kılıçları sattım. Ve bu “uzun kılıç” aslında uzunmuş gibi görünen kısa bir kılıç, diğeriyse sadece kılıç kınında duran bir mutfak bıçağı. Ben her şeye rağmen tüm bu gösterişin anlamsız olduğunu kanıtlamaya uğraşırken senin bu gösteriş meselelerine burnunu sokman doğru değil. Vazgeç bundan. Rica ederim. Ve işte son bir kanıt –bu kılıcı gerçekten kullanabiliyor musun? Kullanamadığına eminim.”

“Kullanamıyorum.” diye cevapladı “Bana göre çok uzun.”

“İşte gördün mü! Benim kılıçlara karşı hiçbir merakım yok, fakat kullanmayı biliyorum. Bu uzun kılıcın nasıl kullanıldığını sana göstereyim.”

Ağır silahı alıp bahçeye çıktım, kemerimdeki kınından ucuna kadar tamamı dört fit uzunluğunda olan kılıcı sallayarak *Iaidō*deki becerimi gösterdim. Bu sanatın iki üç farklı şeklini gösterdikten sonra savunduğum fikrin doğruluğuna son derece emin olarak arkadaşşıma döndüm.

“Şimdi bir durum değerlendirmesi yapalım. Kılıç kullanmayı az çok bilen ben kılıçlarımdan vazgeçerken, bu konuda hiçbir şey bilmeyen sen onları *tokonomada* sergilemek istiyorsun. Bunda bir tuhafılık olduğunu düşünmüyor musun? Batılı kültürlerle ilgilenen bilim adamlarımıza engel olmaya niyetim yok, fakat tüm insanların kılıçlarından tamamen vazgeçecekleri günü dört gözle bekliyorum. Hemen şimdi bunları bir kenara kaldırmalısın. Yine de görüntüyü kurtarmak için bir çift kılıç takmak istiyorsan kının içine yerleştireceğin çakı ya da benzeri şeyler de aynı işi görür.”

YELPAZEDEN YAPILAN HANÇER

Hemen hemen aynı sıralarda eski hükûmetin çeviri ofisindeyken bir gün bir adamın şöyle söylediğini duydum: “İlginç bir yelpaze çıktı. Eski zamanlardan beri demir yelpazelerin varlığını biliyorduk, fakat yeni keşiflerle her şey ne kadar gelişti. Bu yenisi dışarıdan tamamen yelpaze gibi görünüyor fakat çektiğinde hançer oluyor.”

Heyecanını yok etmek için araya girdim.

“Yelpazenin hançere dönüşmesinin nesi ilginç?” dedim. “Tam tersi olmalıydı. Dışarıdan hançer gibi görünüp çektiğinde bir yelpaze ortaya çıkmalıydı. Eğer bana böyle bir keşif gösterebilirsen işte ben ona iyi derim. Hangi aptal barbar bir alet keşfetmek ister!”

Şogun'un eski hükûmeti düştüğünde derhal samuraylık mevkiimden vazgeçerek çift kılıç takmayı bıraktım. Okulumdaki pek çok kişi de beni örnek aldı. Bugün böyle öldürücü silahların kullanılmasından vazgeçilmesinin halkı mutlu edeceği düşünülebilir, fakat o dönemde insanlar farklı düşünüyordu.

Belimde bu şeyler olmaksızın Lort Okudaira'nın Shiodome'daki ikâmetgâhına ilk gidişimde, görevliler böyle uygunsuz bir kıyafetle içeri girmemin lorda saygısızlık olacağına ısrar ettiler. Bir keresinde de üyelerimizden birkaçı, Obata Jinzaburo ve diğerleri, kılıç taşımadıkları için caddede birkaç kabadayının sözlü saldırısına uğrayıp huzursuz olmuşlar.

Fakat kılıçların yasaklanması konusunda azimliydim ve şu alaycı görüşü savunuyordum: "Bu aydınlanma çağında sadece aptallar yanlarında cinayet aletleri taşır. Kim daha uzun kılıç taşırsa o daha aptaldır. Bu nedenle samuray kılıcı 'aptallık ölçüm cetveli' olarak adlandırılırsa daha iyi olur."

WADA ALÇAKLARA MEYDAN OKUYOR

İş arkadaşlarımın çoğu bu fikrimi paylaşıyordu. İçlerinden biri, daha sonra okulun ilköğretim bölümünün yöneticisi (Yochisha) olan, Wada Yoshiro bir keresinde bu tehlikeli alçaklara çok cüretkâr bir şaka yapmış. Wada, sorumluluğu altındaki küçük çocukları, sanki hepsi kendi oğluymuş gibi gözetken, çok kibar ve nazik biriydi. Gerçekten yumuşak kalpliydi, fakat aynı zamanda da iyi bir dövüşçüydü. Wahayama klanında doğduğu için küçük yaştan itibaren bütün savaş sanatlarında ustalaşmıştı. Mükemmel bir fiziği vardı ve *jui jitsu* sanatında özellikle yetenekliydi.

Bir akşam –sanırım biz Mita'ya taşındıktan sonra– birkaç arkadaşıyla birlikte her zamanki gibi kılıcsız olarak yürüyüşe

çıkmiş. Shiba'da Matsumoto boyunca yürürlerken sanki yol çok darmiş gibi uzun kılıçlarını kınlarından çıkarmış olan bir grup kabadayıyla –sayıları epeyce çokmuş– karşı karşıya gelmişler.

Bunun üzerine Wada temkinli bir şekilde uzun adımlarla yürüyerek tam yolun ortasına çişini yapmaya başlamış. Alçaklar yolun kenarına mı çekilecekler yoksa dövüşmek için Wada'nın üstüne mi saldıracaklar; ikircikli bir durum. Wada her ikisine de hazırlamış kendini, böyle bir durumda beş hatta on kişiyle başa çıkabilirdi. Cüretkârlığı onları sindirmesine neden olmuş olmalı ki kabadayılar tek bir söz bile söylemeden yanından geçip gitmişler. Bu modern çağda düşünmesi bile zor olan zorba bir tavır olarak görülebilir, fakat o kargaşa döneminde pek olağandışı değildi. Bu yaklaşımın, bize saldırmaya hazır bekleyen pek çok düşmana ve her tür güçlüğe rağmen okuldaki çalışmalarımızı sürdürmemize çok faydası oldu.

BİR ÇİFTÇİYİ AT SIRTINDA GİTMEME ZORLUYORUM

Sadece samuraylar ve alçaklarla değil, fakat sıradan çiftçi ve taşralılar arasında bile eski geleneğe karşı durmak zorunda kalmıştım. Bir keresinde çocuklarımı tatil yapmak üzere Kamakura ve Enoshima'ya götürürken deniz kenarından geçtiğimiz sırada at sırtında gelen bir çiftçi ile karşılaştık. Bizi görür görmez atın sırtından aşağı atladı.¹

Atın yularını tutarak: “Niye indin şimdi atından?” dedim.

Çiftçi çok korkarak eğildi ve çenebaz bir tarzda özür dilemeye başladı.

1. Tokugawa rejimi sırasında halk arasında ata binmek sadece samuraylara verilen bir ayrıcalıktı. 1871'de bu kısıtlama resmi olarak kaldırıldı.

“Hayır hayır” dedim. “Aptallaşma! Bu senin atın, değil mi?”

“Evet efendim.”

“O halde niçin kendi atını sürmüyorsun? Şimdi tekrar atına bin ve git.”

Zavallı adam benim önümde ata binmekten korkuyordu.

“Hemen atına bin!” diye tekrarladım. “Binmezsen seni döverim. Yeni hükûmetin çıkardığı kanunlara göre, çiftçi ya da tüccar kim olursa olsun, yolda kimle karşılaşırса karşılaşsın özgürce atını sürmeye devam edebilir. Sen kim olduğunu bilmeden herkesten korkuyorsun. Böyle olmaz ki!”

Tekrar atına binmesi için onu zorladım, atını sürüp gitti.

Bu olay bana eski adetlerin halkın üzerine nasıl ağır bir yük getirdiğini düşündürdü. İşte bu yoksul çiftçi hâlâ herkesten korkarak, kendisine özgürlük getiren yeni kanunun hiç farkında olmaksızın yaşamını sürdürmekteydi. Bunun kadar cahil, pek çok insanın yaşadığı şu bizim ülkemizde ne yapılabilir ki! Belki de anlamsız sayılabilecek büyük bir endişe hissettim.

LASTİK BEBEK GİBİ

Bu dönemde bir başka ilginç deneyimim daha oldu. Meiji’nin beşinci yılında (1872) kendisiyle bir süredir samimi olduğum Set-su’daki Sonda klanından Lort Kuki’yi ziyaret etmek üzere davet edildim. Hastalığının iyileşmesi için bu bölgedeki Arima kaplıcalarına gitmek istediğimden daveti memnuniyetle kabul ettim.

Önce Osaka’ya gittim, oradan da yol üzerinde Nashio’da bir gece kalarak 37 mil kadar uzakta olan Sanda’ya geçecektim. Osaka’ya her gidişimde, Ogata Sensei artık hayatta olmamakla beraber yaşlı dul eşi tarafından her zaman sevgiyle karşılandı-

ğım, eski hocamın evine uğradım. Bu kez de yine kendisini görmeye giderek Sonda'ya tatil amaçlı gezimden ve Arima kaplıcalarına gideceğimden bahsettim. İyi kalpli kadıncağız zayıf hâlimle yürümemden endişe ederek bana bir tahtirevan ödünç vermek için ısrar etti.

Buna rağmen bir kez yola çıkınca yaşlı kadıncağızın tahmininden çok daha hızlı yürüyebildiğimi gördüm. Ayrıca güzel bir bahar mevsimiydi. Tahtirevanı taşıyanlara gitmelerini söyleyip kendi başıma yürümeye başladım. Yolda çiftçi görünümlü birini durdurarak yol sordum. Belki de konuşmamdaki samuray üslubundan dolayı, hiç farkında olmasam da sesim kulağa emir veriyormuşum gibi gelmiş olabilir. Çiftçi son derece kibar cevap verdi ve saygıyla selamlayarak ayrıldı.

“Pekâlâ, çok ilginç.” diye düşündüm. Şöyle bir kendime baktım üzerimde şemsiyeden başka bir şey taşımadığımı fark ettim, çok da sade bir şekilde giyinmişim. Tekrar deneyeyim diye düşündüm ve bir başka yolcuya rastlayınca korkunç, amirane bir ses tonuyla onu durdurdum.

“Hey sana söylüyorum! Şu ilerdeki köyün adı ne? Orada kaç ev var? Çatısı kiremit kaplı şu büyük ev kimin? Sahibi çiftçi mi yoksa tüccar mı? İsmi ne?”

Bu şekilde samurayların kendilerini gizlemeyen tavrıyla yabancıya her çeşit saçma sapan soruyu sordum... Zavallı adam yol kenarında tir tir titreyerek cevap verdi: “Büyük bir korkuyla huzurunuzda konuşmaya çalışacağım...”

Çok eğlenceliydi, bir başka yolcu gelirken bu sefer tam tersi bir tavır takındım.

“*Moshi, moshi!*” diye başladım. “Lütfen, size bir şey sorabilir miyim?”

Osakalı bir tüccar üslubuyla aynı saçma sapan soruları sormaya başladım. Orada doğup öğrenciliğimi de orada geçirdi-

ğim için Osaka'da kullanılan bütün ağızları biliyordum. Büyük olasılıkla adam, para toplamak üzere yola çıkmış bir tüccar olduğumu düşündü. Bana kibirle bakarak cevap vermeden yoluna devam etti.

Bu şekilde yol boyunca karşılaştığım herkesle konuştum. Görünümlerine aldırmaksızın önce bir samuray gibi sonra bir tüccar gibi konuştum. Yedi millik yol boyunca her seferinde insanların kendilerine nasıl hitap edildiyse –korkuyla ya da umursamadan– buna uygun bir tarzda cevap verdiklerini gördüm.

Sonunda bıktım. Tutarlı davrandıkları müddetçe nazik ya da küstah olmalarına aldırmayabilirdim. Fakat davranışlarını sadece kendileriyle konuşan kişiye göre belirledikleri ortadaydı. Eyaletlerdeki ufak memurların otoriterce davranışlar geliştirmeleri, tahakküm edercesine davranmaya başlamaları çok doğaldı. Hükûmetin despot ve baskıcı olduğu söyleniyordu, ama bu hükûmetin suçu sayılmazdı. İnsanlar kendileri baskıyı davet ediyorlardı. Benim bu konuda yapabileceğim bir şey var mıydı? Kesinlikle onları bu halde bırakamazdım. Acaba bir şeyler öğretebilir miydim? Bu, çabucak ya da kolayca olacak bir iş değildi. Bu durum, tarihimizde yüzyıllar süren başarısız yönetimlerin sonucu olsa bile bu zavallı çiftçiler, hâlâ kendileriyle konuşan biriyle karşılaşınca eğilip özür dilemekten başka bir şey bilmiyorlardı. Sadece bu da değil, kendileriyle yumuşak bir tonda konuşulduğu anda da küstahlaşmaya başlarlardı. Tam bir lastik bebek gibiydiler. Geleceklerinden ne beklenebilirdi?

Yine de zaman değişiyor. Şimdilerde bir zamanların “lastik bebekleri” mükemmel girişimcilere ve vatandaşlara dönüştüler. Pek çoğu fen bilimlerini öğrendi, modern iş ve sanayi alanlarında çalışıyorlar. Askerlik hizmetine çağrıldıklarında da ülkeleri adına seve seve gidiyorlar. Bugün bütün ülkede tek bir kişinin bile, ne kadar şemsiyesini sallarsa sallasın ya da eski samuray-

ların en kibirli ses tonuyla konuşursa konuşsun, Fukuzawa'dan gözü korkmayacaktır. Bu, benim için modern uygarlığın getirdiği en büyük mutluluk.

ÖRNEK OLMAYA ÇALIŞIYORUM

Sonuç olarak, bütün çalışmalarımın amacı sadece genç adamları bir araya toplayıp onların yabancı kitaplardan yararlanmalarını sağlamak değil, bu “kapalı” ülkemizin kapılarını açıp tamamen Batı uygarlığının ışığıyla tanıştırmaktı. Çünkü Japonya sadece bu şekilde savaşta ve barışta güçlü olabilir ve dünyadaki ilerlemelerde ön sıralarda yer alabilirdi.

Bu konuyu sadece konuşmalarla savunmak bana yeterli gelmiyordu. Düşüncelerimi günlük yaşamımda da uygulamam gerektiğini hissettim. Sözlerimle davranışlarım arasında en ufak bir farklılık olsa bile bu affedilir bir durum değildi. Bu nedenle öz disiplinim ve aile harcamalarım söz konusu olduğunda asla başkalarına bağımlı olmadım. Aynı zamanda uygarlık hedefine doğru ilerlerken gerekli olduğunu gördüğüm bir şey olursa genel olarak kabul görsün ya da görmesin onu yapmakta duraksamadım.

Okul ücreti toplanması, kılıçların atılması, iletişimin tamamen yeni bir şekli olarak topluluğa hitap etmek tanımladığım bu radikal yeniliklerden bazılarıydı.²

2. Japonlar dini vaazlara ve hikâye anlatımına alıştılar, fakat bugün bildiğimiz anlamda topluluğa hitap etme ve tartışma Fukuzawa tarafından başlatılmıştır. *Enzetsu* (topluluk karşısında konuşma) sözcüğü kendi icadıdır. Topluluk karşısında konuşmanın feodal bir toplumda gerekli olmadığı ve bu nedenle ortaya çıkmadığı söylenebilir. Halk karşısındaki ilk örneği 1 Mayıs 1875'te *Enzetsu-kan*'ın (Topluluk Konuşmaları Salonu) açılışında Keio-gijuku'da verilmiştir. New England Toplantı Salonu örnek alınarak yapılan bu salon ülkedeki ilk oditoryumdur, şimdi üniversite yerleşkesinde korunmaktadır.

Yazılarımda da eski dönemin bilimsel üslubundan vazgeçip en basit ve en kolay üslubu benimsedim. Bu, o dönemdeki bilim adamları tarafından gerçekten hiç de hoş karşılanmadı, fakat neyse ki hem kendi kitaplarım hem de çevirilerim halk tarafından “susuz kalmış birine su verilmişçesine” ya da “kuraklıktan sonra gelen yağmur” gibi hevesle kabul edildi. Satılan kitap sayısı gerçekten şaşırtıcıydı.³

Biliyorum ki hiçbir yazar ya da bilim adamı, ne kadar değerli olursa olsun, benim gibi doğru zaman ve yeri yakalamamışsa benim kitaplarımın sattığı kadar kitap ya da çeviri satamazlardı. Sonuçta başarım, benim yeteneğimden çok içinde bulunduğum zamanla ilgiliydi. O dönemdeki diğer bilim adamları mı yazı konusunda beceriksizdi yoksa fazlasıyla hükûmette yüksek görevler edinme ümidi ile doluydular da bu nedenle asıl işlerine tepeden mi bakar oldular emin değilim. Sebep her ne olursa olsun popüler amaçlarla yazma sahasında yalnız kalmış görünüyordum ki bu benim geçimimin ve daha sonra da ünümün tek kaynağı oldu.

Bu nedenle okulumu açtığımda elde ettiğim geliri kişisel gelir olarak kullanamazdım, tüm okul gelirlerini öğretmenler için kullanıyordum. Üstelik sık sık kendi gelirimden de okula katkıda bulunmam gerekiyordu.

İster sadece meraksızlığımdan olsun ister kişisel hırslımın olmayışından, okulla ilgili karşı konulmaz bir hırslım yoktu. Her detayla ayrı ayrı ilgilenmek ve gelişmesi için elimden geleni yapmakla beraber sürekli ona bağımlı olmadığımı ve sonsuza kadar okulu korumaya zorunlu olmadığımı aklımdan çıkarmıyordum. Bu kararlılıkla dünyada korkacağım pek az şey vardı ve sadece

3. Fukuzawa'nın kitapları arasında en fazla satılan on yedi kitapçıktan oluşan bir seri olan *Gakumon-no Susume* (Öğrenmeyi Teşvik) olmuştur. Her bir sayısı yaklaşık 200.000 adet satılmıştır. *Seiyo-Jijo*'nun (Batılı Şeyler) yüz elli bin adedi hızla satılmış, korsan baskılarla birlikte satılan kitap sayısı 250.000'e yükselmiştir.

öğretmen arkadaşlarıma danışarak okulda herhangi bir yeniliği deneyebildim.

Yine hiçbir siyasi bağlantı kurmadan daima tamamen özgür bir vatandaş olarak kaldım. Hem konuşmalarla hem yazılarla politik konulardaki düşüncelerimi sık sık açıklıyordum ki bunlar kimi zaman da hükûmete zıt düşünceler oluyordu. Fakat aslında işbaşındaki hükûmetten herhangi bir şekilde rahatsız değildim. Onlar, bir zamanların pervasızca yabancı düşmanlığını savunan ya da beni rahatsız etmeğe uğraşan memurları olsalar bile, değil mi ki toplum yeni baştan düzenlendi! Ben de hiçbir zaman eski hatıraları canlandırmayı düşünmeyeceğim. Yeni liberal politikayı sürdürdükleri müddetçe ben de onları tüm gücümle desteklemeyi arzu ediyorum.

Ancak kimi memurlar hükûmet ve halk arasında çok büyük ayırım yapıyorlar ve hatta önümüze engeller çıkarma derecesinde özel okullara ayrımcılık uyguluyorlardı.

Bu tarz sığ politikalar can sıkıcıydı. Fakat burada kendi şikâyetlerim üzerinde durmaya niyetli değilim. Bu çok uzun bir hikâye ve hiç de hoş olmayan bir üslup kullanmam gerekecek. Millet Meclisi'nin açılışından beri memurlar arasında bu anlamsız huylar da gittikçe azalmakta ve sanırım gelecekte hükûmet ve halk arasında daha fazla uyum sağlanacak.

KARAKTERİM ADALETSİZLİĞİN KARŞILIK GÖRMEMESİNİ KABULLENEMİYOR

Bu sıkıntılı dönemde suçlu bulunan birkaç kişinin hayatını kurtarmaya gayret etmiştim. Bunu hiçbir politik etki nedeniyle değil kendi arzumla yaptım. Belki buna aşırı bir hobi denebilir ya da iyilikseverliğim veya yüreğime dokunan huyum beni buna zorlu-

yor diyebilirim. Öyle ya da böyle birkaç kişinin hayatını kurtarmak için elimden geleni yaptım.

Sendai klanının Yedo'daki merkezinden sorumlu olan şansölye Owara Shindayu isimli bir kişiydi. Kendisini Restorasyon'dan önce de çok yakından tanıyordum. Bilim adamı olmamakla beraber Batılı eğitim gören genç öğrencilere yardımcı olmayı çok severdi. Yüksek mevkilerde bulunan diğer pek çok kişiye hiç benzemeyen gerçekten çok farklı bir beyefendi. Zamanını *geishalarla* eğlenmek, güreşçileri himayesine almak ya da bunlara benzer şeylerle harcamazdı. Büyük bir klanın şansölyesi olarak büyük olasılıkla memuriyetinden iyi bir gelir elde ediyordu, fakat geçici tutkularla parasını har vurup harman savurduğu asla görülmemişti. Başlıca keyfi klanındaki öğrencilere cömert davranmaktı. Son derece eminim ki bu öğrenciler arasında sofrasında yemek yememiş ya da ondan maddi destek almamış olan zor bulunurdu. Bunlardan biri de Tomita Tetsunosuke'ydi.

Restorasyon ortaya çıktığı sırada Sendai klanı Şogun'un eski hükûmetinin yanında yer almıştı fakat çok geçmeden bozguna uğramışlardı ve hareketin lideri Tadaki Tosa intihar etmişti. Bir süre sonra ülkede tekrar barış dönemi başladığında, Sendai klanındaki bölücü grup, Tokyo hükûmetine Owara Shindayu ve Matsukura Ryosuke'nin isyan hareketini kışkırttıkları yönünde garip ve son derece gereksiz bir suçlamada bulundu. Hükûmet daha önceki isyankârları herhangi bir cezalandırma girişiminde bulunmadığı halde, klanın kendi üyelerinden böyle bir suçlama gelince hükûmet suçlananları tutuklamak üzere Sendai'ye bir elçi göndermek zorunda kaldı.

Koga Dainagon, Sendai'ye gönderildi. Bu, son derece kurnaz bir hamleydi, çünkü Koga, Sendai ailesindendi, hüküm verirken fazla katı davranmazdı.

Fakat bu cömert politika Sendai'de hiç de hoş karşılanmamış. Ziyarete gelen elçi, cezaları yeni infaz edilmiş yedi kesik başla selamlanmış. Güçlü olan bölücü grup elçinin gelmesine fazlasıyla sevinip kendi kendilerine karar alarak bu zalimce gösteriyle meydan okumuşlardı. O sırada Owara ve Matsukura, Sendai'de cezalandırılacaklar arasındaydılar, fakat birkaç arkadaşlarının kendilerini uyarması üzerine arka kapıdan çıkarak evlerinden kaçmışlardı. Şimdi de Tokyo'da gizleniyorlardı.

Sendai klanındaki bu bölücü grup Tokyo'da kendi klanlarının adamlarının peşinden gidip yakalamaya çalışıyorlardı. Bir gece Atsumi Teiji evime gelerek kendi klanının adamları tarafından takip edildiğini söyledi. Owara ve Matsukura böylesine tehlikeli bir ortamda Tokyo'da saklanmayı başardılar.

Kendilerini yakından tanıdığım için nerede olduklarını biliyordum, ara sıra evime de gelmişlerdi. Hükûmet görevlileriyle karşılaşmaktan korkmuyorlardı çünkü merkezi hükûmetin onlarla ilgili bir talebi yoktu. Asıl korktukları onları yakalayıp hükûmet memurlarının önüne getirmek için ellerinden geleni yapan kendi adamlarıydı. O zaman hükûmet de gerekeni yapmak zorunda kalacaktı.

Şüphesiz zavallı adamlara duyduğum yakınlık nedeniyle, fakat daha da önemlisi zalim klan üyelerine karşı duyduğum öfke yüzünden, onları korumaya kararlıyım. Bu kararsız savaşçıların tek derdi, artık iktidarda olmayan bu insanlara acı vermekti. Bu konuda Owara ile konuşarak doğrudan doğruya Sendai lorduna gitmeye karar verdim. Tamamıyla kendi kararımıydı bu. Hibiya'daki Sendai malikânesine uğrayarak lort ile görüşmek istedim. Şans eseri kendisiyle rahatça konuşmamı mümkün kılan bir sebep vardı.

O sırada klanın lordu aslında Uwajima ailesinden gelmişti ve bir yerde onun Sendai ailesi tarafından evlat edinilmesinden

ben sorumluydum. Sendai ailesi uygun bir vâris aradıkları sırada, Yedo'da sürekli görevli bir memur olması ve feodal ailelerdeki en çok tercih edilebilecek gençleri tanıma fırsatı bulmuş olması, pek çok kişiyi de tanıması nedeniyle bu seçimin sorumluluğu Owara'ya verilmişti. Bir gün Owara benden Uwajima ailesindeki gençlerin kişiliklerini araştırmamı rica etti, çünkü benim kendi klanımın lordu da Uwajima ailesinden alınmıştı.

Hemen bir araştırma yaptım, sonuç memnuniyet vericiydi. Uwajima'nın Sendai ailesine vermek üzere oğullarından birinden vazgeçmeyi arzu edip etmediğini de araştırmam istendi. Ben de o sırada Azabu Ryudomachi'de olan Uwajima ailesinin şansölyelerinden biriyle buluştum ve özel bir anlaşma yaptık. Bütün anlaşmaları Owara ile birlikte hazırlıyorduk, her şey hazır olduğunda iki aile arasında resmi evlat edinme anlaşması gerçekleştirildi.

Bu nedenle isteğimi genç lorda iletmekte hiç duraksamadım. Gerçek durumu açıkladıktan sonra kendisine şu soruyu sordum:

“Tutuklanırlarsa bu insanları öldürmeye mi niyetlisiniz, yoksa serbest bırakılmalarını mı tercih edersiniz? Lütfen bu sorumu cevaplayın.”

“Hayır,” diye cevapladı “Öldürölmelerini istemiyorum.”

“O halde,” diye devam ettim: “Bir adım daha atıp bu insanları kurtarmaya çalışmayacak mısınız? İster farkında olun ister olmayın Owara'ya minnet borcunuz...”

Genç lorda şu anda bulunduğu pozisyona seçilmesiyle ilgili her şeyi tüm detayıyla anlattım. Sonra da ciddi olarak Owara ile ilgili kararının ne olduğunu sordum.

“Kendisini cezalandırmak gibi bir niyetim yok.” diye cevapladı. “Fakat bu gibi durumlarda şansölye karar veriyor. Eğer şansölye aynı fikirdeyse ben kesinlikle hepsinin serbest bırakılmasını istiyorum.”

Kendisi hâlâ çok gençti ve klanda söz hakkının şansölyede olduğu hemen belli oluyordu.

“Bu konuda kararınızı değiştirmeyeceğinizden kesinlikle emin misiniz?”

“Evet”

“O halde şansölyeyle görüşeceğim.”

Hemen gidip görüşlerimi şansölyeye de söyledim.

“Lordunuzun onayını aldım. Bu insanların yaşaması ya da ölmesi tamamen sizin kararlarınıza bağlı. Niyetiniz ne? Onları bulmanız çok zor. Nerede olduklarını biliyorum, saklanmaları için elimden geleni yapmaya da kararlıyım. Niçin bu eziyete maruz kalıyorlar?”

Düşüncelerimi pek çok yönden desteklemeye dikkat ettiğim için şansölye bana karşı çıkmak için sebep bulamadı. Çok geçmeden adamları serbest bırakmaya razı oldu. Çok zayıf karakterli ve güvenilmez bir adam olması nedeniyle eğer Satsuma gibi güçlü bir klan aracılık yaparsa durumun daha kolaylaşacağını söyledi.

“Pekâlâ!” dedim ve çıkıp yardım rica etmek üzere Satsuma malikânesine gittim. Satsuma’nın biraz canı sıkılmış görünüyordu. Bununla birlikte kendisine danışıldığı için bu konuda ne yapılabileceğini araştırmak üzere İmparatorluk Hükûmeti’nin Aile Bölümü’ne gitmeye razı oldular.

Kısa bir süre içinde Satsuma klanının memurları bana hükûmetin iki adama seksen günlük hapis cezası uygulamaya karar verdiğini bildiren özel bir rapor gönderdiler. Sanıkların cezalarını gözaltında çekmeleri için Sendai memurlarına teslim olmaları gerekiyordu. Bunun üzerine dürüst davrandığına emin olabilmek için tekrar Sendai klanının şansölyesine gittim.

“Hükûmet seksen günlük bir hapis cezası vermiş.” dedim. “Fakat bu emre herhangi bir şey eklenmeyeceğinden emin olabi-

lir miyim? Cezayı kendi yetkinizle seksen günden sekiz yıla dönüştürmeyeceksiniz değil mi? Bundan emin olana kadar adamları size getiremem.”

Sonunda herhangi bir şekilde sözünü tutmadığı takdirde intikamımı alacağımı söyleyerek gözdağı verdim. Böylece her türlü önlemi alarak ertesi gün adamlara malikâneye gidişlerinde eşlik ettim. Öyle görünüyordu ki oradaki tüm memurlar daha önce bu iki “suçlu”ya bağlı çalışmışlardı. İkisi de eski astlarına daha önceki amirane tavırlarıyla hitap etmeyi doğal buluyorlardı. Bu da bana biraz tehlikeli geliyordu.

Bu iki kişinin seksen gün boyunca Udagawa-cho’da Sendai memurlarının kaldığı bölümde ikinci kattaki odalardan birinde kalmaları emredildi. Bundan sonra –gün ışığında rahatça yürüyecek kadar– tamamen serbest kaldılar. O zamandan beri yakın arkadaşlığımızı sürdürdük, yaşamımız boyunca sürdürceğimize de eminim.

Bu işle bu kadar fazla uğraşmamın tek nedeni, tamamen Sendai klanının adamlarının zalimliğine ve zaaflarına duyduğum öfke ve tabii ki bu iki iyi insanın böylesine gereksiz yere eziyet çekmelerinden duyduğum üzüntüydü. Henüz *jinrikisha*⁴ kullanımına geçilmemiş olduğu için şehirde pek çok kez yürüyerek gidip gelmiştim. Hikâyeme yaya olarak yaptığım bu yorucu seyahatleri almadıysam da o dönemde çabamın önemli bir bölümünü de bu yürüyüşler oluşturmuştu.

Şimdi de iki denizcinin, Enomoto ve Furukawa’nın, başlarından geçenleri anlatacağım.

Öğütlerime uymayarak Şogunluğun anlamsız taleplerini⁵ desteklemek üzere kaçtığı için Furukawa’nın maceraya be-

4. Bir insan tarafından çekilen iki tekerlekli küçük araba.

5. Bu dönemde Şogun hükûmeti düştüğü halde, hâlen her biri özerklik talep

nim evimden başladığını söyleyebilirim. Daha sonra duyduğuma göre arkadaşları Enomoto'dan bile daha hızlı kaçmış.

Furukawa, Yedo körfezinden gemisi Nagasaki-maru ile Nokogiri Dağları'nda saklanan asileri toplayıp Hakone Dağları'na götürdüğü Boshu Sahili'ne doğru yelken açmıştı. Bu nedenle Hakone İsyanı gerçekten Furukawa'nın başının altından çıkmıştı. Bunun ardından diğer asilere katılmak üzere gemiyle kuzeye Hakodate'ye doğru hareket etmişti... Bir araya gelen donanma, silahlarla yüklenmiş olarak, o sırada imparatorluk donanmasında olan Azuma-kan'ı zaptetmek amacıyla güneye geri çekilmişti. Bu bizim Amerika'dan getirdiğimiz gemiydi.

O sırada Miyako limanında vahim bir anlaşma gerçekleştiriliyordu. Furukawa dövülüp esir alınmış ve Tokyo'ya geri getirilmiş. Daha sonra da Amerika'daki göreve bizimle birlikte katılmış olan Ogasawara Kenzo adındaki bir başka denizci ile birlikte *kyumonjo* tarafından alıkonduğunu duydum. O sırada henüz askeri mahkûmlar ve sivil suçlular için belli kanunlar ya da mahkemeler yoktu; bu *kyumonjo* bütün suçluları bir arada idare ediyordu.

Her ne kadar bir zamanlar Furukawa'ya aptal olduğunu ve kendisine bir kez daha yardım etmeyeceğimi söylediysem de mahkûm olduğunu öğrendiğimde çok üzüldüm. Şans eseri onun koğuşunda bulunan Geishu klanından bir doktoru tanıyordum.

eden üç yüz *daimyo*, eyaletlerden sorumlu lortlar vardı ve imparatorluk yönetiminin geleceği bilinmezliklerle doluydu. Bu nedenle Enomoto ve Furukawa gibi kişilerin Hokkaido gibi henüz yerleşimin olmadığı yerlerde kendileri için gelecek arayışı içinde olmaları normaldi. Enomoto'nun, henüz olgunlaşmamış olmakla birlikte, imparatorluk sarayının çevresinde toplanmış olan tutucu ve muhafazakâr insanlara karşı koyacak ideal bir devlet kurmak gibi büyük bir düşüncesi vardı. Enomoto (1836-1908), affedildikten sonra imparatorluk hükûmetinde önemli görevler üstlendi; Rusya elçisi, Donanma Bakanı, Dışişleri Bakanı, asiller kamarası üyesi oldu ve kendisine kontluk payesi de verildi. Furukawa ile ilgili detaylı bilgi için beşinci bölümdeki bir nolu dipnota bakınız.

Doktordan benim içeri alınabilmem için nüfuzunu kullanmasını rica ettim. Öyle görünüyordu ki mahkûmlardan sorumlu özel bir görevli yoktu. Uzun lojmana (*nagaya*) girdiğimde onları loş bir odada oturur buldum. Furukawa'ya bağırdım:

“Şu haline bak! Ne kadar aptalsın! Sen kaçarken seni durdurmaya çalışmamış mıydım? Her neyse şimdi bunları konuşmanın bir anlamı yok. Büyük ihtimalle doğru dürüst yemek yememiştir. Ya giysilerin? Yeterince giysin var mı?”

Eve dönüp haşlanmış et, battaniye getirdim ve iki esiri sa-
vaş ve kendi sıkıntıları hakkında konuşturdum. Bu şekilde *kyu-
monjo* hakkına epey bilgi sahibi oldum.

Enomoto Kamajiro'ya (daha sonra Takeaki) gelince, o da esir alınıp Furukawa'dan bir müddet sonra Tokyo'ya getirilmişti. Belki caddede karşılaştığımızda selamlaşıyordum, fakat yakın arkadaşım olmadığı için önceleri onun durumuyla ilgili fazla bilgim yoktu. Tutuklanıp hapse atılması çok fazla dikkatimi çekmedi.

Enomoto'nun annesi, ülkede binicilik konusunda en önemli uzman kabul edilen Hitotsu-bashi ailesinde binicilik hocası olan Hayashi Daijiro'nun kızı olduğu için ailelerimiz arasında uzak bir akrabalık ilişkisi vardı. Kızı, Şogunluğa bağlı bir polis memuru olan Enomoto Embei ile evliydi. Mahkûm onun ikinci oğluydu. Karımın ailesi Hayashi'nin ailesiyle uzaktan akraba oluyordu, küçük bir kızken annesi ile Enomoto'nun evine ziyarete gitmişti. Enomoto'nun eşi de birkaç kez onu ziyaret etmişti.

Bir gün Enomoto'nun şimdi Shizuoka'da yaşayan kayınbiraderi Ezure Kaga-no Kami'den (küçük kız kardeşinin kocası) bir mektup aldım. Bir zamanlar dışişleri bakanlığı yapmıştı. Ben de tercüman olarak onun yanında çalışmıştım. Mektupta Enomoto'nun yaşlı annesi, ablası ve karısının hep birlikte Shizuoka'da oldukları ve uzun süredir kendisinden haber alamadıkları için Enomoto'yu çok merak ettikleri yazılmıştı.

Mektup şöyle sürüyordu: “Kamajiro’nun Yedo’ya geri getirildiği dedikodusunu duyduk, fakat bunu doğrulatabilmemiz imkânsız. Yedo’daki akraba ve arkadaşlarımıza konuyu araştırmalarını yazdık, fakat büyük olasılıkla hükûmetin kendilerinden şüpheleneceğini düşünüyorlar. Hiçbiri cevap vermedi. Bu nedenle bize bilgi verecek kadar iyi bir insan olduğunuzu düşünerek size yazıyoruz.”

Uzun bir mektuptu. Mektubu okuduğumda ailenin bu bencil ve duyarsız akrabalarına çok öfkelen dim. Sonuç olarak Şogunluğun eski görevlilerinin hepsi böyleydi! Pekâla hiç kimse yardım etmese de zavallı aileye nasıl yardım edebileceğimi düşündüm.

Fukurawa ile olan deneyiminin ardından *kyumonjoda*-ki durumu çok iyi bildiğim için Ezure’ye hemen cevap yazarak Enomoto’nun hükûmetin henüz kesin olmayan kararına bağlı olarak hapis hanede olmakla birlikte güvende ve iyi olduğunu bildirdim.

Çok geçmeden aileden annesinin ve ablasının ona yakın olmak umuduyla Yedo’ya gelmelerinin uygun olup olmadığını soran bir mektup aldım. Cevaben bunun çok iyi olacağını, şüphelenilmekten korkmadığım için gizlenmeden gelebileceklerini yazdım. Annesi ve ablası gelerek hapis hanedeki Enomoto’ya bir şeyler göndermeye başladılar.

Bir süre sonra yaşlı hanım oğlunu görmek istemeye başladı. Fakat bu konuda belirli bir kanun ya da düzenleme olmadığı için dileğini nereye iletmem ya da ne yapmam gerektiğini pek bilmiyordum. Gardiyanların sempatisini kazanmak üzere bir yol düşündüm ve annesinin ağzından “merhamet dileyen bir mektup” yazdım:

“Oğlumun böyle bir suç işlemiş olmasından dolayı büyük üzüntü içindeyim. Fakat kendisi aslında kötü bir insan değildir. Ba-

bası sağken son derece güvenilir bir evlattı ve özellikle babasının hastalığı sırasında ona şefkatle baktı. Buna yakından tanıgım. Bu nedenle benim oğlum gibi güvenilir bir evladın lordumuza karşı böyle bir suç işlemesi olanaksız. Bu çocuk suçlu olamaz. Lütfen bir iyilik yapın ve hayatını bağışlayın. Eğer cezalandırmak gerekiyorsa lütfen bu cezayı bana verin, yaşlıyım ve çok fazla yaşamayacağım...”

Yaşlı bir kadının mantıkla bağdaşmayan duyarlılığını taklit ederek bu şekilde devam ettim. Mektubu kadının kızına kopya ettirdim ve daha sonra yaşlı kadının ağır bastonuna yaslanarak mektubu kendisinin *kyumonjoya* götürmesini sağladım. Yaşlı kadının görüntüsü ve mektubun içeriği memurları duygulandırmış olmalı, çünkü bir müddet sonra, elbette böyle bir özür bir mahkûmun suçunu bağışlatmasa da anne oğulun hapisshanede buluşmasına izin verildi.

Yavaş yavaş olaylar lehime gelişmeye başladı. Öyle görünüyordu ki Enomoto Hollanda’da çalıştığı sırada denizcilikle ilgili çok değerli notlar tutmuştu.⁶ Hakodate savaşının ardından teslim olduğu sırada, bu notları imparatorluk ordusunun kumandanı Kuroda Ryosuke’ye (daha sonra Kiyotaka) göndermişti. Kendi başına bir iş gelse bile bu notların ülkesinin işine yarayacağını düşünmüştü. Bir gün bu defter, Flamanca yazıldığı için tercüme edilmek üzere bana getirildi. Mesajı getiren içeriğini bildediklerini, fakat hükûmetin tercüme edilmesini istediğini bildirdi.

6. Bu kitap gerçekte, Fransızca bir kitaptan, Enomoto’nun Hollanda’daki öğretmeni J. G. Frederiks tarafından Flamanca’ya çevrilmiş olan ve uluslararası denizcilik hukuku konusunda yazılmış *Internationale Regels Diplomatie der Zee door Theodore Ortolan* isimli kitabın el yazması kopyasıdır. Bu notlar şimdi İmparatorluk Aile Kütüphanesi’nde (Kunasho Shoryobu) saklanmaktadır. Giriş kısmında Frederiks’in Enomoto’ya hitaben yazdığı iyi dilekleri de yer almaktadır ki bu, Fukuzawa’nın kitabı geri vermeden önce tercüme ettiği kısımdır.

Bakar bakmaz bunun, içeriği hakkında zaten haberdar olduğum, Enomoto'nun defteri olduğunu anladım. Kolayca hepsini tercüme edebilirdim, fakat başka bir planım vardı. Sadece ilk birkaç sayfanın temiz bir çevirisini yaparak defteri geri gönderdim. İlk birkaç sayfadan da anlaşılacağı gibi denizcilik üzerine çok önemli bir çalışma olduğunu görüldüğünü ancak tamamının tercüme edilebilmesinin notları alan kişinin yardımı olmaksızın çok güç olduğunu ekledim. Matbu bir kitap olmuş olsa çeviriyi yapabilecektim, fakat bazı konferanslar sırasında alınmış notlar bulunduğu için ancak bu notları alan kişi tercümeyi en iyi biçimde tamamlayabilirdi. Bu şekilde memurun endişelenmesine yol açmıştım. Bunun, mahkûmun serbest kalmasında yardımcı olacağını düşünüyordum.

Kuroda'yı çok yakından tanıyordum, birbirimizi sık sık ziyaret ederdik. Ne zaman olduğunu hatırlamıyorum, fakat bir zamanlar ona, Güney Konfederasyonu'nda iç savaş krizi sırasında ordunun bozguna uğramasının ardından kadın elbiseleri giyerek kaçan Amerikalı bir general ya da başkan ya da buna benzer önemli birinin fotoğrafını vermiştim. Bu resmi önceki seyahatimde Amerika'dan getirmiştım. Kuroda'ya bununla ilgili hikâyeyi anlattım ve şöyle söyledim: "Bu Amerikalı'nın ölümünden korktuğunu sanmıyorum, ama daha akıllıca sebepler nedeniyle kaçmayı tercih etti. Yaşam değerli bir şeydir. Bir insanın kadın kıyafeti giyerek kaçması gerekse bile yaşamını kurtarmak için böyle davranması son derece doğal. İşte, ülkemizde büyük kargaşaya sebep olan Enomoto. Üzerine düşen cezayı çekmesi gerekse bile hayatını kaybetmemeli sanırım. Bir düşün, bir kez cezayı uyguladığında, sonradan pişman olsan bile, artık ona hayatını geri veremezsin. Her neyse lütfen fikirlerimin bir anısı olarak bu resmi al ve sen olsaydın ne yapardın düşün."

Bir süre sonra Enomoto'nun idam edilmediğini öğrendim. Elbette onu kurtaran sadece benim manevralarım değildi. Hükûmet içinde yer alan Choshu grubunun, idam edilmesi yönünde zorladığını ve eğer Satsuma grubu araya girmemiş olsa bunu yaptırabileceklerini daha sonra duydum. Eminim ki büyük Saigo ve Satsuma [klanının] diğer üyeleri ellerinden gelen tüm çabayı gösterdiler ve nihayet onun hayatını kurtardılar.

Benim için Enomoto olayında gösterdiğim gayret, Owarayı kurtarmak için harcadığım çabadan daha yorucu oldu. Hastaydım ve uzun süredir evde yataktaydım. Ben iyileşene değin Enomoto hapishanede kaldı ve herhalde Meiji'nin üçüncü yılında serbest bırakıldı. Ne yazık ki yaşlı annesi oğlunun eve döndüğünü göremeden öldü.

Daha önce de bahsettiğim gibi Enomoto ile özel bir yakınlığım yoktu. Sadece, tıpkı Sendai klanının adamları tarafından yapılan haksızlığa karşı çıktığım gibi Enomoto'nun arkadaşlarının alçakça merhametsizliklerine karşı da hislerimle davranıyordum ve diğerlerine rağmen onu kurtarmak için kesinlikle kararlıydım.

O sırada karımla bu konuda yaptığımız bir konuşmayı hatırlıyorum: “Şimdi böyle uğraşıyorum, ama bu uğraşım sadece bir insanın hayatını kurtarmak için –başka hiçbir sebebi yok. Enomoto'yu çok iyi tanımıyorum, fakat yetenekli bir insan olduğuna ve gelecekte ülkeye yararlı olacağına eminim. Bununla birlikte o, eski hükûmetin hizmetinde olan biri. Şimdi hapishanede olsa bile ileride hükûmette görev alabilir. O zaman, önemli bir memur olduğunda, büyük olasılıkla hava atacak ve yine kibirli davranacaktır.”

“Bu durumda onu ayıplamamalıyız. Eğer ondan minnettarlık ve alçakgönüllülük beklersek bu demektir ki bizi harekete geçiren nedenler, bencilliğimiz ve alçakça düşüncelerimizdir.

Bu konuda kendimizden çok emin olmalıyız. Gelecekte ufacık da olsa ona karşı hastalıklı duygular içine girebilme olasılığımız varsa hemen şimdi onu kurtarma çabalarımından vazgeçeyim. Bu konuda ne düşünüyorsun?”

Eşim de benimle aynı fikirdeydi ve böyle beklentiler içinde olmaktan utanç duyacağını söyledi. Hemen orada birbirimize söz verdik, Enomoto kurtulur kurtulmaz bu olayı unutacaktık.

Yıllar sonra, tam benim tahmin ettiğim gibi Enomoto hükûmette yüksek bir göreve geldi. Sırasıyla yabancı bir ülkeye elçi oldu, daha sonra devlet bakanı ve üst düzey bir memur oldu. Falcılığım pek de fena değilmiş demek ki. Fakat ailemde sadece karım ve ben, Enomoto ile benim aramdaki gerçek ilişkiyi biliyoruz. Söz verdiğimiz üzere bu konuda hiç kimseye hiçbir şey söylemedik.

Sanırım çocuklarım ilk kez bu notları okuduklarında bu ilişkileri öğrenecekler.

XIII

KİŞİSEL VE AİLEVİ PARA DURUMUM

Dünyada, belki öldürölme korkusu hariç, beni en fazla borçlanmak korkutur. İlk çocukluk yıllarımdan beri kardeşlerim ve ben yoksulluğun tüm zorluklarını yaşadık. Ve hiçbirimiz annemizin evimizi geçindirmek için ne zorluklara katlandığını unutmadık. Bu sürekli zorluğa rağmen annemizin iyi niyetinin farkına vardığımız pek çok örnek de vardı.

PARAYI GERİ VERMEM SÖYLENDİ

On üç ya da on dört yaşındaydım, uzun süre önce almış olduğumuz bir borcu geri ödemek üzere gönderilmiştim. Olay şöyle gerçekleşmişti: Babamın ölümünden sonra Nakatsu'ya geri döndüğümüzde annemin evimizi onartmak için paraya ihtiyacı olmuştu ve bir arkadaşının *tanomoshiko* olarak bilinen fonu kullanması yönündeki önerisine uymak zorunda kalmıştı. Bu; bir grup insanın, gruptan birinin ani bir ihtiyacı olduğunda kullanabilmesi için herkesin iki *shuluk* küçük bir miktar yatırdığı bir çeşit toplu borç fonuydu. Yılda birkaç kez toplanıyorlar ve bir tur tamamlanana dek kurayla seçilen diğer üyelerin yararlanacağı şekilde aynı süreç tekrarlanıyordu. Bununla beraber sık sık hâli vakti yerinde olan katılımcılar, böyle küçük bir miktar için fondan para almayı sıkıcı bulup kendi paylarından vazgeçiyorlardı.

Annem *tanomoshikoda*n yararlandığında kendi payını talep etmeksizin çekilen katılımcılardan biri, bir gemicilik acentesinin temsilcisi olan Osakaya Gorobei'ydi. O sırada henüz üç dört yaşındaydım ve neler olup bittiğinden haberdar değildim. Fakat on yıl sonra bir gün annem beni yanına çağırarak olanları anlattı:

“Görüyorsun, bu, Fukuzawa ailesinin Osakaya'dan yardım aldığı anlamına gelir ve ben bundan utanıyorum. Çünkü bir samuray bir tüccardan para yardımı almamalı, borcunu ödemesi gerekir. Biriktirmeye çalışıyordum, ama ancak bu yıl hepsini tamamlayabildim. İşte burada, lütfen bunu Osakaya'ya götürüp teşekkürlerimle ve selamlarımla geri ver.”

Parayı kâğıda sararak bana verdi. Osakaya'ya giderek parayı verdiğimde bu paranın sahibi çok şaşırdı.

“Ne gereği vardı. Çok düşüncelisiniz.” dedi. “Çok uzun zaman önceydi, bunu almaktan utanç duyarız. Bu kadar eski bir şeyi geri vermek için kendinizi üzmeseydiniz.”

Parayı bana geri vermek istedi, fakat annemin bana söylediklerini hatırladığım için ısrar ettim. Biraz tartıştıktan sonra neredeyse kavga eder gibiydik, parayı tüccara zorla verdim ve eve geldim. Bu elli iki ya da elli üç yıl önce oldu. Fakat hâlâ dükkânda neler söylemem gerektiğinin bana tembih edilmesini açıkça hatırlıyorum. Tarihini hatırlamıyorum. Ama sabahtı ve ev, Shimo Shoji isimli caddenin güneybatı köşesindeydi. Ev sahibinin evde olmadığını, erkek kardeşi Genshichi ile görüştüğümü de hatırlıyorum.

Bu ilk çocukluk anısının izlerini o zamandan beri unutmadım. Para konularında hiçbir zaman bencilce ya da cesaretle davranmayı beceremedim. Biraz daha büyüdüğümde bir yandan Çin klasikleri üzerine çalışmaya devam ederken bir yandan da tarlalarda çalışmaktan pirinç dövüp hazırlamaya kadar her tür işi yaptım. Yirmi bir yaşıma geldiğimde Nagasaki'ye gittim ve harcamalarımı karşılayacak hiç param olmadığı için önce bir tapınakta bekçi olarak çalıştım, daha sonra bir topçuluk uzmanının evinde yatılı misafir olarak kaldım.

Osaka'ya gidip Ogata'nın okulunda öğrenci olduğumda hâlâ paradan korkardım. Orada hiç borç almadım. Eğer borç almışsam bunu mutlaka çok geçmeden ödemiş olmam gerekirdi – bu çok açıktı. Eğer ilerde borcu geri ödeyebilecek yeterince param olacağından eminsem niçin o para gelene kadar beklemeyeyim? Bu şekilde düşünerek yüz *mon* bile olsa kimseden borç almadım. Ayrıca bir kez bile eşyalarımı rehine koymadan hayatımı sürdürdüm. Annem her yaz ve kış bana kendi diktiği pamuklu giysiler gönderirdi. Bir arkadaşımдан borç almaya nasıl karşıysam aynı sebeplerle bunlardan herhangi birini de bir rehine dükkânına götürmeye kalkışacak kadar yolumu şaşırmadım.

Fakat gerçekten zor durumda kalarak hemen paraya ihtiyaç duyduğumda –ya da kendime hâkim olamayıp bir içki alemine katıldığımda– doğrudan kıyafetlerimi satardım. Bir giysiyi tefeciye bıraktığımda sadece iki *shu* alırken sattığımda iki yüz *mon* alabiliyordum. Bu bana daha ekonomik geliyordu.

Yabancı kitapları kopyalayarak da para kazanmaya çalışmadım. Bir öğrenci olarak zamanımı böyle ticari işlerde harcamak bana mantıksız geliyordu. Bir dakika bile altın değerindeydi. Hele de henüz eğitimin tamamlanmamışken zaman bin

kat daha değeri vardı. Basit bir şekilde param yoksa harcamamaya karar verdim. Böylece Osaka'dan başlayarak Yedo'daki hayatım boyunca bu şekilde düşündüm. İnsan kolaylıkla borç alabilirdi, fakat sıra ödemeye geldiğinde ödeyememek kâbus gibi olurdu!

Arkadaşlarım arasında sık sık borçlarını ödeyebilmek için gidip yeniden borç alanlar olduğunu duyardım. Böylece yeni bir borç alma ve ödeme zinciri başlatılmış olurdu. Pek heyecanlı bir hayat olmalı! Bu durumda olan bir insanın tek bir gün bile nasıl huzurlu olabildiğini anlayamıyorum. Para konularında korkak olabilirim ama borçlu olup da bunu ödeyememek, elinde keskin bir kılıç taşıyan biri tarafından kovalanmaya benziyor olsa gerekti.

TAHTİREVAN KİRALAMAKTANSA ŞEMSIYE SATIN ALMAK DAHA İYİ

Harcama konusundaki tedbirli yaklaşımına örnek vermek gerekirse; Yedo'ya geldikten kısa bir süre sonra Neribei, Shitaya'daki Otsuki Shunsa'nın okulundaki bir arkadaşımı ziyaret etmiştim. O akşam eve dönerken henüz Izumi Köprüsü'ne ulaşmıştım ki yağmur başladı. Teppozu'daki evime daha epeyce yol vardı. Köprü'nün kenarında bekleyen tahtirevan taşıyıcılarını görerek fiyatını sordum. Üç *shu* olduğunu söylediler. Bacaklarım sağlamken eve ulaşmak için bu kadar para ödemek bana çok fazla geldi. Hemen yakınlardaki tahta takunya satılan dükkâna girerek bir çift yüksek takunya ve bir şemsiye satın aldım. Bunlara yaklaşık iki *shu* ödedim. Sandaletlerimi elbisemin içine saklayıp şemsiyemi açarak eve yürüdüm. Yolda yürürken bir yandan da aldıklarımı diğer yağmurlu günlerde de kullanabileceğimi düşünerek seviniyordum.

Bu şekilde tedbirli davrandığım için cüzdanımda genellikle birkaç *buluk* harçlığım olurdu. Tabii ki içkiye ve ara sıra arkadaşlarla düzenlediğimiz eğlence alemlerine olan düşkünlüğümü belirtmiştim. O sırada biraz para gerekiyordu, fakat hiçbir zaman sefih arzularımı tatmin etmek için tek başıma bir bara ya da restorana gitmedim. Kendi paramı düşündüğüm gibi başkalarının parasını da düşünüyordum. Bununla birlikte itiraf etmeliyim ki klanımın parası söz konusu olduğunda her zaman bu kadar insafli değildim. Klanın parasını kullanmak için dalavere çevirmekten pek çekinmiyordum. Fakat bu başka bir hikâye. Prensibim bağımsız olmak, kendi bildiğimce para kazanmak, dilenmemek, ödünç almamak ya da başkalarının eşyalarına göz dikmemekti.

SAVAŞIN İLK GÜNÜ SÖZ VERİLEN PARAYI ÖDEDİM

Keiko'nun üçüncü yılında Restorasyon'dan hemen önce, Shinsen-za'da Arima klanına ait olan yaklaşık dört yüz *tsuboluk*¹ bir araziyi satın aldım. Tokugawa hükûmetinin kanunlarına göre samuraylar arasında mülk değişimi desteklendiği halde mülk alım satımına izin verilmemişti. Fakat bu rejimin sonlarına doğru pek çok önemli reform başarılı ve hatta feodal mülklerin satışına da izin verildi. Arima'nın mülklerinden birinin satışa çıkarıldığını duyduğumda hemen onun yakınındaki Kimura Settsu-no Kami'nin ikâmetgâhına giderek kâhyası Ohashi Eiji'den benim için aracılık yapmasını istedim.

1. 14.400 fit kare. Bir *tsubo* altı fut kare ya da 36 fit karedir.

Her şey usulüne göre hazırlandı, fiyat 355 ryo² olarak belirlendi. Bu anlaşma samuraylar arasında olduğu için kontrat yapmak ya da depozito vermekle uğraşmadık. Sadece satın alacağına dair söz verdim ve parayı Aralık ayının yirmi beşinde teslim edeceğimi söyledim. Parayı topladım, büyükçe bir mendile (*furoshiki*) sardım ve sözleştiğimiz gün Lort Kimura'nın ikâmetgâhına gittim.

Kapı kapalıydı –hatta yan taraftaki küçük kapı bile kilitliydi. Açması için bekçiyi çağırdım. “Açamam efendim”, diye cevapladı beni.

“Ama neden? Benim Fukuzawa...”

Bunu duyunca yan taraftaki kapıyı açtı. Lort Kimura –ki o sırada geminin kaptanıydı– ile Amerika'ya gittiğimden beri sık sık buraya geldiğimi ve neredeyse aileden biri gibi olduğumu biliyordu. İçeri girer girmez ters giden bir şeyler olduğunu anladım. İnsanlar telaşla sağa sola koşuşturuyordu; o sırada güney yönünde bir yerlerden kara dumanlar yükseldiğini fark ettim. Eve girerken Ohashi'yle karşılaştım ve bu kargaşanın sebebinin sordum. Sesini alçalttı ve “Haberiniz yok mu? Savaş başladı. Sakai'nin adamları Mitadaki Satsuma binasına saldırıyorlar. Görüyorsunuz, yanıyor. Az buz şey değil bu!” dedi.

“Hımm evet,” dedim. “Korkunç. Bu konuda hiçbir şey bilmiyorum. Neyse şimdi onu bırakalım da yapmam gereken bir iş var. Araziyi satın almak için parayı getirdim. Lütfen alıp Ari-ma'ya gönder.”

“Bu çok saçma!” diye cevapladı Ohashi. “Mülk satın almayı düşünecek zaman değil şimdi. Farkında değil misiniz! Ye-

2. Hemen hemen 590.000 yen (yaklaşık 1640 dolar) değerindeydi, o dönemde bir ryo yine yaklaşık 1660 yene kadar değer kaybetmişti. Bu, birkaç yılda paranın değerinde korkunç dalgalanma olduğu göstermektedir. Detaylı bilgi için ikinci bölümdeki yedinci dipnota ve yedinci bölümdeki üçüncü dipnota bakınız.

do'daki hiçbir arazinin bir *sen* bile değeri yok. Vazgeçin bu düşünceden.”

“Hayır vazgeçemem.” diye karşılık verdim. Anlaştığımız üzere bu parayı vermem gerekiyor.”

Ohashi başını yana eğerek “Tamam söz verdiğinizizi biliyorum, ama durum değiştiğine göre sözünüzü tutmak zorunda değilsiniz. Farz edin ki yarı fiyatına satmalarını önerdiniz. Eminim memnun olurlar, hatta yüz *ryoya* bile razıdırlar. Her neyse bırakın şimdi bu konuşmaları.”

Onu ikna etmek için tartışmaya devam etmekten başka çarem kalmamıştı: “Böyle düşünemem. Dinle bak, önceki gün anlaşmayı yaptığımız zaman ne söz verilmişti? Ödemeyi on ikinci ayın yirmi beşinde yapacaktım. Hepsi bu değil mi? Kimi toplumsal olayların ortaya çıkması durumunda anlaşmayı değiştireceğimize dair bir madde koymadık. Ya da herhangi bir nedenle daha az ödeyeceğimize dair bir şey söyledik mi? Yazılı bir anlaşma yoksa bile verilen sözün yazıdan daha güvenilir olması gerekir.”

“Ayrıca başka bir yönü daha var,” diye devam ettim. “Farz et ki araziye yarı fiyatına ya da yüz *ryoya* almayı teklif ettim, büyük olasılıkla Arima klanı şu anda bu teklifi kabul edecektir. Fakat gelecekte neler olacağını bilemeyiz. Şimdi Sakai'nin adamları Satsuma arazisini kuşatmış olabilirler, fakat belki de bu geçici bir durumdur. Barış ve bolluk zamanı yeniden gelebilir. Barış döneminde bu arazide yaşadığımı düşün. Arima'nın adamları buradan geçerken burayı nasıl aldığımı hatırlayacaklar. ‘350 *ryoya* anlaşmıştık fakat ödeme gününde Mita'daki bir savaş yüzünden Fukuzawa burayı 100 *ryoya* aldı. O 250 *ryo* kazandı biz 250 *ryo* kaybettik.’ Buradan her geçişlerinde evimde gözleri kalacak. Böyle nahoş bir şekilde anılan bir evde yaşayamam.”

“İşte bu nedenlerle söylediklerin beni ilgilendirmiyor. Parayı benim adıma Arima'ya vermeni istiyorum. Kaybetsem bile

bu önemli değil. Daha büyük bir savaş da olabilir ve ben burayı terk edip kaçmak zorunda kalabilirim. Fakat hayatta her şey belirsiz olduğu için gelecekteki olasılıklarla çok fazla ilgilenmiyorum. Çok sevdiğimiz insanlar bile aniden ölebiliyor. O halde neden bir mülke bu kadar güvenelim? Parayı şimdi ödemek istiyorum.”

Sonunda Ohashi'yi parayı Arima klanına götürmeye ikna ettim. Para konularındaki bu hassas tavrım, insanın para uğruna fikrini değiştirmesini alçakça bulan eski samuray ruhumdan kaynaklanıyor olabilir.

ÇOCUKLARIMIN EğİTİMİ İÇİN KULLANABİLECEğİM PARAYI REDDEDİYORUM

Buna benzeyen bir başka olay daha oldu. Meiji'nin ilk yıllarında Yokohama'da kurduğu okulda genç öğrencilerimden bazılarını öğretmen olarak istihdam eden zengin bir tüccar vardı. Benim de okulda çalışmamı ve okulun yönetimini üstlenmemi arzu ettiğini belli belirsiz ima ediyordu. O sırada beş ve yedi yaşlarında iki oğlum ve küçük bir kızım vardı. Her iki oğlumu da eğitimleri için yurt dışına göndermeyi arzu ediyordum. Fakat onlara bu ayrıcalığı verebilecek kadar kazanıp kazanamayacağımdan emin değildim.

Başkalarının bu konuda ne yaptığını anlamak için etrafa baktığımda çoğu bilim adamı ve memurun, oğullarını yabancı ülkelere gönderebilmek amacıyla devletten burslu öğrenci olarak kabul edilmeleri için her yolu denediklerini fark ettim. Pek çok görüşme ve entrikaların ardından istediklerini ele geçirdiklerinde sanki bir av partisinde büyük bir av yakalamışçasına çok seviniyorlardı. Tabii ki insan doğal olarak oğlunun iyi bir eğitim görmesini arzu edebilir, fakat bunun için bir dilenci gibi yalvararak

sağa sola gitmek... Bu bana iğrenç geliyor. Eğer insan yoksulsa ya da yeterince kazanamıyorsa, yapacağı tek şey çocukları için böyle bir eğitim düşünmemektir.

Bu adamları içimden küçük görüyordum. Fakat kendi iki oğlumu ve yurt dışı eğitim masraflarını düşündükçe çıkar yol bulamıyordum. Sonuçta ilk önce para gerekiyordu ve onlar gidecek yaşa gelene kadar, geçecek on yıl içinde, bu parayı kazanabileceğimden şüpheliydim. Çok endişeleniyordum, paranın olmasını ne kadar çok istediğimi arkadaşlarıma söylemekte bir sakınca görmedim.

Bu, Yokohomalı zengin tüccarın kulağına gitmiş olsa gerek, çünkü bir gün beni aradı ve açıkça okulunun yönetiminden sorumlu olmamı teklif etti. “Bu iş için sana herhangi bir maaş teklif etmeye çekiniyorum, bu bana pek uygun gelmiyor. İşte teklifim; oğullarını rahatça yabancı okullara gönderebilmen için bir fon belirleyeceğim, on bin yenlik bir fon. Şimdi ihtiyacın olmadığına göre bunu bir bankaya yatırabilirsin. Para faiz getirir ve oğulların yurtdışına gidecek yaşa gelene kadar da bütün harcamaları karşılamaya yetecek kadar para birikmiş olur. Teklifime ne dersin?”

Böylesine ihtiyacım olduğu sırada bu, Tanrı’dan gönderilmiş bir hediye gibiydi. Hemen “Evet,” diyebilirdim, fakat durup düşündüm: “Bu o kadar kolay değil. Dürüst olmam gerekirse şimdiye kadar okulun yönetimini üstlenme konusundaki imalarını belirli nedenlerden dolayı göz ardı ediyordum. Eğer şimdi bu teklifi kabul edersem bu demek olacak ki şimdiye kadar teklifini reddetmekte hatalıydım. Ya da bu parayı almam hata olacak, çünkü eğer bu cazip teklife boyun eğersen zamanla para için her şeyi yapar hale geleceğim.”

“Şimdi bu parayı niçin istiyorum? Çocuklarım için... Onların bilim adamı ve yararlı insan olmalarını istiyorum. Fakat bir babanın görevi oğullarının bilim adamı olmasını sağlamak mıdır? Bunu da düşünmeliyim. Elbette bir baba oğullarından

sorumludur, fakat bir babanın en iyi eğitimi, iyi ya da kötü, ne pahasına olursa olsun sağlaması şart mıdır? Elbette ki barınma ve yiyecek ihtiyaçlarını olduğu gibi mümkün olan en iyi eğitimi de kendi olanakları içinde sağlamalıdır. Fakat bu kadarı yeterli olmalı. Bir baba oğlunun hatırı için ilkelerini çiğnememelidir. Baba, baba olmalı; oğul da oğul.”

“Oğullarım için kendimi küçük düşürmeye niyetim yok. Elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışacağım, ama o kadar. Para yokluğu nedeniyle daha iyi bir eğitim alamazlarsa bu da onların kaderi sayılmalıdır.”

Böyle karar vererek içten teşekkürlerle tüccarın teklifini geri çevirdim, çünkü o da teklifini en nazik biçimde yapmıştı. Bu kararı vermek kolay olmadı. Çocuklarımı gözlerimin önüne getirerek zihnimde geleceklerini ve onlara sağlayabileceklerimi düşünerek gerçekten de görüşme boyunca iki düşünce arasında gidip geldim.

Ardından yine paramı dikkatle kullanmaya devam ettim. Yazılarıma ve çevirilerime ara vermeksizin çalıştım. Şans eseri gelirim umduğumdan da fazla arttı. Oğullarımın gitme zamanı gelmeden para hazırды. Böylece yeğenim Nakamigawa Hikojiro’yu İngiltere’ye gönderdim. O benim tek yeğenimdi, ben de onun tek amcası; birbirimizi hep baba oğul gibi görmüştük. İngiltere’de bulunduğu üç dört yıl boyunca, doğal olarak harcamaları epey tuttu; ancak kendi oğullarımı da altı yıllığına Birleşik Devletler’e göndermeme yetecek kadar para biriktirebildim.³

3. Büyük oğlu Ichitaro hem Cornell Üniversitesi’nde hem de özel ders alarak İngiliz edebiyatı okudu. Onun bir küçüğü Sutejiro ise 1888’de Massachusetts Institute of Technology’den inşaat mühendisi olarak mezun oldu. Geri döndüğünde Ichitaro Keio Üniversitesi’nde öğretim üyeliği yaptı, daha sonra aynı üniversitede *Shato* (Rektör) oldu. Sutejiro bir müddet demiryolu mühendisi olarak çalıştıktan sonra babasının gazetesi *Jiji-shimpo*’nun yönetimini üstlendi.

Tüccarın teklifini geri çevirdiğim için kendimi çok mutlu hissediyorum. Eğer kabul etmiş olsaydım hayatım boyunca pişmanlık duyacaktım. Şimdi bile bu olay aklıma geldikçe kendimi değerli bir mücevheri çizilmekten kurtarmış gibi hissediyorum.

KURALA GÖRE ÖDEME

Başlıca örnekler bunlar, fakat daha ufak sorunlarda da ilkelerime aynı şekilde bağlı kaldım. Meiji'nin dokuzuncu yılında (1876) iki oğlumla Kansai'ye bir geziye gittim. Büyük oğlum on iki yaşından biraz büyüktü, küçük on yaşındaydı. Yardımcımız olmak-sızın sadece üç kişiydik. Önce Tokyo'dan birinci sınıf yolculuk için tarife bedeli olan on ya da on beş yeni ödeyerek Mitsubishi şirketinin posta gemisiyle Kobe'ye ulaştık. Kobe'den başlayarak Osaka, Kyoto ve Nara boyunca uzun bir yolculuk yaptık. Dönüşte Kobe'de bir handa kaldık, hanın sahibi Komba Koheiji'yi tanıyordum. Kâhyasından eve dönüş yolculuğumuz için büyükler için iki tane ve bir de yarım bilet olmak üzere biletlerimizi almasını rica ettim.

Gemiye binmek üzereyken sadece bir tam ve iki yarım bilet olduğunu fark ettim. Kâhyayı çağırarak yarım bileti tam biletle değiştirmesini istedim, fakat düşündüğümün aksine hata yapmamıştı. Beni ikna etmeye çalışarak cevap verdi: "Bir sorun yok efendim. Küçük beyin tam yaşını ve doğum gününü –on ikiden birkaç ay büyük– söylemekle çok iyi ettiniz. Tabii şirketin on iki yaşla sınırlanmış bir kuralı var, fakat hiç kimse çocuğu on üç ya da on dört yaşını geçene kadar tam ücret ödemiyor."

Sözünü kestim ve "Kural kuraldır; oğlum yaş sınırını ister iki üç ay ister iki üç gün geçsin hiçbir şey değişmez. Şirketin kuralına göre ödeme yapıyorum."

İnatçı kâhya ısrar ediyor, benim aptalca kapris yaptığımı düşünüyordu ve paramı bu şekilde boşa harcamama inanmadığını söylüyordu. Nihayet kendisine doğrudan: “Ne söylediğin umurumda değil. Kendi paramla ödüyorum. Senin işin, söylediğimi yapmak. Ne söylüyorsam onu yap!” dedim.

Gemiye binme telaşı arasında bilet değiştirildi. Bu bana alışverişin karşılığını tam olarak ödemek kadar açık bir zorunluluk gibi geliyor. Fakat öyle görünüyor ki kimileri, anlaşılmadığı sürece, lüks şeyler çalmaktan hoşlanıyorlar. Bir sonraki gün de tesadüfen bindiğim trenin birinci sınıf kompartımanına bir adamın girdiğini gördüm. Elinde mavi bir bilet (ikinci sınıf) sakladığı belliydi. Böyle şeylerden daima iğrenmişimdir.

Buraya kadar anlattıklarım da para konularında çok dürüst bir kişi gibi görünmüş olabilirim. Oysa itiraf etmeliyim ki her zaman böyle değildim. Sıra kendi klanıma ait parayı kullanmaya gelince tamamen başka türlü davranıyordum. Birkaç yıllık sürede ve hangi koşullarda nasıl tamamen değiştiğimi şimdi anlatacağım.

Restorasyon sırasında Şogunluk, buyruğu altında bulunanlara kendi gelecekleriyle ilgili aşağıdaki üç durumdan birini seçme özgürlüğünü verdi:

1. *Şogun’u bırakarak İmparator’un tebaası olmak.*
2. *Şogun’un buyruğu altında kalmak ve onunla emeklilik yeri olan Shizuoka’ya gitmek.*
3. *Kendi samuraylık sınıflarını bırakıp sıradan vatandaş olmak.*

Hiç tereddüt etmeden sonuncuyu seçtim ve o günden itibaren de kılıç takmaktan vazgeçtim. O sırada şogunluğun buyruğu altındaydım, fakat hâlâ Nakatsu klanının üyesiydim ve pirinç hakkımı onlardan alıyordum.

KLANIN VERDİĞİ PİRİNÇ HAKKINI REDDEDİYORUM

Bunu takiben samuray pozisyonumdan ve şogunluktan aldığım aylığımdan vazgeçtiğime göre kendi klanımdan aldığım pirinç hakkımdan da vazgeçmem gerektiğine karar verdim. O sırada çok büyük bir gelirim yoktu, sadece kitaplarımın satışından biraz kazanıyordum. Gösterişsiz bir yaşam sürüp azla yetinerek sağlığım ve çalışmalarım devam ettiği sürece aileme bakabileceğimden kesinlikle emindim. Bu nedenle bir beyefendi gibi bundan sonra feodal maaşımı almayı reddettim.

Tuhaf bir şekilde klan memurları memnun olmadılar. Pirinç hakkımı daha önceden olduğu gibi almaya devam etmem gerektiğinde ısrar ettiler. Çok gariptir ki biz bir şey istediğimizde insanların vermesi zor olur, fakat bir teklifi reddettiğimizde, almamız için uğraşırlar. Tartışma neredeyse bir kavgaya dönüştü... Sonunda klan ofisindeki görevliler payımı, “cömert hediyesini” reddetmekle lorda saygısızlık ettiğimi söylemeye başladılar.

“Pekâlâ o halde bayım,” dedim kan beynime sıçrayarak. “Pirinç hakkımı kabul edeceğim, fakat kabuksuz olmasını rica ediyorum: Her ay. Yoo yoo hayır. Her ay değil, her gün ve pişirmenizi de istiyorum. Bütün bu harcamalar ücretten düşülebilir. Bu şartlar altında hakkımı memnuniyetle alırım. Saygısızlıkla suçlanmak umurumda değil.”

“Ve pirinç hakkımı yenebilecek şekilde pişmiş olarak aldığımıda, Shinsenzalı dilencilere haber gönderip caddedeki ihtiyaç sahibi herkese bedava yemek verildiğini söylemeyi planlıyorum. Her sabah evimin önünde dilencilerin lordumun cömert hediyesinin keyfini çıkarmalarını sağlayacağım.”

Bu sözlerim görevlileri hayretler içinde bıraktı. Aylığının verilmesi iptal edildi ve istediğim şekilde klanla aramdaki bütün ilişkiler kesildi.⁴

KLANIMA HİLEKÂRCA DAVRANABİLİRDİM

Çok alicenap ve cömert davranmış gibi görünebilirim, fakat bundan birkaç yıl önce klana kendi çıkarıma olmak üzere oyun oynadığım pek çok olayı hatırladığımda bu son olay şaka gibi geliyor. Lordumuzdan ne zaman hediye alsam, bunu “saygıdeğer bir hediye” olarak kabul ettim ve hiçbir zaman borcumu geri ödemeyi düşünmedim. Lordun misafiri olarak bir yemeğe davet edildiğimde kendisini sadece basit bir teşekkürle selamladım ve asla misafirperverlik göstermiş olduğunu düşünmedim. Aramızdaki ilişkiyi hiçbir zaman iki insan arasındaki ilişki olarak görmedim ve hediyesini kabul etmekten asla utanmadım. Bu tavrımda yalnız değildim. Bütün klan böyleydi, hatta ülkedeki tüm klanların bütün üyelerinin aynı şekilde davrandığını söyleyebilirim.

Lordun hediyeleri ile ilgili bu şekilde hissettiğim müddetçe klanla ilgili para konularında da açgözlü olmam normaldi. Klandan fazladan bir *ryo* bile sızdırabilsem avını yakalayan başarılı bir avcı gibi mutlu oluyordum. Parayı “şerefli bir borç” olarak kabul edip “borç” olarak alıyordum, fakat para bir kez elim geçince asla geri ödemeyi düşünmüyordum. Ne şeref ya da utanç beni etkiliyordu ne de eğer benim işime yarayacaksa yalan söylemekten ya da dalkavukluktan çekiniyordum.

4. O dönemde feodal ilişkiler kesilmiş olduğu halde Fukuzawa'nın klanına ve lorduna gösterdiği özel ilginin devam ettiği 299 ve 300. sayfalarda aktarılan anekdotla kanıtlanabilir. Ayrıca on dördüncü bölümdeki sekiz nolu dipnota da bakınız.

Obata ve diğerkleri Yedo'ya geldiklerinde onlarla ben ilgiliniyordum. Doğal olarak klan onların harcamalarını karşılamama yetecek kadar para vermiyordu. İhtiyaçlarını karşılamak için kendi yaratıcılığını kullanıyordum. Örneğin Yokohama'daki haftalık İngiliz gazetesinden çeviriler yapıp bunları Saga, Sendai ve diğerk klanların şansölyelerine satıyordum. Yabancı ülkelerden getirip fazla kullanmadığım kitaplarımı da sattım. Öğrenci sayısı fazla olduğu ve sürekli ihtiyaçları olduğu için bir şeyler yapmak zorunda kalmıştım.

ENTRİKAYLA YÜZ ELLİ RYO KAZANDIM

Yedo'da klanın hazinesinde biraz para olduğunu duyduğumda makul bir hikâye uydurarak şansölyeye gittim. Pek çok kez eğilerek kendisini selamladıktan sonra kısa süre içinde elime yüzelli ryo geçeceğini söyledim. Aradaki bu kısa sürede kullanmak üzere bu miktarda borç istediğimi son derece masum bir şekilde ifade ettim. Şansölye, o sırada Hemmi Shima'ydı, çok namuslu ve iyi huylu bir adamdı. "Kısa sürede ödemek şartıyla sana 'onurlu bir borç' verilmesine kimsenin bir itirazı olmaz sanırım." diye cevapladı. Bu belirsiz ve hiç de bağlayıcı olmayan cevabı alınca doğruca hazine yöneticisine koştum ve hemen parayı istedim. Yönetici şaşırdı ve şansölyeden herhangi bir emir almadığını söyledi.

"Hiç sorun değil," diyerek onu ikna ettim. "Her şey tamam. Geriye bir tek paranın verilmesi kaldı."

"Tamam, şansölye konuyu bildiğine göre benim bir itirazım olamaz." dedi memur sakince.

Bu da yine pek kesin olmayan bir cevaptı, fakat ben onu söz olarak kabul ederek hazineden sorumlu olan diğerk memura gittim. Kendisine, şansölyeden yönetime kadar gereken bütün

izinleri aldığımı, üç ay içinde borcu ödeyeceğim için ne olursa olsun kendisinin sorumlu olmayacağını anlattım. Bu şekilde ani bir yıldırım gibi görevliler arasında herhangi bir görüşme olmadı. Yüz elli ryo alıp çıktım. Denizin altında ejderhanın mağarasından mücevherleri çalmış gibi hissediyordum kendimi. Ve bu mücevherleri geri vermeye hiç niyetim yoktu! Hilekârca bir davranış mı? Eh öğrencilerimle birlikte bu parayla bir yıl boyunca rahat ettik!

YABANCI BİR KİTABI BAHANE EDEREK DAHA FAZLA PARA ALIYORUM

Bir keresinde yine yabancı bir kitapla başka bir şansölyeye, Okudaira İki'ye, kitabı benden satın almasını söylemek üzere gittim. Bu beyefendi kitapların değeri ve bedeli konusunda çok bilgiliydi. Elimdeki kitaba bakarak az bulunan bir kitap olduğunu ve çok değerli olduğunu söyledi. Kitabı bol bol övmeye devam etti, fakat ben işimi biliyordum. Fazlasıyla emindim ki sıradan şeyler söyleyecek olsam, kitabın değerini vurgulayıp ucuza satmaya razı olduğumu söylesem kitabı başkalarına götürmemi söyleyecekti. Ben farklı taktikler kullandım.

“Evet biliyorum bu az bulunan bir kitap,” dedim. “Fakat sizden onu satın almanızı istememin asıl nedeni şu ki parayı sizden almak istiyorum, çünkü siz kitabı satın aldıktan sonra ben de kullanmak üzere sizden ödünç alacağım. Kısacası bu, parayı karşılıksız almak için hazırladığım küçük bir entrika. Bu nedenle lütfen parayı kitabın karşılığıymış gibi alayım. Aslında soyluluk maskesi altında gizlenen bir dilenciyim.”

Şansölye de bir keresinde kendi kitabını klanı yirmi ryo satarak klanı kendi çıkarına kullanmıştı. Durumu biliyordum.

Eğer reddetseydi, ben de hemen kendi sahtekârlığını ona hatırlatacaktım. Pazarlığım neredeyse bir şantaj gibiydi. Her neyse şansölye daha önce yaptığını unutmayıp bana yirmi ryo vermeye kendini mecbur hissetti.

Bu paranın on beş rynosunu memleketteki anneme gönderdim ve böylece ailemi o an için mali sıkıntıdan kurtarmış oldum. İlk günlere dönecek olursak o sırada, bugün beni epeyce utandıran pek çok düzenbazlık yapmıştım. Ancak o sırada hiç vicdan azabı hissetmiyordum. Aksine, eğer becerebiliyorsam parayı almamamın aptallık olduğunu düşünüyordum. Tıpkı bir avda olduğu gibi “serçe”den ziyade “kaz” yakalamaktan gurur duyuyordum.

İNSAN, TOPLUMUN SIRTINDAN GEÇİKEN BİR ASALAKTIR

Şu anda, o sırada klanıma karşı terbiyesizce davranmış olmamın hesabını vermem çok zor. İyi bir aileden geliyordum ve annelerin en iyisi tarafından yetiştirilmiştim. Gerçekten de hiçbir zaman başkalarının sahip olduklarına karşı açgözlü davranmamaya kararlıydım. Sıra klanıma gelince niçin utanmadan hilekârca davranıyordum?

Şimdi düşünüyorum da acaba toplumda tam zamanını kollayarak şişmanlayan bir “kurtçuk” –dönemin adetleriyle beslenen bir çeşit parazit– gibi miydim? Bu kurtçuk klanın lorduna her zaman saygı göstermiş ve onu bir çeşit süpermen olarak kabul etmişti. Bu kurtçuğa göre lordun sahip olduğu şeyler herkes tarafından son damlasına kadar kullanılan ve sömürülen doğal kaynaklar gibiydi. Sanırım beni bu hayalden uyandırmak için toplumda bir devrim gerekliydi. Üç yüz yıllık Tokugawa rejimi-

nin yıkılması benim için dönüm noktası oldu ve ilk kez lordumun da benim gibi bir insan olduğunu, kendisine böyle utanç verici bir şekilde davranmamam gerektiğini fark ettim. Hatta klanın kendi rızasıyla bana vermek istediği pirinç hakkımı reddederek değişim geçirdiğimi görmek beni zerre kadar şaşırtmadı. O sırada bunu anlamaya çalışmak için uğraşmadım, ama şimdi eminim ki feodal hükûmetin düşüşü beni köle gibi davranmaktan kurtarmış oldu.

ÇİN'İN GELİŞMESİNİ UMMAK İMKÂNSIZ

Bu kişisel deneyimi daha büyük bir soruna uygulayarak bugünkü Çin hakkında birkaç söz söyleyebilirim. Eski hükûmet bu şekliyle kaldığı sürece Çin halkının uygarlığa doğru ilerlemesinin imkânsız olduğuna eminim. Ne kadar büyük devlet adamı gelirse gelsin –hatta yüz Li Hung-Changs gelse bile– gözle görülür bir gelişme beklenemez.

Fakat şimdiki yönetimi dağıtıp tüm ulusu en baştan yeniden kurarlarsa, o zaman büyük olasılıkla halkın düşünce yapısı değişecektir ve o zaman bu yeni zihinler yeni bir uygarlığa doğru kendi yollarını çizme sorumluluğunu elde edebilirler. Bu, yani bizdeki Restorasyon hareketinin bizler için başarabildikleri, Çin için de aynı şekilde geçerli olur mu garanti edemem, fakat bir ulusun bağımsızlığını sağlamak amacıyla denemek için bile olsa bir hükûmeti yıkmaktan çekinmemeliler. Çinliler de devlet mi halk için vardır yahut halk mı devlet için, bilmeliler.

KLANIMIZDAKİ BARIŞIN AÇIKLANMAYAN SEBEPLERİ

Mali deneyimlerimi bir kenara bırakacak olursak çok hoş birkaç anımın olduğu klanım Nakatsu hakkında birkaç söz söylemek isterim. Diğer klanlarda üyelerinin eski hükûmete mi bağlı kalacakları yoksa imparatora bağlılık yemini mi etmeleri gerektiği konusunda çıkan tartışmalar sık sık gerçek bir çatışmaya dönüşüyordu. Restorasyon'un ardından kazanan tarafın kaybeden tarafın liderlerini kendilerini öldürmeye zorladıkları ya da klanın ne şekilde yeniden organize edileceği konusunda kan döküldüğü durumlar olmuştu. Pek çok klanda –belki de onda sekiz ya da dokuzunda– durum buydu.

Bizim klanımız Nakatsu'da da eğer ben politik hırs gösterip herhangi bir tarafı destekleseydim gerçekten böyle sıkıntılar yaşayabilirdik. Fakat arkadaşlarım politik konularda tartışırken bile nezaketimi korudum. Öyle hissediyorum ki bu sürecin hiç kan dökülmeden atlatılmasında benim de etkim olmuştur. Bir tek görevli bile azledilmemişti.

KORKAK BİR SİYASİ TAVRI SAVUNUYORUM

Meiji'nin üçüncü yılında (1870) annemi başkente getirmek üzere geri döndüm. O zamana kadar pek çok değişiklik zaten gerçekleşmişti. Şansölyenin evine davet edildim, memurlar benim görüşlerimi öğrenmeyi arzu ediyorlardı. Benden çok radikal bir konuşma yapmamı bekler gibiydiler.

Ben yerimi aldığımda yüksek dereceli memurlardan biri endişeli bir sesle çok şaşkın olduğunu, kendini yoğun sis içinde kalmış gibi hissettiğini söyleyerek klanın gelecekle ilgili politikası hakkında düşüncelerimi sordu. Cevap olarak, yapılmasını öne-

rebileceğim yeni bir şey olmadığını söyledim. Öyle görünüyordu ki diğer klanlarda bütün klan üyelerinin maaşlarının eşitlenmesi eğilimi hakkında çok büyük tartışmalar oluyormuş, fakat benim görüşüm eski sistemi olduğu gibi korumak ve herhangi bir karışmayı önlemek üzere önceden olduğu gibi herkesin eskiden ne alıyorsa aynısını almasını sağlamak gerektiği idi.

SİLAHLARIN SATILMASINI SAVUNUYORUM

Dinleyicilerin şaşırdığını fark ettim. Aynı zamanda benim muhafazakâr yaklaşımından da çok memnun olmuş gibi görünüyordular. Konunun diğer yönünden bahsetmeye devam ederek “Maaş ve rütbe söz konusu olduğunda eski düzenin korunmasından yanayım, fakat silahlarla ilgili bir öneride bulunmak istiyorum. Pek çok silah ve topumuz var. Yani büyük olasılıkla onurumuzu silahların gücüyle korumaya hazırız. Fakat bu donanımla komşularımıza direnmek gerçekten mümkün mü sorarım size? Hiç sanmıyorum.”

“Farz edin ki Choshu bizden kabul etmek zorunda kalacağımız bir şey talep etti. Ya da farz edin ki Satsuma bize saldırdı, biz kendimizi savunamayız. Riskli bir durumdayız. Durumu birkaç kelimeyle özetleyecek olursam: Zayıf bir klan suç işleyemez, silahları dert yaratır.”

“Bu nedenle zor ve kesin bir adım öneriyorum: Silahlarımızdan tamamen vazgeçelim. Bütün silahlar Krupp yapımı, üç-dört bin yen hatta belki on bin yen edecektir. Böylece klanımız eski Ryukyu gibi bir devlet olabilir. Eğer Choshu bize saldırırsa, canları ne istiyorsa yapmalarını fakat gidip doğrudan Satsuma’yla kavga etmelerini söyleriz. Böylece bütün sorunlarımız diğer klanlara devrederek barış içinde yaşayabiliriz.”

“Ancak o zaman ülke yeni bir uygarlığa doğru gelişebilir. Asıl en önemlisi yeni okullar açmak ve klanımızdaki gençlere gelecekte uygarlığın nasıl olacağını öğretmek.”

“Silahları ortadan kaldırmamız bizi büyük bir yükten kurtaracak ve hatta bizi canlandıracak. Başka bir planım daha var. Tokyo hükûmeti, orduyu ve donanmayı finanse etmekte zorlanıyor. Kendilerine haber gönderip Nakatsu klanının elindeki silahları kullanmaktan vazgeçmesi nedeniyle hazinesinde bir miktar fazlalık olduğunu bildirebilirsiniz. Bu nedenle Nakatsu uygun görüldüğü şekilde harcamak üzere bu fazlalığı hükûmete sunmaktan mutlu olacaktır, dersiniz. Eminim ordu ve donanma böyle bir teklifi memnuniyetle kabul eder.”

“Şu sırada ülkedeki bütün klanlarda farklı silahlar ve farklı talim yöntemleri kullanılıyor. Birinde Krupp yapımı top var, diğerinde Armstrong; birinde Fransız yapımı tüfekler var, bir başka yerde eski Hollanda silahları... Eminim hükûmet bir ara ülkedeki tüm silahları tek tipe dönüştürmek için can atıyordur, çünkü şu andaki çeşitlilik ve kargaşa ile tehlike anında bir araya gelebilmeye imkân yok. Bu nedenle silahlarımızdan vazgeçip parasını hükûmete vermekten daha iyi bir çözüm olamaz. Bunun iki avantajı olacak: Hükûmet paraya sevinecek, biz de sıkıntıdan kurtulmuş olacağız.”

KILIÇSIZ BİR SAMURAY? İMKÂNSIZ!

Önerim dinleyiciler arasında hiç taraftar bulmadı. Suganuma Shingemon ve askeri memurlardan üç dördü önerime şiddetle karşı çıktılar. Orada toplananların hepsi de onlarla aynı fikirdeydi. Düşüncemin bir samuraya kılıçlarından vazgeçmesini emretmek gibi bir şey olduğunu söylediler ki bu da imkânsızdı!

Tartışmayı uzatmadım: “Önerimi benimsemediyseniz lütfen unutup gitsin. Sadece faydalı olacağını düşünmüştüm.” diye ekleyip daha fazla tartışmaktan vazgeçtim.

Bununla birlikte benim soğukkanlılığım sayesinde Nakatsu klanının herhangi bir uzlaşmazlıktan ve olası felâketlerden kurtulduğu da bir gerçek. Bunun da ötesinde klan, memurlarından hiçbirinin maaşını azaltmadı, hatta bir miktar artırdı. Her neyse, sonuçta bütün memurların davranışlarının adil ve dürüst olduğu belli oldu. Eşimin ailesi örneğin, iki yüz elli *koku* almakta-yken, Meiji’nin dördüncü yılında (1871) klanın dağılışı sırasında kendilerine üç bin yenlik bir hükûmet bonusu verildi. Kız kardeşi Imaizumi’nin ailesi önceden üç yüz elli *koku* alırken kendilerine dört bin yenlik bir bono verildi. Ne yazık ki bu bonolar “Haksız paradan hayır gelmez.” diyen eski bir atasözünde olduğu gibi kısa sürede kayboldu ve şimdi hepsi yine yoksul hâldeler. Fakat daha önce de söylediğim gibi Nakatsu klanı Restorasyon sürecini gerçekten huzurlu geçirdi.

İŞ HAYATI BANA UZAK

Parasal konulardaki hatıralarıma dönecek olursak –pek çok kez söylediğim gibi– para harcarken çok dikkatli ve titizdim, fakat para kazanmak söz konusu olduğunda gerçekten ilgisizdim. İş hayatının genel prensiplerine dair bilgim ya da fikrim yok demek istemiyorum, sadece alıp satmak ya da borç alıp vermekle uğraşmaya hevesli değilim. Bu işler bana keyif vermiyor. Galiba ticaretin saygıdeğer bir iş olmadığı yönündeki eski samuray düşüncesi aklımda yer etmiş.

Yedo’ya ilk geldiğimde klanda yaşça benden büyük bir arkadaş, Okami Hikozo, Flamanca bir sözlüğün baskı kopyalarını

yapıp tanesi beş ryodan satarak geçiniyordu. Bu, o dönem için uygun bir fiyattı, çok satış yapıyordu. Bir gün bir arkadaşımı bu kitabın bir kopyasını satın almasını sağladım ve Okami'ye beş ryo götürdüm. Okami beni çok şaşırtarak bana kâğıda sarılmış olarak bir *bu* geri verdi. Ne demek istemişti? Sadaka verilmesi gereken yoksul biri olduğumu mu düşünüyordu? Saygınlığımı yitirdiğimi düşünerek kendisiyle ciddi bir tartışmaya giriştim. Komisyon olarak para almanın tüccarların işi olduğunu düşünüyor ve bunu da kendimle bağdaştırmayı hayal bile etmiyordum.

BİR YANGIN SÖNDÜRÜCÜ ALIRKEN PARA SİSTEMİNDE BİR HATA BULUYORUM

Para kazanmaya uzak duruşum işin pratik kısmıyla ilgiliydi. Ekonomi teorilerine gelince, bunları çok iyi anlıyor ve hatta o dönemdeki pek çok tüccarı geride bırakıyordum. Bir gün Kaji-bashi yakınındaki bir nalbur dükkanından yangın söndürücü (*daijuno*) satın alıyordum. Bir sebeple, çok fazla sayıda bozuk para olduğu için, o gün yanımda para taşıyan bir yardımcım vardı. Birdenbire fark ettim ki ödediğim bu bozuk paraların ağırlığı yedi ya da sekiz pounddu. Yangın söndürücünün ağırlığı ise sadece iki ya da üç pounddu. Ancak hem alet hem de bozuk paralar aynı metalden –bakırdan yapılıyordu. O halde bozuk para, metal aletten daha az değerliydi –ekonomik sistemimizde ne korkunç bir hata! Aleti imal etmek için bozuk paraları eritsek daha kârlı çıkacaktık. Her neyse bu durum çok uzun süremezdi. Japonya'daki nakit paranın değeri tabii ki er ya da geç artacaktı.

Biraz daha ileri giderek, Japon altın ve gümüş paralarının gerçek değerlerini karşılaştırdım. Yabancı standartlara göre bir altın on beş gümüş değerinde olmalıydı. Fark ettim ki yürürlük-

te olan para sistemimiz tamamıyla hatalıydı –hem de korkunç hatalı. O zaman yabancı tüccarların, limanlar açıldığından beri, Japon altın paralarını ihraç ederek büyük miktarda kârlar elde ettiği yolundaki bir zamanlar duymuş olduğum dedikoduya bir anlam verebildim. Bunun üzerine tanıdığım zenginlerden birine altın paraya yatırım yapmasını önermeye karar verdim.

Kendim bu işe girmeyi hiç düşünmüyordum, fakat arkadaşlarımı bu durumdan haberdar etmenin faydalı olacağını düşündüm. Bu, Ansei'nin altıncı yılında (1859) gemiyle Amerika'ya gidişimden az önceydi, aylar sonra döndüğümde, benim önerime uyarak epey kâr ettiğini söyledi. Memnuniyetinin bir ifadesi olarak da avuçlarımı, taşana kadar gümüş parayla doldurdu. Kendisine pek fazla teşekkür etmedim ya da durup paraları saymadım, fakat yoksul bir arkadaşımı yakındaki restorana götürdüm. Kendimize, arkadaşımın da yiyip içebileceği her şeyi sipariş ettiği bir ziyafet çekerek parayı bitirdik. Parayı kullanışım ya da parayla ilgili bilimsel pratiğimin derecesi ancak bu kadardı.

MUHASEBECİLİK KİTABININ İLK ÇEVİRMENİ KİTABI YORUMLAYAMIYOR

Restorasyon'un ilk yıllarında muhasebecilik⁵ metotları hakkında bir kitap tercüme ettim ve şu anda kullanılan tüm metinlerin benim kitabımı örnek aldığını biliyorum. Bu nedenle uzmanı olacak kadar değilse bile işin pratiğiyle ilgili de biraz bilgim var. Fakat bir kitap yazarı ile iş adamının kafa yapısı farklıdır. Kendi muhasebecilik bilgimi kullanamam, hatta başkalarının

5. H. B. Bryant ile H. D. Stratton'ın kaleme aldığı *Common School Book-Keeping Embracing Single and Double Entry* (1871) isimli kitaptan çeviri yapıldı. Çeviri 1873'te basıldı.

hazırladığı dosyaları anlamakta büyük güçlük çekerim. Tabii ki anlamak için özel bir çaba harcasam şüphesiz bunları yorumlayabilirim, fakat böyle şeyleri, gazetem ve okulumun hesapları da dahil olmak üzere, gençlere bırakmayı tercih ediyorum. Beni sadece sonuçtaki rakamlar ilgilendiriyor.

Ara sıra bir öğrenci gelip saklamam için parasını bana bırakır, her ay gelerek cep harçlığını alırdı. Şimdiki Peers ailesinin bir üyesi olan Takiguchi Yoshiro da okul yıllarında böyle yapıyordu. Bir keresinde birkaç yüz yen emanet etmişti. Parayı ofisteki çekmecemde saklıyor, ayda bir geldiğinde kendisinin ihtiyacına göre on, on beş yen verip kalanını sarıp tekrar çekmeceme koyuyordum.

Elbette ben de başkaları gibi bu parayı bankaya yatırmanın çok daha uygun olacağını biliyordum ama nedense böyle yapmıyordum. Sadece bu gencin parasını bankaya yatırmaya isteksiz olmakla kalmayıp aynı zamanda kâğıt paraları değiştirmeyi bile doğru bulmuyordum. Belki tuhaf bir düşünce, feodal samurayların doğuştan gelen yaklaşımına ya da öğrencilik yıllarından kalan parayı yazı masasının çekmecesinde saklama alışkanlığıma bir geri dönüş olmalı.

BORÇ MAKBUZUNA KARŞILIK BİR MİLYON YEN

Bir gün tanınmış bir banker ziyaretime geldi. Söz dönüp dolaşıp para konularına geldi. Yüksek finansmanla ilgili bana göre çok şaşırtıcı ve anlaşılması güç şeyler anlatmaya başladı: “İyi ama sen işleri kesinlikle daha da güçleştiriyorsun. Niye buradan borç alıp oraya ödeyerek olayları karmaşıktırırıyorsun? Tüccarların sık sık borç para alarak iş yaptıklarını biliyorum, ama borç verdiğinde hiç olmazsa bu kadar parayı bir kenara ayırabiliyorsun demektir. O halde niçin borç alıyorsun? Tüccar bile olsa insanın

kendi parasını kullanıp borca girmemesi daha doğal değil mi? İşleri böyle karmaşıktırarak başına gereksiz dert alıyormuşsun gibi geliyor bana,” dedim.

Banker arkadaşım güldü ve benimle alay etmeye başladı: “Ne kadar safsın. Bir iş adamı karmaşık işlerden hoşlanır. İşler ne kadar karışırsa aklını kullanmak için o kadar çok fırsat bulmuş olur. Kimse artık senin ruhani fikirlerinle iş yapmıyor. Sadece tüccarlar değil, dünyadaki herkes şöyle ya da böyle borç almalıdır. Hiç borç almamış biri var mı dünyada?”

Aniden farkına vararak cevapladım: “Dünyada borç almayan hiç kimsenin olmadığını söylüyorsun. İşte karşında. Hayatım boyunca hiçbir zaman hiç kimseden ödünç para almadım.”

“Hadi canım!”

“Hayır, bir kez bile almadım. Elli yıl önce doğduğumdan beri (bu konuşma on dört, on beş yıl önce olmuştu) başkalarından borç olarak bir *sen* bile almadım. Eğer söylediklerimin doğru olmadığını düşünüyorsan, borç aldığıma dair tek bir makbuz bulmaya çalış. Ya da herhangi bir kâğıt parçası –sadece üzerinde benim mührüm olan resmi anlaşma değil– eğer bir tane bile bulup getirebilirsen bir milyon *yene* satın alırım. Bütün Japonya’da bile olmadığını biliyorum. Buna ne dersin?”

O zaman sanki ilk kezmiş gibi fark ettim ki hayatımda hiç borç para almamıştım. Bu bana her zaman doğal göründü, fakat galiba başkalarının gözünde oldukça alışılmadık bir şeydi.

NİÇİN PARAYI BANKAYA YATIRMAKLA UĞRAŞAYIM

Şu anda birkaç tane mülk sahibiyim. Fakat aile bütçem son derece basit bir şekilde idare edilmekte. Ne borcum var ne de çeşitli zorunlulukları karşılamak için gelirimle hile yapmam gerekiyor.

Genellikle evde iki üç yüz yen bulundururum. Bu miktarı bankada tutup ödemeler için çek kullanmak daha kârlı olabilir. Ve umuyorum bütün Japonlar yavaş yavaş böyle davranmayı öğrenirler, fakat bana gelince eski samuray yöntemini tercih edip parayı ofisteki çekmecemde saklıyorum. Bu bakımdan karım da benden pek farklı değildir. Evimiz apayrı bir dünya gibi, Batı uygarlığının yeni yöntemleri ev bütçemizi pek etkilemedi.

ZOR ZAMANLARDA ASLA ŞİKÂyet ETMEM

İnsanların niçin tuhaf olduğumu düşündüklerini kolayca anlayabiliyorum. Çünkü hayatım boyunca hiçbir zaman ne kadar zor durumda olduğumdan, ailemde öngöremediğim olaylar nedeniyle sıkıntıda olduğumdan ya da işimdeki beklenmedik felaket nedeniyle iki yakamı bir araya getiremediğimden hiç kimseye şikâyet etmedim. Bu sözlere benim sözlüğümde yer yoktu. Böyle şikâyet edenler de bana her zaman tuhaf gelmişlerdir. Kimi zaman bu sözleri borç alabilmek için ipucu olarak ya da sadece o sırada moda olduğu için kullanıp kullanmadıklarını düşünmüşümdür. Her neyse böyle şikâyetler benim anlayışımın ötesinde.

Bir insanın geliri başkalarını ilgilendirmez. Bu konuda konuşup durmak insanın kendi kendisiyle konuşmasına benzer ki dünyadaki en aptalca şeydir. Fazla param yoksa ben de ona göre harcarım. Servetim bile olsa onu boşa harcamazdım. Paramı nasıl harcayacağıma gelince kendimden başka da kimsenin bu konuda bir söz söylemesine izin vermezdim. İster zengin ister yoksul olayım asla kendi sıkıntılarımı anlatıp sızlanmazdım. İnsanın elindekiyle mutlu olması gerektiğine olan inancım ve her zaman böyle rahat görünmem nedeniyle, insanların benim

zengin olduğumu sanmaları doğal olabilir. Fakat böyle tahminler beni ilgilendirmiyor. Ne de tahminlerinin doğru olup olmadığına aldırıyorum. Halimden memnun yaşıyorum.

Birkaç yıl önce gelir vergisi ilk kez alınmaya başladığında görevli bir memur gelerek bana, arazime yedi yüz bin yen değer biçildiğini ve hükûmetin bu değer üzerinden benden vergi alacağını bildirdi. “Şimdi bana söylediklerini lütfen unutma. Senden yedi yüz bin yen vermeni isteyeceğim, bütün ev halkı olarak da evden çıplak olarak ayrılacağız: Ev, depo, ufak tefek eşyalar, tencere, tava ne varsa her şeyi bırakıp gideceğiz. Eğer evime böyle bir değer biçiyorsan gerçekten bu fiyata değip değmediğini öğrenmek istiyorum. Belirsiz bir tahmin istemiyorum. Nakit para istiyorum. İşte o zaman hayatımda ilk kez zengin bir insan olacağım.”

Vergi tahakkuk memuru ile epeyce gülüştük.

ÖZEL HAYATIM KİMSEYİ İLGİLENDİRMEZ

Maddi konulardaki titizliğim doğuştan geliyor olsa da aynı zamanda hayat şartları da bu davranışında rol oynadı. Şimdi altmış beş yaşımdayım, fakat yirmi bir yaşında Nakatsu'daki evimden ayrıldığımdan beri annemin ve yeğenlerimin bakımını da ben üstlendim. Yirmi sekiz yaşında evlendim. Çocuklarım oldu, ailenin tüm sorumluluğunu kendim üstlendim. O zamandan beri kırk beş yıldır, bir kez Osaka'da Ogata Sensei'den rica ettiğim ve kabul gördüğüm büyük misafirperverlik dışında, hiç kimseden yardım istemedim ya da özel konularda hiç kimseye akıl danışmadım.

Büyük bir gayretle çalıştım, hayatımı planladım, arkadaşlar edindim. Bütün insanlara aynı şekilde davranmaya gayret et-

tim, ihtiyaçları olduğunda arkadaşlarıma destek oldum ve çoğu insanın yaptığı gibi başkalarıyla çalıştım. İnsanların yaptıkları tüm işlerin sonucunun Tanrı'ya bağlı olduğuna inanarak, gayretlerim ne zaman boşa çıksa yardım istemeye uğraşmayıp ihtiyalarımdan vazgeçtim. Kısacası başlıca prensibim asla başkalarının kaprislerine aldırmamak oldu. İlk kez ne zaman bu prensibin rehberliğine göre davranmaya başladığımı hatırlamıyorum, fakat galiba çocukluğumdan beri böyle bir eğilimim de vardı.

MASAJ SANATINI ÖğRENİYORUM

On altı on yedi yaşındayken, Shiraishi Sensei'nin denetiminde çalıştığım sırada geçimlerini masörlük yaparak kazanan birkaç yoksul öğrenci tanıyordum. Onlardan çok etkilenerek, Nakatsu'dan kesinlikle ayrılmaya o sırada karar vermiştim. Bir kuruş bile alamadan gidersem hiç olmazsa yemek paramı kazanırım diye düşünerek, bu sanatı onlardan öğrenmiştim. Epey pratik yaparak oldukça ustalaştım. O zamandan beri bunu geçinme amaçlı kullanmadım, fakat eğer iyi öğrenmişse insan sanatı unutmuyor. şimdi bile sıradan bir profesyonelden daha iyi bir masörüm. Kimi zaman tatil yapmak üzere kaplıcalara gittiğimizde eğlenmek için çocuklarıma ve eşime masaj yaparım.

Bu durum belki de bağımsızlık ve kendi kendine yeterli olma prensibimin elle tutulur sonuçlarından biridir. Eğer böyle bir şey ölmüş bir kişinin yaşamöyküsünde yazılacak olsaydı, yazar şöyle derdi: "Bay falanca, çocukluk yıllarından beri büyük bir inançla bağımsızlık prensibine sahipti. Filan yaşta, filanca okulda öğrenciyken masaj sanatını öğrendi vs vs..."

Yaşamöyküsünü yazan kişi masaj meselesini gereğinden fazla büyütdü. Fakat benim hırsım yoktu ve o yaşta aslında

bu konuda hiç düşünmemiştim. Yoksuldum ve çalışmak istiyordum. Hiç kimsenin bana yardımcı olamayacağına emindim. Bu nedenle başka hiçbir şey olmayınca ben de kendi yolumda ilerleyebilmek için masaj yapmaya tutundum. Sonuç olarak bu heves denen şey insanın içinde bulunduğu çevreyle ilgili bir şeydir. İnsanın çocukluğunda düşündüğü ya da söylediği her şey, gelecekte ne olacağının garantisi olarak kabul edilmez. Doğal yeteneklerinin peşinden gidenler, bu yetenekleri eğitimle geliştirerek yolundan sapmadan devam edenler sonunda kazanırlar.

HAYATIMIN EN RİSKLİ İŞİ

Ticaret hayatında pek yetenekli olmadığımın bahsetmiştim, ancak hayatımda bir kez tehlikeli bir girişim olarak adlandırabileceğim bir işe kalkıştım ve başardım.

Yazmaya başladığımdan beri, basımdan yayına kadar tüm ticari işlerle ilgilenmeyi yayıncılara bırakmıştım. Tabii ki Yedo'daki tüm yayıncılar namussuz değil, fakat hepsi yazarın haklarına pek önem vermeme eğilimindeler. Bir kitabın ortaya çıkmasında yapabileceğim tek şey metni yazmaktı. Geri kalan bütün işler –metnin kopya edilmesi, tahta kalıbın kesilmesi (ki kalıbın üstüne kopyalanarak elle kesilirdi), kalıplarla baskının yapılması, sayfaların ciltlenmesi, işçilerin kiralanması ve kâğıdın satın alınması– yayıncının yönetiminde yapılmaktaydı. Yazar, feodal lort tarafından belirlenmiş ücret benzeri belli bir miktar pay alırdı.

Kitaplarımın çok satıldığını fark ettiğimde yayıncıya bağımlılığım nedeniyle epeyce kaybım olduğunu anladım. Sonuçta yayıncılar mutlaka güvenilir olması gerekmeyen tüccarlardı –onlar kadar ben de yapabiliirdim bu işleri. Böyle düşünerek işi

kendim üstlenmeye karar verdim. Fakat büyük bir riskti, nasıl ve nereden başlanacağını bilmek güçtü.

İlk olarak işçileri bulmak gerekiyordu. İşçilerle benim aramda her zaman yayıncılar olmuştu. Uygulamaya çalıştığım plan şöyleydi:

Biraz paramın olduğu Meiji'nin ikinci yılıydı. Bin ryo'yu gözden çıkarıp Suki-yacho'daki büyük kâğıt toptancısı Kashima-ya'ya bir adam gönderdim ve karşılığı nakit olarak hemen ödenmek üzere bin ryo'luk yüz kûsur balya kâğıt ısmarladım. Bin ryo değerinde kâğıt o dönemde herkesi şaşırtmaya yeterdi. En büyük yayıncılar bile bir kerede yüz elli ya da iki yüz ryo değerinde kâğıttan daha fazlasını almazdı. Satıcının bana en düşük fiyata en iyi kâğıdı vermesi beklenirdi.

Gerçekten kâğıdın bana düşük fiyattan mı yoksa yüksek fiyattan mı satıldığını bilmiyorum, fakat yüz kûsur balya tutarındaki kâğıt siparişimi aldım ve hepsini Shinsen-za'daki evimin deposuna yerleştirdim. Daha sonra tanıdık bir yayıncıya işçilerinden birkaç düzine kadarını bana ödünç verip veremeyeceğini sordum.

Klanımdan birkaç kişiyi de ustabaşı olarak görevlendirerek çok sayıda işçiyle evimde işe koyulduk. İşçiler depodaki kâğıtların çokluğunu görünce öncelikle miktardan etkilendiler. Uzun sürecek bir işte çalıştıklarına emin olarak bana güvenmeye başladılar. İlk günden itibaren ücretlerini düzenli olarak ödedim. Böylece adamlarla aramızda karşılıklı güven duygusu oluştu, bu da çok geçmeden ticaretin tüm sırlarını bize açıklamalarını sağladı.

Bu işle ilgili her şeyi biliyormuş gibi davranıyorduk, fakat aslında her şeyi bu işçilerden öğreniyorduk. Yavaş yavaş yayıncıya sadece belli bir komisyon karşılığında her türlü işlemi tamamlanmış kitapların satışını bırakarak, kitap basımını her yönüyle üstlenebilir hâle gelmiştik. Bu, gerçekten ülkemizde basım alanında bir devrim niteliğindeydi. Ticarete bulaştığım tek iş bu oldu.

XIV

ÖZEL HAYATIM: AİLEM

HİÇ KİMSE ÖZEL HAYATIMA GİREMEDİ

Nakatsu'daki çocukluk günlerimden itibaren arkadaşlarımdan herhangi biriyle ya da bir akraba ile çok yakın ilişki kurmayı başaramadım. Bunun nedeni benim çok tuhaf biri olmam ve kimsenin benimle arkadaşlık etmek istememesi değildi. Aslında çok konuşkan ve hem erkeklerle hem kadınlarla gayet iyi geçinen biriydim. Fakat sosyalliğim, sırlarımı tamamen başkalarına açacak ya da duygularımı onlarla paylaşacak derecede değildi.

Asla hiç kimseyi kıskanmaz ve başkalarına benzemeye uğraşmazdım. Ne ayıplanmaktan korkardım ne de övülmek için çaba sarfederdim. Sadece başıma buyruktum. Aşırı bir ifade kullanacak olursam, kimseyi pek ciddiye almıyordum. Doğal olarak kavga gürültüyle de hiç ilgim yoktu. Çocukluğumda bile çocuklar arasında çıkan bir kavgada yaralanıp da gözyaşları içinde eve koşup anneme şikâyetle bulunmuşluğum yoktu, gerçekten de annemi pek üzmedim.

YÜKSEK SESLE ÖVÜNSEM DE YOL YÖNTEM BİLİYORUM

Evden ayrılıp Nagasaki ve Osaka'ya gittikten sonra, gülüp eğlendiğim, iniş çıkışlarla dolu, kimi zaman vicdansızca davrandığım

öğrencilik hayatına daldım. Fakat benimkiler hep çocukça kaba şakalardı ve bir şekilde terbiye sınırlarını biliyordum. Bu, bilinçli bir çabadan ziyade içimden gelen bir tavırdı. Yüksek sesle övünürken herkesle aynı durumdaydım, fakat ancak edepsizlerin hoşuna gidebilecek açık saçık hikâyelere kendimi kaptırmadım.

Kimi zaman bir okul arkadaşım bir gece önce Shinchi'de yaşadığı maceraları anlatmaya başladılar. O zaman kimi müşkül-pesentlerin yaptığı gibi uzaklaşmaz, sadece yüksek sesle azarlayarak sözünü keserdim: "Seni aptal, bırak saçmalamayı."

Yedo'ya taşındıktan sonra geniş bir arkadaş çevresi içine girdim. Arkadaşlık ettiğim pek çok kişi vardı. O zaman bile hiç kimse benimle şehrin sefahat merkezleri olan Yoshiwara ve Fukagawa hakkında konuşmaya cesaret edemezdi. Ancak konuşsam bile arkadaşlarımdan pek düşkün oldukları bu konulardaki konuşmalarına kulak misafiri olduğum için oralarda olup bitenleri çok iyi, hatta yakından biliyordum.

Bununla birlikte benim de düşkün olduğum başka yerler vardı. Ağız tadımın ve midemin kölesiydim. Evde yeterince hoşuma giden bir şey yoksa ya da kafa dengi bir ziyaretçim varsa güzel bir yemek için dışarı çıkardım, fakat sadece bu kadar. Tiyatroya hatta çiçek açmış kiraz ağaçlarını görmek için Ueno'ya bile gitmezdim, eğlenceden anladığım bu kadardı.

UENO'YU İLK KEZ NASIL GÖRDÜM

Bunkyu'nun üçüncü yılının yazında, Ogata Sensei öldüğünde Shitaya'daki evinden cenaze merasiminin yapılacağı Komagome'deki tapınağa kadar tabutunu takip ettim. İlk kez o sırada Ueno tapınağının arazisinden geçtim. Kendi kendime şöyle düşündüğümü hatırlıyorum: "İşte, kirazların çiçek açtığı Ueno bu-

rası...” Bu, Yedo’ya geldikten altı yıl sonraydı. Mukojima’ya benziyordu. Pek çok kez duymuştum ama hiç gitmemiştim.

Zorlu tifo hastalığının ardından Meiji’nin üçüncü yılında doktorlar nekahet döneminde yapabileceğim en iyi egzersizin ata binmek olduğunu söylediler. Böylece kış mevsiminde ata binmeye başladım, önce Mukojima’ya daha sonra da Tamagawa’ya gittim. Bu şekilde yavaş yavaş şehrin sınırları dışındaki yerleri de tanımaya başladım. Düzgün yolları ve güzel manzarasıyla Mukojima özelikle çekici olduğu için sık sık atımı oraya doğru sürüyordum.

Bir gün Mukojima’dan Ueno’ya doğru dönerken bir çeşit toprak setin üzerinden geçiyorduk ki birden şu meşhur Yoshiwara’ya çok yakın olduğumuzu fark ettim. Yanımdakilere neye benzediğini bir görmek için atımızı o tarafa sürmeyi teklif ettim, fakat böyle bir yere at sırtında gitmenin çok dikkat çekeceğini söylediler. Bu nedenle gitmedik ve o zamandan beri bir daha orayı görme fırsatım olmadı.

Tuhaf ve bağnaz bir insanmışım gibi gelebilir, fakat aslında çok arkadaş canlısı biriydim. Zengin ya da yoksul, soylu ya da sıradan, okumuş ya da cahil herkes arkadaşımdı. Bir *geisha* ya da başka bir kadınla buluşmak için özel bir isteğim yoktu. Kendilerini bu “pis yaratıklar”la aynı çatı altında bulduklarında heyecanlanan kimi erkekler gibi değildim.

KADEHİ KÜÇÜK BİR ÇOCUĞA VERİYORUM

Kırk yıl kadar önce –bu epey eski bir hikâye– Nagasaki’de bulunduğum sırada klanıma bağlı olan ve Koeiji tapınağında kalan bir şansölye bir gece alem yapmak için beş altı kadın çağırmış. O sırada içki alışkanlığımı kontrol altında tutmaya çalışıyordum fakat partide bulunmam istendi. Şarabın su gibi aktığı, odanın

içinde sefahat aleminin kargaşasının hüküm sürdüğü bir sırada, şansölye bana bir kadeh vererek: “Bunu iç ve kadehi odadaki en çok beğendiğin kişiye ver.” dedi.

Tabii ki birkaç güzel kızın önünde benimle dalga geçmeye çalışıyordu. Kadehi içlerinden birine vermeyi teklif etmiş olsaydım kendimi komik duruma düşürecektim, kasten onlara vermesem yine aynı şey olacaktı. Fakat hiç duraksamadım şarabı kana kana içip bitirdim ve “Şimdi lordumun isteğine uyarak kadehimi en çok sevdiğim kişiye teklif edeceğim. İşte Taka San...” dedim. Ve tapınağın baş rahibinin en küçük oğlu olan küçük çocuğa döndüm. Hiçbir heyecan belirtisi göstermedim. Lordum şansölyenin bu durumdan hiç memnun olmadığı belliydi.

Geçen bahar *Japan Times*’tan Yamada Sueji’nin Nagasaki’ye gittiğini duyunca birden bu olayı hatırladım ve kendisine tapınağın hâlâ orada olup olmadığını sorarak Taka San isimli küçük rahibin neler yaptığını araştırmasını söyledim. Yamada’nın söylediğine göre eski tapınak hâlâ yerli yerindeymiş ve Taka San da iyiymiş. Artık elli beş yaşında, emekli bile olmuş yaşlı bir rahipmiş. Yamada bir fotoğrafını da gönderdi. O sırada yirmi bir yaşındaydım. Hesaplayacak olursak demek Taka San da o zaman yedi yaşındaymış. Zaman nasıl da çabuk geçiyor!

DEDİKODUDAN KORKMUYORUM

İçkili bile olsam her zaman nerede duracağımı çok iyi biliyordum. Fakat belli sınırlar içinde, toplumun şüpheleri ya da dedikodularına aldırmadığım için kadınlarla ya da herhangi bir başkasıyla rahat ve samimi bir şekilde konuşup gülmekten çok mutlu olur-

* Japonya’da yayınlanan İngilizce gazete. Ülkenin ilk gazetesi olup 22 Mart 1897 tarihinde kurulmuştur, -ed.n.

dum. İnsanın “kanla karşılaşınca kızarmasına gerek yoktur.” Asıl olması gereken budur.

“Gece birlikte yürüyen kadın ve erkek laterna taşımalıdır.” ya da “Her şey olup bittikten sonra bir erkek ve kadın bunları herkese anlatmamalıdır.” gibi pek çok eski atasözü beni sadece eğlendiriyordu. Kendilerini hatadan alıkoymak için böyle kurallara ihtiyaç duyan ne alçaklar vardı! Bütün bu kuralları hatırlamak insanın hafızası için ağır bir yük sayılmaz mı? Kendi aklıma güvenmeyi tercih ediyordum. Genç bir kızın ya da genç bir kadının bulunduğu bir evi ziyaret etmekte hiç tereddüt etmiyordum. Ya da kimi bayramlarda maskaralıklarıyla kalabalığı neşelendiren bir *geisha* grubu varsa orada eğlenmekten utanmıyordum. Onlarla birlikte içebildiğim kadar içiyor, sarhoş olana kadar herkese takılmaya devam ediyordum. Böylece daha da mutlu oluyordum. Doğal olarak yaşam tarzım başkalarına tuhaf geliyordu.

DEDİKODUMUN YAPILMASINDAN ONUR DUYUYORUM

Bir gün klanımızdaki bir şansölye beni çağırttı ve bana ciddi bir öğüt verdi. “Hakkında bir dedikodu var.” dedi “Filancayla çok samimi ilişki içindeymişsin, onun evinde sık sık geç saatlere kadar alem yapıyormuşsunuz. O ailenin genç bir kızı var, ayrıca o ailenin de şöhreti pek iyi değil. Eğlenmek için sık sık *geishaların* ve kadınların oraya gittiği söyleniyor. Senin isminin bu evin kötü şöhretiyle birlikte anılması çok üzücü. Şu sözü unutma: ‘Karakter sahibi bir erkek ne kavun tarlasında ayakkabılarını bağlar ne de kayısı ağacının altında şapkasına dokunur.’ Hâlâ gençsin. Öğüdüme kulak ver ve dikkatli ol.”

Zerre kadar utanmamıştım.

“Öyle mi efendim?” diye cevapladım. “Bu çok ilginç. Çok yüksek sesle konuştuğum ve fazla övündüğüm sık sık söylenir, ama hiç bu şekilde çapkın biri olarak adlandırılmamıştım. Tabii bundan onur duydum. Arkadaşlarımı ziyaret etmekten vazgeçecek değilim. Aksine daha da sık gideceğim. Birilerinin şüphesi yüzünden davranışlarımı değiştirecek kadar alçak değilim. Nazik ilginiz için size teşekkür etmeliyim. Minnettarım, fakat bu dedikodunun daha da yayılmasını isterdim. Hakkımda bunların söylenmesini sağlayabilmiş olmam çok ilginç.”

Daha önce de söylediğim gibi Yedo’ya yerleştikten sonra altı yıl boyunca Ueno’yu on dört yıl da Mukojima’yı ziyaret etmeyecek kadar kaba ve görgüsüz biriydim. Bu nedenle tiyatroya âşinâlığım olması pek beklenmezdi.

Küçük bir çocukken feodal kaledeki No sahnesinde¹ *Kabuki* oynayan yerel aktörlerin bulunması gelenektir. Bir keresinde lordumuzla birlikte oyunu seyretmek ayrıcalığına sahip olmuştum. Daha sonra Osaka’da, o dönemdeki Danjuro’nun babası olan Ebizo, Dotombori’de bir tiyatrodan oynuyordu. Bir arkadaşım gösteri sırasında içmek üzere şarap da ikram edileceğini söyleyerek beni davet etti. Kendisine hevesle eşlik ettiğime göre galiba davetin içki kısmını duymuştum. Yolumuzun üzerinde bir *sholuk* şarap aldık ve iki üç arkadaşla beraber oyunu sonuna kadar izledik. Bu da benim ikinci tecrübemdi.

TİYATROYA İLK GİDİŞİM

Yedo’ya yerleştikten sonra, hatta Restorasyon’dan sonra, eski Yedo, Tokyo ismini aldığı anda tiyatroya gitmek pek aklıma gel-

1. Dördüncü bölümün bir nolu dip notuna bakınız.

medi. On beş yıl kadar önce tuhaf bir şans eseri birkaç oyunu izlemeye gittim ve oldukça ilginç buldum. İşte o akşam izlediğim eğlenti için eski Çince üslubunu kullanarak yazdığım küçük şiir:

*Bellidir aktörün sanatının harikaları,
Fakat bir bilim adamı uzaktır tüm bu oyuncaklardan,
Elli bahar geçirmiş bir “aydın” olarak
Şimdi Armut Bahçesi’nin büyüüne hayretle bakıyorum.²*

Müziğe gelince, işte ona her zaman çok düşkündüm. Hatta öyle düşkündüm ki bütün kızlarımın ve kız torunlarımın hem *koto* hem de *shamisen* öğrenmelerini ve egzersiz yapabilmeleri için biraz da dans etmelerini sağladım. Yaşlılık dönemimde oturup onların derslerini dinlemek başlıca keyfimdi.

NASIL BÖYLE KABA OLDUM

Hiç kimsenin zevksiz olarak doğduğuna inanmıyorum, ama büyük olasılıkla yaşam boyunca içinde bulunduğum çeşitli ortamlar nedeniyle böyle oldum. Öncelikle eğitimimle ilgilenecek hiç kimse yoktu. Ben de kaligrafiyi pek iyi öğrenemedim büyüdüm. Sonradan öğrenebilirdim, fakat o zaman da zaten Batı bilimleriyle iyice haşır neşir olmuştum ve Çin kültürüne ait ne varsa amansız bir düşman olarak görüyordum. Özellikle Çinli bilim adam-

2. Tiyatro ve tiyatro sanatında kullanılan şairane bir Çince ifade. Burada kastedilen, o gün sahnede bulunan aktör Danjuro’dur. Fukuzawa aktörün kişiliğini ilginç ve hareketli bulduğu için kendisi daha sonra Fukuzawa’yı evinde sık sık ziyaret etmiştir. Çabaları, halkın *Kabuki*’yi imparatorun önünde sahnelenmeye değer yüksek bir sanat olarak kabul edilmesini sağladığı için, Danjuro *Kabuki*’de çok önemli bir figürdür. O zamana değin *Kabuki* sadece tüccarlara uygun görülen kaba bir eğlence olarak kabul ediliyordu.

ları insanın dört değerli özelliği –adalet, insancılık, sadakat ve anne babaya saygı– konusunda vaaz verirlerdi. Fakat bir sorun olduğunda kendilerinin ne kadar yetersiz olduğu ortaya çıkardı. Ahlâksız bir yaşam sürenler, serbestçe içki içenler, şiir yazarlar ve kaligrafide becerikli olanlar; bunlar, kendi aralarında en çok hayran oldukları kişilerdi.

Ben de Batı'ya dönük bir bilim adamı olarak tam tersi yönde davranmaya karar verdim. Kılıçların ve eskrimin en rağbet gördüğü dönemde kılıçlarımı satıp çok sevdiğim *Iaidō*dan vazgeçtiğim gibi şiir yazmamaya ve kaligrafiyi de kasten öğrenmeye karar verdim.

Bu tuhaf kaprisim büyük bir hataydı. Gerçekten de hem babam hem ağabeyim her ikisi de kültürlü insanlardı. Özellikle ağabeyim iyi bir kaligrafı ve bir miktar resim de yapardı, ayrıca mühür de kazırdı. Fakat korkarım bende bu özelliklerin hiçbiri yok. Antika, biblo ve güzel sanatların diğer kolları söz konusu olduğunda bunlardan tamamen habersizim. Evimin tasarımını marangozlara bırakırım, bahçemdeki bütün ağaçlardan ve taşlardan bahçıvan sorumludur. Giyim kuşama gelince ne modayı takip ederim ne de öğrenmek isterim. Karım ne verirse onu giyerim.

Bir gün aniden bir iş için dışarı çağırılınca elbiselerimi değiştirmeyi düşündüm. Eşim o sırada dışarıda olduğu için çekmeceyi açtım ve en üstte duran giysiyi aldım. Döndüğümde karım bana garip garip bakarak üstüme iç çamaşırı giymiş olduğumu söyledi. Bana gülmesi için bir sebep daha çıkmış oldu.

Tabii bu durumda giyim kuşama aldırış etmemek konusunda biraz fazla ileri gitmiş oldum. İyi eğitim görmüş kişilerin hoşlandığı pek çok keyiften habersiz olduğumu kabul etmeliyim. Bugünlerde tiyatroya gidiyorum. Ara sıra aktörleri ve müzisyenleri evime davet ederim, fakat bunlar benim en sevdiğim eğlencelerim sayılmaz. En çok çocuklarımı ve torunlarımı çevremde toplanmış

görmek, onlarla oynamak, onların çalıp söylemelerini ya da dans etmelerini seyretmek ve onlar için hazırladığım yiyecekleri keyifle yediklerini görmek hoşuma gidiyor. Onların oturma odasındaki büyüklere karışan mutlu sesleri ve gülüşmelerinin yaşlılık günlerimi aydınlatan en tatlı müzik olduğunu düşünüyorum.

EVLENİYORUM VE DOKUZ ÇOCUĞUM OLUYOR

Şimdi sıra evliliğim ve aile hayatımın daha özel kısımlarında: Bunkyu'nun ilk yılında (1861), klanımızdan bir tanıdık vasıtasıyla Yedo'da bağlı bulunduğum klanda memur olan Toki Tarohachi'nin kızı ile evlendim. Evlendiğimizde ben yirmi sekiz, eşim de on yedi yaşındaydı. Sosyal seviyelerimize gelince, onun ailesi üst samuray grubuna, benimkiyse alt samuray grubuna dahildi. Biraz alışılmışın dışında bir çift olsak da ikimiz de iyi ailelerden geliyorduk. Beş kuşaktır her iki ailede de kalıtsal hastalık görülmemişti. Hiç kuşkusuz her ikimizin sağlığı da çok iyiydi ve hayatımız boyunca da öyle kaldı.

Bunkyu'nun üçüncü yılında ilk oğlumuz Ichitaro doğdu, daha sonra Suterjiro ve sonra bir kız derken en sonunda dört erkek ve beş kız çocuğundan oluşan dokuz çocuklu bir aile olduk.³ Çok şükür ki hepsi sağlıklı olarak büyüdüler. İlk beş çocuğumuza anneleri süt verdi fakat altıncıdan sonra annenin sağlığının bozulacağı endişesi ile bir süt nine tuttuk.

3. İlk iki ve son iki çocuk erkekti ve bu iki grubun arasında da beş kız vardı. Ichitaro (1863-1938), Sutejiro (1865-1926), Sato (1868-1945, Nakamura Sadakichi ile evlendi), Fusa (1870-1955, İwasaki Momosuke ile evlendi), Shyun (1873-1954, Kiyooka Kuninosuke ile evlendi), Taki (1876- , Shidachi Tetsujiro ile evlendi), Mitsu (1879-1907, Ushioda Dengoro ile evlendi), Sampachi (1881-1961), Daishiro (1883-1960).

Fukuzawa ve eşi, Toki Kin (1900). Fukuzawa tarafından yazılan yazı:
“Meiji’nin otuz üçüncü yılında çektiler. Fukuzawa Yukichi ve eşi, Okudaira
Klanı’nın üyesiydiler.”

ÇOCUKLARIMIZIN ÖZGÜR HAREKETLERİ HİÇBİR ZAMAN BASTIRILMADI

Çocuklarımızı yetiştirirken giyimlerinden çok gıdalarına dikkat ettik. Kimi zaman eski püskü giyinmiş olabilirler, fakat her zaman gerektiği kadar beslendiler. Onları eğitirken akıllarını kullanmalarını ve hareketli olmalarını destekleyip pek çok konuda özgürlük verdik. Örneğin çocuklarımızı hiçbir zaman çok sıcak suyla banyo yapmaya zorlamadık. Banyonun yanına büyük bir kova soğuk su koyup banyo suyunu diledikleri ısıya getirmelerine izin veriyorduk. Gerçekten özgürdüler, fakat bu özgürlük istedikleri her şeyi yiyebilecekleri anlamına gelmiyordu. Hareketliliklerini desteklemeye karar verdiğimizde bir süre bazı şeylerin kırılabileceğini kabullenmiştik. Kâğıt kapılardaki yırtıklar ya da mobilyalardaki çizikler yüzünden çocukları azarlamıyorduk. Hatalarında direndiklerinde ciddi bir bakış onlara durmaları gerektiğini anlatmak için yeterliydi, fakat tüm ceza buydu. Çocuklarımızı asla dövmedik.

Kendi çocuklarımıza ya da gelinlerimize ve damatlarımıza hitap ederken saygılı bir hitap şekli tercih ediyoruz. Yaşça büyük çocuklarımız da kendilerinden daha küçük olan erkek ve kız kardeşleriyle konuşurken aynı şekilde davranıyorlar.

Çocuklara karşı tutumumuz söz konusu olduğunda baba ve anne arasında disiplin ya da sevecenlik yönünden hiçbir fark görülmez. Disiplin söz konusu olduğunda her ikimiz de disiplinli, sevecenlik söz konusu olduğunda her ikimiz de sevecen davranırız. Biz, anne baba ve çocuklar, birbirine güvenen arkadaşlar gibi yaşıyoruz. Küçük torunum “Annemden ara sıra korkuyorum, ama dedemden hiç korkmuyorum” diyor.

AİLE İÇİNDE SIR OLMAZ

Diğer babalardan daha yumuşak huylu olabilirim, fakat benim çocuklarım ve torunlarım başkalarından özellikle daha şımarık değiller. Bizimle oyun oynarken nazik davranıp saygıyla söylediklerimizi dinlerler. Onlara fazla sert davranmayıp zorlamadığımız halde böyle davranırlar. Evimizde aile üyeleri arasında hiçbir sır olmaması kuralıdır. Asla bir çocuğumuza söylediğimizi diğerinden gizlemeyiz. Anne babalar ara sıra çocuklarını azarlamak zorunda kalabilirler, fakat çocuklar da anne babalarıyla şakalaşabilir.

AİLEM GÖRGÜ KURALLARINI BİLMİYORMUŞ GİBİ GÖRÜNEBİLİR

Belki eski geleneğe bağlı kişilere ailem, gençlerle yaşlılar arasındaki görgü kurallarını bilmiyormuş gibi görünebilir. Evin erkeği eve geldiğinde ya da evden çıkarken girişte eşi ve hizmetliler tarafından resmi biçimde selamlanmaz. Dışarı çıkarken ön kapıdan ya da mutfak kapısından çıkabilirim. Döndüğümde ise hangi giriş o sırada geliş yönüme daha uygunsa oradan içeri girerim. Eve *jinrikisha* ya da taşıyıcı ile geldiğimde getiren adama, girişte “Saygıdeğer Efendi döndüler!” şeklinde bağırmasını özellikle tenbih ederim. Gerçi bağırırsalar bile kimse beni karşılamaya gelmez.

Sanırım pek çok kişi –sadece yabancılar değil kendi kayınvalidem de– görgü kurallarına pek aldırmamamıza çok şaşırmış olmalı. Bu yıl yetmiş yedi yaşında olan bu yaşlı hanım, bir zamanlar klanımızın memurunun eşi olarak katı adetlere uygun biçimde yaşamıştı. Kesinlikle çok üzülerek bu Fukuzawa ailesinin yetişme tarzında eksiklikler olduğunu düşünüyor olmalı. Ancak

tam olarak nerede hata olduğunu söyleyemese de yaşlı hanımefendi bu tuhaf olaylar karşısında çok şaşırıyor olsa gerek.

KIZLAR VE ERKEKLER EŞİT

Dokuz çocuğumuz arasında kızları ve erkekleri hiçbir zaman sevgi ve yer bakımından ayırmadık. Bizim toplumumuzda erkek bebeğin doğumunda şamata yapmak adettir. Oysa bir kız bebek doğduğunda ancak bebek sağlıklıysa ve anne babasına sorun çıkarmıyorsa o zaman belki tebrik edilebilir. Bizim için böyle bir ayırım söz konusu değildir. Dokuz kızım da olsa üzülmezdim. Yine de kız ve erkek çocuklarımla eşit oranda dağılmış olmasından memnunum.

Kimi ahlâkçılar dünyadaki bütün insanların eşit derecede sevilmesi gerektiğini savunuyorlar. Kendi çocuklarımı aynı derecede sevmem için hayvan olmam gerekir. Bununla birlikte ölümünden sonra yerimi alacak olan ve ailenin merkezi durumuna gelecek en büyük oğlumun yerini aklımda tutmam gerekiyor. Bu nedenle kendisine kimi ayrıcalıklar vermeliyim. Bunun dışında hiçbir ayırım yapılmaz.⁴

Bir keresinde Nihombashi'de bir arkadaşımı ziyaretim sırasında oturma odasına yığılmış birçok hoş eşya –altın vernikli eşyalar, yaldızlı paravanalar, süslü vazolar vb.– gördüm. Bütün bunların Amerika'ya ihraç edileceğini öğrenince birdenbire bunları kendim satın almayı arzu ettim. Aralarında gerçekten ihtiyacım olan hiçbir şey yoktu, fakat herkesin sahip olmayı isteyeceği türden sevimli şeylerdi.

4. Fukuzawa'nın tüm mal varlığını on parçaya böldüğü ve iki parçasını en büyük oğluna, kalan sekiz parçayı da her bir çocuğuna verdiği söylenmektedir. Eşine ise uzun süre önce müstakil bir ev bırakmıştır.

Arkadaşıma: “Bunlardan ne kadar kazanmayı beklediğini bilmiyorum, fakat eğer kabul edersen hepsini ben almak istiyorum. Onları satıp kâr elde etmek gibi bir niyetim yok sadece saklamak istiyorum.”

Arkadaşım, gözleri kârdan başka bir şey görmeyen bir tüccar değildi. Biraz düşünüp cevap verdi. “Bana iyi bir fikir verdin. Bunlar Nagoya’dan geldiler, fakat eğer Amerika’ya gönderirsem hepsi dağılıp kaybolacak. Eğer sana satarsam bir arada kalıp korunmuş olacaklar. Tamam hepsini alabilirsin.”

“İyi o halde hepsini alıyorum.”

Bu şekilde bir sürü güzel şey almış oldum. Aldıklarımı eve taşıttım, ama hiçbirini ciddi bir biçimde incelemedim ya da kaç tane olduklarını saymadım. Depoda öylece yığın halinde duruyorlardı. Birkaç yıl önce çocuklarıma bunları kendi aralarında bölüşmelerini söyledim.

Neşeli bir toplantı yapıldı, her şey dokuz eşit parçaya bölündü. Daha sonra piyango çekilerek her çocuk bir grup eşyayı aldı. Kendi evi olanlar paylarına düşeni evlerine götürdüler. Diğerlerinin paylarına düşenler hâlâ depoda duruyor. Her zaman bu şekilde davranıyoruz. Çocuklarımin hepsi eşittir. Eminim bu durumdan kendileri de çok memnundurlar.

BATI’NIN VASİYET YAZMA ADETİ BANA GÖRE DEĞİL

Geçenlerde vasiyetimi hazırladım. Yabancı hikâyelerde bir kişinin vasiyetinin ölümünden sonra açılmasıyla birlikte şaşkınlık ve feryat figan dolu sahnelerle sık sık rastlıyoruz. Böyle hikâyelerden hiç etkilenmiyorum. İnsan niye herhangi bir şeyi ölümünden sonra açılacak bir sır olarak saklasın? Batılılar eski bir gelenekle-

rine dayanarak böyle davranıyor olmalılar. Ben vasiyetim konusunda kendi bildiğim şekilde davranacağımı açıklayarak eşime ve çocuklarıma vasiyetimi gösterdim.

“Unutmayın! Vasiyet bu çekmecede,” dedim. “Eğer kararımı değiştirirsem yeni bir vasiyet hazırlayıp yine sizlere gösteririm. Şimdi bunu dikkatlice okuyun ve ben öldükten sonra kendi aranızda kavga etmeyin.”

ÖNCE VÜCUT GELİŞTİRİLMELİ

Çocuk yetiştirmekle ilgili düşüncelerime devam edecek olursak her zaman fiziksel sağlıklarına öncelikle önem verdim. “Bir hayvan gibi sağlam bir vücudunuz olsun, sonra da bir insanın aklına sahip olun.” Dört ya da beş yaşına gelene değin onlara tek bir harf bile öğretmedim. Yedi ya da sekiz yaşına geldiklerinde ara sıra kaligrafi dersi veriyordum, fakat çok sık değil. Bu yaşta hiçbirine okumayı öğretmedim. İstedikleri gibi hoplayıp zıplamakta özgürdüler, ben sadece gıdaları ve giyimleri ile ilgileniyordum. Hoş olmayan davranışları olursa ya da terbiyesizce konuşurlarsa biraz azarlıyorduk. Bunun dışında tıpkı kedi ve köpekler gibi tamamen serbesttiler. “Hayvan gibi bir vücuda sahip olmak”la bunu söylemek istiyorum.

İyice büyüyüp küçük hayvanlar gibi güçlenerek dokuz on yaşına geldiklerinde düzenli olarak ders vermeye başlıyordum. Her gün önceden belirlenmiş saatlerde çalışmak gerektiğine inanıyorum, fakat tabii ki sağlıklarını riske atarak değil. Pek çok anne baba çocuklarının eğitimleri konusunda çok hassas davranırlar ve ne zaman çocuklarını çalışma masalarında oturuyor görseler hemen övmeye başlarlar. Benim evimde hiçbir çocuk kitap okuduğu için övülmez.

Artık çocuklarım büyüdü, şimdi onların çocuklarına bakıyorum. Fakat onlara da aynı şekilde davranıyorum. Alışılmadık derecede uzun bir yürüyüşü tamamladıklarında ya da *jujitsu* veya jimnastikte başarılı olduklarında onları ödüllendiriyorum. Yoksa zor bir kitabı okudukları için asla ödüllendirmiyorum.

Yirmi yıl kadar önce iki büyük oğlumu İmparatorluk Üniversitesi'nin hazırlık sınıfına gönderdim. Çok geçmeden her ikisi de hazımsızlıktan hastalandılar. İyileşene kadar evde kaldılar, fakat geri döner dönmez yine hastalandılar. Üç kez denedim, her seferinde hastalanıp eve geri dönmek zorunda kalıyorlardı. O sırada Tanaka Fujimaro, eğitim biriminin yönetimindeydi.

Ona giderek denetimlerin yetersizliğinden şikâyetçi oldum, oğullarımda edindiğim tecrübeyle bunu kanıtlayabilirdim. Bu durumun böyle devam etmesi halinde öğrencilerin çoğunun sağ kalmayacağını, sağ kalsalar bile aklî dengelerini kaybedeceklerini ya da fiziksel olarak sakatlanacaklarını söyledim.

“Oğullarımı sıfırı tüketmeden durumun düzeleceğini umarak devam etmeleri için bölümde bırakıyorum.” diye ekledim. Her şey eskisi gibi devam ederse kurumunuzu “genç adamlar mezbahası” olarak adlandıracam. “Yakından tanıdığım biriyle nasıl konuşacaksam o şekilde konuştum ki o da öyleydi zaten. Fakat gidişat umduğum kadar hızlı değişmedi. Oğullarım üç ay okula devam edip üç ay eve dönmek zorunda kaldılar. Sonunda cesaretimiz kırıldı. Ben de genel eğitimlerini kendi okulum Keio-gijuku'da sürdürmelerine izin verdim. Daha sonra da eğitimlerine devam etmeleri için Amerika'ya gönderdim.” İmparatorluk Üniversitesi'nde uygulanan disiplinin hatalı olduğunu

5. On üçüncü bölümdeki 3 nolu dipnota bakınız.

söylemiyorum, ama oğullarıma fazla ağır gelmesinden korkuyordum. Hâlâ vücut sağlığının insan hayatındaki en değerli şey olduğuna inanıyorum.

ÇOCUKLARIMIN BEBEKLİK KAYITLARI

Her insan, yaşı ilerledikçe hayatının ilk yıllarına dair bir şeyler öğrenmek ister. Herkes benim kadar meraklı mıdır bilmiyorum, ama ben çok önem verdiğim için çocuklarımın doğdukları zamanı, doğum şekilleri, bebekliklerindeki sağlık durumları, çocukluklarındaki huyları ve alışkanlıklarıyla ilgili kayıt tuttum. Eminim ki çocuklarım ileride fotoğrafları kadar bunlardan da hoşlanacaklar ve belki kimi yol gösterici işaretler bulacaklar.

Ne yazık ki kendi babamı hiç tanımadım, onu görebileceğim bir resmi de yok. Ara sıra annemin anlattıkları dışında çocukluk yıllarımda ilk dönemiyle ilgili hiçbir şey bilmiyorum. Ne zaman yaşlıların eski günlerden bahsettiklerini duysam merakla dinler, daha fazlasını bilme olanağı olmadığı için üzülürüm. Mademki yaşlılık sırası artık bende, kendi anılarımı biyografi şeklinde yazıyorum. Bununla birlikte çocuklarımla ilgili notlarımı da zaten yazdım. Sanırım çok da iyi yaptım.

Hepsinden öte anne, baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerde sevgiye ve sadece sevgiye inanırım. Hatta çocuklar büyüdükten sonra bile ilişkilerde herhangi bir resmiyete gerek olmadığını düşünüyorum. Bu konuda karımla tamamen hemfikiriz. Her ikimiz de çocuklarımızla olabildiğince yakın olmaya çalışıyoruz.

AMERİKA'DAKİ OĞULLARIMA ÜÇ YÜZÜN ÜZERİNDE MEKTUP

Oğullarım altı yıl boyunca Amerika'da okudukları sırada normalde her hafta ara sıra da iki haftada bir sefer yapan posta vapuruyla mektup gönderiyordum. Özel bir haber olsun olmasın her vapur seferi ile bir mektup göndermeyi kural haline getirmiştım. Altı yıl süresince toplam üç yüzden fazla mektup gönderdim.⁶ Ben yazıyordum, karım da mühürleyip postalıyordu. Böylece mektupları ikimiz birlikte gönderiyormuşuz gibi hissediyorduk. Japonya'dan ayrılmadan önce onlarla konuşmuştum: "Yurt dışında olduğunuz sürece her posta seferinde bir mektup gönderin. Yazılacak hiç bir şey yoksa bile hiç bir şey olmadığını yazın. Çok çalışmayın. Büyük birer bilim adamı olmuş ama hasta ve solgun olarak eve dönmenizi istemiyorum. Cahil, fakat sağlıklı dönmenizi tercih ederim. Her bakımdan ekonomik olmaya gayret edin. Fakat hastalık ya da buna benzer bir acil durum söz konusu olduğunda para işinize yarayacaksa ne kadar gerekiyorsa o kadar harcamaktan çekinmeyin."

Böyle öğütlerle oğullarım yurt dışında eğitim gördükleri altı yılın ardından mutlu bir şekilde döndüler.

AHLÂKLİ BİR YAŞAM YABANCI ORTAMLARDA ETKİLİ OLUYOR

Tek mutlu aile bizimkisi olmadığına göre uyumlu bir aile hayatına sahip olmamın ve karıma sadık kalmamın özellikle övünü-

6. Bu mektuplar saklanarak 1953'te *Aiji e no Tegami* (Sevgili Çocuklarıma Mektuplar) isimli bir kitap olarak yayınlandı. Fukuzawa bu özel mektuplarda kendisini her yönüyle gösteriyor.

lecek bir yanı olduğunu düşünmüyorum. Sanki bir insanın kariyerinde tek ve son amacı buymuş gibi temiz bir yaşam sürmekle gururlanacak kadar aptal değilim. Fakat bu duruma toplumun verdiği tepki tuhaf, benim sadece sıradan bir davranış olarak düşündüğüm tavır kimi zaman hiç beklenmedik ortamlarda örnek alınacak davranış olup çıkıyor.

Önceleri lordumun aile üyeleri arasındaki şöhretim pek kötüydü; yabancı bilimleri çalışmış, yabancı ülkelerde seyahat etmiş ve şimdi de geleneklere hiç uymayan fikirlerin savunuculuğunu üstlenen kitaplar yazan sıradan bir samuraydım. Üstelik saygıdeğer Konfüçyüsçülük öğretisinde kusur buluyordum –çok tehlikeli bir kâfir sayılırdım. Aile içinde hakkımda yazılan raporları tahmin edebiliyorum.

Fakat yıllar geçip zamanlar değiştiğinde, bütün ülke kaçınılmaz bir şekilde yeni kültüre yönelirken, klanım bu Fukuzawa'nın hiç de düşündükleri kadar tehlikeli olmadığını ve kimi zaman gerçekten de yararlı olabileceğini fark etti. Feodal ailede Shimazu Suketaro adındaki memur, bu durumu fark edip hakkımda iyi sözler söyleyen ilk kişiydi.

O sırada ailede Horen-in Sama olarak adlandırılan yaşlı dul bir hanım vardı. Çok asil bir aileden geliyordu, Hitotsu-bashi⁷ ailesinin soyundandı ve artık ilerlemiş yaşında bütün aile kendisine özel bir saygı gösteriyordu.

Shimazu bu hanımla konuşurken Batı ülkelerinde kullanılan ilaçlar, tıp, denizcilik ve diğer bilimlerle ilgili pek çok konuyla birlikte bizimkinden çok farklı olan adetlerini de anlatmıştı. Bu hanıma anlattıkları içinde en çok dikkat çeken şey kadın erkek ilişkileri olmuş. Erkek ve kadınların eşit haklara sahip olmaları

7. Tokugawa ailesinin ana kollarından biri. Yedo'daki malikâneleri Hitotsu-bashi'de bulunmakta olduğu için genellikle bu isimle anılmaktadır.

ve her sınıftan insan arasında tek eşliliğin kesin kural olması gibi adetler Batı'nın başarısı olarak kabul edilmiş.

Yaşlı dul hanım, bir zamanlar kendi başından da bazı üzücü olaylar geçtiği için, bu konuşmadan çok etkilenmiş. Sanki birdenbire yepyeni bir şey görüyormuşçasına Fukuzawa ile tanışmak istediğini söylemiş. Yanına kabul edildiğimde, sıradan bir insan olduğumu gördü. Ne başımda boynuzlarım vardı ne de gömleğimin altında kuyruğum. Yavaş yavaş bana güvenmeye başladı.⁸ Yıllar sonra Shimazu bunları bana anlattı, böylece ben de lordun evine ilk kabul edilişimin hikâyesini öğrenmiş oldum.

Bu olayla tek eşlilik yaklaşımının, genellikle fark edilmeden geçilse bile toplumda önemli bir güce sahip olduğunu düşünmeye başladım. Bu çağda çok eşliliğin yasaklanmasını savunmamın gülünç olduğunu düşünen insanlar var. Fakat güçlükleri yaşayanlar için bu mazeret çok zayıf. Tek eşlilik doktrini gereksiz bir ayrıntı olarak kabul edilemez. Eminim ki bugün Japonya'da halkın büyük çoğunluğu özellikle de üst sınıflardaki kadınlar benim tarafımdadırlar. Bu nedenle yaşadığım sürece bu sağlıklı adetin kaldırılması için çalışmaya niyetliyim. Kiminle çarpışmak zorunda olduğum önemli değil. Sadece yüzeysel olsa bile toplumu daha düzgün bir görünüşe sahip kılmaya uğraşacağım.

8. Güzel ve çok akıllı bir kadın olan Horen-in, üç kuşak öncesinden lordun dul eşiydi. Son yıllarında Keio-gijuku yerleşkesinde Fukuzawa'nın onun için hazırladığı küçük bir eve taşındığına göre Fukuzawa'ya çok güvenmiş olsa gerek. Ailesi Tokyo'da güzel bir konutta yaşarken buraya taşınması ile ilgili ayrıntılar bilinmemektedir. Fukuzawa, o zamana değin aristokratik mevkii nedeniyle kendisinden esirgenmiş olan çeşitli eğlencelere katılması ve müzik dinlemesi için Horen-in'i evine davet ederdi. Bir kez *Kabuki*'ye götürmüş ve Horen-in bundan çok hoşlanmıştı.

XV

İYİ BİR YAŞAM ÜZERİNE SON BİR SÖZ

Geriye dönüp yaşamımın değişik, fakat düzenli ilerleyişine baktığımda özellikle olağan dışı hiçbir şey görmüyorum. Gençlikte kimi güçlüklerle karşılaştım ve şimdi rahat bir yaşlılığın keyfini sürüyorum. Bunların hepsi herkesin başına gelebilir. Büyük bir utanç ya da üzüntüyle hatırladığım hiçbir şey yapmaksızın bu yaşıma ulaştığım için şanslıyım.

NİÇİN HÜKÛMETTE GÖREV ALMAK İSTEMEDİM

Ancak dünya büyük. Benim izlediğim yolu çeşitli şekillerde yorumlayan ve şüpheyile karşılayan, farklı düşünceleri olan pek çok kişi var. Özellikle de ulusal politikalara karşı hiç de ilgisiz olmadığım halde, hükûmette hiçbir zaman görev almak istemeyişim pek çok insanı şaşırtmış görünüyor. Japonya'da herkes, onda on, hatta yüzde yüz, kariyer yapmak için hükûmete başvururken niçin sadece Fukuzawa uzak duruyor?

Çeşitli spekülasyonlar vardı. Kimileri bu konuda beni doğrudan sorguya dahi çektiler. Yabancıların bile ilgisini çekti bu durum. Amerikalı bir arkadaşım hükûmet hizmetine girmem için bana ısrar etmişti.

“O zaman,” diyordu: “İşine çok daha kolay devam edebilirsin. Bu durum seni onurlandıracak. Aynı zamanda para da kazanabilirsin.”

Ben gülüyor ve nazik ısrarlarına pek cevap vermiyordum.

Restorasyon'dan bir süre sonra yeni hükûmetin çoğu görevlisi eski hükûmeti desteklediğimden, şogunluğa hâlâ sadık olduğumdan şüphelendi. Her geçiş döneminde insanların eski hükûmetin adamları olarak adlandırdıkları kişiler vardır.

“İşte Fukuzawa bunlardan biri olmalı. Münzevi gibi yaşıyor fakat çok mutsuz olsa gerek. Mutsuz bir insan her zaman tehlikelidir.”

Fakat Restorasyon zamanında bu “mutsuz adamın” ne yaptığını hatırlamaları gerekir. Bütün tartışma ve komplolar devam ederken sessizliğini koruyarak komploculara aptal olduklarını ve kesinlikle yakalanacaklarını söylüyordum.

Restorasyon'daki bu suikastçıların, geçmiş dönemin taraftarlarının yanında yer almaları gerekir. Fakat ne tuhaftır ki çoğu kariyerlerini yarı yolda bırakıp yeni hükûmete sadakatlerini bildirdiler. Böylece onlar da geçmiş dönemin taraftarı olmakta başarısız kaldılar.

Her hâlükârda bürokratik şogunluğun politikasına tamamen karşıydım. Aynı zamanda imparatorluk yanlılarının da üstün bir tarafını göremiyordum, çünkü onlar da karşı çıktıkları eski şogunluktan daha dar görüşlüydüler. Bu nedenle benim için tek çıkış yolu tarafsız kalmak ve ülkeme kendi bildiğim şekilde hizmet etmektir.

Çok geçmeden yeni hükûmetin politikasını değiştirdiği görüldü. Limanların açılması yönünde cesur bir bildiri yayınlandı. Fakat genel olarak aşırı tutuculuğun hâkim olduğu bir ortamda böylesi ani bir özgürlük göstergesi beni etkileyemedi.

Yeni bir kültüre doğru ilerlerken kendi başıma en iyi neyi yapıyorsam tek başıma yapmaya kararlıyım.

Tam o sırada hükûmet, birbiri ardına reformlar yaparak ve nihayet bugün hepimizin keyfini çıkardığımız ilerleme dönemini gerçekleştirerek yayınladığı bildiride içten olduğunu kanıtladı.

YENİ BİR SORUN ORTAYA ÇIKIYOR

Olaylar öylesine hoş ve beklenmedik şekilde gerçekleşiyordu ki artık hata bulacağım hiçbir şey kalmamıştı. Tüm arzularımın gerçekleşmiş olduğunu söyleyebilirim. İşte bu durumda yine kariyerimde bir sorun ortaya çıkıyor. Mademki artık politikası kesin olarak belli oldu ve her şey benim fikirlerimle tam uyum içinde o halde niçin hükûmetle güç birliği yapmıyordum? Ancak ben en ufak şekilde kamu alanında yeni bir kariyer arayışında değildim.

Sebeplerini ilk kez burada sıralayacağım. Kendilerine söyleme fırsatım olmadığı için karım ve ailem bile bunları tam olarak bilmiyordu.

Dürüst olmak gerekirse hükûmette görev almak istememim ilk nedeni tüm kamu memurlarının küstahlıklarından duyduğum hoşnutsuzluktu. Memuriyetleri sırasında vakur davranmaları gerektiği söylenebilir. Fakat aslında mevkilerini kullanarak halka zorbaca davranıyorlardı.

KÜSTAH MEMURLARDAN BİRİ OLMAYACAĞIM

Feodalizmle birlikte asalet unvanlarından da vazgeçilmesi gerekiyordu. Oysa kamu dairelerindeki insanlar bu unvanları kullanma eğilimindeydiler. Böylece sanki daha asil bir gruba dahilmişler gibi kendileriyle halk arasına mesafe koymayı beceriyorlardı. Bu asil gruba kim katılırsa bunun doğal bir sonucu olarak halka tepeden bakıyordu. Kendisi asıllarına zorbalık ederken aynı zamanda o da üstlelerinin zorbalığına maruz kalabiliyordu. Saçma sapan bir oyundu bu.

Sivil kaldığım sürece bunları seyredip gülebildim. Fakat hükûmete katılmak beni hiç de içinde olmak istemediğim bu gülünç gösterişlerin içine çekebilirdi.

AHLÂKSIZLIKLARI ONLARI AYRI BİR SINIF HALİNE DÖNÜŞTÜRÜYOR

İkinci sebep ise, ki bu konuya girmek benim açımdan ancak rahatsızlık verici olabilir, sıradan kamu görevlilerinin düşük ahlâk standartlarıydı. Kocaman evlerde yaşıyorlar, iyi giyiniyorlardı ve genellikle çok cömerttiler. Politik hayatlarında mükemmel davranıyor olabiliplerdi, fakat özel hayatlarında, bir insanın ahlâki tutumunun bir parçası olan, kendine hâkim olabilme özelliğini bir kenara bırakıp Çinli “kahramanların” kötü alışkanlığına sahiptiler ve düşünmeden hareket ediyorlardı. Evlerinde ve ev dışında odalıkları vardı. Çok eşlilik suçunu işliyorlardı, fakat bundan dolayı utanmış görünmüyorlardı. Şöyle söylemeliyim ki bu adamlar bir yandan yeni uygarlığı gerçekleştirmeye çalışıyorlar bir yandan da geçmişin değersiz alışkanlıklarını uyguluyorlardı. Bu bakımdan benim standartlarımın ve alışkanlıklarımın altında olduklarını düşünmeden edemiyorum.

Bu adamlara belli bir uzaklıktan baktığımda özellikle karşı gelinecek bir tarafları yoktu. Onlarla ara sıra iş nedeniyle ya da sosyal ortamlarda bir araya gelmeye itirazım olmaz. Fakat aynı çatı altında birlikte çalışmak ve gerçekten onlardan biri olmak – bu ayrı bir şey. Müşkölpesent ve dar görüşlü olabilirim, ama bu benim yapım, ben de böyleyim.

SÖZDE VATANSEVERLERİ KÜÇÜMSÜYORUM

Görev almaktan beni uzaklaştıran üçüncü bir sebepse Devrim döneminde bu adamlarla olan kötü hatıralarım. Kriz başlayıp da şogun yenilmiş olarak Yedo'ya döndüğünde bütün memurlarından ve taraftarlarından büyük bir gürültü koptu: “Tokugawa'nın kutsal ataları tarafından kurulmuş olan üç yüz yıllık bu büyük

rejim bir günde bırakılmamalı.” – “Tokugawa ailesinin sadık taraftarları olarak, bize cömertçe miras bırakılmış olan üç yüz yılı unutmamalıyız!” – “Şimdi bize saldırmaya kalkışan Satsuma ve Choshulu bu adamlar da kim? Atalarımızın Sekiga-hara' savaşında yendiği adamların torunları. Nasıl olur da onların önünde diz çöküp gururlu atalarımızı utandırırız?”

Hava çok gergindi. Kimileri Tokaido yolu üzerine bir savunma hattı kurulmasını savunuyordu. Kimileri ise savaş gemilerine binip karşı saldırı planları kurmak üzere geri çekildiler. Çoğu yaklaşımakta olan güçlere karşı son kez direnişe geçmek için şogunla görüşüp yalvarmak üzere çareler aradılar. İyice heyecanlandıklarında bazıları seslerini yükselterek ağladılar. Gerçekten de sanki sözde vatanseverlerle sözde şehitlerin yer aldığı bir geçit töreni gibiydi.

Fakat sonunda gayretkeşlikleri hiçbir sonuç vermedi. Şogun teslim olup geri çekilmeye karar verdi. Nihayet hükûmet dağıldığında hâlâ ateşli ve cesur olanlar kuzeye Hakodate'ye kaçtılar. Bir kısmı gururlarını kırıp şogunla birlikte Shizuoka'da inzivaya çekildiler. Diğerleri askerleri toplayıp kuzey eyaletlerde aralıklarla çatışmaya devam ettiler.

Bu sadık taraftarların en ateşli olanları Tokyo'yu “vatan hainlerinin diyarı” olarak adlandırmaya başladılar. Tokyo'dan gelen bir lokma keki bile yemeyeceklerdi. Gece olup da yattıklarında yataklarının başucu başkente dönük olmayacaktı. Ağızlarını ve kulaklarını kirletmesin diye ne “Tokyo” sözcüğünü söyleyecek ne de bu konudaki konuşmaları dinleyeceklerdi. Davranışları daha çok Çin tarihindeki sadık kardeşler Po-i ve Shu-ch'i'nin tavırlarına benziyordu. Ve Shizuoka yeni dönemin Shouyang-shan'ı¹ olacağına benziyordu.

1. 1600'de Tokugawa'nın kesin üstünlüğüyle sonuçlanan bir savaştır.

2. Po-i ve Shu-ch'i, Çin'deki Yin hanedanının tahttan indirilen kralı Chou'nun sadık ve değişmez yandaşlarıydılar. Yeni kraldan ya da onun çevresindeki insanlardan herhangi bir şey almayı reddettikleri için yabani eğrelti otları yiyerek

Fakat önce bir yıl daha sonra da iki yıl geçti: “Po-i”ler ve “Shu-ch’i”ler büyük olasılıkla “Shouyang-shan”daki “eğrelti otlarının” azaldığını hissetmeye başlıyorlardı. Önce “dağın” eteklerine indiler; daha sonra “vatan hainlerinin diyan”na girdiler. Ve çok geçmeden de yeni hükûmetin merkezinde görünüp kendilerine iş aramaya başladılar!

Bir zamanların kararlı “Po-i”leri ve “Shu-ch’i”leri ve öfke dolu Restorasyon karşıtları, neredeyse imparatorlukta başka herkesle birlikte hükûmet merkezinde iş istediler. Çok merak ediyorum, bir zamanlar “vatan haini” olarak adlandırdıkları görevlileri nasıl selamladılar acaba. “İlk kez huzurunuzda çıkıyorum.” şeklindeki selamlama cümlesini zorlukla söylemiş olabilirler. Büyük olasılıkla kendilerini toplayıp “Siz zaten biliyorsunuzdur, alçakgönüllü bir Japon vatandaşıyım.” demiş olmalılar.

Her nasılsa, öyle görünüyor ki “Yüce gönüllü bir adam asla geçmişteki talihsizliklerden bahsetmez.” diyen eski bir ahlâk kuralına uygun olarak ve geçmişteki tüm kırgınlıklar unutularak, eski şogunluğun bu ıslah olmuş adamları samimiyetle yeni hükûmete kabul edilmiş. Şimdi bu tebrik edilecek bir durum olarak görülecektir. Kimse bu davranışlarda bir kusur bulmayabilir. Bununla birlikte benim söyleyecek iki çift sözüm var.

Her şeyden önce aralarındaki köklü farklılığı düşünün. Farz edin ki şogunluk, yabancılarla serbest ilişki politikasını benimsemiş olsun. İmparatorluk yanlıları da zafer kazandıktan sonra hatalarını görüp serbest görüş politikasını benimsemeye karar vermiş olsun. Şogunluk da kendi politikasının yeni hükûmet tarafından kabul edildiğini görerek onunla aynı safta yer al-

yaşadıkları Shouyang-shan olarak adlandırılan bir dağa çekildiler. Bir gün birisi bütün ülke artık yeni kralın yönetiminde olduğuna göre yabancı eğrelti otlarının da ona ait olabileceğini söyledi. Sadık kardeşler hiçbir şey yememeye karar verdiler ve açlıktan öldüler. Yaşamları sadakat sembolü olarak gösterilir.

maya karar vermiş olsun. Eğer bu varsayım doğru olsaydı tabii ki bu durumda hiçbir yanlışlık görmeyecektim.

Fakat gerçek şu ki Restorasyon sırasında bu konuyu tartışan kimse yoktu. Şogun partisinin tavrı artık tamamıyla eskimiş olan "hizmetkârın efendisine karşı görevleri" doktrinine ve miras aldıkları üç yüz yıllık Tokugawa rejimine dayalıdır. Ancak eski rejim kaybolduğunda taraftarları birdenbire bastıkları zeminin de yok olduğunu hissettiler. Çevrelerine bakıp en ufak bir utanç belirtisi göstermeden yeni hükûmette görev almayı talep ettiler.

Elbette olup bitenlerin nedenini bilmeyen düşük rütbeli görevliler arasında herhangi bir tutum değişikliği affedilebilir, fakat sıra askeri liderlere, Restorasyon sırasında kargaşaya neden olan savaş araçlarının komutanlarına ve Po-i ile Shu-ch'i örneğinde olduğu gibi şoguna sonsuza dek bağlılık yemini edenlere geldiğinde onların mantıklarını anlamıyorum.

Bir savaşta yenilmiş olmanın utanılacak bir yanı yok. Bir kez yanlış karar vermiş olduğu için hiç kimseyi suçlamam. Fakat mücadelede yenilene yenilgisini kabul edip aktif hayattan çekilmek düşer. Fakat bu adamlarda buna benzer bir davranış görünmüyordu. Rakip hükûmette yüksek pozisyon arayışına girdiler ve bunu elde ettiklerinde bundan gurur duydular. Sonuç olarak kralın sadık taraftarları güvenilir insanlar olabiliyor, nitekim sadakat öğretisi kararsız bir inanç. Böyle adamlarla iş birliği yapacağıma bağımsız bir vatandaş olarak kalmaktan daha mutluyum.

Başkalarının başlarını eleştirmekten hoşlandığımdan değil, fakat olayları çok iyi bildiğim için bir zamanlar kendilerini şogunun sadık hizmetkârları olarak adlandıran yüreksiz, hilekâr insanlar adına üzûlmekten de kendimi alamıyorum. Belki benim müşkülpesentliğim ya da duyarlı mizacımdan kaynaklanıyordur, fakat politik hırslardan uzak kalmamın nedenlerinden biri de bu.

Dördüncü sebebe gelince politik sadakat ve öğretiler bir yana bırakılacak olursa yeni hükûmetteki koşuşturmacalardan ve düzensizlikten hoşlanmıyordum. Sadece samuraylar değil, tüccarların ve çiftçilerin oğulları bile –eğer biraz olsun eğitim görmüşlerse– güzel kokulu bir yiyeceğin etrafındaki böcekler gibi sürü halinde toplanıyorlardı. Bir memuriyete atanamayanlar sanki dünyada hükûmette çalışmak dışında hiç kimseye şans yokmuş gibi kazanç sağlamak için başka yollar arıyorlardı. Hiç kimse insanın bağımsız oluşundaki erdemi fark etmiş gibi görünmüyordu.

Çoğu kez yurt dışından dönen bir delikanlı bana gelip hükûmette görev almayı düşünmediğini söyleyerek bağımsız bir kariyere duyduğu inancı ileri sürerdi. Genellikle gururlu açıklamasını yarı safdillikle dinlerdim. Ve mutlaka, bir süre sonra aynı genç adamın bir devlet görevine atandığını –kimisi zaman bir eyalette yüksek bir makama getirilecek kadar şanslı olduğunu– öğrenirdim.

Elbette kimsenin kariyer seçimini eleştirmeye hakkım yok, ama Japon halkının bu hatasının Çin öğretisinin hâlâ devam eden etkisinin sonucu olduğuna dair bir hissim var. Bu hatayı halkımıza göstermek ve modern uygarlık yolunda ilerlemelerini sağlamak için biri örnek olmalı. Bir ulusun bağımsızlığı vatandaşlarının bağımsız ruhundan doğar. Eski kölelik ruhu halk arasında bu kadar âşikâr oldukça bizim ulusumuz ilerleyemez. Çabamın sonucu ne olursa olsun bu duruma kendim örnek olamaya karar verdim. Bu nedenle daha yoksul olacaksam daha yoksul yaşarım, eğer para kazanma şansım olursa istediğim gibi harcarım. Hiç olmazsa hükûmete ya da memurlarına bağımlı olmam.

Arkadaşlarımla olan ilişkilerimde onları ağırlamak için elimden geleni yaparım, fakat bu onlar için yeterli değilse benimle arkadaşlıklarını sürdürmeyebilirler. Samimiyetle, olanaklar

ölçüsünde elimdekileri paylaşmak için çaba gösteririm. Ben üstüme düşeni yaptıktan sonra beni beğenmek ya da nefret etmek, övmek ya da yermek onların bileceği iştir. Sevinçten ya da kızgınlıktan kendimi kaybetmem.

Hiçbir insana ya da nesneye bağımlı olmaksızın yaşamaya kararlıyım. Bu ilkeye taraftarken hükûmette görev almayı düşünmem. Yine de benim prensibimin dünyadaki herkes için en doğrusu olduğunu kanıtlamak gibi özel bir çabam yok. Doğru çıkarsa ne âlâ, kötü sonuçlanırsa ne yazık. Uzun vadede düşüncemin sonuçlarıyla ilgili sorumluluk taşımak niyetinde değilim.

Hükûmette görev almayışımın böyle detaylı bir analizini yaptığımda sanki en başta bunları formüle edip hayatımı ona göre sürdürmüşüm gibi gelebilir. Fakat öyle değil. Doğrusu kendimi hiçbir teoriyle bağlamıyorum. Bu çalışmayı sunarken bir düzen içinde ilerlemek için bu analizi yaptım.

Sonuç olarak tüm davranışlarım ve yaşamım göz önüne alındığında olsa olsa politikaya kayıtsız olduğumu söyleyebilirim. Eğer dünyayı yaşlı ayyaşlar ve ağzına içki sürmeyenler olarak iki gruba bölecek olursak ilk gruptakiler şekerleme dükkânlarıyla hiç ilgilenmezler. Diğerleri de asla bir bardan içeri adım atmazlar; sanırım ben politik anlamda ağzına içki sürmeyenlerdenim.

TEŞHİŞ KOYUYORUM, TEDAVİ ETMİYORUM

Sık sık bu konuda tartıştığıma ve konu üzerine yazılar yazdığıma göre bu alana tamamıyla ilgisiz değilim, fakat pratiği sırasındaki günlük sıkıntılara gelince bundan hiç hoşlanmıyorum. Tıp alanında hastalıkla ilgili teşhis koyan fakat tedavi etmeyen bir doktor gibiyim. Bu nedenle insanlar politik teşhislerimi kişisel hırsın sonucu olarak değerlendirmiyorlar.

Meiji'nin ondördüncü yılında (1881), Japon politika dünyasında alışılmamış bir kargaşa vardı. Buna bağlı olarak başımdan hoş bir olay geçti. Önceki kış o sırada başlamayı planladıkları gazetenin ya da resmi bültenin sorumluluğunu üstlenmemi isteyen üç bakanla —Okuma³, Ito⁴ ve Inoue⁵— bir görüşmem olmuştu. Fakat o sırada bunun amacını ya da bu konuda herhangi bir şey açıklamamışlardı. Bu nedenle ben de reddederek yanlarından ayrıldım.

Bunun ardından çeşitli küçük rütbeli memurlar konuyu düşünmem için beni ikna etmek üzere gelip durdular. Nihayet sırtı bana açıkladılar: Hükûmet bir millet meclisi açacaktı ve hazırlık aşamasında bir gazete istiyorlardı. Bu değişik bir macera olarak ilgimi çekti, tekrar düşünmeyi kabul ettim. Geçici olarak

3. Okuma Shigenobu (1838–1922): dönemin en yetenekli devlet adamlarından biridir. Fakat Saga klanına bağlı olması nedeniyle İmparatorluk hükûmetini hakimiyeti altına almış olan Choshu ve Satsuma klanının üyelerinin üzerinde yüksek memuriyete gelmekte zorlanıyordu. 1881 bozgununda Millet Meclisi'nin kuruluşunda çok önemli rol oynadı. Hükûmetten ayrıldıktan hemen sonra Rikken Kakushin-to (Anayasal İlerleme Partisi) isimli siyasi bir parti kurdu ve o andan itibaren bürokratik hükûmet memurlarına karşı halkın ve siyasi partinin yanında yer aldı. Yine aynı yıl (1882) şimdi Waseda Üniversitesi olarak anılan bir okul kurdu. Nihayet 1914'te başbakan oldu.

4. Ito Hirobumi (1841–1909): Japon Anayasası'nın taslağını hazırlayan kişi olarak tanınmaktadır, aynı zamanda dönemin en aktif devlet adamıdır. Aslında Choshu klanında düşük rütbeli bir samuraydı, 1863'te çalışmalarında bulunmak üzere İngiltere'ye gönderildi. Olağanüstü yeteneğiyle zirveye kadar çıktı, 1881'de Okuma'nın istifasının ardından hükûmetin tek lideri oldu. Özellikle Almanya'nın olmak üzere çeşitli ülkelerin anayasaları üzerinde çalışmak üzere kendisi Avrupa'ya gitti ve Japon Anayasası 1889'da imparator tarafından resmen ilan edildi. İlk başbakan oldu, hayatı boyunca dört kez aynı pozisyona getirildi. Bir Koreli'nin suikastı sonucu öldü, Kore'nin Japonya'ya katılmasında önemli rol oynamıştı.

5. Inoue Kaoru (1835–1915): Choshu klanı üyesi, Ito'nun yardımcısı ve yakın arkadaşydı.

söz verdim, fakat hiçbir kesin adım atılmadan zaman geçiyordu. O yıl ve neredeyse bir sonraki yıl da geçti. Ancak ben hâlâ bekliyordum, acele etmem için özel bir neden yoktu.

Daha sonra üst makamlardaki yöneticiler arasında bir çatlak olduğu belli oldu ve sonradan Okuma istifa etti.⁶ Bir bakanın istifası az rastlanır bir durum olmasa da bu istifanın, daha geniş ve gülünç bir etkisi olmuştu ki bu etki beni bile kapsıyordu. Çoğu küçük dereceli memurun yer değiştirmesi sonucunda pek çok dedikodu yayılmıştı.

Bu hikâyelerden birine göre Okuma, sürekli entrikalar çeviren çok inatçı bir adamdı ve Fukuzawa da fikirleriyle perde arkasından ona destek olmaktaydı. Bundan başka Mitsubishi şirketinin sahibi olan Iwasaki Yataro'nun⁷ bize maddi destek sağladığı, çoktan üç yüz bin yen –ucuz bir komediye uygun bir malzeme– vermiş olduğu söyleniyordu.

Okuma'nın istifasından sonra gelecekle ilgili genel bir politikaya karar verildi. Meiji'nin yirmi üçüncü yılında Millet Meclisi kurulması için çağrı yapıldı. Diğer departmanlarda da özellikle eğitimde pek çok değişiklik gerçekleştirildi. Batı sistemi biraz değiştirildi, eski Konfüçyüsçülük öğretileri terk edildi. Eğitim birimi tuhaf işler yapmaya başladı. Eminim şimdilerde, on

6. "Meiji'nin On Dördüncü Yılındaki Politik Sıkıntı" olarak anılan bu olaya memurların kişisel çatışmaları sebep olmuştu ve kendi başına pek önemli değildi fakat on yıl içinde Anayasa'nın ve Meclis'in hükümet tarafından ilan edilmesi, Japon milliyetçiliğinin tekrar onaylanması vb. sonuçlarla bir dönüm noktası oldu.

7. Iwasaki Yataro (1838-1885): Meiji döneminin, eski Mitsui'yle hemen rekabet etmeye başlayan Mitsubishi "mali krallığı"nı kuran önemli bir iş adamıydı. Aslında Tosa klanından yoksul bir samuraydı; klanın ticaret ve ulaşım işleriyle ilgilenmiş ve 1871'de klan dağıldığı sırada işi kendi yönetmeye başlamıştı. Mitsubishi Buharlı Gemi Şirketi'nde çok başarılı olmuştu. Erkek kardeşi ve oğlu tarafından da başarılı bir şekilde desteklenen şirket o sırada her çeşit iş yapmaya başlamıştı.

yıldan daha fazla zamanın ardından, memurlar kendileri de bu aşırılıklardan pişmandılar.

Gerçekten de hükûmet görevlileri arasında geçici bir delilik yaşanmıştı. Daha yüksek mevkidekiler için çok güç problemler çıkmış olmalı. Pek çok kez İwakura'nın⁸ ikametgâhına çağrıldığımı ve evinin arka tarafındanki تنها “Çay Salonu”nda görüştüğümüzü hatırlıyorum. Endişeliydi ve halihazırdaki karışmanın Meiji'nin onuncu yılındaki ayaklanmadan daha zorlu olduğunu söylemişti.⁹

Tüm bu olanlar bana gülünç görünüyordu. Hükûmet halka Millet Meclisi sözü vermişti ve tarih Meiji'nin yirmi üçüncü yılı olarak belirlenmişti. Bu on yıl sonra halkı politikaya katılmaya davet etmek demektir. Fakat hükûmet zorla halkın üzerine her çeşit rahatsız edici kısıtlamayı getirme yoluna gitti. Pek çok kişi tutuklanıp hapsedildi; çoğu Tokyo'dan sürgün edildi. Ayrıca kamu görevlileri feodal lortları ve eski saray mensuplarını taklit ederek kendilerine şatafatlı unvanlar vermeye başladılar. Doğal olarak, sıradan insanlar gittikçe tedirgin oluyor, bu da daha çok sıkıntı yaratıyordu. Bu durum sanki ev sahibi ve misafirlerin parti tam olarak başlamadan önce kavga edecek bir sebep aramasına benziyordu.

Gidişatın tam bir dokümanını çıkardım ve kendi özel evrakımın arasında sakladım.¹⁰ Fakat dönemin, kimi hiç kabul edilmeyecek, son derece mahrem olaylarını ele veren hiçbir şey

8. Iwakura Tomomi (1825-1883): Restorasyon hareketinde önderlik yapan birkaç yetenekli saray mensubundan birisidir. O dönemde *udaijin* (şansölye) idi. Yeni asalet unvanları hazırlandığında kendisine Avrupa'daki rütbelere karşılık bulunmayan en yüksek rütbe olan *koshaku* verildi ve kraliyet ailesinden olmamakla beraber Prens Iwakura olarak anılmaya başlandı.

9. On birinci bölümdeki üç nolu dipnota bakınız.

10. Bu doküman, “Meiji Shinki Kiji” başlığıyla Fukuzawa'nın toplu çalışmaları (*Fukuzawa Zenshu*) arasında yer almaktadır.

yayınlamamam gerektiğini hissettim. Bir defasında her şeyi çok yakın arkadaşım Terajima'ya anlattım ve ekledim: "Farzet ki şimdi çıkıp ne biliyorsam herkese anlattım. Ne dersin? Yüksek memuriyetlerde bulunan pek çok kişi mahcup olmaz mı?"

Terajima, bu açıklamaya şaşırarak muzipce cevap verdi, "Pekâlâ haklısın. İş entrika çevirmeye gelince politikacıların karanlık yüzlerinin ortaya çıktığını her zaman biliyorum, fakat bu kadarı çok fazla. Sanırım, bildiklerini biraz anlatsan bu onlara iyi bir ders olabilir."

Kimi açıklamaların sonuçlarından memnun olacağı belliydi, fakat şöyle dedi: "Ben artık kırk yaşımı geçtim, sen de öyle. Bunu unutmayalım, başkalarını incitmekten sakıyalım."

Gerçekten tüm bu düzensiz ve başı boş politika dünyasına eğlenerek bakıp duruyordum. Fakat öte yandan, hükûmet görevlilerinin gözünde farklı görünüyor olmalıyım.

HALKIN BARIŞI VE GÜVENLİĞİ KANUNU

Halkın Barışı ve Güvenliği Kanunu¹¹ yayınlandığı yıl bu yeni kanuna dayanılarak suçlu bulunduğum ve Tokyo'dan uzaklaştırıldığım dedikodusu çıktı. Ono Tomojiro bunu polis departmanındaki yakın arkadaşından duymuş. Rapora göre Goto Shojiro¹² da

11. Ayaklanma planları yapan ya da toplumun huzurunu bozan ya da böyle davranacağından şüphe edilen kişilerin üç yıllığına İmparatorluk Sarayı'ndan 3 ri (yaklaşık 7 mil) uzaklaştırılacağını bildiren kanun *Hoanjörei* adı ile 1882'de yayınlandı. Fukuzawa'nın öğrencilerinden olan Ozaki Yukuo da bu kanun uyarınca cezalandırılan 570 kişiden biriydi. 1889'da yürürlükten kaldırılmış olmakla birlikte, o zamandan beri baskıcı bir hükûmetin şeytanca politikasının örneği olarak hatırlanmaktadır.

12. Goto Shojiro (1838-1897): Tosa klanı üyesi. Sogun'un üstün gücünü imparatora iade etmesi gerektiği fikrini savunmasıyla tanındı. Lordu bu düşüncüyü

benimle birlikte uzaklaştırılmış. Bu hikâyeyi çok ciddiye almadım. “Uzaklaştırıldıysam ne önemi var, hemen Kawasaki’ye ya da yakındaki bir başka kasabaya taşınırım. Sonuçta beni idam etmiyorlar.” diye düşünüyordum.

Birkaç gün içinde Ono bir başka raporla çıkıp geldi ki uzaklaştırılma kararım iptal edilmiş.

Birkaç yıl sonra Meiji’nin yirmili yıllarında, eski bir öğrencim, Inoue Kakugoro, Kore’de bazı işlerle¹³ uğraşıyordu ve tutuklandı. Bunu bir kargaşa takip etti. Hatta evimi aramak üzere polis geldi. Ardından şahit olarak mahkemeye çağırıldım, epeyce tuhaf sorular soruldu. Beni de mahkûm etmek ister gibiydiler.

Bu suçlamaların hepsi devlet memurlarının olan biteni yanlış anlamalarından kaynaklanıyordu. Ben sadece olaylara başkalarının gösterdikleri tepkileri seyrederek eğleniyordum.

Ancak olan bitenin üzerinde düşününce politikanın içinde bulunan insanlar tarafından şüpheli görülmemin çok doğal olduğunu anlıyorum. Her şeyden önce devlet görevi almayarak şüphe çekiyorum. Bundan başka politik hırsı olmayan kişiler başkentte yaşamak yerine genellikle şehir dışına çekilirler. Oysa ben herkesle görüşerek, düşüncelerimi konuşmalar ve makalelerle anlatarak şehrin tam ortasıyordum. Şunu da kabul etmeliyim ki politik hareketlere sebep olacak kimi deneyimlerim de olmadı değil. İşte size pek az kişinin bildiği bir olay anlatacağım.

Şogun Yoshinobu’ya önermiştir. Aktif bir politikacıydı, daha sonra bakanlık verildi fakat çok hırslı ve fırsatçı olduğu için zaman zaman hükûmetle arası açılıyordu.

13. Inoue Kakugoro (1859-1938): Fukuzawa’nın öğütleriyle Kore’de bulunmuş ve Kore hükûmetine danışmanlık yapmıştı. 1884’teki devrimci ayaklanmaya katıldığından şüphelenildi. Inoue daha sonra Japonya’da hem iş dünyasında hem de politikada çok aktif çalıştı.

TEK BİR BAŞMAKALE TÜM BİR ULUSU HAREKETE GEÇİRİYOR

Meiji'nin onuncu yılındaki ayaklanmadan kısa süre sonra, tüm ülkede barış yerleşip insanlar neredeyse heyecan yokluğundan sıkılmaktayken ani bir ilhamla Millet Meclisi'nin açılması yönünde bir tartışma başlatmayı düşündüm. Belki bana katılanlar çıkar, ilginç bir hareket bile başlatabilirdik.

Bir makale yazıp Hochi'nin editörlerine götürdüm –bu olay kendi gazetemi kurmadan önceydi. “Eğer bu yazıyı başmakale olarak kullanabilirseniz kullanın. Okuyucuların ilgileneceğine eminim. Fakat bu şekliyle kalırsa benim yazım olduğu açıkça belli olur. Bu nedenle benim yazı stilimi saklamak için üslubu değiştirebilirsiniz. Halkın tepkisini görmek eğlenceli olacak.”

Fujita Mokichi ve Minoura Katsunda editördü ve her ikisi de gençti. Yazımı hemen aldılar ve ertesi gün özel bir başmakale serisine başladılar. O sırada Millet Meclisi'nin lehine olan tüm tartışmalar hâlâ epey zayıf kalıyordu. Arkamıza yaslanıp meydan okuyuşumuzun sonuçlarını görmek üzere merakla bekledik. Hemen hemen bir hafta boyunca bu konu her gün başmakale sütunlarını doldurdu. Fijuta ve Minoura diğer gazetelere meydan okuyup kışkırtmak için başka yazılar da yazdılar.

Kısa süre sonra Tokyo gazetelerinde bu konu açıkça tartışılır oldu. Bu tartışmalar iki üç ay içerisinde tüm ülkeye yayıldı. Millet Meclisi'nin gözü pek savunucuları meclisin açılması lehine dilekçe sunmak için başkentte dolaşmaya başladılar. Tabii ki tüm bunlar beni pek eğlendirmediydi, tartışmaların bu noktaya gelmiş olmasından da biraz rahatsız oldum. Aslında hiçbir kişisel beklentim yoktu sadece biraz eğlenmek için yazmıştım. Oysa şimdi benim eğlencem ulusal bir sorun haline dönüşmüştü, sanki tarlayı ateşe vermişim de ateş kontrolümden çıkmıştı.

Restorasyon'dan beri Millet Meclisi'nin kurulması beklenmekteydi. Aslında kendimi tüm hareketi başlatan kişi olarak göremem fakat her okuyucunun anlayabilmesine dikkat ederek yazdığım birkaç bin kelimelik uzun makalem yaygın tartışmanın öncüsüydü. Bu nedenle sanırım her şeyi tutuşturan fitili ateşlediğimi düşünmekte haklıyım.

Kısa süre önce Minoura'yla karşılaştım, makale serisinin tarihini hatırlayamadığım için kendisine sordum. Tarihleri hatırlıyordu, bana kendi dosyasındaki eski gazeteleri verdi. Bu gazeteleri incelerken farkettim ki tartışmalar, Meiji'nin on ikinci yılında (1879) 29 Temmuz'dan 10 Ağustos'a kadar sürmüştü. Bu ikinci okuyuşta da bana pek kötü yazılmış gibi gelmedi. Ve bu yazının Japon Millet Meclisi'nin kuruluşunda rol oynadığını görmekten gurur duyduğumu itiraf etmeliyim.

Bu çalışmalarımı hatırladığımda çeşitli politik çalkantılarda parmağım olduğundan şüphelenilmesinin tamamıyla tuhaf olmadığını da kabul etmeliyim. Yeni temsilciler hükûmeti ve pek çok diğer yenilik adına girişimlerimin ülkeye faydası olduğu sürece her şey yolunda demektir. Fakat zararlı olduğu kanıtlanırsa, korkarım bu dünyadaki cezadan kaçsam bile *Emma*'nın cehennem mahkemesinde cezalandırılırım.

Sonuç olarak politik girişimlerim “teşhis koyan bir doktor”un çalışmaları gibiydi. Ne ülkenin “hastalığını” kendi ellerimle tedavi etmek konusunda bir fikrim vardı ne de kendi kişisel çıkarlarım doğrultusunda politikayla ilgilenmeyi düşünüyordum. Fakat tüm yaptıklarımın ardında ulusumuzun bir gün hem barış hem de savaş sanatında güçlü, büyük bir ulus olabilmesi için yeni uygarlığın nimetlerinden faydalanabilmesi arzusu vardı.

Politikayla uğraşan birkaç arkadaşım vardı, fakat bağımsız olarak yaptığım işlerden memnun olduğum için kendilerinden hiçbir zaman ricada bulunmadım ya da fikir danışmadım.

Sessiz, huzurlu yaşamım farklı zihniyetlerdeki devlet memurlarına tuhaf görünebilir. Fakat halihazırdaki hükûmete ve hükûmette görev alanlara karşı hiçbir olumsuz düşüncem yok. Aslında bu yaşımda rahat ve güvenli bir hayat sürmem tamamen hükûmetin iyi yönetimine bağlı olduğu için şimdiki hükûmete karşı gerçek bir sorumluluk hissediyorum. Feodal dönemde şimdi olduğu gibi kendi fikirlerimden ödün vermeden yaşamaya devam edecek olsam başıma neler gelebileceğini rahatlıkla tahmin edebiliyorum.

GAZETE KURUYORUM

Meiji'nin on beşinci yılında (1882) *Jiji-shimpo* olarak adlandırdığım bir gazete yayınlamaya başladım. Ülkeyi fazlasıyla karıştıran politik isyandan sonraki yıldız ve büyük sınıflardaki öğrencilerin çoğu gazete çıkarmam için ısrar ediyorlardı.

Toplumumuzun hızla değiştiğini görebiliyordum. Hızla artan yarış zorlu bir rekabeti de beraberinde getiriyordu. Son dönemde hükûmet kendi içinde çok kışkırtıcı bir kavga yaşamıştı. Birbirini izleyen ekonomik ve endüstriyel rekabete benzer tepkileri beklemek mantıklıydı. Böyle bir zamanda en büyük ihtiyaç herhangi bir partiye bağlı olmayan tarafsız bir kuruluştur. Fakat tarafsız düşünceyle ilgili doyurucu teoriler üretmek kolay olmakla beraber insanlar genellikle, kendi kişisel çıkarlarının bilincinde olarak, partizanlıklarından rahatça sıyrılamayacakları için, pratikte bunu gerçekleştirmek o kadar da kolay değildi. Ülkeye şöyle bir baktığımda benden başka yaşamını bağımsızca sürdüren, aklında değerli düşünceleri bulunan ancak politik ve ticari çıkarlarla gerçekten ilgilenmeyen çok da fazla kişi olmadığına karar verdim.

Böyle düşünerek gazete çıkarma işine giriştim. Bu projeye karar verdikten sonra bu işin güçlükleri konusunda beni uyaran kimi arkadaşlara hiç aldırmadım. Tiraj ister az ister çok olsun dışarıdan hiç yardım istemeksizin tamamıyla kendi işim olması gerektiğine karar verdim. Gazeteyi çıkardığım gibi aynı şekilde yok edebilirdim de. Başaramasam bile herhangi bir üzüntü ya da utanç hissetmeme gerek yoktu ve ailem de bu durumdan zarar görmeyecekti. Bu düşüncelerle önceden hazırlanıp silahlanmış olarak eleştirilere aldırmaksızın yayına başladım. Gazete bugüne değin başarılı olmaya devam etti.

İş hayatında prensibim buydu, fakat dostlarım ve iş arkadaşlarımla haklarını da inkâr edemem. Hepsi kendilerine düşeni yaptılar, gerçekten dürüstlükleri ve yetenekleri ile onlara gösterdiğim güvene lâayk oldular.

Gazetenin ilk çıktığı dönemde genel yönetimde Nakami-gawa Hikojiro vardı. Daha sonra bir süreliğine Ito Kinsuke ve şimdi de oğlum Sutejiro sorumluluğu üstleniyor. İlk muhasebecimiz Motoyama Hikoichi'ydi, daha sonra Sakata Minoru. Şimdiyse bu önemli görevi Tobarı Shichinosuke yürütüyor. Genel tavrıma uygun olarak detaylı hesaplarla ilgilenmeyip bunları sorumlulara bıraktım. Ancak bir kez bile nahoş bir olay gerçekleşmedi. İyi insanlarla birlikte çalıştığım için çok şanslıyım. Sürüp giden başarının sebebi olarak bu kişilerin yeteneğini ve değerini görüyorum.

Gazetede yazılan yazıları düzeltirken muhabirleri, yazılarını cesaretle ve özgürce yazmaları konusunda yüreklendirim. Aşırı ifadeler kullanılmasına ya da sert eleştiriler yapılmasına hiçbir itirazım yok. Fakat yazılarını, hakkında yazdıkları kişiyle karşılaştıklarında onun yüzüne karşı söyleyebilecekleriyle sınırlamaları gerektiği konusunda uyarırım. Aksi takdirde güvenli sütunlarından saldırıda bulunan *kage-benkei* (gölge

savaşçıları) olarak adlandırdığım kişiler gibi olurlar. Bir gölge savaşçısı için alçakça suistimal etmek ve sorumsuzca küfretmek çok kolaydır ki bu da yazarlık mesleğinin ebedi ve ezeli utancıdır.

Artık yaşıyorum ve işi gençlere bırakmam gerektiğini düşünüyorum. Gerçekten geri kalan ömrümü olabildiğince az çalışmayla geçireceğim sakın bir hayat istiyorum. *Jiji-shimpo*'daki başmakaleler artık Ishikawa Kammei, Kitagawa Reisuke, Horie Kiichi ve diğerleri tarafından yazılıyor. Ben de aktif iş hayatından gittikçe uzaklaşıyorum. Ara sıra ilgilenmeleri için bir konu öneriyorum ve işlerini bana teslim ettiklerinde gerekli olduğunu düşündüğüm düzeltmeleri yapıyorum. Bugünlerde gazeteyle ilgili yaptığım işler bunlarla sınırlı.

KENDİMİ DAİMA EN KÖTÜYE HAZIRLIYORUM

Geri dönüp çeşitli olaylarla dolu hayatıma baktığımda en fazla çeviriler ve yazılar üzerinde çalıştığım görünüyor. Burada bu konu üzerinde daha fazla durabilirdim, ancak ikinci baskısı bu yıl yayınlanacak olan toplu yazılarımin (*Fukuzawa Zenshu*)¹⁴ ön-sözünde tüm ayrıntılarıyla yazdığım için tekrarlamayacağım. Fakat burada yaşama ve yaşam tarzına dair bazı düşüncelerime yer vermek istiyorum.

Her durumda olumsuz ihtimali de göz önünde bulundurmak bende bir alışkanlık haline geldi, yani herhangi bir olayda olabilecek en kötü sonucu bekleyip en kötüsü olduğunda da şaşırırmıyordum. Her canlı için herhangi bir zamanda aniden

14. Sekizinci bölümdeki iki nolu dipnota bakınız.

ölme olasılığı vardır. Bu durumla huzurlu bir şekilde yüzleşebilmek her insanın daima hazırlıklı olmaktan memnun olacağı bir şeydir.

Arkamda borç bırakarak ölmek istemediğim için mali konularda fazla risk alamıyordum. Büyük kazanç getireceği düşünülen şeylerde bile en kötüyü umma alışkanlığım nedeniyle tereddüt ediyordum. Riskli bir şekilde zengin olmaktansa yoksul kalmayı tercih ediyordum. Aşırı yoksullukta bile masörlükle geçimimi kazanıp mutlu olabilirdim. Eski elbiselerden kötü yemeklerden yılacak bir insan değildim ben. O halde niçin hata beklentisi ile üzölmeye ve biraz para kazanmak için pişman olmaya katlanayım.

Böyle düşünerek mali işlerde son derece pasif davrandım, fakat hata söz konusu olduğunda kendime duyduğum saygıya zarar verme riski yoksa vazgeçmem. Keio-gijuku'daki birkaç on yıllık çalışmam sonunda pek çok değışiklik gördüm. Kimi zaman öğrenci sayısı arttı, kimi zaman azaldı. Kimi zaman mali kaynaklarımız öyle azaldı ki yeterince öğretmen istihdam edemedim.

Fakat böyle zamanlarda zerre kadar cesaretim kırılmazdı. Bütün yardımcılarım ayrılrsa bile diyordum, tek başıma başa çıkabileceğim kadar çok öğrenciye kendim öğretmenlik yaparım. Bütün öğrenciler ayrılırsa o zaman da öğretmenlikten vazgeçerim olur biter. Bu Fukuzawa, büyük bir kurum kuracağına dair hiç kimseye söz vermedi. Risk üstlendiğim eğitim işinde başarısız olursam hiç kimseye karşı bir yükümlölüğüm yok. Okulu açtığım zaman bile gerekli gördüğüm anda kapatacağıma karar vermiştim. Buna karar verdikten sonra herhangi bir acil durumdaki cesaretim kırılmadı.

Okulun yönetimi için elimden gelenin en iyisini yaptığım, geleceğı ve gelişmesi için tüm kalbimi koyduğum halde tüm kişisel üzüntü ve endişelerimin bu “değışken dünya”daki “oyunlar”ın

bir parçası olduğunu, tüm yaşamlarımızın daha üst bir bilincin bir parçası olduğunu hiç unutmam. Böyle düşünerek işlerimle ilgilenirken ruhum huzurla dolar.

Son zamanlarda eski öğrencilerimiz vakıf kurmak üzere para toplama kampanyası başlattılar. Okulumuzun gelecekte de ayakta kalabilmesi için toplanan bir fonla sonuçlanan çabalarını görerek mutlu olmam gerekir. Oysa bu girişimi sessizce izliyorum. Gazetem için olduğu gibi kuşkusuz aynı şekilde okulumda da başarı kazanmaya azmetmiş değildim. Zararla sonuçlanabilir, fakat her zaman buna hazırım.

Aynı öğretiyeye dayanarak hiç kimseden kitaplarımın herhangi biri için önsöz yazmasını rica etmedim. Ünlü birinin önsöz yazması onur kabul edilir. Ancak bir kez daha tekrarlıyorum: Hiç satılmamaları halinde de moralimin bozulmayacağına baştan karar vermiş olduğum için aslında hiçbir değeri olmayan bir önsöz yazması için başkalarına yalvararak kendimi küçük düşüremem.

Son derece sosyal yaradılışlı biriyim; çok sayıda tanıdığım ve onların arasında birkaç güvenilir arkadaşım var. Fakat bu ilişkilerde bile en aşırıya hazırlıklı olma ilkemi unutmam. Çünkü bir arkadaş da fikrini değiştirebilir. O zaman da kaybedilen arkadaş gitmelidir, fakat bu tatsızlığın hayatımı bozmasına izin vermem. Farz edin ki birbiri ardı sıra yok olanlar benim arkadaşlarımdı. Sonunda da kendimi dünyada tamamen terk edilmiş olarak buldum. O zaman bile samimi duygularıma rağmen kimsese benimle arkadaşlık etmesi için yalvarmazdım. Çocukluk yıllarımdan beri bu konuda kararlıydım, fakat şans eseri bu ilkeyi uygulamama hiç gerek olmadı. Hayatımın altmış küsur yılında binlerce ya da tam olarak on binlerce arkadaşım oldu, fakat bir kez bile kavga ettiğimi ya da bir arkadaşlığımı bozduğumu hatırlamıyorum.

İşimde ya da özel ilişkilerimde hiçbir kişisel hırs ya da başarısızlık korkusu duymuyorum. Bir yandan dünya işlerine çok fazla önem vermezken öte yandan bağımsızlığımı kıskanç bir saygıyla koruyorum ve hayatımın durağanlaşmamasına gayret ediyorum. Bu felsefe, hayatımın tüm güç zamanlarını mutlulukla geçirmemi sağladı.

KİŞİSEL TEMİZLİĞİM

Fiziksel sağlık konusuna dönecek olursak, çok kötü ve utanılacak bir alışkanlık olarak içkiye düşkün olduğumu kabul etmem gerekir. Hatta daha da önemlisi sıradan bir içki düşkünü değildim. Aslında şaraptan hoşlanmayan ve şarabı önünde görene değin içmeyi düşünmeyen sarhoşlar vardır. Fakat ben şaraptan hoşlanan, içmek isteyen, üstelik iyi ve pahalı şarap isteyen cinsten bir içkiciydim.

Bir fıçı yedi ya da sekiz *yene* mal olduğu dönemde, lezzet konusundaki ustalığım sayesinde aralarında elli *sen*lik fark bile olsa iyi şarabı kötüsünden ayırabilirdim. Bu iyi şaraptan çokça içer, yanında bir sürü güzel yemek yer ve masada hiçbir şey kalmayana dek kâselerce pirinci mideme indirirdim. Gerçekten de “bir inek gibi içip, bir at gibi yiyordum.”

İyice sarhoş olduğumda bunun utancı alışkanlığımdan kurtulmama sebep olabilirdi. Oysa sarhoşluk hiç de sıkılmama ya da utanmama sebep olmuyordu. Sadece bağıra çağıra konuşmaya başlıyordum. Hiç kavgacı da olmuyordum. Bu oldukça talihsiz bir durumdu; çünkü iyi içki içme alışkanlığımla gurur duyup her içki içişimde herkesten daha çok, diğerlerinden iki ya da üç kat daha fazla, içiyor ve kendimi dünyada rakipsiz görüyordum.

Bununla birlikte bu aşırı içki içmem dışında, her zaman sağlıklı alışkanlıklarım oldu. Doğal olarak küçükken bağlı olduğum prensiplerim yoktu, fakat o zaman bile iki öğün arasında hiçbir şey yemezdim. Büyük olasılıkla annem üç öğün arasında herhangi bir şey yememe izin vermiyordu. Şimdi bile aynı alışkanlığımı sürdürüyorum. Özellikle akşam yemeğinden sonra, yemek ne kadar baştan çıkarıcı olursa olsun, bir lokma bile yemem. Ara sıra bir akrabanın evinde bir ölüm olduğunda ya da civarda bir yangın olduğunda gece boyunca oturmak zorunda kalıyorum ve doğal olarak önüme yiyecek bir şeyler getiriyorlar, fakat bunlara pek seyrek elimi sürerim. Bu bana annemden kalan iyi bir alışkanlık.

Hareketlerim genellikle hızlı ve telaşlıdır. Öyle ki arkadaşlarım bu konuda bana takılırlar. Fakat sıra yemek yemeye gelince, günde üç kez değişir, sanki bambaşka biri olur çıkarım. Çocukluğumda hızlı yemek yemenin, hızlı koşmanın ve başka bir şeyin daha, bir samurayı tamamlayan özellikler olduğunu belirten bir deyiş vardı. Yavaş yediğim için sık sık uyarılırdım. Ben de hızlı hızlı yemek isterdim, ama ağızımı yiyeceklerle doldurup yutuvermem imkânsızdı.

Uzun süre sonra yabancı bir kitapta yemeği çiğneyerek yemenin faydalarını okuduğumda bir zamanlar kötü alışkanlığım olarak kabul edilen yavaş yemenin aslında iyi bir alışkanlık olduğunu anladım. O zamandan beri başkalarından iki kat daha yavaş yemekten hiç çekinmem.

Kendimi bildim bileli şaraptan çok hoşlanırım, fakat Nakatsu'dayken henüz hâlâ çocuk olduğum için istediğim kadar içmekte serbest değildim. Nagasaki'de kaldığım bir yıl boyunca içkiden tamamen uzak durdum. Osaka'da tamamen özgürdüm, ancak hep mali sıkıntı içinde olduğumdan istediğim gibi içemedim. Ancak yirmi beş yaşında Yedo'ya geldiğimde cüzdanımda

bu kötü alışkanlığımı sürdürebilecek kadar para ayırabilir oldum. Bir arkadaşı ziyarete gittiğimde ya da arkadaşlarım bana geldiğinde içki içerdim. Arkadaşlarımı ağırlarken misafirlerimden daha çok bol yemek ve şarap isterdim. Bu şekilde sabahtan akşama kadar sürekli içiyordum.

Otuz iki ya da otuz üç yaşına geldiğimde eğer böyle içmeye devam edersem doğanın bana verdiği ömrü yaşayıp yaşayamayacağımı düşünmeye başladım. Ancak biliyordum ki aniden bırakmam imkânsızdı –hatamı biliyordum. Sonuç olarak daha az içip yaşamım boyunca bu şekilde devam etmem tek çıkar yoldu.

Bir Çinlinin afyondan vazgeçmesi kadar zordu. Önce sabahları şarap içmeyi bıraktım, daha sonra öğlenleri içmeyi de bıraktım. Fakat bir misafirim olduğunda bir iki kadeh içme hakkı veriyordum kendime. Yavaş yavaş sadece misafirime ikram edip kendim hiç içmemeyi başarabildim. Böylece epey idare ettim, fakat bir sonraki adım olan akşam içkisinden vazgeçmek en zoruydu. Bir kerede tamamen vazgeçmek imkânsızdı. Bu yüzden yavaş yavaş miktarı azaltmaya karar verdim. Aklım yasak koyuyor, fakat canım istiyordu. Aklım ve isteğim sürekli savaşıyordu. Sanırım ancak üç uzun yılın ardından sonuçtan emin oldum, nihayet canım içki istememeye başladı.

Otuz yedi yaşına geldiğimde ağır bir ateşli hastalık geçirerek güçlkle iyileştim. O sırada doktor arkadaşım eskiden olduğu gibi çok içki içiyor olsaydım asla iyileşemeyeceğimi söyledi. Bunu hatırlayarak bir daha asla içkiye düşkünlük gösteremezdim. Bu olaydan önceki on yıl boyunca çok kayıtsızdım. Fakat o zamandan beri içki miktarı gittikçe azalmakta, her ne kadar başlangıçta kendimi zapt ediyorduysam da şu sıralarda istesem bile çok fazla içemiyorum. Büyük olasılıkla bu durum, ahlâki sınırlardan çok artık yaşlanmış olmamdan ileri geliyor.

Kimi umursamaz insanlar tanıyorum ki kırk elli yaşlarına ulaştıktan sonra gittikçe daha fazla içer hale geldiler. Sonunda bizim pirinç şarabımızı yeterince kuvvetli bulmayarak yabancı viski ve brendi içmeye başladılar. Onları uyarmak isterim. Büyük bir keyiften mahrum kalacakları hâlde kendilerine hâkim olsalar daha iyi ederler. Benim gibi yaşlı bir ayyaş otuz dört otuz beş yaşında alışkanlığını sürdürebilir. İçki içmek söz konusu olduğunda benimle aşık atabilecek fazla kişi yoktur. Çoğu sıkı içkici benim yanımda çocuk kalır. Bu yüzden eminim ki bu acemilerin herhangi biri de benim izlediğim yolu sabırla ve ağır ağır takip edebilirler.

FİZİKSEL EGZERSİZLER

Yoksul bir ailede doğduğum için ister istemez pek çok ağır iş yapmıştım. Bu bir alışkanlık oldu ve o zamandan beri vücudumu çokça çalıştırmaktayım. Kış aylarında sürekli dışarıda çalışınca sık sık ellerim çatlardı. Ara sıra yaralar açılır ve kanardı. O zaman iğne ipliği alır açılan yarayı diker ve birkaç damla sıcak yağ damlatırdım. Bu, Nakatsu'da bizim açık yaraları evde tedavi etme yöntemimizdi. Yedo'ya geldiğimden beri doğal olarak böyle zorluklardan uzaktım. Bir gün eski günleri düşünerek Çinli geleneğe uygun olarak aşağıdaki küçük şiiri yazdım:

*Gençlik yıllarının baharında ne çeşitli ve mütevazı işlerle uğraştım
Başarıya ulaştığıma göre kendimi rahata fazla alıştırmadan
oturup mutlu olmam gerek*

*Burada rahat bir banyonun ardından tembel tembel oturuyorum,
vücudum temiz ve parlak*

Ancak bir zamanlar yaralı ellerimi iğne iplikle dikiyordum

Gençliğimde, o sırada herhangi bir savaş sanatından anlamayan kişi kesinlikle erkek sayılmadığı için, Nakatsu'da Nakamura Sho-bei isimli bir ustadan *iai* (Iaidō) sanatını öğrenmiştim. Sonradan Batı çalışmalarıyla ilgilenmek üzere evden ayrıldığımda yanıma pratik yapmak üzere bir kılıç alarak sık sık bu kılıçla çalıştım. Çünkü artık evdeyken olduğu gibi zor işler yapmıyordum.

Yedo'da yabancılara yönelik düşmanca duygular artmaya başlayıp da eskrim moda olunca, *iaiden* vazgeçip çare olarak çocukluğumda epeyce yapmış olduğum mutfakta kullanılacak olan pirinci dövme işini ben üstlendim.

Meiji'nin üçüncü yılında çok ateşlendiğimde, pek yavaş iyileşiyordum. Birkaç ay sonra arkadaşım Dr. Nagayo (Nagayo Sensai) bana veda etmeye geldi. Yakında Büyükelçi Iwakura'nın ekibiyle Avrupa'ya doğru yelken açacaklardı. Bana küçük bir şişe kinin vererek: "Şimdi iyileştin, fakat bu hastalık gelecek yıl aynı zamanda seni tekrar yoklayabilir. Bu nedenle sana sıradan eczanelerde bulamayacağın çok iyi bir ilaç getirdim: kinin hidroklorür. Bir kenarda sakla, işine yarar." dedi.

Çok nazikti, ama bu iş pek hoşuma gitmemişti.

"Artık tamamen iyileştin." dedim. "Hastalıklıymışım gibi davranma. Bu ilacı almayacağım."

Nagayo gülerek: "Bu ilaç çok işine yarayacak. Çok bilmişlik yapma." dedi.

Şişeyi bana bıraktı. Haklı çıktı, o yokken pek çok kez ateşim yükseldi. Her seferinde kinini kullandım. Sonunda bütün şişe bitti, fakat ben hâlâ eski sağlığıma kavuşamadım.

Arkadaşım Yokohamalı Doktor Simmons'dan¹⁵ flanel [ince yünlü bir kumaş çeşidi] iç çamaşırı giymenin en iyisi ol-

15. Duane B. Simmons (1834-1889), misyoner bir doktor olarak Japonya'ya 1859'da geldi. Dr. J. C. Hepburn ile birlikte Japonlar tarafından iki önemli doktor olarak tanundılar. Yokohama'da Juzen Byoin hastanesinin kurulmasına yardım etti.

duğunu öğrendim. Bir takım flanel iç çamaşırı diktirdim, hatta çoraplarımın tabanlarını bile flanelle kaplattım. Ancak pek faydasını görmedim. En ufak bir sorunda hemen titremeye başlıyordum ve ateşim çıkıyordu. İki yıl bu böyle devam etti, hatta üçüncü yılda bile tam olarak iyileşemedim.

HASTALIĞI ÖNEMSEMEYECEĞİM

Bir gün aklıma yeni bir fikir geldi: Neredeyse tamamen hastalığımla meşgul oluyor, çok fazla kendimi dinliyordum. Elbette gerçekten hastalanınca doktorun dediklerini yapmak en iyisiydi. Ancak iyileşme döneminde vücudumu güçlendirmek için ne yapacağımı en iyi benim bilmem gerek.

Ben aslında buğday unu ve bal kabağı çorbası ile beslenen; evde dokunmuş, üzerime küçük gelen giysiler giyen köylü bir samuraydım. İthal flanel giysilerle uygarlığın her derde deva ilaçlarıyla kendime aşırı dikkat gösteriyordum. Gülünçtü. Zavalı vücudum hiç alışık olmadığı bu özen ve dikkatten dehşete düşmüş olmalı.

Bütün flanellerimi çıkarıp attım ve yine kendi basit pamuklu iç çamaşırlarımı kullanmaya başladım. Ata binerken kullandıklarım dışında yabancı giysilerden de vazgeçtim. Sobayı mümkün olduğunca az yakmaya başladım. Rüzgâr ve soğuk nedeniyle endişelenmeyi bırakıp her tür havada dışarı çıktım. Fakat sıra yiyeceğe gelince daha iyi beslenebilmek için yabancı usullerde pişirilmiş yiyeceklerden çokça yemeğe devam ettim. Egzersiz yapmak için tekrar pirinç dövmeye ve her gün odun kesmeye başladım. Sık sık terlediğimi fark ediyordum, fakat gittikçe güçlendiğimin farkındaydım.

Şimdi boyum beş fit dokuz inç [175 cm], kilom da yüz elli pounddan [68 kg] biraz daha az. On sekiz on dokuz yaşımdan

Fukuzawa sabah yürüyüşüne çıkmak üzere giyinmiş

beri de fazla değişmemiştim –hastalık dönemleri dışında hiçbir zaman yüz elli poundun üstüne çıkmamış, yüz kırk poundun [63 kg] da altına inmemiştim. Bu ateşli hastalıktan sonra epeyce kilo kaybettim ve birkaç yıl boyunca da eski halime dönemedim. Bununla birlikte doğal yaşam tarzıma döndüğümünden beri tekrar eski kilomdayım. Şimdi altmış beş yaşında bile bu kilomu koruyorum.

Bu köy yaşamının sağlığıma kavuşmamın tek sebebi olduğunu söyleyemem. Belki de her hâlükârda zaten iyileşecektim ve yaşam tarzımı değiştirmem de o zamana rastlamıştı. Hiç olmazsa diğer yaşam biçimleriyle kıyaslandığında köy alışkanlıklarının zararlı olmadığından kesinlikle eminim. Giydiğim gevşek Japon giysilerinden içeri işleyen rüzgâr mı bana iyi geliyordu yoksa başka nedenlerle mi gittikçe güçleniyor ve gerçekten çok sıkıntı veren soğuk havaya dayanabiliyordum, emin değilim. İşte tıp biliminin araştırması gereken bir sorun.

Yaklaşık otuz yıl önceki bu berbat ateşli hastalığın ardından tüm yaşam tarzımı genel olarak gözden geçirip değiştirdim. Öğrencilikteki zorlu geçen, çok çalıştığım günlerdeki alışkanlıklarıma devam etmek ve aşırı içki içmek yerine bir beyefendi gibi yaşamaya çalışıyordum. Önceleri oturup düşünmemi gerektiren işlerimden vücuduma bakabilmek için çok az zaman ayırabiliyordum, fakat yaşlandıkça başlıca endişem sağlığıma dikkat etmek oldu.

KILIÇ OYUNLARI VE PİRİNÇ DÖVMEK GÜNLÜK EGZERSİZLERİMDİ

Erken yatıp erken kalkıyorum. Her sabah kahvaltıdan önce Sanko'da ve Furukawa Nehri boyunca genç öğrencilerimle dört mil-lik bir yürüyüş yapıyorum. Öğleden sonra da yaklaşık bir saat *iai*

散 歩 (明治三十一年作)

慶應義塾

「點の響聲遠く傳ふ 半橋の殘月影向を輝かぬ」 草鞋竹葉秋風を拂い 歩いて三木より古岡を歸る (早稲して學生諸子と散歩す)

横切の「草鞋竹葉」と訂正されているもの

Fukuzawa'nun günlük gezintileriyle ilgili yazdığı Çince şiir

(Iaidō) çalışıp pirinç döverek vakit geçiriyorum. Yemek zamanlarım hep düzenlidir. Bu günlük düzen ne olursa olsun bütün yıl boyunca hiç bozulmaz. Geçen sonbahar aşağıdaki Çince şiiri yazarak eğlendim:

Uzaklarda soğukta, tapınaktaki çanın sesi yankılanıyor

Gökyüzünde hâlâ ayın soluk ışığı parlıyor

Sanko'yu geçip Furukawa'yı aşarak

Tahta sandaletler giyip bambu baston taşıyarak sonbaharda bir şafak vakti yürüyorum

Acaba bu hayat daha ne kadar böyle sürüp gidecek.

UZUN BİR YOL GELDİM

Şimdiye kadar altmış küsur yıllık bir ömür geçirdim. Yaşlı bir adama genellikle geri dönüp baktığında hayatının rüya gibi geçtiğini söylemek düşer. Fakat bu benim için değişiklikler ve sürprizlerle dolu çok neşeli bir rüyaydı.

Küçük Nakatsu klanında kısıtlayıcı gelenekleri arasında başlayan yaşamım sefer tasında iyice sıkışarak durmak gibiydi. Klan politikalarının ucu bir kez kutuyu delince, fırsatı ele geçiren çocuk kendi de ne olduğunu anlamadan dışarı atladı. Sadece memleketini değil aynı zamanda kendisine öğretilmekte olan Çin kültürünü de terk etmişti. Garip kitaplar okumak, yeni insanlarla tanışmak, daha önce hayal bile edemeyeceği kadar özgürce çalışmak, iki üç kez yurt dışına seyahat etmek, nihayet Japon İmparatorluğu'nun bile kendisine dar geldiğini görmek. Ne neşeli bir hayat ve ne büyük değişiklikler!

Güçlükler ve zorluklar üzerinde durmuş olsaydım hayatımı gerçekten zor bir hayat olarak tanımlayabilirdim. Eski bir atasözünü hatırlayacak olursak: "Yuttuktan sonra yemeğin yanık

tadı unutulur.” Elbette yoksulluk ve diğer zorluklara dayanmak güçtü. Fakat şimdi geri dönüp baktığımda eski coşkulu anıların arasında onlar da hoş geliyor.

Çalışmalarına ilk başladığımda tek istediğim Batı kültürü ile ilgili bilgi edinmek ve hayatımı kimseye yük olmayacak şekilde sürdürmektir. Öncelikli arzum buydu. Hiç beklenmedik bir anda Restorasyon gerçekleşti. Japonya beni çok mutlu ederek dünyaya açıldı.

Seiyo Jijo (Batılı Şeyler) ve eski şogunluk rejimi sırasında basılan diğer kitaplarım halkın ilgisini çekebilecekleri beklentisiyle yazılmadı. Biraz ilgi görseler bile kitapların içeriğinin kendi toplumumuza uygulanacağına dair hiçbir fikrim yoktu. Kısacası kitaplarımı sadece Batı’ya dair hikâyeler ya da harikalar diyarından tuhaf masallar gibi yazıyordum. Bütün beklentilerimin tersine kitaplarım çok okundu ve o dönemin insanları tarafından rehber olarak görüldü. Bunun da ötesinde yeni dönemin hükûmeti, yeni düşünceleri uygulamaya geçirerek ne kadar cesur olduğunu kanıtladı. *Seiyo Jijo*’da yazdıklarımın da ötesine geçerek kitabın yazarını bile şaşırtmaya başladılar.

Olayların beklenmedik şekilde gelişmesiyle birlikte başlangıçtaki tutkumla yetinemediğimi fark ettim. Batı uygarlığına dair daha fazla bilgi getirip halkımızın fikirlerini kökünden değiştirmek için en uygun zaman olan bu dönemden faydalanmam gerekiyordu. O zaman belki bu uzak Doğu’da, Batı’nın Büyük Britanya’sına karşı koyabilecek büyük bir ulus kurmak ve tüm dünyanın ilerlemesinde aktif rol oynamak imkânsız olmayacaktı. Böylece ikinci ve daha büyük tutkumu gerçekleştirmeye giriştim.

Sonuç olarak iki sevgili yardımcım olan “konuşmalarım ve yazılarım”la ilgili yaptıklarımı gözden geçirdim. Bir yandan okulumda eğitim verip ara sıra halka yönelik konuşmalar yaparken

öte yandan her konuda sürekli yazı yazıyordum. Bu yazılar *Seiyo Jijo*'dan sonra gelen kitaplarımın içeriğini oluşturunuyordu. Hayat dolu dolu geçiyordu, fakat ben sadece üstüme düşeni yapıyordum ya da şöyle söylersek “on bin parçadan birini yerine yerleştiriyordum”.

Olayları bugün değerlendirdiğimde hâlâ üzülecek pek çok şey olduğunu fark etsem de genel olarak ülkemizin ilerleme yolunda iyi gittiğini görüyorum. Somut sonuçlardan biri birkaç yıl önce Çin’le yaptığımız ve galibiyetle sonuçlanan savaş ki halkla hükûmetin mükemmel iş birliğinin sonucuydu.

Ne kadar mutluyum, anlatacak kelime bulamıyorum! Sadece ben daha uzun yaşadığım için bu harika mutluluğa kavuşabildim. Niçin bütün arkadaşlarım da bu mutluluğu yakalayamadı? Çok erken ölenler için sık sık gözyaşlarına boğuluyorum.

Elbette duygusallıktan uzak düşünenler Çin üzerinde kazanılan bu zaferi dış ilişkilerimizin ilerlemesinden başka bir şey olarak görmeyeceklerdir, fakat o dönemdeki öfkemden dolayı bu olayda keyifle de olsa yerimden sıçramamak için kendime zor hâkim oluyordum.

Sonuç olarak içinde bulunduğumuz an, geçmişin sonucudur. Ülkemizin bu zaferi atalarımızdan bize kalan mirasın meyvesinden başka bir şey olamaz. Bugün yaşayıp da bu harika mirasın keyfini çıkaran şanslı insanlarız. Ancak umut ettiğim ve gerçekleşmesi için dua ettiğim her şey, Tanrı’nın yardımı ve atalarımızın erdemi sayesinde gerçekleştiği için ikinci arzum da gerçekleşmiş gibi hissediyorum. Geri dönüp baktığımda şikâyet edecek hiçbir şey bulamıyorum. Sadece tam bir mutluluk ve huzur görüyorum.

İNSANIN İSTEKLERİNİN SONU YOK

Bununla birlikte insanın isteklerinin sonu yok. Hâlâ, gerçekleşmesini umduğum bazı şeyleri sıralayabilirim. Dış ilişkilerde ya da anayasal hükûmetimizdeki gelişime dair fikirler değil –bütün bunları devlet adamlarına bırakıyorum. Uygar bir ülkenin gerçekten değerli insanları olabilmeleri için ülkemin erkek ve kadınlarının ahlâkî değerlerini yükseltmek için çaba harcamak istiyorum. Pek çok insana barışçıl bir etkide bulunması için Budizm ya da Hristiyanlık dinlerinden birini özendirmek istiyorum.¹⁶ Ve üçüncü olarak hem fizik hem de metafizik alanlarında bilimsel çalışmalar yapacak büyük bir vakıf kurmak istiyorum.

Ömrümün kalan yıllarında, işte bu üç şeyi gerçekleştirmek istiyorum. Bir insan yaşlanmış olabilir, fakat sağlığı yerindeyse boş boş oturmamalıdır. Ben de sağlığım ve ömrüm el verdiği müddetçe elimden geleni yapmaya niyetliyim.¹⁷

16. Fukuzawa'nın Budist rahipler ve Hristiyan misyonerler arasında pek çok arkadaşı vardı, fakat kendisi yerleşik dinlerin hiçbirinden hoşlanmıyordu. Akla önem veren gerçek bir 19. yüzyıl bilim adamıydı. Bilime, başkalarının dine inandığı gibi inandığı söylenebilir. Çekişmeli bir dinsel ortamda yetişmediği için bu yaklaşım kendisine herhangi bir Batılı bilim adamından daha doğal görünüyordu. İnsanın iyiliğine ve insanın bilimsel bilgi ile her tür dünyevi problemi çözeceğine inandığı için insanlığın geleceği ile ilgili iyimser düşünceleri vardı. Uzun bir yol olmakla birlikte insanlığın milenyumda giden yolda ilerleyişinin doğru olduğunu düşünüyordu. Bu sırada da "daha az bilgili" kişilerin yerleşik dinlerin iyi etkisinden faydalanmaları gerektiği görüşündeydi. Fukuzawa'nın akli, yüksek ideallere ve o anki ihtiyaca göre olmak üzere her zaman iki yönlü çalışıyordu. Uzaktaki amaca ulaşmak için insanların adım adım ilerlemesini sağlamak üzere pratik çarelere başvururdu.

17. Fukuzawa 1898'de kalp krizi geçirdiyse de kurtuldu, fakat 3 Eylül 1901'de ikinci bir kriz geçirerek öldü. Tüm ulus kendisi için yas tuttu. İmparator yaslı aileye özel bir mesaj gönderdi, Millet Meclisi benzeri görülmemiş bir taziye merasimi yaptı. Cesedi yakılarak Tokyo Osaki'de Joko-ji isimli bir Budist tapınağına gömüldü.

EKLER

KRONOLOJİK TABLO

Yılların altındaki rakamlar, Fukuzawa'nın yaşını göstermektedir.

Bu kronolojide 1871 yılının sonuna kadar olan tarihler, aksi belirtilmedikçe Ay takvimine göre'dir. 1 Ocak 1871'de Japonya'da miladî takvim kullanılmaya başlanmıştır.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1835 Tempō 6 (Tempo 5)	10 Ocak 1835'te (12 Aralık, Tempō 5) Osaka'da doğdu.	Alexis de Tocqueville'in <i>Amerika'da Demokrasi</i> isimli kitabı basıldı. Mark Twain doğdu. (Charles William Eliot 1834'te doğdu). Ralph Waldo Emerson'un <i>Doğa</i> isimli kitabı yayınlandı.
1836 Tempō 7 1	Babası, Hyakusuke öldü. Anne ve beş çocuk Nakatsu'ya taşındı.	
1837 Tempō 8 2		Kraliçe Viktorya İngiltere tahtına geçti.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1838 Tempō 9 3		Ogata Koan, Osaka'daki okulunu açtı.
1839 Tempō 10 4		Micheal Faraday'ın <i>Elektrikle İlgili Deneysel Araştırmalar</i> isimli kitabı yayınlandı 1839-55
1840 Tempō 11 5	Yedi yaşında hafif atlattığı çiçek hastalığına yakalandı. Erken yaşta amcası Nakamura Jutsuhei tarafından evlat edinildi ve Fukuzawa ailesiyle yaşadığı halde Nakamura Yukichi olarak adlandırıldı.	Afyon Savaşı
1842 Tempo 13 6		Hong Kong, İngilizler tarafından ele geçirildi.
1848 Kaei 1 12		Marx ve Engels Komünist Manifesto'yu yayınladılar.
1852 Kaei 5 17	On dört on beş yaşlarında okula başladı.	III. Napolyon Fransa İmparatoru tacını giydi. Hoashi Banri öldü.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1853 Kaei 6 18		Kaptan Matthew C. Perry, Yedo Körfezi'ne girdi. Rusya'dan Euphimius Putiatin anlaşma görüşmeleri için Nagasaki'ye geldi.
1854 Ansei 1 19	Şubat ayında Flamanca öğrenmek üzere Nagasaki'ye gitti.	Mart ayında Amerika Birleşik Devletleri ile ilk Dostluk ve Barış Anlaşması imzalandı. Kırım Savaşı başladı.
1855 Ansei 2 5	Şubat-Nagasaki'den ayrılmak zorunda kaldı. Mart-Ogata'nın okuluna girdi.	Hollandalılar Nagasaki'de denizcilikle ilgili eğitim vermeye başladılar. Şogunluk Yedo'da Yogakusho (Batı çalışmaları okulu) açtı.
1856 Ansei 3 5	Ocak ayında Ağabeyi Sannosuke hastalandı. Mart ayında Yukichi tifoya yakalandı, Nisan'da iyileşti. Nekâhet dönemini geçirmek için Nakatsu'ya döndü. Ağustos'ta Osaka'ya dönerek çalışmalarına yeniden başladı. 3 Eylül'de Sannosuke öldü. Eve döndü ve Fukuzawa ailesinin başına getirildi. Pel'in istihkâmla ilgili kitabının kopyasını çıkardı. Aile borcunu ödedi. Kasım'da tekrar Osaka'ya gitti.	Amerikan Başkonsolosu General Townsend Harris Temmuz'da Shimoda'ya geldi. Yogakusho, Bansho- shirabesho olarak adlandırıldı. Kırım Savaşı bitti.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1857 Ansei 4 5	Ogata'nın okulunda <i>Jukucho</i> oldu. İçkiyi bırakmayı denedi fakat başaramadı. Pel'in istihkâmla ilgili kitabını çevirdi, fakat yayınlanmadı.	Herry Thomas Buckle <i>İngiltere'de Uygarlığın Tarihi</i> isimli kitabını yayınladı. Şogunluk, Hollanda'dan savaş gemisi Kanrin-maru'yu satın aldı.
1858 Ansei 5 5	Ekim'de Klanın emriyle bir okul açmak üzere Yedo'ya geldi. Yolda Nakamura Ritsuen'de geceledi.	Haziran'da Amerika'yla Dostluk ve Barış Anlaşması imzalandı. Aynı anlaşma Hollanda, Britanya, Rusya ve Fransa ile de yapıldı.
1859 Ansei 6 5	Yokohoma'ya gitti ve İngilizcenin gerekliliğini fark etti. Japon para sistemindeki hatayı keşfetti.	Mayıs'ta Yokohama, Nagasaki, Hakodate limanları açıldı. J.S.Mills'in <i>Özgürlük Üzerine</i> isimli kitabı ve Darwin'in <i>Türlerin Kökeni</i> isimli kitabı basıldı. Alexis Tocqueville öldü. Saigon Fransızlar Tarafından ele geçirildi.
1860 Manen 1 25	19 Ocak'ta Kanrin-maru gemisi ile Uraga'ya doğru yola çıktı. 26 Şubat'ta (miladi takvimle 17 Mart) San Francisco'ya ulaştı. 19 Martta ayrılıp Hawaide kısa bir moladan sonra Uraga'ya	Ocak'ta Japonya'nın Amerika'ya giden ilk elçisi anlaşmayı imzalamak üzere yola çıktı. Mart'ta Li Kamon-no Kami suikast sonucu öldürüldü. Amerika'da ilk Atlı Posta Sistemi 3 Nisan'da

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
	döndü. Şogunluk tarafından tercüman olarak işe alındı. Ağustos'ta Fukuzawa'nın ilk kitabı <i>Kaei Tsugo</i> (İngilizce-Japonca Sözlük) yayınlandı.	(miladi takvim) başladı. Ralph W. Emerson'un <i>Yaşam Yönetimi</i> isimli kitabı yayınlandı. Okamata Shukichi Japonya'daki ilk istatistik çalışması olan <i>Bankoku Seihyo</i> 'yu yayınladı.
1861 Bunkyu 1 26	Shinsenza'da bir eve taşındı. Shimazu Bunsaburo ve eşinin çöçatanlığı sonucu Toki Kin ile evlendi. Elçilik heyeti üyesi olarak Avrupa'ya gitmesi emredildi.	Elçi Takenouchi Shimotsukeno Kami ve elçilik heyetine Avrupa'ya gitme emri verildi. Amerikan iç savaşı başladı. II. Victor Emmanuel İtalya Kralı oldu.
1862 Bunkyu 2 27	Avrupa'ya gitmek üzere 1 Ocak'ta yola çıktı ve 11 Aralık'ta döndü.	Ocak'ta Ando Nobumasa'ya saldırı düzenlendi ve yaralandı. Ağustos'ta Namamugi'de bir İngiliz öldürüldü. Aynı ay Ogata Koan Şogun'un özel doktoru olarak Yedo'ya geldi. Herbert Spencer'in <i>İlk Kurallar</i> isimli kitabı yayınlandı.
1863 Bunkyu 3 28	Mayıs-İngiliz saldırısından korkarak güvenli bir yere geçme hazırlıkları yaptı. Sonbaharda Teppozu'da klan	Şubat'ta Şogun Iemochi imparatoru ziyaret etti. 9 Mayıs'ta Namamugi Olayı için tazminat ödendi; Choshu Klanı yabancı

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
	arazisinde bir daireye taşındı. Diplomatik kayıtlar yandı.	gemileri yaktı. Haziran'da Ogata Koan öldü. Temmuz'da İngiliz Donanması Kagoshima'yı topa tuttu. J. S. Mill'in <i>Faydacılık</i> isimli kitabı basıldı.
1864 Ganji 1 29	Mart'ta annesinin çağrısı üzerine Nakatsu'ya gitmek için Yedo'dan yola çıktı. Haziran'da altı gençle birlikte geri döndü. Batı karşıtı duyguların artması nedeniyle Nakamura Ritsuen'i ziyaret edemeden gitmek zorunda kaldı. Öğrencilerinin Choshu Savaşı'na katılmak üzere askere çağrılmalarına red cevabı verdi. Ekim'de Şogun'un yardımcılığına getirildi.	Temmuz'da Kyoto'da Hamaguri Gomon Savaşı meydana. Ağustos'ta Şogun, Choshu klanına karşı topyekûn savaş emri verdi. Amerika, Hollanda, Fransa ve İngiltere donanmaları hep birlikte Shimonoseki'yi topa tuttular, Eylül'de Şogun hükûmeti Shimonoseki olayı nedeniyle tazminat ödemeyi kabul etti.
1865 Keio 1 30	Erkek çocuklarının ikincisi Sutejîro doğdu.	Kato Hiroyuki <i>Koeki Kaito</i> 'yu yayınladı.
1866 Keio 2 31	İçki alışkanlığını denetim altına almaya başladı. Sonbaharda kılıçlarını sattı. <i>Seiyo Jijo</i> (Batılı Şeyler) isimli kitabı yayınlandı.	Haziran'da Choshu'ya karşı ikinci savaş başladı. Ağustos'ta Şogun Iemochi öldü, yerine Yoshinobu geçti. Choshu'daki savaşa son verildi. Aralık'ta İmparator Kommei ve Philipp Franz von Siebold öldü.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1867 Keio 3 32	Ocak'ta Savaş gemisi satın almak üzere giden ekibe katılarak ikinci kez Amerika'ya yelken açtı ve Haziran'da döndü. Temmuz'da af dilemesi istendi ve Ekim'de affedildi. Aralık'ta Shinsenza'da Arima'nın emlakını satın aldı. <i>Raiju Soho</i> (Silah Yönerge Kitabı) Bölüm I; <i>Seiyo Tabi Annai</i> (Batı Dünyasında Seyahat Rehberi); <i>Joyaku Juichi Koku Ki</i> (Onbir Ülke Anlaşması) ve <i>Seiyo Ishokuju</i> (Batılı Yaşam Tarzı – yiyecek, giysi, evler) kitaplarını yayınladı.	Ocak'ta İmparator Meiji tahta geçti. Ekim'de Şogun Yoshinobu hükûmetteki yetkilerinden vazgeçerek yetkilerini İmparator'a geri verdi. Kasım'da Teppozu, yabancıların ayrıcalıklı bölgesi haline getirildi. Aralık'ta imparatorun arazilerde özel mülkiyet hakkı ile ilgili önemli bildirisi yayınlandı. Mita'daki Satsuma arazisi yandı. Michael Faraday öldü. Alfred Nobel dinamiti icat etti.
1868 Meiji 1 33	Nisan'da Evini ve okulunu Shinsenza'ya taşıdı; okuluna Keio-gijuku adını verdi. Okul ücreti ödeme yeniliği getirildi. İlk kızı Sato doğdu. 15 Mayıs'ta Fukuzawa, Ueno Savaşı devam ederken ders vermeyi sürdürdü. Hükûmet tarafından verilen görevi	Ocak'ta Toba ve Fushimi Savaşı meydana geldi. Şubat'ta İmparatorluk Ordusu'na Yedo'ya hareket emri verildi. Nisan'da Yedo kalesi teslim oldu. Mayıs'ta Ueno Savaşı meydana geldi. Ağustos'ta Enomoto Takeaki şogunun gemilerinden yedisini

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
	kabul etmedi. Ağustos'ta samuray statüsünü reddetti ve halktan biri oldu. <i>Heischi Kaichu Benran</i> (Askerler İçin Elkitabı), <i>Seiyo Jijo Gaihen</i> (Batılı Şeyler, Ara Kısım), <i>Raiju Soho</i> (Silah Yönerge Kitabı) II.Bölüm, <i>Kummo Kyuri Zukai</i> (Resimli Fizik Bilimleri Kitabı), <i>Keio-gijuku-no Kami</i> (Keio-gijuku'nun Kuruluşunun İlanı) bu yılın başlıca yayınları oldu.	Hokkaido'ya götürdü. Eylül'de dönemin adı Meiji'ye dönüştürüldü.
1869 Meiji 2 34	Nakatsu klanından aldığı maaşı reddetti. Eylül civarında Enomoto Kamajiro'nun affedilmesi için uğraşmaya başladı. Kasım'da Fukuzawa Yukichi adı altında Kitap Toptancıları Loncası'na katıldı ve yayıncılık işine başladı. Zengin bir tüccardan gelen teklifi reddetti. <i>Yohei Meikan</i> (Batı Savaş Sanatı'nın Anahatları), <i>Shochu Bankoku Ichiran</i> (Dünya Cep Takvimi), <i>Eikoku Gijiin Dan</i> (İngiliz	Ocak'ta Satsuma, Choshu, Tosa ve Higo kendi topar haklarını imparatora geri vermeyi önerdiler. Mayıs'ta Enomoto teslim oldu. Temmuz'da İngiliz prensi, Edinburgh dükü Japonya'yı ziyaret etti. Eylül'de Omura Masujiro suikaste uğradı. Yedo'nun ismi Tokyo olarak değiştirildi ve Tokyo başkent oldu. Tokyo ve Yokohama arasında telgraf hattı kuruldu. J. S. Mill'in <i>Kadın Konusu</i>

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
	Parlamentosu), <i>Shin-Ei Kosai Shimatsu</i> (Çin-İngiliz Diplomatik ilişkileri), <i>Sekai Kunizukushi</i> (Dünyanın Tüm Ülkeleri çocuklar için şiir formunda yazıldı), <i>Raiju Soho</i> (Silah Yönerge Kitabı) III.Bölüm bu yılın başlıca yayınları oldu.	isimli kitabı yayınlandı. Süveyş Kanalı açıldı. ABD'de kıtayı baştan başa kateden demiryolu tamamlandı.
1870 Meiji 3 35	Mayıs'ta ikinci kez tifoya yakalandı. Temmuz'da kızlarının ikincisi Fusa doğdu. Tokyo bölgesi yönetiminin isteği üzerine Batı'daki polis sistemi ile ilgili bir çalışma yaptı. Ekim'de Nakatsu'ya giderek annesini Tokyo'ya getirdi. Nakatsu'da klan memurlarına hitaben bir konuşma yaptı. Masuda Sotaro ve diğerleri Fukuzawa'ya suikast girişiminde bulundular. Mita'daki Shimabara arazisini satın aldı. Owara Shindayu ve diğerlerinin hayatını kurtardı. Sağlığı için ata binmeye başladı. <i>Seiyo Jiho</i> (Batılı Şeyler) II. Bölüm'ü kaleme aldı.	Japon halkı arasındaki sınıf ayrımı kaldırıldı ve herkesin soyadı kullanmasına izin verildi. Eski Amerikan Bakanı Henry Seward, Japonya'yı ziyaret etti. Charles Dickens öldü. Fransız-Alman Savaşı başladı.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1871 Meiji 4 36	Mart'ta Fukuzawa'nın evi ve Keiogijuku Mita'ya taşındı. <i>Keimo Tenrai-no Fumi</i> (Çocuklar İçin Okuma ve Yazma Sanatı Kitabı) adlı eserini kaleme aldı.	Nisan'da posta servisi kuruldu. Temmuz'da klanlar kaldırıldı ve bölgesel yönetim kurumlaştırıldı. Eğitim Bakanlığı kuruldu. Ekim'de Iwakura Tomomi Avrupa'ya gönderildi. Tokyo'daki polis sistemi kurumlaştırıldı. Üçüncü Fransız Cumhuriyeti. I. Wilhelm Alman imparatoru oldu.
1872 Meiji 5 37	Nisan'da Yokohama'dan Kobe'ye gitmek üzere tekneyle yola çıktı. Osaka'da Mrs. Ogata'yı ziyaret etti. Sanda, Arima kaplıcalarını ve okulları araştırmak üzere Kyoto ve Nakatsu'ya gitti. Temmuz'da Okudaira ailesi ile Nakatsu'dan yola çıktı. Mayıs'ta kiralanmış olan Mita arazisini hükûmetten satın aldı. <i>Gakumon-no Susume</i> (Öğrenmenin Özendirilmesi) ilk makale, <i>Domo Oshie-gusa</i> (Batı Ülkelerinden Pek Çok Masalla Ahlâk Kitabı). <i>Katawa Musume</i> (Biçimsiz	Ocak'ta Enomoto ve diğerleri affedildi. Eylül'de Tokyo ve Yokohama arasındaki demiryolu tamamlandı. Ay takvimi iptal edildi, miladi takvim kabul edildi. Meiji'nin altıncı yılında yeni takvime göre 3 Aralık, 1 Ocak olarak ilan edildi.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
	Kız, dönemin, kadınların kaşlarını tıraş edip dişlerini karartması adeti üzerine bir taşlama) bu yılın başlıca yayınları oldu.	
1873 Meiji 6 38	Evinde halka hitaben konuşmalar yapmaya başladı. Üçüncü kızı Shyun doğdu. Ekim'de Keiogijuku'ya bağlı Igakusho (Tıp Okulu) açıldı ayrıca Osaka'da da Keiogijuku'nun bir şubesi açıldı. <i>Kaireki Ben</i> (Yeni Takvim'in Açıklaması) Ocak'ta basıldı. <i>Choai-no Ho</i> (Muhasebecilik I.Bölüm, <i>Nihon Chizu Soshi</i> (Çocuklar için Japonya Haritaları). <i>Monji-jo-no Oshie</i> (Çocuklar için İlk Okuma). <i>Gakumon-no Susume</i> (Öğrenmenin Özendirilmesi) II.ve III. Makaleler. <i>Kaigi Ben</i> (Nasıl Konferans Yapılır) bu yılın başlıca yayınları oldu.	Eylül'de Iwakura Tomomi Avrupa'dan döndü. Ekim'de Saigo Takamori, Kore istilası ile ilgili anlaşmazlığın ardından istifa ederek Tokyo'dan ayrıldı. John Stuart Mill öldü.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1874 Meiji 7 39	Keio-gijuku'ya bağlı bir ilkokul (Yochisha) kuruldu. Kyoto'da Keio-gijuku'nun bir şubesi açıldı. Şubat'ta <i>Minkan Zasshi</i> isimli bir dergi yayınlanmaya başlandı. Mita Enzetsu Kai'nin ilk toplantısı (Hitabet Toplantısı) 27 Haziran'da yapıldı. Annesi O-Jun öldü. <i>Gakumon-no Susume</i> (Öğrenmenin Özendirilmesi) IV'den XIII'e kadar Makaleler; <i>Choai-no Ho</i> (Muhasebecilik) II.Bölüm bu yılın başlıca yayınları oldu.	Şubat'ta Saga'da isyan çıktı; Meirokusha (bilimsel bir topluluk) kuruldu. Mart'ta Meiroku Zasshi'nin ilk sayısı yayınlandı. Nisan'da Japonya Tayvan'ı istila etti.
1875 Meiji 8 40	Mita Enzetsu Kan (Halka Hitaben Konuşma Salonu) açıldı. <i>Minkan Zasshi</i> 'nin yayınlanması Haziran'da durdu. Keio-gijuku'nun Osaka şubesi Tokushima'ya taşındı. <i>Gakumon-no Susume</i> (Öğrenmenin Özendirilmesi) XIV. Makaleyi kaleme aldı. <i>Bummeiron-no Gairyaku</i> (Uygarlığın Anahatları) adlı eser Fukuzawa'nın en bilimsel yayını olarak kabul edilir.	Alexander Graham Bell telefonu icat etti. Japonya, Kurile adalarını topraklarına katma karşılığında Saghalien üzerinde hak iddia etmekten vazgeçti. Niijima Jo Doshisha'yı kurdu.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1876 Meiji 9 41	Dördüncü kızı Taki doğdu. İki büyük oğluyla birlikte Kansai bölgesine gezmeye gitti. <i>Katei Sodan</i> (Ayda birkaç kez yayınlanan <i>Ev Dergisi</i>). <i>Gakusha Anshin Ron</i> (Bilimadamı Aklının Bağımsızlığı). <i>Gakumon- no Susume</i> (Öğrenmenin Özendirilmesi) XV, XVI,XVII. Makaleler bu yılın başlıca yayınları oldu..	Şubat'ta Kore'yle Dostluk Anlaşması imzalandı. Ekim'de Kumamoto'da isyan çıktı.
1877 Meiji 10 42	Nisan'da Katei Sodan'ın ismi Minkan Zasshi olarak değiştirildi ve haftalık hâle dönüştürüldü. <i>Bunken Ron</i> (Gücün Dağıtılması Üzerine, Japonya'da fazla merkeziyetçi olmayan bir hükûmetin savunuculuğunu yapar.) <i>Minkan Keizai Ron</i> (Popüler Ekonomi). <i>Kyuhan Jo Eski Feodal Klan Yaşamı</i> ,sosyolojik bir gözlem, yazıldığı dönemde yayınlanmadı.) <i>Teichu Koron</i> (Meiji'nin Onuncu Yılında	Şubat-Eylül aylarında Saigo Takamori civarında isyan vuku buldu. Herbert Spencer <i>Sosyoloji'nin Prensipleri</i> 'ni yayınladı. Kraliçe Viktorya Hindistan imparatoriçesi oldu.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
	Saigo Savunması ile ilgili Ulusal Sorunlar Üzerine Yorumlar, yazıldığı dönemde yayınlanmadı.) adlı eserler bu yılın başlıca yayınları oldu.	
1878 Meiji 11 43	1 Mart'ta <i>Minkan Zasshi</i> günlük gazeteye dönüştürüldü. Mayıs'ta <i>Minkan Zasshi</i> 189. sayısında yayınını durdurdu. Aralık'ta Tokyo Bölge Meclisi üyesi seçildi. <i>Fukuzawa Bunshu</i> (Fukuzawa'nın Toplu Eserleri) I. Bölüm. <i>Tsuka</i> <i>Ron</i> (Para Üzerine). <i>Tsuzoku</i> <i>Minken Ron</i> (İnsan Hakları Üzerine Popüler Söylev). <i>Tsuzoku Kokken Ron</i> (Ulusal Haklar Üzerine Söylev) I. Bölüm adlı eserler bu yılın başlıca yayınları oldu.	Mayıs'ta Okubo Toshimichi'ye suikast yapılarak öldürüldü.
1879 Meiji 12 44	Ocak'ta Tokyo Gakushikaiin (bilim adamları birliği) kuruldu ve Fukuzawa ilk başkan oldu. Ocak ayında Tokyo Bölge Meclisi'nin	Ryukyu Klanı tekrar düzenlendi ve Okinawa Bölgesi haline getirildi. Alman Prensi Heinrich Japonya'yı ziyaret etti. Amerika'nın önceki

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
	başkan yardımcısı seçildi fakat reddetti, kısa süre sonra Meclis üyeliğinden ayrıldı. Beşinci kızı Mitsu doğdu. Temmuz'da Fujita ve Minoura'nın isimleriyle Yubin Hochi Shim bun'da <i>Kokkai Ron</i> (Millet Meclisi Üzerine) yayınlandı. <i>Tsuzoku Kokken Ron</i> (Ulusal Haklar üzerine Popüler Söylev) II. Bölüm. <i>Fukuzawa Bunshu</i> (Fukuzawa'nın Toplu Eserleri) II. Bölüm; <i>Minjo Isshin</i> (İnsanların Düşünme Tarzında Değişim – yeni mekanik araçların insanların hayatı üzerindeki etkisi ve demokrasinin gelişmesinin kaçınılmazlığı) bu yılın başlıca yayınları oldu.	Başkanı General Ulysses S. Grant Japonya'yı ziyaret etti. Gustave Emil Boissonade Medeni Hukuk taslağını hazırlamakla meşgul oldu. Thomas Edison elektrik ampulünü geliştirdi.
1880 Meiji 13 45	Japonya'daki ilk erkekler kulübü Kojunsha açıldı. Mali güçlüklerden dolayı <i>Keiogijuku Iji Hoan</i> (Keiogijuku'ya Mali Destek Önlemi)	Yokohama Specie Bankası ticari hayata başladı.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
	yayınlandı. Aralık'ta, Okuma'nın zorlaması, Ito ve Inoue'nin iş birliği ile hükûmet yayın organı olarak bir gazete çıkarmaya başladı. <i>Minkan Keizai Roku</i> (Popüler Ekonomi) II. Bölüm'ü kaleme aldı.	
1881 Meiji 14 46	Ocak'ta Inoue Kaoru, hükûmetin Millet Meclisi kurulması yönündeki gizli niyetini Fukuzawa'ya açıkladı; Fukuzawa işbirliği yapacağına söz verdi. Şubat'ta Tokyo Gakushikai'deki üyeliğinden ayrıldı. Temmuz'da üçüncü oğlu Sampachi doğdu. İki Koreli öğrenci Keio-gijuku'nun ilk yabancı öğrencileri oldular. Keio-gijuku'nun üyeleri Kojunsha'da toplanarak <i>Shigi Kempo An</i> (Ulusal Anayasa İçin Özel Taslak) hazırladılar. <i>Jiji Shogen</i> (Gündemdeki Sorunlar Üzerine Yorumlar,	Ekim'de Meiji'nin ondördüncü yılında politik ayaklanma; 1890'a değin Millet Meclisi'nin açılması için imparatorluk emri. Jiyuto isimli bir siyasi parti kuruldu.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
	Japonya'nın Batı saldırısı karşısında Doğu'daki pozisyonunda uyumun gerekliliği)adlı eser bu yılın başlıca yayınlarından biri oldu.	
1882 Meiji 15 47	1 Mart'ta <i>Jiji-shimpo</i> 'nun ilk sayısı. <i>Jiji Taisei Ron</i> (Çağın Genel Eğilimlerine Dair). <i>Teishitsu Ron</i> (İmparatorluk Ailesi'ne Dair). <i>Tokuiku Ikan</i> (Ahlâk Eğitimi'ne Dair). <i>Het Ron</i> (Silahlanmaya Dair). Bu makaleler önce <i>Jiji-shimpo</i> 'da seri halinde daha sonra kitap olarak tekrar yayınlandı. Bunlardan sonraki yayınların çoğunda da aynı prosedür izlendi.	Mart'ta Ito Hirobumi ve ekibi ulusal anayasa üzerinde çalışmak üzere Avrupa'ya gittiler. Okuma, Rikken Kaishinto isimli bir siyasi parti kurdu. Kore'de Daiinkun Ayaklanması vuku buldu. Okuma, daha sonra Waseda Üniversitesi olacak olan Tokyo Semmon Gakko'yu kurdu. Ralph Waldo Emerson öldü. Charles Darwin öldü.
1883 Meiji 16 48	Haziran'da iki oğlu, Ichitaro ve Sute-jiro Amerika'da eğitim görmek gemiyle yola çıktılar. Temmuz'da oğlu Daishiro doğdu. <i>Gakumon-no Dokuritsu</i> (Öğrenmenin Bağımsızlığı üzerine).	Nisan'da ABD, Shimonoseki Olayı tazminatını Japonya'ya geri verdi. Temmuz'da <i>Kampo</i> 'nun (Resmi Gazete) ilk sayısı yayınlandı. Iwakura dördüncü Tomomi öldü. Fransa, Vietnam'ın koruyuculuğunu üstlendi. Britanya Mısır'ı işgal etti. Karl Marx öldü.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1884 Meiji 17 49	<i>Zennoku Choei Ron</i> (Ulusal Askerlik Görevine Dair) ve <i>Tsuzoku Gaiko Ron</i> (Dış İlişkilere Dair Popüler Söylev) adlı eserler bu yılın başlıca yayınları oldu.	Beş yeni asalet unvanı oluşturuldu. Kore'de Kingyokukin isyanı meydana geldi.
1885 Meiji 18 50	<i>Nippon Fujin Ron</i> (Japon Kadınlarına Dair), <i>Hinko Ron</i> (Ahlâklı Davranışlara Dair) ve <i>Shijin Shosei</i> (İnsanın Ahlâklı Yaşamına Dair) adlı eserler bu yılın başlıca yayınları oldu.	Hükûmet tekrar düzenlendi ve kabine sistemi kurumlaştırıldı. Ito Hirobumi ilk Başbakan oldu. Iwasaki Yataro öldü.
1886 Meiji 19 51	Mart ve Nisan'da Kansai'ye kısa bir yolculuk yaptı. <i>Danjo Kosai Ron</i> (Kadın ve Erkeğin Birlikteliğine Dair).	İmparatorluk Üniversitesi kuruldu. Mitsukuri Shuhei öldü.
1887 Meiji 20 52	21 Mart'ta Shintomiza tiyatrosunda ilk kez Kabuki izledi. Ekim' de Keiogijuku tekrar düzenlendi ve Koizumi Nobukichi rektörlüğe getirildi.	Aralık'ta Halkın Barışı ve Güvenliği Kanunu (Hoan Jorei) yayınlandı.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1888 Meiji 21 53	Mart'ta Inoue Kakugoro ile ilgili şahitlik yapmak üzere mahkemeye çağırıldı. Kasım'da iki oğlu, Ichitaro ve Sutejiro, Amerika'dan Avrupa üzerinden ülkelerine döndüler. <i>Nippon Danshi Ron</i> (Japon Erkeklerine Dair) ve <i>Sonno Ron</i> (İmparatora Saygıya Dair) adlı eserler bu yılın başlıca yayınları oldu.	Ocak'ta Inoue Kakugoro, Kore ayaklanmasına karışması nedeniyle tutuklandı.
1889 Meiji 22 54	Ocak'ta Keio-gijuku'da üniversite bölümlerinin kuruluş hazırlığı için mali kampanya başlatıldı. Eylül ve Ekim'de bütün ailesi ile Kansai bölgesine uzun bir gezi yaptı.	11 Şubat'ta Ulusal Anayasa resmen ilan edildi. Mori Arinori suikaste uğradı. Temmuz'da Tokyo'dan Osaka'ya demiryolu tamamlandı.
1890 Meiji 23 55	27 Ocak'ta Keio-gijuku'nun üniversite bölümleri açıldı. İmparator, yeni üniversite bölümlerinin açılmasını desteklemek üzere Keio-gijuku'ya bin yen bağışladı.	Ocak'ta Niijima Jo öldü. Temmuz'da Millet Meclisi için ilk seçim yapıldı. Ekim'de eğitime dair imparatorluk emri beyan edildi. Kasım'da ilk Millet Meclisi toplandı.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1891 Meiji 24 56	<i>Yasegaman-no Setsu</i> (Yiğitçe Meydan Okuma, Katsu ve Enomoto'nun Restorasyon dönemindeki davranışlarını eleştirdi. Yazıldığı dönemde yayınlanmadı.) adlı eserini kaleme aldı.	Şubat'ta Sanjo Sanetomi öldü. Mart'ta Itagaki Taisuke Jiyuto'nun yönetimine getirildi. Mayıs'ta Rusya Veliaht Prensi Japonya'yı ziyareti sırasında Otsu'da saldırıya uğradı ve yaralandı.
1892 Meiji 25 57	Mayıs'ta Kansai'ye kısa bir yolculuk yaptı. Kasım'da Dr. Kitasato Shibasaburo için bulaşıcı hastalıklar laboratuvarı kurma işini üstlendi. <i>Kokkai-no Zento</i> (Meclisin Geleceği), <i>Chian Shogen</i> (Kamu Güvenliğine Dair Birkaç Söz), <i>Kokkai Nan'kyokuno Yurai</i> (Meclisdeki Güçlüklerin Kökeni) ve <i>Chiso Ron</i> (Arazi Vergisine Dair) adlı eserlerini kaleme aldı.	
1893 Meiji 26 58	Eylül'de Dr. Kitasato'nun bulaşıcı hastalıklar laboratuvarı, Yojoen adıyla açıldı. Ekim'de Keio-gijuku'da Fukuzawa'nın bronz heykeli açıldı. <i>Jitsugyo Ron</i> (İş Hayatına Dair) adlı eserini yazdı.	Terajima Munenori öldü.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1894 Meiji 27 59	Şubat'ta Ichitaro ve Sutejiro ile mezarları ziyaret etmek üzere Nakatsu'ya gitti.	Mart'ta Kingyokukin Şangay'da suikaste uğradı. Temmuz'da anlaşmaların gözden geçirilmesinin ilk örneği olarak İngiltere ile yeni bir anlaşma imzalandı. Ağustos'ta Çin'e savaş ilan edildi.
1895 Meiji 28 60	Mart'ta ailesi ile Hiroşima'ya kısa bir yolculuk yaptı. Aralık'ta altmış yaş kutlaması yapıldı.	Nisan'da Rusya, Almanya ve Fransa'nın aracılığıyla Çin ile barış antlaşması yapıldı. Wilhelm Conrad Röntgen X ışınlarını buldu.
1896 Meiji 29 61	Nisan'da ailesi ile Ise Tapınağını ziyaret etti. Kasım'da ailesi ile Shinano, Echigo ve diğer eyaletlere kısa bir gezi yaptı.	
1897 Meiji 30 62	Keio-gijuku'ya bağış toplanması için kampanya başlatıldı. Kasım'da ailesi ile birlikte Kansai ve Sanyo'ya gitti. <i>Fukuo Hyakuwa</i> (Fukuzawa'nın Yüz Söylevi) ve <i>Fukuzawa Zenshu Chogen</i> (Fukuzawa'nın Toplu Yazıları'na Önsöz) adlı çalışmaları yılın başlıca yayınları oldu.	Nishi Amane, Goto Shojiro, Mitsukuri Rinsho öldü.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1898 Meiji 31 63	11 Mayıs'ta <i>Fukuo Jiden</i> (Fukuzawa Yukichi'nin <i>Özyaşamöyküsü</i>) tamamlandı. 26 Eylül'de kalp krizi geçirdi. <i>Fukuzawa Zenshu</i> (Fukuzawa'nın Toplu Yazıları), <i>Fukuzawa Sensei Ukiyo Dan</i> (Fukuzawa Sensei'nin Dünya Hayatı Üzerine Konuşmaları) adlı eserleri yayınlandı.	Pierre ve Marie Curie Radyum'u buldular. İspanyol-Amerikan Savaşı meydana geldi. Tsingtao Almanya tarafından kiralandı. Arthur Limanı Rusya tarafından kiralandı. Filipinler ve Hawaii Adaları ABD'ye dahil edildi. Bismarck öldü. Halk Barışı ve Güvenliği Anlaşması iptal edildi. Kensei Kai kuruldu. Kanda Kohei öldü.
1899 Meiji 32 64	Yavaş yavaş kalp krizinin etkilerinden kurtuldu. Haziran'da <i>Fukuo Jiden</i> (Fukuzawa'nın <i>Özyaşamöyküsü</i>) kitap olarak yayınlandı. <i>Onna Daigaku Hyoron</i> ("Kadınlar İçin Temel Bilgiler" in Yanlışlığının Kanıtlanması). <i>Shin Onna Daigaku</i> (Kadınlar İçin Yeni Temel Bilgiler)	Katsu Kaishu öldü. Yabancılar Japonların arasında yaşayabilme özgürlüğü verildi. Boer Savaşı başladı.

YIL	FUKUZAWA'NIN YAŞAMI	GENEL TARİH
1900 Meiji 33 65	<i>Shushin Yoryo</i> (Ahlâk Kuralları) kıdemli öğrencileri tarafından toplanarak basıldı. İmparator, Fukuzawa'nın eğitim ve yazı konularındaki çalışmaları nedeniyle elli bin yen bağışladı; Fukuzawa bu bağışı Keio-gijuku'ya hediye etti. 25 Ocak'ta ikinci ve ölümcül kalp krizi geçirdi. Fukuzawa 3 Şubat'ta öldü. 8 Şubat'ta cenaze töreni yapıldı. Ölümünden sonra üç yeni kitabı basıldı. Nisan'da <i>Fukuo Hyakuyowa</i> (Fukuzawa'nın Diğer Söylevleri). Mayıs'ta <i>Teichu Koron</i> (Meiji'nin Onuncu Yılında Ulusal Sorunlarla İlgili Yorumlar, Saigo'nun Korunması, 1877) ve <i>Yasegaman-no Setsu</i> (Yiğitçe Meydan Okuma, Restorasyon döneminde Katsu ve Enomoto'nun yaptıklarının eleştirisi, 1891) Fukuzawa, her ikisinin de el yazmalarını sadece en yakın arkadaşlarına göstermişti.	Veliaht Prens (daha sonra İmparator Taisho) evlendi. Kuroda Kiyotaka öldü. Ito Hirobumi, Seiyu Kai'yi kurdu. Pekin'de elçilikler kuşatıldı.

EK 2

ÖĞRENMENİN ÖZENDİRİLMESİ

İLK MAKALE

1872

FUKUZAWA YUKICHI

GİRİŞ

Bu makale, Fukuzawa'nın kendi fikirlerini açıkladığı ilk çalışmadır ve Japon halkının düşünce tarzında eşi görülmemiş derecede etkili olmuştur. Gazete ve dergilerin henüz yeterince yaygınlık kazanmadığı bir dönemde, broşür formunda hazırlanmış olan makale halktan "susuzluklarını gidermek istercesine" kabul görek iki yüz bin kopya satılmıştır. İlk makalesinin gördüğü ilgiden çok mutlu olan Fukuzawa, 1872 ve 1876 yılları arasında seri halde on yedi makale yayınlamıştır; hepsi "Öğrenmenin Özendirilmesi" olarak adlandırılmaktadır.

Bu makaleden önce *Seiyo Jijo* (Batılı Şeyler) gibi çok okunan bazı kitaplar yazmış olması nedeniyle Fukuzawa'nın Batı uygarlığı konusunda bilgi sahibi olduğu zaten bilinmekteydi. Bununla birlikte "Öğrenmenin Özendirilmesi"nin yayınlanması ile Fukuzawa yeni Japonya'nın entelektüel lideri ve bir düşünür olarak kendini kanıtlamış oldu. Bunun ardından da ülkenin modernleşmesinde öncülük eden yayınları bir sel gibi aktı.

Çok ilginçtir, Fukuzawa'nın bu ilk makalesi, bundan sonrakı çalışmalarında üzerinde duracağı eğitim ve öğretimin önemi, bireyin değeri, özgürlük ve bağımsızlık vb. gibi hemen hemen tüm konuları kapsamaktadır. İlk makalenin ilk satırı olan "Tanrı hiçbir insanı diğerinden üstün yaratmamıştır..." cümlesinin, Fukuzawa'nın en çok alıntı yapılan sözü olması ise son derece anlamlıdır.

Bu makalede çok hoş bir dil kullanılmıştır. Örneğin *tanrı* sözcüğünün burada kullanıldığı anlamıyla hiçbir dini anlamı yoktur. Bugün yazılmış olsa Doğa sözcüğü kullanılırdı fakat 1872 yılında Japonya'da *Doğa* sözcüğü henüz yaygınlık kazanmamıştı. Fukuzawa sadece entelektüeller için değil tüm Japon halkı için yazmıştır. Fukuzawa, eğitimsiz bir köylü kadının bile kendisine yan odadan yüksek sesle okunduğunda, kâğıt kapının ardından okunanları anlayabileceği kadar açık yazmaya her zaman gayret ettiğini söylemiştir. Bu nedenle, feodal düzen dışında hiçbir şey bilmeyen halka ulaşabilmek için gündelik konuşmalarda kullanılan sözcükleri seçmiştir.

Tuhaf ve modası geçmiş ifadelerle rağmen bu makaledeki başlıca fikirler 1872 yılında olduğu kadar bugünün insanı için de canlılığını korumaktadır. Yeni düşünceleri savunan pek çok başka bilim adamı olmuştur fakat Fukuzawa, ifadelerinin etkinliği ve açıklığı, her şeyden önemlisi de geniş kitlelere ulaşabilmiş olması nedeniyle içlerinde en tanınmış olanıdır. Tüm Japon tarihinde, Japon halkı üzerindeki etkinliği açısından bu makaleyle kıyaslanabilecek bir başka makale olmadığı kesindir.

Eiichi Kiyooka
20 Şubat 1960

ÖĞRENMENİN ÖZENDİRİLMESİ

“Tanrı hiçbir insanı diğerinden üstün yaratmamıştır,” denilir. Bu nedenle insanlar doğduğunda, üst ya da ast, asil ya da sıradan farkı olmaksızın birbirleriyle eşittirler fakat herkesin mutlu bir yaşam sürdürebilmesi için, bütün insanlar barınma, giyinme ve gıda ihtiyaçlarını, özgürce fakat başkalarına engel olmaksızın karşılayabilmek üzere insana yakışacak şekilde şerefle fiziksel ve zihinsel olarak çalışmalıdır.

Her şeye rağmen dünyanın çok büyük olduğunu göz önüne alırsak akıllılar ve cahiller, zenginler ve yoksullar, yüksek mevkide bulunanlar ve yaptıkları işler daha az önemli olanlar şeklinde farklı insanlar görürüz; farklılıkları bulut ve balçığın farklılığına benzer. Niçin böyle olmak zorunda? Sebebi çok açık. *Jitsugokyo*’da denir ki “Eğer bir insan eğitim görmemişse bilgisi de yoktur. Bilgisiz bir insan aptaldır.” Akıllı ve aptal arasındaki ayırım insanların eğitilmiş ya da eğitimsiz olmasından gelir.

Toplumda zor ve kolay işler bulunmaktadır. Zor işleri üstlenenler yüksek mevki sahibi insanlar olarak kabul edilir, kolay işleri üstlenenler ise düşük mevki sahibi insanlar olarak kabul edilir. İnsanın aklını kullanmasını gerektiren, fazla kaygı içeren tüm işler zordur; insanın ellerini ve bacaklarını kullanmasını gerektiren işler ise kolaydır. O halde doktorlar, bilim adamları, devlet görevlileri ya da büyük tüccarlar ve yanlarında pek çok kişi çalışan büyük çiftçiler yüksek mevki sahibi ve itibarlı insanlar olarak kabul edilirler.

Bir insanın mevkii ve itibarı yüksekse evi de doğal olarak bolluk içinde olacaktır, düşük mevki sahiplerine göre ise bu kişiler onların ulaşamayacağı kadar yüksekte görüneceklerdir. Oysa tüm bunların kökenine indiğimizde farkın sadece eğitimden geldiğini, Tanrısal bir ayırım olmadığını görürüz. Atasözü der ki: “Tanrı zenginliği insana değil insanın çalışmalarına verir.” Bu nedenle daha önce de söylediğim gibi insan mevki ya da zenginlikle doğmaz. Eğitim görmemiş olanlar yoksul ve düşük mevki sahibiyken sadece öğrenmeye hevesli olanlar ve aklını kullanma becerisi olanlar mevki ve itibar sahibi olurlar.

Eğitim, gerçek dünyada hiçbir geçerliliği olmayan tuhaf sözcükler bilmek, eski ve zor metinleri okumak ya da şiirden hoşlanıp beyitler yazmak ve buna benzer becerilere sahip olmak değildir. Bu beceriler insana mutluluk verir ve değerlidirler, fakat bilim adamlarının genellikle savundukları kadar değerli ve tapılacak derecede önemli de değildirler. Çok eski zamanlardan beri hem ailesini iyi bir şekilde geçindiren ve hem de Çin klasikleri konusunda uzman olan pek az bilim adamı vardır ya da şiir yazma yeteneği olan fakat öte yandan da iş hayatında çok becerikli olan çok az tüccar vardır. Bu nedenle tüccarlar ve çiftçiler, oğulları eğitimi ciddiye alarak çalışmaya başladığında servetlerinin er geç batacağını düşünerek endişe ederler. Anne babaların böyle üzülmeleri doğaldır, bu tarz eğitimin günlük yaşamdan çok uzakta olduğu ve hiç faydası olmadığı bellidir.

Bu sebeple gerçek kullanım değeri olmayan bu tarz eğitim başka günlere bırakılmalı ve insan bütün gayretini gündelik yaşamda kullanılacak gerçek eğitime vermelidir –örneğin alfabenin kırkyedi harfi, harflerin bir araya getirilişi, muhasebe, abaküs ve ölçülerin kullanılışı gibi. Biraz daha ileri gidersek ele alınacak pek çok konu olacaktır: Coğrafya, Japonya’nın ve dünyanın tüm ülkelerinin hikâyesi ve rehberidir. Doğa bilgisi, doğa ve dün-

ya üzerindeki her şeyin işlevi ile ilgili çalışmaları kapsar. Tarih, dünyadaki tüm ülkelerin geçmişteki ve şu andaki durumunu ve olayların ayrıntılı kronolojisini verir. Ekonomi ailenin, ülkenin ve dünyanın yönetimini açıklar. Ahlâk, bir insanın kendi davranışları ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerindeki doğal ilkeleri açıklar ve toplumda nasıl davranılması gerektiğini gösterir.

Bu konuların çalışılabilmesi için Batı kitaplarından yapılmış çeviriler okunmalıdır. Yazı konusunda ise çoğu durumda Japon alfabesi yeterli olabilir. Bilimsel çalışmalarda ümit vaad eden bir gencin “yatay yazılan harfleri” öğrenmesine, belli bir alanda çalışmasına ya da bir konuyu her yönüyle kavramasına ve bunlara göre kendine yakın bulduğu şeyleri tüm detaylarıyla araştırmasına ve böylelikle günlük yaşama uygulayabilmesine izin vermek gerekir. Toplumda seviye farkı gözetilmeksizin tüm insanların öğrenmesi gereken *Jitsugaku* (bilimsel bilgi ya da gerçek öğrenim) budur. Ancak bundan sonradır ki insanlar samuraylığın, çiftçiliğin, zanaatkârlığın, tüccarlığın ve herbirinin ticari işlerinin farklı yönlerini izleyebilir. Bu şekilde bir insan ve bir aile kendi bağımsızlığını kazanabilir, o zaman ulus da bağımsızlığını kazanacaktır.

Öğrenme çabaları sırasında önemli olan insanın kendi sınırlarını bilmesidir. İnsan doğası doğum sırasında sahip olunanlarla sınırlı değildir; bir erkek yetişkin bir erkek olarak, bir kadın da yetişkin bir kadın olarak hareketlerinde özgür ve serbest olmalıdır. Bununla birlikte insanın sınırlarına aldırmaksızın sadece özgürlüğünü vurgulamak ahlâksızlığa ve kargaşaya neden olur. Sınırlama derken Tanrı'nın ve insanlığın gerektirdiği anlayışa, akliselime uymak ve başkalarının özgürlüğünü kısıtlamadan kendi özgürlüğünü kazanmak anlaşılmalıdır.

Özgürlük ve kargaşa arasındaki sınır çizgisi bir kişinin bir başkasının haklarını çiğneyip çiğnemediği ile belirlenebilir. Ör-

neğin insan, kendi parasını harcadığında şaraba ve kadınlara düşkünlük göstermekte ve kendini ahlâksız işlere kaptırmakta özgür olduğu düşünülebilir. Oysa asla böyle değildir. Bir kişinin ahlâksızlığı, genel olarak toplumun yozlaşmasına, eğitimin bozulmasına ve pek çok kişinin yolunu şaşırmasına neden olacaktır. Harcadığı para kendisinin bile olsa günahı affedilir gibi değildir.

Özgürlük ve bağımsızlık ile ilgili sorunlar tek bir insan için olduğu kadar bir ulus için de geçerlidir. Antik çağlardan beri Japonya, asla yabancı ülkelerle ilişki kurmayan, kendi üretilimiyle geçinen, hiçbir zaman gereksinimlere duyarlı olmayan, Asya kıtasının doğu ucunda bir ada ülkesi olmuştur. Fakat Kaei döneminde Amerikalılar geldiğinden beri yabancılarla ticaret yapılmaya ve ilişki kurulmaya başlanarak bugün gördüğümüz duruma gelinmiştir. Limanların açılışından sonra bile kimilerinin yüksek sesle limanların kapanıp yabancıların kovulması gerektiğini savunduğu tartışmalar olmuştur. Bununla birlikte bu tartışmalar, herkesçe bilinen atasözündeki “kuyunun dibindeki kurbağa” misali çok dar bir bakış açısı içinde yer almaktadır; sözünü etmeye bile değmez.

Japonya'yı ele alacak olsak ya da Batı'daki herhangi bir ulusu; her ulus aynı gökyüzü altında yaşamakta, aynı Güneş tarafından ısıtılmakta, aynı Ay'ın güzelliğinden mutlu olmakta, aynı okyanusu paylaşmakta, aynı havayı solumaktadır ve aynı insani duygulara sahiptir. Bu nedenle bize fazla gelen neyimiz varsa onlara vermeliyiz, onların fazla olan nesi varsa da almalıyız, birbirimize öğretmeli ve birlikte öğrenmeliyiz, asla utanmadan ve asla kendini beğenmişlik yapmadan her birimiz bir diğerimizin gereksinimini karşılamalı ve karşılıklı olarak herkesin mutluluğu için dua etmeliyiz. Böylece Tanrı'nın desteği ve insanların çalışmaları ile bir ulus diğer uluslarla karşılıklı ilişki kurmalıdır, akıl karşı gelse bile Afrika'nın kara halkını da selamlamalı, man-

tık onaylasa bile İngiltere ve Amerika'nın güçlü savaş gemilerine meydan okumamalı ya da ülkenin onuru tehlikedeyse tüm ulus, ülkenin onurunu korumak için hayatını tehlikeye atmalıdır. Özgür ve bağımsız bir ülkenin görüntüsü böyle olmalıdır.

Fakat kimi insanlar, dünyada kendilerinden başka hiçbir ulus olmadığını düşünen Çinlilere benzemekteler, ne zaman bir yabancıyla karşılaşsalar, sanki onlar dört ayakları üzerinde yürüyen hayvanlarmış gibi, barbarlar olarak adlandırmaktalar, küçük görüp nefret etmekte ve bu "barbarlar" tarafından nasıl rezil edildiklerini, kendi ülkelerinin gerçek gücünün ne olduğunu hiç düşünmeksizin sadece onları uzaklaştırmaya gayret etmekte. Tüm bunlar, tıpkı özgürlüğün gerçek anlamını bilmeyip dikbaşlılık ve ahlâksızlığın tuzağına düşen biri gibi bu kişilerin de bir ulusa yakışan sınırların farkında olmadıklarını gösteriyor.

İmparatorluk tarafından yönetilmeye başladığından beri Japonya'nın hükûmet sisteminde pek çok değişiklikler yapıldı. Hükûmet yurt dışında uluslararası kanunlara göre dünyayla ilişki kurarken, içeride tüm zamanların en güzel yaklaşımı olarak düşünülecek şekilde sıradan insanların da soyadı taşımasına ve ata binmelerine izin vererek halkı özgürlük ve bağımsızlık anlayışıyla yönetiyor. Dört sınıfın da –samuray, çiftçi, zanaatkâr ve tüccar –eşit hale getirilmesinin sağlam bir temele oturduğu söylenebilir.

Bu nedenle Japon halkı arasında bundan böyle insanların doğduklarından itibaren belli bir sınıfa mensup olmaları anlayışı söz konusu olmayacak. Bir insanın sınıfı sadece yeteneğine ve yaptığı göreve bağlı olacak. Örneğin bir devlet memuruna saygı duymak normaldir ama bu, kişinin kendisine duyulan saygı değildir. Yeteneği ile edindiği mevkiye ve kanunları halkın yararına kullanmasına saygı duymalıyız. Saygı duyulması gereken, kişinin kendisi değildir; saygı duyulması gereken kanun adamı olmasıdır.

Herkes şogunluk rejimi sırasında Tokaido caddesi boyunca Ağustos Çay Kavanozu'nun nasıl taşındığını hatırlayacaktır. Sadece Çay Kavanozu değil Şogun ailesine ait bir atmaca da sıradan bir insanınkinden çok daha değerliydi; Şogun hanedanına ait bir at geçerken yol kenarındaki tüm seyyahlar kenara çekilirdi. Her şey hatta bir parça taş ya da tuğla bile "şoguna ait" sözcükleri eklendiğinde korkunç ve değerli görünürdü. Yüzyıllardır nefret etmekle birlikte halk buna alışmıştı ve böylece iğrenç adetler gelişmişti. Sonuçta bu, kanun adamının saygınlığından ya da eşyaların kendi değerinden ortaya çıkmıyor; sadece hükûmetin kendi gücünü göstermek ve halkın özgürlüğünü sınırlamak için düzenlenmiş korkakça bir hile, içi boş bir gösteriş olarak adlandırılabilir.

Artık ülkenin hiçbir yerinde böyle berbat kanunlar ve adetler uygulanmadığından halk içini ferah tutup hükûmetle ilgili en ufak bir şikâyeti bile olsa asla bunu saklamamalı, durumu anlatacak uygun bir görevli bulup sakince ve hiç duraksamadan konu hakkında tartışmalıdır. Eğer sorun Tanrı'nın istekleriyle ve insanlıkla uyum içindeyse insan bunun için hayatı pahasına çarpışmalıdır. Kendisini uygar bir ulusun vatandaşı olarak değerlendiren bir kişinin tavrı böyle olacaktır.

Önceden de belirttiğim gibi her birey ve her ulus, Tanrı'nın kurallarına göre özgür ve serbesttir. Bu durumda, eğer ulusun özgürlüğü tehlikedeyse dünyanın tüm uluslarına karşı direnmekten korkmamalıdır. Eğer bireyin özgürlüğü tehlikedeyse o zaman da devlet memurlarından bile korkmayarak karşı koymalıdır. Üstelik dört sınıfın da eşitliği sağlandığında, Tanrı'nın kurallarına uymak şartıyla herkes istediği gibi davranmakta kendini özgür hissetmelidir. Bununla birlikte herkesin toplumda bir yeri olduğuna göre, herkesin toplumdaki yerine uygun yetenek ve meziyetleri olması gerekir. Yetenek ve

meziyet sahibi olmak için de o kişinin mantıklı düşünmeyi öğrenmiş olması gerekir. Mantıklı düşünmeyi öğrenmek için de okuyup yazmayı öğrenmesi gerekir. Eğitimin zorunlu bir ihtiyaç olmasının nedeni budur.

Bugün çevremize baktığımızda, üç sınıfın durumunun –çiftçi, zanaatkâr ve tüccar– geçmişe göre yüz kez daha iyi olduğunu yakında samuraylarınkı ile eşit durumda olacaklarını görmekteyiz. Şimdi bile bu üç sınıfa mensup yetenekli kişilerin devlet görevine geçebilmelerinin yolu açıldı. Bu nedenle herkes kendi kusurunu görüp, artık yüksek bir mevkiye olduğunun farkında olarak, bu mevkiye yaraşır şekilde davranmalıdır.

Cahil ve okuma yazma bilmeyen birinden daha zavallı ve tiksindirici bir kişi olamaz. Bu kişiler cehaletin son kertesine geldiklerinde artık utanç duygularını kaybediyorlar. Kendi cehaletleri nedeniyle yoksulluğa ve açlığa düştüklerinde, kusuru kendilerinde aramayıp zenginleri kıskanıyorlar, isteklerini zorla almak için kimi zaman bir araya toplanıyorlar hatta silahlı ayaklanmaya kalkışıyorlar. Bu kişilere hayasız mı demeli yoksa kanunsuz mu? Güvenliklerini ülkenin kanunlarına borçlular, aile işlerini kanunlara dayanarak yürütüyorlar. İhtiyaç duyduklarında bu kanunlardan yararlanıyorlar. Ancak kişisel hırsları söz konusu olduğunda kanunlara karşı geliyorlar. Bu rezaletin neresi adil?

Kimi zaman da öyle oluyor ki biraz parası olan hâli vakti yerinde bir adam sadece para kazanmayı biliyor fakat çocuklarının eğitimi konusunda hiçbir bilgisi olmuyor. Eğitim görmeyen çocuklar akılsız olurlar ki buna şaşmamak gerek, ayrıca tembel ve ahlâksız da olurlar; nihayet boş yere harcadıkları için atalarından miras aldıkları servet de buhar olup uçar. Böylesine budala insanları yönetmek için mantıklı davranış yeterli olmaz, onları belli bir düzen içinde tutabilmenin tek yolu güç kullanmaktır. Batılıların bir atasözü şöyle der: “Budala insanların tepesinde

sert hükûmet bulunur.” Bu demek değildir ki hükûmet kendiliğinden sert davranışlıdır; budalalar bu sertliğe neden olurlar. Hükûmet budalalara sert davranıyorsa, mantık aynı hükûmetin akıllılara da iyi davranmasını gerektirmektedir. Bu nedenle ülkemizde böyle insanlar olduğu müddetçe hükûmetimiz de onlara göre olacaktır.

Eğer halkımız derin bir cehaletin ve okumaz yazmazlığın içine düşerse hükûmet bugün olduğundan çok daha sert davranacaktır. Eğer halk öğrenmeye hevesli olup, mantıklı düşünme becerisi kazanır, uygarlığa doğru ilerlerse hükûmet de daha serbest ve yumuşak davranacaktır. Hükûmetin sertliği ya da yumuşaklığı halkın buna değer olması ya da olmamasının doğal sonucudur. Kim sertlikle yönetilmeyi iyi yönetilmeye tercih eder? Ülkesinin güçlü ve servet sahibi olmasını istemeyen var mıdır? Kim yabancılar tarafından aşağılanmayı arzu eder? Bunlar herkes için geçerli olan insanca duygulardır.

Bu çağda, ülkesine hizmet etmeyi arzu edenler için bundan daha acil hiçbir sorun yoktur. Şimdi herkes için önemli olan davranışlarını insanlığa göre düzenlemek ve geniş bilgi sahibi olup bulunduğu mevkiye yaraşır yetenekler geliştirebilmek için kendisini içtenlikle öğrenmeye adanması gereğidir. Bu, hükûmetin yönetim işini kolaylaştırır, halk da bu yönetimi kabullenmekten mutlu olur, herkes yerini bulur ve ülkedeki barışı korumak için herkes üzerine düşeni yapar. Tek amaç bu olmalıdır. Savunmuş olduğum öğrenmenin özendirilmesi de bu amaca hizmet eder.

DİZİN

Akamatsu, Daizaburo 148	Choshu klanı 195, 212,	324, 325, 326, 327, 423,
Alcock, Sir Rutherford 178	242, 390	424, 426, 436, 439
Ando, Tsushima-no Kami	Colorado (gemi)	Enryokan 198
191, 421	çıkartılması 222	Eta 41
Asano Bizen-no Kami 200		Euryalus 201
Avrupa 5, 11, 23, 32, 84, 125,	Çin klasikleri 38, 331, 444	Ezure, Kaga-no Kami
128, 164, 171, 172, 177, 178,	Çin tıbbı 129	322, 323
179, 180, 182, 183, 184,		
186, 187, 192, 201, 203,	Daishiro (oğlu) 369, 433	Fenimore Cooper (gemi)
243, 244, 247, 253, 272,	Danjuro 106, 366, 367	149
275, 390, 392, 406, 421,	demir israfı 160	Feodal 41, 52, 72, 379,
426, 427, 433, 435	Doeff, Hendrik 58, 118,	397, 429
Azuma-kan (gemi) 223, 321	119, 120	Flaman dili 51, 118
	Dotombori 100, 112, 366	Fransa 136, 142, 171, 172,
Ban, Tetsutaro 148	Droppers, Garret 286	179, 182, 183, 187, 188, 197,
Batı Dünyasında Gezi	E	204, 211, 217, 418, 420,
Rehberi 230	Ebizo 106, 366	422, 433, 437
Batı kültürü 412	Echizenli Shungaku	Fuji-hara, Ginjiro 286
Bellecourt 197	(Matsudaira	Fujimoto, Gentai 54
Beş Ülke Anlaşması 136	Yoshinaga) 37	Fujino, Keizan 78
Birleşik Devletler 136, 145,	Edinburgh Dükü 265, 266	Fujisawa, Shima-no Kami
147, 221, 265, 338	Egawa, Tarozaemon	300
Bitler 95	(Egawa Hidetatsu)	Fujita, Mokichi 395, 431
Bizen, Sukesada 200, 306	37, 38	Fujiyama (gemi) 221
Black, John R., 203	Enomoto, Embei 145, 184,	Fukuda, Sakutaro 124,
Brooke, John Mercer	255, 320, 321, 322, 323,	174, 283, 284
(Albay), 145, 146, 148,	324, 325, 326, 327, 423,	Fukuzawa, Yukichi 2, 4,
149, 154, 163, 164	424, 426, 436, 439	7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
Buemon, Otabe 54	Enomoto, Kamajiro (daha	15, 16, 17, 18, 19, 23, 29,
Buhachi 64	sonra Takeaki) 145, 184,	32, 49, 51, 58, 72, 74, 75,
Chie (dilenci kadın) 41	255, 320, 321, 322, 323,	76, 79, 110, 116, 127, 132,

- 136, 141, 142, 146, 147, 163,
166, 171, 173, 174, 185, 188,
194, 198, 201, 203, 204,
227, 230, 243, 248, 253,
259, 262, 268, 276, 278,
279, 286, 295, 297, 313,
314, 324, 330, 334, 335,
342, 367, 370, 372, 373,
378, 379, 380, 381, 382,
391, 392, 393, 394, 399,
400, 408, 410, 414, 417,
418, 419, 421, 423, 424,
425, 426, 428, 430, 431,
432, 436, 437, 438, 439,
441, 442
- Fusa (kız) 369, 425
- Gensho (Flaman dili) 49
- Giyim 368
- Godai, Saisuke (Godai
Tomoatsu) 201, 202,
203, 206, 207
- Goto, Shojiro 393, 437
- Halkın Barışı ve Güvenliği
Kanunu 393, 434
- Hama-goten 198
- Hamaguchi, Okiemon
148
- Hanawa, Jiro 291
- Hanninkan 23
- Harada, Keisaku 133,
142, 195
- Harada, Raizo 133, 142, 195
- Harada, Suizan 133, 142,
195
- Hashimoto 23
- Hattori, Fukujo 54, 296
- Hattori, Gorobei 54, 296
- Hawai 148, 153, 164, 165,
167, 438
- Hayashi, Daijiro 322
- Hemmi, Shima 343
- Hepburn, J.C., 141, 406
- Hida, Hamagoro 148
- Higo, Shichizaemon 106,
207, 209, 424
- Hirose, Tanso 32, 79
- Hitaka, Keizaburo 174
- Hoashi, Banri, 38, 418
- Hollanda 49, 118, 142, 145,
155, 159, 172, 178, 182, 212,
213, 217, 255, 272, 301,
324, 349, 420, 422
- Horen-in Sama 379
- Horie, Kiichi 399
- Hosokawa, Junjiro 216,
264
- Hotel du Louvre, Paris 176
- Hyakusuke (babası) 23,
417
- Ichijo (öğrenci) 261, 262
- I-ching (Çin klasığı) 76
- Ichitaro (oğlu) 257, 338,
369, 433, 435, 437
- Iemochi, Shogun 195,
421, 422
- li, Kamon-no Kami 37,
247, 291
- Ikeda, Harima-no Kami 217
- Inaba, Mino-no Kami 231
- İngiltere 16, 172, 174, 179,
183, 187, 195, 196, 197, 202,
214, 217, 226, 338, 390,
417, 420, 422, 437, 447
- Inoue, Kakugoro 390, 394,
432, 435
- Inoue, Kaoru 390, 394,
432, 435
- Ishikawa, Kammei 18,
69, 399
- Ishikawa, Osho 18, 69, 399
- Ito, Hirobumi 26, 76, 390,
398, 432, 433, 434, 439
- Ito, Kinsuke 26, 76, 390,
398, 432, 433, 434, 439
- Ito Togai 26, 76
- Ito, Togai 26, 76, 390, 398,
432, 433, 434, 439
- Iwakura, Tomomi (prens)
185, 280, 392, 406, 426,
427, 433

Iwasaki 391, 434	Kawamoto, Komin 208	Kuroda, Ryosuke (daha sonra Kiyotaka) 124, 126, 324, 325, 439
Iwasaki, Yataro 391, 434	Kawasaki, Domin 174, 394	Kuroganeya, Sobei 57, 58, 59
Iwashita, Saijimon 203, 205, 208	Keiogijuku 268, 426, 427, 431, 434	Kyogoku, Noto-no Kami 180
Japon Millet Meclisi 396	Kimura, Settsu-no Kami 146, 147, 150, 155, 160, 162, 167, 169, 333, 334	Liscomb, William 286
Jiji-shimpo (gazete) 17, 338, 397, 399, 433	Kimya, öğrenci deneyleri 121, 123	Madam Ogata 94
Josling, John James Stephen 201	Kinno 245	Mashizu, Shunjiro 174
Jo Yu Jo Rei, Fukuzawa'nın isminin kaynağı 75	Kishi, Naosuke 70	Masuda, Sotaro 185, 295, 425
Jukucho 88, 420	Kitagawa, Reisuke 399	Matsudaira, Iwami-no Kami 37, 174, 196
Kagoshima Savaşı 201, 204	Kitasato, Shibasaburo 286, 436	Matsudaira, Yoshinaga (Echizenli Shungaku) 37, 174, 196
Kamei, Nammei 32, 33	Kiyooka, Kuninosuke (damadı) 16, 369	Matsuki, Koan (Terajima Tozo) 131, 174, 175, 181, 201, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 244, 245
Kanda, Kohei (Kanda Takahira) 138, 141, 263, 264, 438	Kniffer (Alman tüccar) 136, 139	Matsukura, Ryosuke 316, 317
Kanrin-maru (gemi) 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 155, 165, 420	Koide, Harima-no Kami 301	Matsumoto, Judayu 221, 309
Kato Hiroyuki 253, 255, 422	Komba, Koheji 339	Matsuoka, Bankichi 93, 104, 148
Katsuragawa, Dr. 118, 150	Konagai, Gohachiro 148	Matsuoka, Yuki 93, 104, 148
Katsu, Rintaro (Katsu Kaishu) 145, 146, 147, 148, 155, 156, 228, 436, 438, 439	Kongobyoe, Moritaka 306	
	Kosugi, Masanoshin 148	
	Kuki, Lord 310	
	Kültür 2	
	Kuper, Sir Augustus Leopold 201	
	Kure, Koseki 197	
	Kuroda, Nagahiro 124, 126, 324, 325, 439	

Matsushita, Gempo 100	Mizushina, Rakutaro 174	Nakamura, Kyoan 56, 59,
Matsuzaki, Teiho 66, 67	Momosuke (damadı) 369	72, 123, 237, 294, 369,
Mc Dougall, Albay 162	Mori, Hachitaro 174, 435	406, 418, 420, 422
Minoura, Katsundo 395,	Moriyama, Takichiro	Nakamura, Ritsuen 56,
396, 431	137, 138	59, 72, 123, 237, 294, 369,
Mito, Genkan 37, 107, 108,	Motoyama, Hikoichi 398	406, 418, 420, 422
168, 235, 255, 270, 296	Mung, John, bkz.	Nakamura, Sadakichi
Mitolu Rekko 37	Nakahama, Manjiro	(damadı) 56, 59, 72, 123,
Mitolu Rekko (Tokugawa	148	237, 294, 369, 406, 418,
Nariaki) 37	Murata, Zoroku (Omura	420, 422
Mito-no Goinkyo Sama	Masujiro) 141, 212,	Nakamura, Shobei 56,
37	213, 251	59, 72, 123, 237, 294, 369,
Mito-no Roko 37		406, 418, 420, 422
Mitsui, Hachiroemon	Nagasaki 5, 7, 9, 47, 49, 50,	Nakatsu klanı 242, 243,
224, 275, 391	52, 54, 55, 57, 64, 65, 66,	350
Mitsu (kızı) 369, 431	67, 69, 74, 77, 84, 87, 118,	Nakit para, Japonlar 356
Mitsukuri, Gempo 115,	121, 127, 131, 137, 141, 142,	Nambu, Yahachiro 207
139, 174, 175, 181, 197, 203,	147, 154, 207, 237, 238,	Narahayashi (doktor) 69
204, 209, 213, 214, 244,	243, 272, 321, 331, 361,	Narahayashi (tercüman)
251, 434, 437	363, 364, 403, 419, 420	69
Mitsukuri, Rinsho 115,	Nagasaki-maru (gemi) 321	Narushima, Ryuhoku 301
139, 174, 175, 181, 197, 203,	Nagayo, Sensai 112, 406	Neale, Edward St. John
204, 209, 213, 214, 244,	Naito, Kazuma 71	200, 205
251, 434, 437	Nakahama, Manjiro 148,	Nezu, Kinjiru 148
Mitsukuri, Shuhei 115,	163	Noda, Tekiho 33
139, 174, 175, 181, 197, 203,	Nakajima, Saburosuke 231	Numata, Umpei 97
204, 209, 213, 214, 244,	Nakamigawa, Saizo 54,	
251, 434, 437	338, 398	Obata, Jinzaburo 242, 292,
Miwa, Mitsugoro 293	Nakamura, Jutsuhei 56,	299, 308, 343
Mizuhoya, Usaburo	59, 72, 123, 237, 294, 369,	Obata, Tokujiro 242, 292,
(Shimizu Usaburo) 204	406, 418, 420, 422	299, 308, 343

- Odin (gemi) 172
- O-En (kızı) 54
- Ogasawara, Iki-no Kami
200, 321
- Ogasawara, Kenzo 200,
321
- Ogata, Koan 5, 10, 16, 64,
65, 67, 69, 70, 71, 77, 80,
82, 83, 87, 89, 92, 94, 97,
103, 110, 114, 115, 116, 118,
119, 121, 122, 123, 124, 126,
127, 132, 133, 134, 135, 141,
142, 160, 181, 195, 212, 251,
310, 331, 356, 362, 418,
419, 420, 421, 422, 426
- Ogata, Tomio 5, 10, 16, 64,
65, 67, 69, 70, 71, 77, 80,
82, 83, 87, 89, 92, 94, 97,
103, 110, 114, 115, 116, 118,
119, 121, 122, 123, 124, 126,
127, 132, 133, 134, 135, 141,
142, 160, 181, 195, 212, 251,
310, 331, 356, 362, 418,
419, 420, 421, 422, 426
- Ohashi, Eiji 55, 333, 334,
335, 336
- Ohashi, Rokusuke 55, 333,
334, 335, 336
- O-Ichi (Sannosuke'nin
kızı) 295
- O-Jun (anne) 23, 428
- Okabe, Dochoku 56
- Okada, Seizo 148
- Okami, Hikozo 131, 350,
351
- Okamoto, Shukichi
(Furukawa Setsuzo)
132, 133
- O-Kane (kızkardeşi) 54
- Okazaki, Tozaemon 174
- Okubo, Ichizo (Okubo
Toshimichi) 203, 205,
208, 305, 430
- Okudaira, Yohei 23, 42, 51,
53, 77, 131, 133, 308, 344,
370, 426
- Okuma, Shigenobu 2, 117,
390, 391, 426, 427, 432,
433, 436, 439
- Omura, Masujiro (Murata
Zoroku) 141, 212, 424
- Ono Tomogoro 148, 221,
232
- O-Rei (kızkardeşi) 54
- Osakaya, Genshichi 330
- Osakaya, Gorobei 330
- Ota, Genzaburo 174
- Otsuki, Shunsei 133, 332
- Owara, Shindayu 316, 317,
318, 326, 425
- Öğrenciler 96, 97, 116, 269
- Perry, Komodor Matthew
37, 38, 49, 77, 80, 156, 419
- Po-i 385, 386, 387
- Portman, A.L.C.; 265
- Powhatan (gemi) 151
- Pruyn, Robert H., 221,
222, 223
- Rai, Sanyo 32, 75
- Richardson, Charles
Lenox 188, 195, 200,
205, 214
- Ronin 113, 192
- Rusya 7, 136, 171, 172, 173,
181, 182, 184, 185, 187, 188,
202, 321, 419, 420, 436,
437, 438
- Sabaku 245
- Saigo, Takamori 147, 295,
326, 427, 429, 430, 439
- Saito, Dainoshin 174, 205
- Saito, Kingo 174, 205
- Sakata, Minoru 398
- Sampachi (oğlu) 369, 432
- San Fransisco 11, 147, 148,
149, 153, 154, 155, 160,
162, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 169, 171, 222
- Sannosuke 36, 295, 419
- Sasakura, Kiritaro 147, 156

- Sato (kızı) 369, 423
 savaş gemileri 196, 217
 Seki, Shimpachi 227,
 228, 266
 Sembaya, Sugumon 57,
 59, 60
 Setsuzo (Okamoto
 Shukichi) 132, 260, 261
 Seward, William Henry
 266, 425
 Shigeno, Konojo (daha
 sonra Aneki) 203, 205
 Shimamura, Teiho 134,
 135
 Shima, Yasutaro 167, 168,
 301, 343
 Shimazu, Awaji-no Kami
 66, 205, 379, 380, 421
 Shimazu, Nariaki 66, 205,
 379, 380, 421
 Shimazu, Suketaro 66,
 205, 379, 380, 421
 Shimizu, Usaburo
 (Mizuhoya Usaburo)
 204, 205, 206, 207, 208,
 209, 210
 Shinsenza 194, 197, 198,
 209, 212, 235, 255, 256,
 257, 262, 268, 270, 273,
 274, 279, 301, 333, 359,
 421, 423
 Shiraishi, Tsuneto 31, 32,
 33, 75, 76, 277, 357
 Shu-ch'i 385, 386, 387
 Shyun (kızı) 369, 427
 Siebold, Alexander Georg
 Gustav von 141, 204,
 422
 Simmons, Duane B., 406
 So (hekim) 209
 Sorai 75
 Stonewall (gemi) 223
 Suganuma, Magoemon
 240, 349
 Suganuma, Shingoemon
 240, 349
 Sugi, Koji 131
 Sugita, Gentan 196
 Sugiyama, Matsuburo 66
 Suikast 5
 Sun-tzu (Çin askeri
 klasiği) 294
 Sutejiro (oğlu) 257, 338,
 369, 398, 422, 435, 437
 Suzufuji, Yujiro 148
 Suzuki, Giroku 70, 120
 Tachibana, Kumezo
 (Yamatoff) 185
 Tachi, Hirosaku 174
 Tadaki, Tosa 316
 Tajiri, Takenosuke 295
 Takabatake, Goro 196, 306
 Takamatsu, Hikosaburo
 174
 Taka, San 364
 Takashima, Yukei 174
 Takenouchi, Shimotsuke-
 no Kami 174, 421
 Takiguchi, Yoshiro 353
 Taki (kızı) 369, 429
 Tanabata (festival) 218
 Tanaka, Fujimaro 97,
 219, 376
 Tanaka, Hatsutaro 97,
 219, 376
 Tanaka, Jubei 97, 219, 376
 Tanrı İnari 43
 Teppozu 133, 138, 140, 194,
 215, 235, 240, 268, 332,
 421, 423
 Terajima, Tozo (Matsuki
 Koan) 202, 208, 209,
 210, 245, 262, 393, 436
 Tezuka, Ritsuzo 103, 104,
 105, 193, 291
 Tiyatro 28, 367
 Tobari, Shichinosuke 398
 Toda (imparatorluk
 mezarları yetkilisi)
 293
 Tojo, Reizo 193, 291
 Toki Kin (eşi) 370, 421

- Tokugawa, Nariaki
 (Rekko) 37, 50, 103, 133,
 161, 195, 204, 218, 235,
 246, 247, 248, 253, 255,
 259, 296, 309, 333, 345,
 379, 384, 385, 387
- Tokugawa, Yoshinobu;
 yenilginin olumsuz
 etkileri 37, 50, 103, 133,
 161, 195, 204, 218, 235,
 246, 247, 248, 253, 255,
 259, 296, 309, 333, 345,
 379, 384, 385, 387
- Tomita, Tetsunosuke
 316
- Totsuka (doktor) 301
- Tso-chuan (klasik) 31, 32
- Tsuda Shinichiro (Tsuda
 Masamichi) 255
- Ueda, Tomosuke 174
- Ueno savaşı 271
- Ugai, Yaichi 205
- Ushioda, Dengoro
 (damadı) 369
- Van Reed, Eugene M.
 206, 207
- Wada, Yoshiro 308, 309
- Wakiya, Usaburo 215, 216
- Washington, George 147,
 161, 163, 223
- Wayland Günü 271
- Wigmore, John Henry 286
- Wilmot, Edward 201
- yabancı karşıtı hareket 184
- Yagimoto, Naotaro 261,
 262
- Yamada, Hachiro 106, 107,
 174, 181, 364
- Yamada, Kensuke 106,
 107, 174, 181, 364
- Yamada, Sueji 106, 107,
 174, 181, 364
- Yamamoto, Kinjiro 51, 52,
 53, 56, 65, 84, 148
- Yamamoto, Monojiro 51,
 52, 53, 56, 65, 84, 148
- Yamatoff (Tachibana
 Kumezo) 185
- Yanagawa, Shunzo 263
- Yoshioka, Yuhei 148, 152